SARI DEFTER 11

M. Şehmus GÜZEL

FAHRİ PETEK

FAHRİ PETEK:

BİR HAYAT, ÜÇ CAN



M. Şehmus GÜZEL

SARI DEFTER 11

FAHRİ PETEK:
BİR HAYAT ÜÇ CAN

M. Şehmus GÜZEL

Sarı Defter: 11

© TÜSTAV - Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı
Bu yapıtın telif hakları TÜSTAV'a aittir,
izin alınmadan kullanılamaz.

1. Baskı, Nisan 2009, İstanbul

ISBN 978-975-8683-77-2

TÜSTAV İktisadi İşletmesi
Kocatepe Mah. Feridiye Cad. No: 20 Taksim - İstanbul
Tel: 0212 237 98 92 • Faks: 0212 237 98 93
www.tustav.org • e-posta: bilgi@tustav.org

Yayına Hazırlama: Ersin Tosun
Ofset Hazırlık: Hüseyin Vatan
Baskı-Cilt: FİT Firma İletişim Tasarım Ltd. Şti.
100. Yıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi 1.Cad No 139
34560 İstanbul • Tel: 0212 629 06 07

Sarı Defter bir zamanlar ilkokulda herkesin kullandığı ortak defterdi. Kağıdın, kalemin değerli olduğu zamanlar. Sarı Defter, kurşun kalem, tahta kurşun kalem sapı, boyna asılan silgi... Bunlar köyde-kentte her ilkokul çocuğunun değişmez okula başlama araçlarıydı. Türkiye sosyal tarihinin Sarı Defteri'ni dolduranlar, bu dizide yer bulacak. Bu dizide, Öndeyiş'te sözü edilenler, 20. yüzyılın sosyal mücadelesinin "kahreden ve yaratanları" olacak. Grev boylarında, toprak işgallerinde, üniversite boykotlarında, hak ve özgürlük mücadelelerinde, mitinglerde, toplantılarda yer alanlar, cezaevlerinde yatanlar, siyasal sürgünler yaşayanlar... Kendi kalemlerinden veya kendi sözleriyle...

FAHRİ PETEK:

BİR HAYAT ÜÇ CAN

M. Şehmus GÜZEL

SARI DEFTER 11

Ayinin Giriş Duası

Yenilenlerin tarihidir bu anlatacağım,
tarihleri anlatılmayacak olanların tarihi.
Adları sokaklardan adları kitaplardan silinenlerin tarihi.
Zalime karşı başkaldırdıkları söylenmeyecek olanların tarihi,
dünyayı değiştirme çabaları yadsınanların tarihi,
dünyayı değiştirmeyi bazen başaranların tarihi,
unutulmaya razı olmayanların tarihi.
Dünyanın bir gizli tarihidir bu,
dünyayı değiştiren düşüncelerin tarihi
ve dünyanın değişmesinin tarihi.
Bir düşünceler tarihidir bu ve düşünenlerin tarihi,
erkeklerin ve kadınların tarihi,
coşkularının ve hayal kırıklıklarının tarihi.
Bir insanlık destanının tarihidir bu,
Kahramanları, kurbanları korkakları, cellatlarıyla
ve ermişleri, engizisyoncuları, havarileri, hainleri
ve zalimleriyle insanlık tarihi.
Ünsüzlerin, adı bilinmeyenlerin destanıdır bu
ve işçilerle köylülerin yalın davranışlarını,
şairlerin, eylemcilerin ve filozofların
yüce gönüllü hallerini tanıyanların destanı
bir çığlık ve gözyaşı tarihi,
bir güller ve tozun tarihi,
bir buzul ve yakan kumullar tarihi,
bir akıl ve delilik tarihi,
soyluluk ve utancın tarihi.
Çünkü tadını yitiren tuzun öyküsünü öğrenecektik,
kumların içinde yiten coşkun ırmağın öyküsünü,
Kayalara tırmandıktan sonra sakinleşen
ve acı kıyıları yalamaya gelen dalgaların öyküsünü.
Ama yenilenen şafakların öyküsünü de öğrendik,
aydınlık sabahların, cömert hasatların öyküsünü
ve ışığın kalbinde havalanan kuşların öyküsünü.
Hiç gerçekleşmemiş eski bir düşün tarihidir bu
ama toprağı tohumlayan düşün tarihi.

Hep hayal kırıklığına uğramış
ama kendisiyle barışık bir insanlıktan doğan
insanların gördüğü düşün tarihi,
insanların insanlığa doğru uzun yürüyüşünün tarihi.
Umuda ihanet eden bir büyük düşün tarihidir bu.
Ama bu düş karşısında kazanılan zafer
umutsuz bir zaferdir aslında.
Yeraltı mezarlarında okunacak bir tarihtir bu,
bizden çok uzaklardan gelip
çok uzaklara gidecek bir tarih!

Francis COMBES, Ortak Dava (Cause commune)
Çeviri: Özdemir İNCE

SUNU

M. Şehmus Güzel'in Fahri Petek ile yaptığı söyleşilerden hareketle hazırladığı bu kitapla birlikte, 1940'lı yıllar Türkiyesindeki ilerici hareket, TKP çalışmaları hakkında olduğu gibi, 1950'lerin hemen başlarında Paris'teki İleri Jön Türkler Birliği konusunda da birinci elden yepyeni bilgilere ulaşıyoruz.

90'lı yaşlarının eşiğindeki bu ilerici bilim insanı, bizleri 1920'li yıllardan başlayan Bergama, İzmir, İstanbul, Paris'ten geçen olağanüstü bir yolculuğa çıkartıyor. Eşi Neriman Petek ve kızı Gaye Petek'in katkılarıyla bu yolculuk boyunca yaşananlar, çok daha zenginleşiyor.

M. Şehmus Güzel bu çalışmasında, Fahri Petek'in anlattıklarını aynı konularda daha önce yayınlanmış tanıklıklarla bütünleştirerek bizlere sunuyor. Kimi yerde alıntılara başvuruyor, kimi yerde ilgili kitaplara göndermeyle yetiniyor.

Bu çalışma, M. Şehmus Güzel'in TÜSTAV İktisadi İşletmesi'nin yayınladığı ikinci kitabı. Güzel'e Türkiye işçi ve sol hareketi üzerindeki araştırma ve inceleme çalışmalarıyla toplumsal tarihe katkısı ve TÜSTAV'la işbirliği için teşekkür ediyoruz.

Kitabın yayına hazırlanması aşamasında bir iki noktadaki anlatılarla ilgili eklenmek istenen kimi aydınlatıcı dipnotlar, yazar tarafından uygun bulunmamıştır. Okurlarımızın, yazarın anlatımına ve "söyleşi metnine" bağlı kalındığını dikkate almaları uygun olacaktır.

Erden Akbulut
10 Mart 2009

İÇİNDEKİLER

ÖNDEYİŞ 4
SUNU 6
GİRİŞ 11
İSTANBUL RAMİ 20
AİLE 23
BERGAMA 25
MEHMET AMCA 27
BERGAMA'DA YAŞAMAK 29
MAHEL 30
"BABAM VEFAT EDİYOR" 33
FOTOĞRAF MERAKI ERKEN BAŞLADI 36
"BOLŞEVİK" CAVİT BEY SİNEMASI 38
ORTA MEKTEP 42
ADI: PAMUK 44
ALÇILI BACAK VE KEŞİF 46
SİYASETİN SAATİ 49
ULUSLARARASI TUGAYLARA NE DERSİNİZ? 50
MİNTANINDA KAN 52
LİSE YILLARI 54
VE HUZURLARINIZDA ARSEN LÜPEN 56
10 KASIM 1938 58
TOKATA KARŞI TOKAT 60
İMDADINA FUTBOL YETİŞİYOR 62
KAHVE KÜLTÜRÜNDE KOPYA 64
YENİDEN İSTANBUL 67
ASKERİ KAMPLAR 69
" SELAHATTİN PETEK'LE AKRABALIĞIN VAR MI?" 73
AYAZAĞA KAMPINA NE DERSİNİZ? 78
"ASKERLİK YAPTIN MI?" 81
SEVİMLİ BİR GENÇ KIZ: NERİMAN İDEMEN 82
1941 SONBAHARINDA İSTANBUL 85

EVLER: ODALARINDA RÜZGÂRLARIN TOP KOŞTURDUĞU 87
DERSLER 89
BEŞ YIL DÖRT YILDAN İYİDİR: ADAM OLANA 91
NEBATAT 92
FAKÜLTEDE SALDIRI VAR! 94
"ARKADAŞ ISLIKLARI" 97
KASABA FİLOZOFU: HAKKI BEY 100
İZMİR'DE VAR BİR NİŞANLIM 103
1940'LARDA TKP 106
PETEK KOMÜNİZMİ 108
TKP "HÜCRE"Sİ 112
REŞAT FUAT BARANER VE DR. ŞEFİK HÜSNÜ İLE 113
GARİP, GARİP ÇOK GARİP 115
"BEN TKP ÜYESİ OLDUM MU?" 116
TAN'A SALDIRIYORLAR 119
ERTESİ GÜN 120
YIL: 1946 122
FAHRİ PETEK TSEKP'Yİ TERCİH EDİYOR 123
ATİLLÂ İLHAN FAHRİ PETEK'İN YOLUNU KESİYOR! 126
ACLAN SAYILGAN NASIL POLİS OLDU? 129
16 ARALIK 1946 132
"ECZACI FAHRİ" 134
AVNİ HİLMİ ECZANESİ EN İYİSİ 136
KEL BAŞA ŞİMŞİR TARAK 140
TERK-İ VATAN 142
MERHABA BEBEK 144
ELVEDA BERGAMA ELVEDA İZMİR 145
MARSİLYA'YA BİR BİLET 147
"BOMBA OLSUN DA MİDEMDE PATLASIN EVLAD!" 148
SAHTE GS'Lİ 150
MERHABA PARİS! PARİS MERHABA! 151
FERİDUN ÇÖLGEÇEN PARİS'TE 154
DOLANDIRICILAR KRALI 156
"TÜRK LİRASI ÇOK KIYMETLİ" 158
ÖĞRENCİ ALEMİ 161
DR. JAPHET 163
PARİS MİSAFİR KALDIRIR 165
CAHİT GÜÇBİLMEZ 167

HASAN AKKUŞ 170
PARİS'TE BİR TENEKE KAVURMA 175
"NE OLUR BİRAZ BORÇ AL BENDEN!" 178
BÜYÜKELÇİMİZ 180
HAYRİYE HANIM VE FARUK 183
PARİS'TE BİR TANGO 185
TANGO'DA ATTİLÂ İLHAN 188
ATTİLÂ İLHAN İLE AVARELİK 190
YA ÇIKARSA 192
RADYO "HASAN" 194
PARLEZ-VOUS FRANÇAIS? 195
EKŞİLİ BAMYA YER MİSİNİZ? 196
FUTBOL HEYECANI 198
PARİS'TE KOMÜNİSTLER VAR 200
MAHMUT TÜRKMAN 202
İLERİ GENÇ TÜRKLER İLERİ! 206
DOĞAN AKSOY 212
KEMAL BAŞTUJİ 213
" ŞIHOĞLU" 215
BİR DOST 219
STOCKHOLM BARIŞ ÇAĞRISI 221
"NÂZIM HİKMET'İ KURTARMAK" 228
BARIŞLA BARIŞMAK 232
NÂZIM HİKMET'İ KURTARMA ve YAPITLARINI TANITMA
ve YAYMA KOMİTESİ 234
İMZA KAMPANYASI 236
"FRANSA TÜRK TALEBE OCAĞI" 240
BİR "GAZETECİ" 243
ORTAK HAYATTAN AİLE HAYATINA 248
BİR ODADA BİR ORDU 253
DOĞAN AVCIOĞLU PARİS'TE 256
SİGARA YÜKLÜ GECELER VE KİMSESİZ SABAHLAR 257
BAY THOMAS GİTTİ Mİ? GİTMEDİ Mİ? 258
HAZİN BİR PARİS HİKÂYESİDİR 260
ECZACILIK FAKÜLTESİ'NDE 262
ŞİPŞAK 263
VE BATASICA GEÇİM DERDİ 267
GAYE REHİN ALINIYOR 268

PARİS'TE NELER OLUYOR 274
SU UYUR DST UYUMAZ 278
PARİS'TE ABİDİN'LE 283
DOKTOR SAFTER TARİN 286
ÇAYDANIK ISLIK ÇALIYOR 288
İĞNE YAPILIR 290
GAYE PETEK ÖZGÜR 292
NİNE ANNEYE KARŞI 295
HAYDİ, SİNEMAYA GİDELİM 297
YIKANAN OYUNCAK 298
DUVAR HALISI 300
HAYDİ, TAŞINIYORUZ: LES LİLAS'YA 301
NÂZIM HİKMET PETEK'LERLE 306
KORSİKA'DA TATİL 313
DOSTLAR DOSTLAR 319
JANİNE VE "UMUT" 323
PRAG'DA TEMMUZ-AĞUSTOS 327
"BU GÖZLER FAHRİ'NİN GÖZLERİ" 330
KOMÜNİSTLER MOSKOVA'DA 332
PARİS'TE YENİ YÜZLER 334
NORMANDİYA 339
KAYNAKÇA 342

GİRİŞ

Bu kitap üç kişinin: Fahri Petek'in. Eşi Neriman Hanım'ın. Ve tek kızları Gaye'nin. Bir hayat üç insan. Bir hayat üç yaşam. Evet, bu kitap üç kişinin hayat hikâyesi ama elbette her birinin hayat hikâyelerinin tümünü kapsamayı amaçlamıyor. Bu, hem mümkün, hem de arzu edilen değil.

Fahri Petek 1 Mart 1922'de doğdu. Hâlâ genç. "Dizlerimde ağrılar var" diyor zaman zaman. Artık otomobil kullanmaktan vazgeçti. Ama Fahri Petek yine her zamanki Fahri Petek. Bu dopdolu ve renkli yaşamın içinde her şey var:

En önce ve en başta göze çarpan daha bir buçuk yaşından itibaren gezmeye başlaması: Çok kent, kasaba ve mekân değiştirmesi.

Evet, bir buçuk yaşında İstanbul'dan, İstanbul'un en çok sesli ve en çok dilli semtlerinden biri olan Rami'den, Bergama'ya taşınıyor aile. Çocukluğunu orada yaşayacak Fahri Petek.

Ortaokul ve lise yılları Bergama, İzmir, Buca, İstanbul arasında mekik dokumakla geçiyor. Sonra İzmir, yeniden Bergama, yeniden İstanbul. Yeniden Bergama. Ve nihayet ver elini Paris!

Başka bir açıdan Fahri Petek'in hayatını eski bir komünistin anıları gibi okumak da mümkün. Evet yaşlı ama hâlâ genç dinozor konuştu denebilir: Nasıl komünist oldu Fahri isimli delikanlı?

Marx, Engels veya Lenin okuyarak değil. 1930'larda halkının içinde yaşadığı, yaşamak zorunda kaldığı durumu kendi gözleriyle görünce komünist oldu Fahri. Yani bir anlamda en doğal biçimiyle benimsedi komünistliği. Türkiye Komünist Partisi (TKP) üyesi olduğunu kendisine 1940'ların başında Hadi Malkoç söyledi: "Parti'ye alındın Fahri."

Ama Gün Benderli'nin (TKP içinde daha çok Gün Togay ismiyle tanınır) *Su Başında Durmuşuz* başlıklı anılarını (Belge Yayınları, İstanbul, 2003) okuduğundan beri içinde bir kurt var. Evet, aynen böyle: TKP'ye "alındın" denilen herkes meğerse resmen "Parti'li" olamayabiliyormuş. Buyrun baka-

lım. Bu kanımca Fahri Petek'in yerinde olmayan bir kuşkusu. Çünkü Hadi Malkoç "Parti'ye alındın" dediyse mutlaka TKP'ye alınmıştır.

Dahası asıl önemli olan şu elbette: 1940'ların başında Fahri Petek kendisini hem komünist olarak duyumsuyor, hem de TKP'li.

Bir şey de daha eklemek gerek: Gün Benderli'nin kitabının kapağındaki fotoda Sabiha Sertel, Zekeriya Sertel, Nâzım Hikmet, Necil Togay, Gün Togay, Yıldız Sertel var: Ve elinizdeki kitapta bu insanların herbiri hakkında şimdiye kadar hiç bir yerde okumadığınız şeyler bulacaksınız: Bu da yaşlı ama hâlâ genç dinozorun, Fahri Petek nam adamın, TKP ve komünistler hakkında farklı şeyler söylediğinin ispatı olacak. Herkesin işine yarayabilecek dersler var anlatılanlarda.

Evet, Fahri Petek TKP kartı sahibi ol(a)madı. O yıllarda, o günlerde hiç kimseye zaten böyle bir kart verilmiyordu. Ama Haziran 1946'da kurulan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'nin (TSEKP) üyelik kartına sahip oldu.

Üyelik kartını "nereye koyduğunu" bir tek Neriman Hanım biliyor: Neriman Hanım kartı bulunca biz de yayınlayabileceğiz. Petek ailesinin evindeki düzenden sorumlu insan Neriman Hanım'dır. Nitekim bu kitabın hazırlıkları süresince Fahri Petek'le sohbet ederken Neriman Hanım zaman zaman ortadan kayboluyor ve bir süre sonra "İşte gazeteler", "İşte fotoğraflar" diyerek çıkageliyordu: Evet evdeki küçük odada, koridordaki kitaplıkta, yatak odasındaki değişik çanta ve kutularda birçok belge, fotoğraf, gazete var ve onları bize Neriman Hanım bulup getirdi ve her seferinde sohbetimize yeni bir boyut kazandırdı.

Evet, söyleşiler dizisini daha çok Fahri Petek'le yaptım ama Neriman Hanım yardımlarını asla esirgemedi. O yüzden de bu kitap aynı zamanda Neriman Hanım'ın da kitabıdır. Hele Fahri Petek'in zor anlarında kararlı bir biçimde yanında bulunmasını da eklersem: Çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nde 1940'larda komünist olmak öyle kolay iş değildir. Zor meslektir komünistlik. Her zaman elbette, ama bilhassa 1940'larda. Nitekim bunun sonucu ise iki "seçenek" bırakılır genellikle: Ya "kodes" ya da "sürgün". Fahri Petek'in şansı var. Hiç hapse girmeden paçasını kurtarabildi.

Temmuz 1949'da Bergama'ya, İzmir'e, İstanbul'a, Türkiye'ye, eşine ve yeni doğmuş kızına, yani bebek Gaye'ye hoşça kalın dedi: Ver elini Paris! Paris al beni kucağına ne olur.

Devlet yakasını bırakmadı ama: 1960'ların hemen başında Petek Türkiye Cumhuriyeti "vatandaşlığından çıkarıldı". Fransa'nın en iyi biyokimyacılarından biri olarak ünü Fransa sınırlarını asmış bir bilim adamına Türkiye Cumhuriyeti'nin verdiği ödül buydu: Üzüldü elbette Fahri Petek.

Ama bilimsel çalışmalarına aynı bilgelik ve aynı kararlılıkla devam etti.

Bilimsel toplantılar, bilimsel kongreler, kolokyumlar için Fransa dışına çıkabildi. Bir tek vatanına dönemiyordu. Yıllarını onun için, onun kurtuluşu için verdiği o güzelim vatanına: Bergama'nın bağları, İzmir'in rıhtım ve plajları, Taksim Meydanı, Rami, Karagümrük, Üsküdar, Adalar, onsuz. O onlarsız. "Bu devlet böyle bir şey işte kardeşim. Ne yapmalı?"

Yaşam sürdü: 12 Temmuz 2008'de Fahri Petek ve eşi evliliklerinin 62. yıldönümünü kutladılar. Dile kolay: Altmış iki yıl. Altmış iki kere bravo!

1 Mart 2009'da Fahri Petek 87 yaşına girmiş olacak. Bu da az şey sayılmaz.

Bu zaman dilimi içinde çok acı çektiler evet. Evet bu da doğru: Bunun adı evrensel acıdır. Evet evrensel acı.

Çok zorluk çektiler evet çok... Sürgün hayatı zor iştir: Bilenler bilir.

Ama tek çocukları Gaye'yi çok güzel yetiştirdiler: Ona daha minicik bir kız çocuğu iken son derece eğlenceli bir yaşam sunmayı bildiler: Ana ve baba belki aç kaldı ama o minik çocuk açlık nedir bilmedi: Ana-baba olmak sanatı budur işte! O acıyı, o zorlukları o minik çocuğa hissettirmediler. Gaye zaten bakın ne diyor: "Beni oyalamak için hep bir şeyler icat ettiler. Benim hoşça vakit geçirmem için oyunlar yarattılar. O günler benim için sevimli, eğlenceli günlerdi."

Ah! Bir de bu minik çocuk babaannesiyle Türkiye'yi ziyarete gittiğinde "rehin alınmasaydı". Devlet tarafından. Evet, Türkiye Cumhuriyeti devleti babasından intikam alabilmek umuduyla veya "kızını kurtarmak" için ülkeye gelecek babayı "kodese" tıkabilmek umuduyla, o minik kız çocuğunu üç yıla yakın kendi ülkesinde, ama ana ve babasından uzakta, rehin tuttu. Ana ve baba hasret. O minik çocuk hasret içinde. Hasret hasret içinde. Eğer ağlamamayı vaat ederseniz Neriman Hanım size o acı, tatsız ve hasret dolu günleri anlatabilir. O günkü Paris Başkonsolosu'nun söylediklerini de. Vicdan lazım kardeşim. Bu sözler öyle mendilsiz dinlenemez.

Bütün kötülük adamlarına ve bütün kötülüklere rağmen Fahri Petek, Neriman Hanım ve Gaye acıların üstesinden gelebildiler. Zorlukları aşabildiler. Yılmadan çalıştılar, yarattılar. Yıkılmadılar asla. Zorun ve her türlü zorluğun ağzını burnunu kırdılar. Kırarlar. Yılmadılar evet. Eğilmediler. Dik durdular. Dik durmasını bildiler. Bu da bize yeter. Hele ders almak isteyenlere. Başardılar çünkü kısacası kardeşim. Bütün kötülük adamlarına ve bütün kötülüklere nanik.

Bu hayat ve bu üç insan yazılmaz mı? Yazılır. Ve yazılmalı mutlaka. İşte bu kitapta bunu yapmaya çalışıyorum: Her şeyi en ayrıntısına kadar inerek değil. En önemli olanları aktarmaya çalışarak. Bugüne kalıcı olanları ve bugünkü genç kuşakları aydınlatacak olanları.

Bu işi yapabilmek için Fahri Petek ve Neriman Petek ile defalarca görüş-

tüm. Uzun çoookkk uzun sohbetler yaptık. Çoookkk derinlere indik. Bazen aynı konuyu değişik sohbetlerimizde yeniden ve yeniden konuştuk. Eksiklerimizi tamamlamak için. Kimi şeyleri daha iyi anlamak için. Çocukluk yıllarına gittik. İlk gençlik günlerine. Arkadaşlarını tanımak için. Gezilerini, gezintilerini, dünya ve memleket meselelerine nasıl baktığını öğrenmek için. Bu konuda Gaye Petek de yardımcı oldu elbette. Onunla da defalarca görüştüm. Onunla da uzun boylu söyleşiler yaptım. Babasının ve annesinin hikâyesini anlattı. Bu arada elbette kendi hayatından dilimleri de.

Bu kitapta okuyacaklarınızı Fahri Petek, Neriman Petek ve Gaye Petek bir oturuşta anlatmadılar. Anlatamazdılar. Çünkü seksen yıldan daha uzun üç hayat, üçünün yaşam çizelgesi yan yana gelince iki yüzyıla yaklaşan bir zaman dilimi, bir oturuşta anlatılamaz. Yıllar sürdü görüşmelerimiz, aralıklarla. Her görüşmemizi, her söyleşimizi ses kayıt aletine aldım. Sonra onları tek tek ve kimi zaman birkaç defa dinleyerek çözdüm. Çözdüklerimi belli bir plana göre düzenledim ve bir biçime getirdim. Yazdıklarımın tümünü Fahri, Neriman ve Gaye Petek okudular. Onların eklemek istedikleri yeni şeyler, yeni olaylar oldu: Onları ekledim. Fahri Petek'in kendi anlattıklarından "lüzumsuz uzatmalar", "ne alakası var" veya "çok uzun" dedikleri yerleri ve istemediği kimi isimleri ve olayları çıkardım. Bu çalışmayı yayınlanmadan önce onların okumalarını arzulamamın nedeni de buydu zaten. Böylece bu çalışmanın yayınlanınca en iyisi olmasını temin etmiş olacağımı umuyorum. Umarım bu konuda yanılmam. Böylece daha az dağınık bir kitabın ortaya çıkmasını istedim.

Bu arada elbette o günlere, olaylara ve dönemlere ilişkin birçok kitap okudum. Birçok makale de. Bunların listesini kaynakçada bulacaksınız. Petek'leri tanıyan birçok insanla da konuştum. Onların isimlerini de kaynakçada söyleşiler bölümünde sunuyorum. Burada onlara bir kez daha teşekkür etmeliyim. Bu sayede olayları daha kapsamlı bir biçimde görmeye ve sizlere aktarmaya çalıştım. Umarım işinize yarayacak hayat dersleri okuyabileceksiniz.

Petek'ler 1950'lerin ikinci yarısından bu yana Paris'in hemen doğusundaki ve başkente bitişik ve başkente çok yakın banliyösü Les Lilas'da oturuyorlar.

Oraya her gidişim bir macera oldu desem yeridir: En güzeli metrodan çıkışı: Kasaba şenliği var mahallede. En işlek caddesinde birkaç adım. Tamam, ilk sokaktan sapmalı. İki adım daha. Sonra bir cadde: Bir, iki ve üç işte geldik! Ama o da ne? Bina giriş kapısının "kodunu" unutmuşum. Daha doğrusu hafızama güvendiğim için aklımda kalan kodu yapıyorum ama kapı açılmıyor... Ne yapmalı? Telefon etmeli. Cep telefonum yok. Hiç bir zaman da ol-

mayacak; bu ayrı bir konu. Görünürde telefon edebileceğim bir telefon kulübesi de yok. En iyisi biraz önce önünden geçtiğim "dönerci"den rica etmek.

Selamünaleyküm. Aleykümselâm. Durumu açıklıyorum. Delikanlı "Tabii Abi buyurun" diyor ve cep telefonunu veriyor:

Fahri Petek'i arıyor kodu alıyorum. Dönerciye borcumu ödemek istiyorum. "Olmaz Abi" diye tutturuyor. O olmaz ben olur derken bir Avroyu ısrarla kasasına bırakıyorum. Evet, bir dönerci ile Anadolu buralarda ve aslına bakarsanız artık her köşede en sevimli haliyle karşınıza böyle çıkabiliyor. Ne güzel.

Ve Petek'lere varıyorum. Bu kaçıncı varış? Her varış bir var olmak.

Bu kitabın hazırlanması için, Petek'lerle ilk görüşmemi 12 Haziran 2004 Cumartesi yaptım. Bunu 19 ve 26 Haziran 2004'teki görüşmelerimiz izledi. Sonra 2 Haziran 2005'te bir araya geldik. 2006 ise üç kez görüştük: 1 Şubatta, 21 Martta ve 28 Mayısta. Her seferinde birkaç saat sohbet ettik. 2007'de ve 2008'de defalarca görüştük. Birçok mikrokaset doldurdum. "Vakti kerahat geldi" diyerek on dokuz otuz veya yirmiye doğru birer kadeh bir şeyler içtik. Birlikte yemek yedik. Neriman Hanım'ın o ağzınıza layık ekşili etli bamyaları, o canımın içi karnıyarıkları, o yağı yerinde tuzu yerinde pilavları nasıl unutulur kurban? Peynirlerini, karpuzlarını, kavunlarını anmadan geçmemeli. Elli yıl aynı mahallede otururşanız siz mahalleyi ve mahallelileri bu arada bilhassa iyi kasabı, iyi bakkalı, iyi fırını tanırsınız. Onlar da sizi tanırlar. Bunun yararı: Her şeyin en iyisini siz alırsınız. En iyisini size satarlar. Huyunuzu suyunuzu bilirler çünkü.

Bu uzun görüşmelerimiz sırasında Fahri Petek'ten ve Neriman Hanım'dan çok şey öğrendim: Hayat dersleri aldım. Bir tanesini hemen yeri gelmişken size de aktarayım:

Fahri Petek "Dişçi değiştirilmez" diyor. Aklınızda bulunsun. Ben yararını gördüm sizin de işinize yarayabilir.

Fahri Petek'in kendine özgü deyişleri de var: Örneğin bir şey için "geçersizdir" demek anlamında "hikâyeyi filmükün" terimini kullanıyor.

Kendine özgü mizahını da anmalıyım. Acılı, hüzünlü, zorluklarla dolu an(ı)ları konuşurken mizahını eksik etmedi.

Belgeli bir örneği var: 2006 Yılı için yılbaşı kartı niyetine hazırladığım *İkinci Şiirler* isimli ve şiirden çok şaka niteliği taşıyan dizelerden oluşan kitabımı gönderdikten sonra Fahri Petek'ten şu yanıtı aldım: "Üstat. Tabii bizim bir şiir kitabı ile yılbaşınızı kutlamak marifetimiz ve kabiliyetimiz yok. Birkaç kimya formülü ile yapmak ta çok tatsız olur. Bundan dolayı yalnızca 2006 senesinin 2005'den daha güzel geçmesi temennilerimizle yeni yılı-

nızı, Hanımızla beraber, kutlarız". Fahri Petek ve Neriman Hanım birlikte imzalamışlar. İşte mizah budur.

Dahası Fahri Petek'in gençliğinde şiirler yazdığını da biliyorum. O günlerde yazdığı şiirler sarı bir defterde küçük odada duruyor. Bir gün ikna edebilirsem, bilhassa Neriman Hanım'ı, birkaçını yayınlamak isterim.

Fahri Petek ve ailesinin yaşamını yazmak konusunda bana işbirliği ve dostluk içinde yardım eden bir insan daha var: Gaye Petek. Evet, ailenin kızı. Bu vesileyle Gaye ile birkaç kez buluştuk. Sohbet ettik: 11 Ocak 2005'te. 1 ve 11 Şubat 2005'te ve 21 Ekim 2005'te. Ve elbette günümüze kadar birkaç kez daha... Onunla da birkaç mikrokaset doldurdum.

Gaye'nin önemi sadece Fahri Petek'in kızı olmasında değildir. Gaye, o kuşak için ender bir olayın da kahramanıdır: Nâzım Hikmet'i daha dokuz veya on yaşında tanımış olması. Evet bu herkesin başına gelebilecek bir tarihi rastlantı değil. Nâzım Hikmet'in Paris ziyaretlerinden birinde, 24 Nisan 1961 tarihini taşıyan bir "*dédicace*'ı *(ithaf)* var: Kitabını imzalarken Nâzım Hikmet şunları yazmış: "Kardeşim Canım Fahrettin Petek'e, Neriman Yengeye, güzeller güzeli Gaye'me". Evet, bu kadar. Nâzım Hikmet'i bir çocuk olarak ve çocuk gözüyle görmek az şey mi? Hele o Dev Adam, gözleri mavi mavi evinize kadar gelir, anne ve babanızla sohbet ederse.

Gaye Fransa'da yaşayan bütün Türkiyelilerin yakından tanıdığı, ismini en azından bir veya birkaç kez duyduğu bir bayandır: Sosyal hizmet alanında devlet kurumlarında çalışıyor, birkaç diploma aldıktan sonra, Gaye de ana ve babası gibi ülkesinden bağlarını koparmadı. Fransa'da göç olgusu ile ilgili herkesin her kurumun bildiği, fikrini aldığı bir toplumbilimcidir. *Elele* isimli kültür ve göç meselelerinin izleyicisi derneğin kurucusudur. Orta direğidir.

Bu kitap sadece görüşmelerimizde yaptığım söyleşilerin mikrokasetlerden çözümü sonucu elde ettiğim bilgilerden oluşmuyor. Değişik kaynaklarda Fahri Petek'le ilgili verileri de topladım. Onları Fahri Petek'le konuştum. Kimi yanlışlar vardı, o yanlışları birlikte düzelttik. Eksikler vardı, onları birlikte tamamladık. Ve en iyi biçimiyle onları da söyleşilerimizin akışı içinde metne ekledim. Örneğin Attilâ İlhan'ın *Abbas Yolcu* isimli kitabındakileri (Birinci baskısı: Dost Kitabevi, Ankara, 1957; ikinci baskısı: Bilgi yayınevi, Ankara 1996.).

Veya Vartan İhmalyan'ın kitabındakileri (*Bir Yaşam Öyküsü*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1998.).

Hemen şunu eklemeliyim: Bu kitaplar birçok hatayla, eksikle doludur sonucunu lütfen çıkarmayın. Birkaç eksik, birkaç yanlış var. Hepsi o kadar. Dahası bu kitaplar ve diğerleri de çok işimize yaradılar.

Gün Benderli'nin biraz önce andığım kitabı da yararlandığım kaynaklardan biri oldu.

Bu kitaplarda Fahri Petek'le ilgili satırları Petek'le birlikte okuduk. Böylece yeni şeyler hatırlayan Fahri Petek anılarında derin yolculuklara çıktı. Beni de peşinden sürükleyerek. Umarım bu kitapta anlattıkları sizin de ilginizi çeker. Sizi de yolculuklara götürür: Ülkede ve tarih içinde.

Fahri Petek her şeyi hatırlamıyor, bu son derece anlaşılır ve çok doğal, ama hatırladıklarını fena halde hatırlıyor. Kendisi de zaten aynen şöyle diyor: "Ben bazı şeyleri hatırlamam belki. Ama hatırladıklarımda yanlış yapmam. Karıştırmam. Kimi şeyleri hatırlamamam doğal. Ama hatırladıklarımı asla karıştırmam."

Evet, ben tanığım.

Picasso'nun her şeyi ama gerçekten her şeyi sakladığını biliyoruz: Metro biletlerinden, lokanta hesap pusulalarına kadar aklınıza gelebilecek her şeyi saklamış. Abidin Dino'nun da onca dalgınlığına, rakamlarla ve tarihlerle ilgisinin çok zayıf olmasına rağmen her şeyi veya en azından çok şeyi sakladığını biliyorum. Bu konuda Abidin'e Güzin Dino'nun da epey yardımı oldu elbette. Abidin'in yazdığı mektupların müsveddeleri, bir makale için aldığı notları, galeri sahipleriyle yazışmaları, gelir-gider pusulaları, faturaları, gazete kesintileri böylece bugünlere kadar taşınabildiler... Güzin Dino sürekli olarak bana "Abidin hiçbir şeyi saklamazdı" deyip durdu, ama artık Abidin'in Güzin'in özel gayreti ile epey şeyi sakladığını biliyorum. Ne kadar iyi. Ne kadar hoş.

Ama gelin görün ki Fahri Petek hiç bir şeyi saklamamış. Evet hiç bir şeyi. Eski kimlik kartı, eski pasaportu bile yok örneğin. Hele bir de Neriman Hanım olmasaydı, birkaç gazete, birkaç gazete kesintisini bile bulamayacaktım.

Ama Fahri Petek'te fotoğraflar var: İlk gençlik yıllarından, hatta çocukluğundan beri fotoğraf merakı sayesinde çok fotoğraf çekmiş. Bergama'da, İstanbul'da, Paris'te ve başka mekânlarda.

O İstanbul ki o günlerde Taksim Meydanı şipşakçıdan geçilmiyor: "Çekelim Abi!" asla eksik değil: Böyle yakışıklı delikanlılar, böyle şirin ve hoş güzeller başka nerede bulunabilir? 1940'ların İstanbul'unda zaman seyir zamanıdır çünkü. Hele Cumartesi akşamüzerleri.

Fahri Petek daha sonra Paris'te de pek çok fotoğraf çektirmiş veya bizzat kendisi çekmiş. Hatta bir ara fotoğrafçılık bile yapıyor Fransa Cumhuriyeti'nin bu anlı şanlı başkentinde.

Bu çalışma için çok yararı oldu o fotoğrafların: Çünkü onlara birlikte ba-

karak, onları "konuşturduk". Onlar konuştular, onlar konuştukça başka anılar da akın ettiler. Evet, fotoğraflar sayesinde birçok anılar küllerinin altından alev alev çıktılar.

Fahri Petek'le futbol maçları izledik televizyonda. Bunlar da anılara kapıları açtılar: Haziran 2004'teki Avrupa Futbol Şampiyonası maçları bizi alıp 1950'lerin başındaki maçlara götürdü. Fahri Petek'in futbol merakı, ne merakı canım bal gibi futbolculuğu böylece ortaya çıktı. Evet futbol oynamış: Ortaokulda, lisede ve daha sonra. Öyle şaka maka maçlar değil. Basbayağı futbol maçları. Resmen.

Ah! Neriman Hanım'ın yemekleri: Yemesi güzel elbette, ama bunlar sadece güzel birer yemek de değil, birer maymuncuk: Açmadığı kapı kalmadı. Ne anılar hücum etti ne anılar...

Haydi, tadımlık bir anıyı buraya alıyorum. Yaşasın yoğurtlu bakla! İşte konuştuklarımızdan:

Fahri Petek: Yoğurtla şarap gitmiyor gibi. Bence yoğurtla rakı gidiyor.

MŞG: Bakla yemenin bir avantajı var en azından: Ağzımızdaki baklayı da çıkarabiliyoruz (!)

Neriman Hanım: Bakla yoğurtsuz yenmez.

MŞG: Yani...

NH: Paris'teki günlerimde, Fahri'nin birkaç arkadaşı geldi eve. Henüz Fahri'nin Parisli arkadaşlarına o kadar alışmamışım. Tesadüfen bakla pişirmişim. Ama Paris'i iyi tanıyamadığım için (1951 yılındayız. MŞG) dereotu bulamamışım ve dereotu yerine nane uydurmuşum. Neyse arkadaşları ve Fahri yemeği kibarca yediler. Kimse bir şey söylemedi ama ben itiraf ettim: Dereotu bulamadığım için nane koydum kusura bakmayın dedim. Aradan yıllar yıllar geçti: 1990'ların ortasında olmalı, Türkiye'de İzmir'de tatilimi geçirirken, akrabalar beni Çeşme'ye misafirliğe götürdüler. Birçok insan var, o arada da bir adam kibarca bana yaklaştı ve aramızda şu konuşma oldu:

- Merhaba Hanımefendi, beni tanımadınız herhalde?
- Merhaba, maalesef tanıyamadım.
- Ben Paris'te size gelmiştim.
- Öyle mi? Ne zaman?
- 1950'lerin başında, size kendimi tanıtayım mı?
- Aaa tabii memnun olurum.
- Size geldiğimde bakla pişirmiştiniz ve dereotu yerine nane koymuştunuz.
- Aaa evet evet işte şimdi inandım size.

(Gülüyoruz).

Ve Neriman Hanım ekliyor: Şimdi her bakla pişirdiğimde hep o olay ak-

lıma geliyor. Ama artık dereotu olmadan bakla yapmıyorum elbette.

Evet, işte böyle: Hafızamızda kalanları kâğıda dökmek. Eksiklerimizi fotoğraflarda kalanlarla tamamlamak. Yemeklerimizin tadından sevimli dostlukların parfümlerini koklamak. Yaşamak kısacası. *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim!*

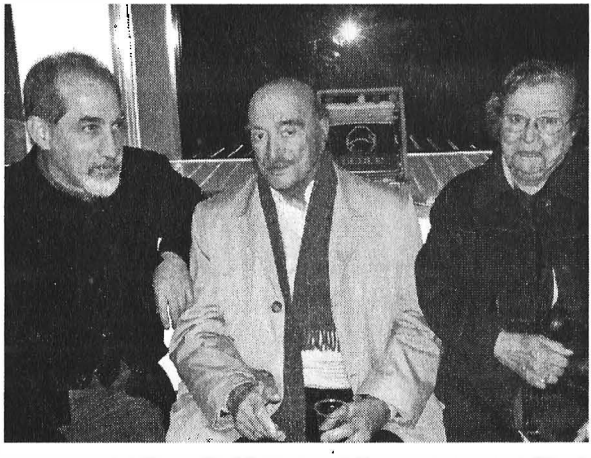
Ve yaşamımızdan kalanları gençlere emanet etmek.

Burada Fahri ve Neriman Petek için bu görevi ben üstleniyorum. Uzun sohbetlerden kâğıda dökülenler belli bir zaman dizimine göre yazıldılar. Dinleyen, dinlediklerini çözen, okuyan, araştıran ve yazan benim. Ama anlatanlar Fahri ve Neriman Petek. Ve elbette "misafir sanatçı" olarak Emine Gaye Petek'i de unutmuyorum. Ama Gaye'nin daha yazması ve yazdırması gereken bir, belki birkaç, kitabı olduğunu da vurgulamak istiyorum. Bu, artık ona kalıyor.

Benim için en güzel armağan bu kitabın okurlarına kavuşturulması olacak.

Bir şey daha var: Kitabı yayınladıktan sonra Gaye'nin kurucusu ve yöneticisi olduğu *Elele*'de imza günü yaparsak, imza işini Fahri Petek ve Neriman Petek'le birlikte yapmak isterim. Ama hiç belli olmaz, ben çok uzunca "*dedicace*" yazdığım için (Bu, Neriman Hanım'ın bana takıldığı bir konudur) imza işini Fahri Petek ile Neriman Hanım'a bırakabilirim.

M. Şehmus Güzel
Paris, 18 Şubat 2009



M.Şehmus Güzel, Fahri Petek, Neriman Petek

İSTANBUL RAMİ

Fahrettin Petek 1 Mart 1922'de İstanbul'un Rami semtinde doğdu. Ailesi İstanbul'a Selanik yakınındaki Yenice Kasabasından göç etmiş. Büyük ihtimalle 1910'ların başında. Balkanlar'daki savaşların sonucunda. Fahri Petek'in babası, dedesi, amcaları, halaları, yani uzun sözün kısası bütün aile İstanbul'un yolunu tutmuş. Dedenin değişik eşlerinden doğmuş birçok çocuktan oluşan büyük bir aile.

Fahri Petek, 1949'dan itibaren, Paris'te elinden tutan ender insanlardan biri olan Eczacılık Fakültesi öğretim üyesi ve Biyokimya Laboratuvarı sorumlusu Profesör Jean-Emile Courtois'nın Mart ayında doğanlar için söylediklerini anımsıyor:

"Bir gün Profesör Courtois bana biraz şaka yollu aynen şunları söyledi: 'İyi ki Mart doğumlusun yoksa Laboratuvar'a almazdım.'

"'Neden' diye şaşkınlığımı belirtince şunu ekledi: 'Çünkü fen bilimlerindeki büyük âlimlerin pek çoğu ve belki tümü Mart ayı doğumludur. Martta doğanlar büyük bilim kadın ve adamları olurlar.'

"Vay anasını! Bir baktım çevremize, o günlerde Labo'da çalışanların tümü de gerçekten Mart doğumlu: Bizzat Profesör Courtois, Anagnastropulos, Henri Villaroya, Janine Doly ve nihayet ben Mart ayında doğmuşuz."

Laboratuvar'a elbette "Mart Ayında Doğan Mutlu Bilim Kadın ve Erkekleri" ismini takmak kimsenin aklına gelmedi. Ancak herkesin Mart ayında doğmuş olmasının bir avantajı daha var(dı): Doğum günlerini birlikte ve ortaklaşa kutlamak.

Fahri Petek'in kendi kaleminden çıkmış, elle yazılı iki buçuk sayfalık "özgeçmişi" var. Onu buraya aynen almak istiyorum: Böylece işin daha başında Petek'in kısa hayat hikâyesini hızlıca öğrenmiş olacağız:

"1 Mart 1922'de İstanbul'un Eyüp Belediyesine bağlı Rami'de doğdum.

Babam: Avni Hilmi Bey, Yunanistan muhaciri bir eczacı.



Nüfus hüviyet Cüzdanı, 1937

Annem Nebile Hanım, İstanbullu.

Mübadele Kanunu'na tabi olarak, ailem, Bergama kazasına, ben 3 yaşlarında iken, yerleşti.

Babam Avni Bey ben 5 yaşında iken öldü.

İlk Mektebi Bergama'da bitirdim.

Orta Mektebe Bergama'da başlayıp İzmir'in Buca kazasındaki Buca Leyli (Yatılı) Ortaokul'unda bitirdim.

Lisenin ikinci sınıfına kadar İzmir Atatürk Lisesi'nde okudum. Ve İstanbul Erkek Lisesi'nde Fen Kısmı'ndan mezun oldum.

1941'de İstanbul Eczacı Mektebi'ne girdim. Ve 1946'da bitirdim.

1949'un Temmuz ayına kadar Bergama'da Eczacılık yaptım. Ve aynı ayın sonuna doğru Paris'e hareket ettim.

1951'de *Faculté de Pharmacie de Paris*'de (Paris Eczacılık Fakültesi) *Laboratoire de Chimie Biologique*'te (Biyokimya Laburatuvarı) *doctorat* (doktora) yapmak için çalışmaya başladım.

CNRS'teki (Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi) *carrière*'im (kariyerim):

Stagiaire de recherches (stajyer araştırmacı) 1954-1956

Attaché de recherches (sorumlu araştırmacı) 1956-1963

Chargé de recherches (yükümlü araştırmacı) 1963-1966

Maître de recherches (usta araştırmacı) 1966

Directeur de recherches (araştırmalar müdürü) 1972

1986'da emekliye ayrılana kadar 45'den fazla *publications* (yayın) yaptım. 15'ten fazla (Fransız ve yabancı) araştırıcı Laboratuvarımda tez (dokto-

ra tezi) yaptılar.

20'den fazla uluslararası kongreye katıldım: Ben ve öğrencilerim çalışmalarımızı sunduk.

Laboratuvarlarımız:

1951-1979 tarihleri arasında Paris V'de (Paris Beşinci Üniversitesi anlamında).

1979-1986 tarihleri arasında Paris XI'de.

Paris V'teki Laboratuvarın *directeur*'ü (müdürü) Profesör Courtois'ydı.

Paris XI'dekinin Laboratuvarın *directeur*'ü bendim.

Birçok doktora tezinin savunmasında jurilere *'rapporteur'* veya *'examinateur'* olarak katıldım."

AİLE

Fahri Petek, ailesi konusunda şunları anlatıyor:

"Babamın ailesi çok geniş bir ailedir. Çok kalabalık bir aile. Babamın biri öz, üçü üvey kız kardeşi var(dı). Onların birçoğunu epey sonra tanıdım. Dört halam var ve hepsini son gidişlerimde (1990'larda) İstanbul'da ziyaret ettim. Öz halamı çocukluğumdan ve ilk gençlik yıllarımdan biraz biliyorum.

"Babam Selanik'te başladığı Eczacılık tahsilini İstanbul'da bitirmiş, ve kendisinden yedi veya on yaş kadar küçük Nebile Hanım ile evlenmiş. Ben ailenin tek çocuğu olarak 1922'de doğduğuma göre, babam ve annemin evlenme tarihi 1920 veya 1921 olmalı. Annem İstanbullu ve hali vakti yerinde bir ailenin çocuğu."

Başka bir konuşmamızda Petek babasına ilişkin olarak şunları ekledi:

"Babam İstanbul'da iken Eczacılık yapıyordu. Eczanesi vardı: Eyüp Sultan'ın üzerinde Rami'de."

Annesi Nebile Hanım'ın birkaç fotoğrafı kalmış o günlerden: Örneğin köpeğiyle çekilmiş bir fotoğrafı var: Çarşaflı. Biraz somurtkan. Hani o günlerde gülümseyerek poz vermek neredeyse ayıptı ve henüz gülümseme moda değildi.

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edildikten sonra çekilmiş bir fotoğrafı daha var Nebile Hanım'ın: Bu fotoğrafta şen şakrak genç bir kadın görüyoruz: Evet gelecekten mutlu bir bayan. Çok genç yaşta evlenen Nebile Hanım evlilikte artık belli bir deneyim sahibi olmanın ve bir erkek çocuğun annesi olmanın verdiği güven içinde sanki.

Nebile Hanım'ın doğum tarihi 1899. 1923'te demek ki 24 yaşında.



Fahri Petek annesi, anneannesi ve babası ile

Nebile Hanım'ın o günlerde henüz bilmediği bir mesele var: Eşinin hastalığı. 1927'de Avni Hilmi Bey ölünce Nebile Hanım her şeyi anlayacak ama artık çok geçtir. Ama eşini asla affetmeyecektir: Hastalığını kendisinden sakladığı ve kendisini o genç yaşta, yirmi sekizinde, dul bıraktığı için.

Fahri Petek nitekim bu konuda bakın neler söylüyor: "Annem, babam ölünce baba tarafıyla ilişkisini kopardı. Dünyaya küstü bir anlamda. Hatta bir ara bana karşı bile tavır takındı. Benimle bile ilişkisini kesiyordu az daha."

Bu büyük, bu geniş, bu kalabalık ailenin atalarının tümünün fotoğrafları bugün Gaye'de: Fahri Petek'in dedesinin fotosu, Neriman Hanım'ın babasının ve annesinin fotoları da. Gaye Petek'in "göbek ismi", yani Emine, Fahri Petek'in anneannesinin de göbek ismidir. İşte atalarımızın, bizi yaratanların isimlerini bugünlere taşımanın yollarından biri.

Fotoğraflarda kadınların başları o günün koşullarına uygun biçimde örtülü. Ama öyle fazla bir sıkma, fazla bir tutuculuk söz konusu değil. Erkekler gayet muntazam giyinmiş, iyi, bakımlı ve birçoğu pek yakışıklı. Hele Fahri Petek'in babası. Fahri Petek babası için "Güzel adamdı. Yakışıklı adamdı. Kumraldı" derken asla abartmıyor.

Fahri Petek'in bu yakışıklı baba, güzel anne ve sevimli anneannesi ile çekilmiş çocukluk fotoğrafı bunun bir başka ispatıdır.

BERGAMA

Selanik ve çevresinden göçler, Balkan Savaşları esnasında ve sonrasında başladı ve sürdü...

Kurtuluş Savaşı'nı izleyen aylarda, Lozan görüşmeleri içinde Yunanistan ile karşılıklı nüfus değişimi, o zamanki adıyla "mübadele", belli kurallara göre yapılsın diye ve önceki git-geller düzene sokulsun amacıyla Ocak 1923'te Lozan'da bir antlaşma imzalandı. (Bu konuda birçok yapıt yanında az bilinen ama bilinmesinde yarar olan Mihri Belli'nin "master tezi" biçiminde hazırladığı şu çalışmayı da öneririm: *Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi. Ekonomik Açıdan Bir Bakış*, Belge Yayınları, İstanbul, 2004. Belli'nin 1940'da savunduğu master tezini Amerikanca'dan Türkçeye çeviren Müfide Pekin'dir.)

O yıllarda İzmir ve Bergama başta olmak üzere bölgenin kent ve kasabalarına çok sayıda "muhacir" yerleştiriliyor. Mihri Belli'nin resmi rakamlara dayanarak belirttiğine göre, 1921 ile 1928 arasında İzmir'de örneğin 31.502 kişi "iskân ediliyor." (A.g.k., s. 96.) "Zanaatkarlara ve küçük tüccarlara iş ve mesleklerine göre bir miktar başlangıç sermayesi verildi." (s. 92.)

Fahri Petek'in baba tarafının Balkan Savaşları sonrasında İstanbul'a taşınmak zorunda kaldıklarını biraz önce yazdım, 1923'te ise "Mübadele Kanunu"na tabi olarak ailenin Bergama'ya yerleşmesi imkânı veriliyor. Veya onlara bu karar iletiliyor. Ve Yunanistan'da kalan Yenice kazasında bıraktıkları mal ve mülküne karşı aileye Bergama'da "bir eczane, bir ev ve bir bağ" veriliyor.

Eczane veriliyor, çünkü Fahri çocuğun babası eczacıdır: Eczacı Avni Hilmi Bey.

Eczacı Avni Hilmi Bey, eşi Nebile Hanım ve tek çocuğu Fahri Bergama'da yaşama yeniden sarıldılar. Yaşam da onlara sarıldı: Bir memleket hasreti, sevgisi, hüznü içinde.

Fahri'nin o günlerde babası ile çekilmiş bir fotosu var: Fahri minicik, babası havalı, yakışıklı, güzel adam. Kasaba fotoğrafçısında çekilen foto o günlerin sevgisini, sevincini bugünlere taşıyor. Ne güzel.

O günlerde Bergama'da "iskân edilen" aileler arasında Çetin Altan'ın ailesinin de bulunması herhalde tarihin bir göz kırpmasıdır: "Hacıgözümler" Bergama'da kısa bir süre kalıyorlar. Çetin'in babası Halit Bey 1926'da Bergama'da evlendikten sonra aile İstanbul'a taşınıyor ve Çetin Altan 1927'de İstanbul'da doğuyor. Bergama'da doğsaydı ve orada yaşasaydı Çetin ile Fahri arkadaş olurlar mıydı? Bilinmez. Tarihin bu cilvesinden Fahri Petek'e söz edince o da bu işe, bu rastlantıya, tarihin bu göz kırpmasına çok şaşırdı.

Eczacı Avni Bey bir süre sonra İstanbul'daki amcası Mehmet Bey'e, yani Fahri'nin büyük amcası sevimli insan "Mehmet Amca"sına, haber salıyor: "İlle sen de Bergama'ya gelmelisin." Kardeş çocuğu çağrısıdır bu ve Mehmet Bey kardeşinin oğlu tarafından ikna ediliyor. Paris'leri görmüş, Paris'lerde dolaşmış, tarihin ve tarihinin ne anlama geldiğini çok iyi bilen Mehmet Amca bu, kalkar İstanbul'dan Bergama'ya taşınır. Böylece iki yakın akraba bir arada olunca işler daha kolaylaşıyor. Hayat güzelleşiyor. Yaşam ve işler renkleniyor.

Fahri Petek ekliyor: "Babamın Bergama'da tanıdığı, dostluk kurduğu birkaç kişi vardı. Örneğin avukat Haluk Ökeren. Birazdan tanışacağımız 'Bolşevik' Cavit Bey'in kardeşi. Avukat Haluk Bey babamın iyi arkadaşlarından biriydi. Onun iki oğlu vardı: Turhan ve İlhan. Onlarla da ben arkadaştım. Ama öyle çok sıkı fıkı değildim. Benim arkadaşlarım başkaydı.

Annemin tanıdığı bir Sabiha Hanım vardı. Hep birlikte kâğıt oynarlardı. Bir de Haluk Bey'in eşi Nebahat Hanım.

Babam öldükten sonra erkekler artık bize gelmez odular. Oysa babam sağken karşılıklı gidip-gelmeler oluyordu."

Kendi içinde kendi kendine devinen küçük burjuva hayatı. Anadolu'nun küçük bir kasabasında başkasını bulmak ta mümkün değildi mutlaka o yıllarda.

Bir de elbette Mehmet Amca vardı: "Dünya görmüş" tarafından. Baba eczacı, amca doktor olunca, o kasaba yaşamında aile kendine özgü bir yer ediniyor elbette.

MEHMET AMCA

Fahri Petek amcasını bakın nasıl anımsıyor: "Amcam tuhaf ve sevimli bir adamdı. Gençliğinde Paris'e gelmiş. Bir süre yaşamış Paris'te. Sacré-Cœur'ün temelleri atılırken Paris'i terk etmiş."

Buna göre Mehmet Bey'in adı geçen kilisenin temelinin atıldığı 1876'da Paris'te bulunduğunu saptayabiliyoruz.

Fahri Petek amcası konusunda şunları ekliyor: "Sacré-Cœur ile ilgisi hep sürdü amcamın: Biz Paris'teyken birkaç kez Neriman'dan bu kilisenin kartlarını istedi.

"Amcam çok iyi doktordu. Paris'ten İstanbul'a döndüğünde kendisine profesörlük teklif edilmiş ama çok fena halde sağır olduğu için kabul etmemiş teklifi. Ne yapmış etmişlerse sağırlığının çaresini bulamamışlar. Kimi burundan geliyor demiş, burnunu düzeltmiş. Nafile. Sağır adam sağır kalıyor.

Fakat kendisi doktordu ve teşhisi çok güçlüydü, çok sağlamdı. Bir hasta gelsin, onu dinleyerek teşhisini yapardı: Adam sağır ama kulağını dayar ve olmayacak şeyi, diyelim bir veremi bile anlardı. Yani o kadar derin duyardı.

Amcam gerçekten çok tuhaf bir adamdı. Çok sigara içerdi. Evden çıkarken bir kibrit yakardı birinci sigarası için, akşam eve dönerken ikinci kibriti yakmamış olurdu. Sanırsın kibrit kıtlığı var. Hayır o değil: Sigara üzerine sigara. Sigaradan sigaraya geçerdi: Korkunç bir ritim. Çok içerdi. Çok.

O da istediğini yapamamış bir adam. Kulaklarının duymaması nedeniyle istediğini gerçekleştirememişti. Ve sanki bunun hüznünü taşıyordu. 85 yaşında vefat etti ama sigarasını 80 yaşına kadar içti: Aynı hızla, aynı biçimde. Evet, inanmayacaksınız ama son yıllarına kadar günde en az altı paket sigara içerdi.

Amcam beni çok severdi. Çocuğu olmamıştı ve ben o ailenin tek erkek çocuğuydum. Aramız da çok iyiydi amcamla. Babamın arzusu üzerine Bergama'ya gelmişti ve onun gelmesiyle hem bizim yaşamımıza hem de Bergama'ya yeni renkler katılmıştı."

Mehmet Amca'dan Fahri çocuğa ne kaldı dersiniz? Paris sevgisi. Montmartre, Eyfel Kulesi? Kimbilir?

Fahri Petek birkaç sorum üzerine amcasına ilişkin olarak şunları da anlattı: "Amcam Bergama'da doktorluk yaptı. Muayenehanesi vardı: Bizim evden Cumhuriyet Meydanı'nda aşağı doğru geçince ilk eczane bizimkiydi, oradan aşağıya doğru 20-25 metre ötede amcamın muayenehanesi vardı.

Amcam hep Bergama'da yaşadı. Önce bekârdı. Sonra Bergamalı bir bayanla evlendi. Eşi çok hanım bir kadındı. Amcam eşiyle kendi evinde yaşadı. Ben Paris'teyken amcam Bergama'da öldü. Cenazesine katılamadım. Bu da bir acıdır içimde."

Bergama'da Petek ailesine verilen ev iki katlıdır. Birinci katta, giriş katında, aileyle birlikte Bergama'ya taşınan anneannenin evlatlığı Hayriye Hanım, eşi Talat ve orada doğacak olan oğulları Sami oturuyor: Bir oda ve bir mutfak onlara ayrılmış. Ama yemekler hep birlikte yeniliyor.

Altı veya yedi basamaklı bir merdivenden ikinci kata çıkılıyor: Bu katta Fahri Petek anne ve babasıyla oturuyor.

Evi, eczaneyi ve bağı Fahri Petek'le konuşuyorum:

MŞG: Eviniz ve eczaneniz Bergama'nın içinde. Bağınız neredeydi?

FP: Bergama'dan 3-4 kilometre ötedeydi. Bergama'nın yakın çevresindeydi. Galiba 2-3 dönümdü. Çok büyük değildi yani. Ama işte o ünlü çekirdeksiz üzümü veren bir bağ. Birkaç zeytin ağacı, bir-iki incir ağacı da vardı. Bir de bağ evi.

MŞG: Sık sık gider miydiniz?

FP: Tabii gidiyorduk. Neriman bile tanır. (Fahri Petek Neriman Hanım'la 1941'de tanıştı ve bir süre sonra nişanlandılar. 12 Temmuz 1946'da evlendiler. MŞG.) Fakat bir ara eczanede zor duruma düşünce amcam Mehmet'ten 500 Türk Lirası borç rica ettim. O zamanın parasıyla bayağı bir tutar. Ama amcam kalktı bana, 'Bir kâğıt yapalım, imzala, vereyim' deyince tepem attı, 'Sağ ol, istemem' diye yanıtladım. Ve bu para ihtiyacı nedeniyle bağı sattım. Ben bazı bakımlardan çok sert bir adamımdır. Prensipleri olan bir adamım. Amcamın bu tavrına fena halde içerlemiştim."

BERGAMA'DA YAŞAMAK

O yıllarda Bergama'nın nüfusu on altı bin kadardı. Büyük bir kasaba. Yedi kilometre kadar güneyinden bir dere geçerdi. Bakır Çay isimli derenin üstüne kurulmuş taş bir köprü Osmanlı azametiyle tarih orada göz kırpıyordu. Bu köprü kasabanın içinden geçen ve birleşerek Bakır Çay'a dökülen iki derenin üstüne kuruluydu. Evet azametle.

Bergama Milattan Önce III. yüzyılda güçlü bir Helenistik krallığın başkentiydi: O zamanki Pergamon ismini "pergamene"den alıyor: Yunanca *parchemin* demek. Değerli kâğıt. Mısır'ın papirüsüne rekabet için.

Bergama daha sonra Romalıların egemenliğindedir ve kültür merkezleri olan İskenderiye ile Antakya'dan sonra üçüncü büyük kent unvanını alıyor: Kütüphanesi, 400.000 kadar yapıtıyla İskenderiye kütüphanesi ile yarışıyor. Çok zengin tarihi eserlere sahip bir kent.

Zaman içinde devran dönüyor ve kocaman bir Anadolu kasabası kaderine boyun eğiyor. Ama Bergama yine de belli bir kültürel zenginlik sahibi olarak parlıyor.

Fahri Petek 1920'lerin ortasındaki kasabasını şöyle anımsıyor: "İstiklâl Meydanı var. Çarşısı var. Altından bir dere geçer: Derenin çevresi bütünüyle Yahudi Mahallesiydi. Yanılmıyorsam o zamanlar oraya Aşağı Bergama deniyordu. En iyi insanlar oradaydılar. Yahudi kız arkadaşlarımız vardı. Mavi gözlü, sarışın, bir içim su güzel kızlar bunlar. Dehşetli, en zevkli insanlar onlardı: Müzik sever, çalgıcı, sanatkâr insanlardılar. Ben o mahalleye çok sık giderdim çocukluğumda. İlkokul ve ortaokul dönemlerimde. Büyük bir mahalleydi. Bir hayli de kalabalıktı."

MAHEL

Bergama'nın insani ve kültürel zenginliğine katkısı açık olan Yahudiler ve Yahudi Mahallesi kimi arkadaşlıkların oluşturulmasında da belirleyicidir. Başka halkların çocukları da vardır Bergama'da, 1920'lerin başında, ortasında ve sonunda:

"Bergama'da o yıllarda Arnavutlar, Boşnaklar da vardı. Bunlara genel olarak 'Muhacirler' deniyordu. Bizim gibi Yunanistan'dan göç etmek zorunda kalanlar ve/veya 'nüfus mübadelesi' sonucu gelen aileler, onların bireyleri.

"Türk ve Müslümanlar vardı. Bergama'da o yıllarda çok ta gerici vardı, 'Yerliler' ismi takılanlar genellikle çok tutucu, çok gericiydiler. 'Muhacirleri' hiç sevmezdiler. Ve sık sık 'Yerliler' ile 'Muhacirler' kavga ederlerdi, kafalar yarılır, gözler şişerdi.

"Büyükler kavga ediyorlardı ama çocuklar hepimiz aynı okullara gidiyorduk ve birbirimizi seviyor, sayıyorduk. Büyükler ayrışıyordu, ayrışmak için yarışıyordu, oysa biz küçükler kaynaşıyorduk. O günleri çok iyi anımsıyorum: 70-80 kişilik ilkokulda 5-6 kadar Yahudi çocuk vardı. Örneğin Mahel isimli bir Yahudi çocuk benim ilkokul arkadaşımdı. Birbirimizi çok severdik. Ağabeyi Danyel babamın eczanesinde kalfa olarak çalışıyordu. Attila İlhan *Abbas Yolcu* isimli kitabının ilk baskısında benim adımı vermez ve benim için 'Mahel'in arkadaşı' der.

"Mahel'in abisinden önce babamın kalfası olarak yine bir Yahudi genç, Marko, çalışıyordu. O yıllarda Bergama'nın en akıllı adamları gerçekten Yahudi Mahallesi'nden çıkıyordu. Okuma yazmaları vardı. Ki bu, o günlerde çok önemliydi, son derece belirleyiciydi. Marko İzmir'e taşınmadan önce, Danyel isimli başka bir Yahudi genci getirdi, yerine kalfa olarak işe başlasın diye. Danyel Mahel'in abisiydi ve uzun zaman babamın kalfalığını lâyıkıyla üstlendi. O ayrılınca yerini yine bir Yahudi genç aldı: Nesim. Ki o daha sonra benim de kalfalığımı yaptı. 1946'dan itibaren.

"Ben Mahel ile hep arkadaş olarak kaldım, çocukluğumda."

(Attilâ İlhan *Abbas Yolcu*'nun Haziran 1957 tarihli ilk baskısını "mahel'in arkadaşı fahri petek'e abbas'tan bir zakkum yeşili" notuyla/*dedicace*'ı ile imzalayarak Aralık 1968'de (!) gönderiyor. Kasım 1996'daki ikinci baskısını ise Yaşar Aksoy, 11 Şubat 1997'de "Mahel'in arkadaşı'na Saygılarımla..." notuyla iletiyor. İkinci baskının sonunda "meraklısı için notlar" bölümünde, Atillâ İlhan, "MAHEL'İN ARKADAŞI"nın gerçek kimliğini açıklıyor ve hakkında kısa bilgi veriyor: s. 210.)

Bergama'da Yahudi Mahallesi ve orada oturanlar 1940'ların sonuna kadar varlıklarını koruyabildiler. Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin kurulması üzerine kimi aile oraya göç etmeyi tercih etti. Bu konuda ilginç bir örnek Ekim 2007'de İsrail'in Türkiye'ye Büyükelçi tayin ettiği Gabby Levy'dir. 1944'te Bergama'da doğan Gabby, daha sonra ailesiyle birlikte İsrail'e gidiyor ve oraya yerleşiyor... Bu bilgiyi Leyla Tavşanoğlu'nun adı geçenle yaptığı söyleşiden öğreniyoruz. Söyleşiyi süsleyen fotoğraflardan ikisi ise tarihi konuşturuyor: Birinde Levy ailesinin ataları Bergama'da, ikincisinde çocuk Gabby 29 Ekim 1948 Cumhuriyet Bayramı kutlaması sırasında Bergama'da. (*Cumhuriyet*, 4 Kasım 2007.)

Bergama'da o yıllarda, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Afrika'dan getirilmiş veya satın alınmış kölelerin çocuklarının ve torunlarının ailelerine rastlamak ta mümkün. Bunlardan birinin, Mustafa Olpak'ın, yıllar sonra yazdığı kitabın tanıtımının, Gaye Petek'in yöneticisi olduğu *Elele* derneği tarafından Mart 2007'de Paris'te üstlenilmesi yine tarihin bir cilvesidir diyorum. Elbette kölelik kaldırılalı çok oluyor ve artık Bergama'da veya başka kent ve kasabalarda yaşayanlar köle değil: Nitekim adı geçen kitapta yer alan ve 1938'de Bergama'da yaşayanları yansıtan fotoğrafa baktığımız zaman görebiliyoruz: Başörtülü ve paltolu bir bayan sandalyede oturmuş. Arkasında paltolu, atkılı ve kravatlı çok iyi giyinmiş iki Siyah genç ve yanında Beyaz bir çocuk. O günlerde Bergama'da yaşayan diğer insanlardan hiçbir farkları yok. Her biri bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı.

Bergama'da ılık bir akşamüstü. Kasabanın tanınan ve sevilen insanlarında Eczacı Avni Bey, iki dirhem bir çekirdek giyinmiş yine, aslında her zamanki gibi demek lazım. Oğlu Fahri yanında: Ona da diyecek bir şey yok: Saçlar güzelce taranmış, giyim kuşam yerinde, tertemiz. Uzun kirpikli kocaman gözlerinden zekâ fışkırıyor. Bir eli dizinde. Çok mutlu çocuk. Babasıyla fotoğraf çektiriyor. Yıllardan ya 1926 ya 1927. Fahri beş veya altı yaşında olmalı.

O yıllarda annesiyle de fotoğraf çektirmiş Fahri: Biraz daha çocuk bu fotoğrafta: Saçları uzun; o zamanlar adet böyle. Ayrıca annesi o tür saçları

seviyor: Eh karar veren de anne nitekim. Annesi zaten ne diyordu biliyor musunuz? "Kırpması/kırkması da kolay!" Artık yapılacak bir şey yok. Fahri çocuk uzun saçlı, evet. Saçlar iyi taranmış. Çok hoş giyinmiş. Sağ eli sağ yanında. Sol eli annesinin dizi üstünde ve annesi oğlunun elini tutuyor; sevgiyle. Anne tam bir Cumhuriyet kadını. Siyah başörtülü ve modern giysisiyle. Fahri de tam bir Cumhuriyet çocuğu: Cumhuriyet okullarında okuyan çocuk elbette cumhuriyetçi olur.

Annesiyle çekilen bu fotoğrafta, annesinin hemen arkasında el pençe divan duran genç bayan evin kızı Ayşe. Petek açıklıyor: "Bergamalı anasız babasız bir kız çocuğu. Annem evimize alıp çocuğu gibi yetiştirdi. Hep bizde kaldı. Ben 1949'da Bergama'dan ayrıldığımda da bizdeydi."

O gün o fotoğraf çekilirken herkes çok hoş giyinmiş, yerde döşeme taşları, arkadaki tahta evden sarkan çiçek dalları. Bergama'da mevsim ve saatler umuda ayarlı. Geleceğe ve umuda.

Fahri'nin o Günlerdeki arkadaşları arasında Mahel yanında başkaları da var: İşte huzurlarınızda Vahittin, Reşat, Hilmi ve Sami. Bu arkadaşlık yıllar yılı sürecektir. Hele Fahri, Hilmi ve Vahittin arasındaki: Pekiştirilen, hayatın deneyimleriyle yoğrulan bir arkadaşlıktır çünkü bu. Derin ve kalıcı arkadaşlık.

O zamanlar Bergama'da bağlara gidilir: Dinlenmek, piknik yapmak için. Bazen birkaç gün kalınır. Çadır kurulur. Unutmamak lazım: Eczacı Avni Bey'e Bergama'da bir ev, bir eczane yanında bir de bağ verilmişti. Evet bütün aile bağa gider, yenir, içilir, uzun çok uzun sohbetler edilir, fotoğraf bile çektirilir: İşte bir bağ hatırası:

Gaye Petek takdim ediyor fotoğraftakileri: "Bu babamın (yani Fahri Petek'in) ninesi. Bu Münevver teyzem, babaannemin kız kardeşi. Bu Münevver teyzemin kocası Hikmet Bey. Bu Muallâ. Bu ikisi onun kardeşleri: Çetin ve Metin. Bu Hikmet Bey'in annesi. Adını maalesef hatırlayamıyorum. Öbürlerini tanımıyorum. İlginç ve güzel bir fotoğraf."

Evet, Gaye Petek haklı. İnsanlar da güzel ve ilginç. Hepsi birer aydınlık. 1920'lerin ortasında Bergama'da insanlar mutlu çünkü yarınlardan umutlu.

"BABAM VEFAT EDİYOR"

Elbette de ayrılık ve ölüm olmasaydı. Fahri Petek şöyle anımsıyor: "Beş yaşındayım ve öksüzüm. Babam bizi, annemi ve beni, bırakıp gitti."

Evet, aynen böyle.

Fahri Petek sürdürüyor anlatımını: "Babamın hastalıkları vardı. Bir sabah ağzından kan geliyor ve sonra ölüyor. Babamın ölüm nedeni kimine göre verem hastalığıydı. Verem dediler ama kesin bir şey yok. Ağzından kan geliyor ve ölüyor bu verem mi demek? Kimine göre ise, babamın ağzından kan gelince, yanındakiler, babamı 'yatağında bırakıp doktor çağırmaya gitmişler', o arada 'ağzından gelen kanla boğulmuş'. Ama başka bir rivayete göre doktor geldiğinde babam henüz yaşıyormuş. Sonra ölmüş. Fotoğraflarının hiçbirinde, ölümünden hemen önce çekilmiş olanları da dâhil, hiçbirinde, öyle veremli bir insana benzemiyor. Güzel adamdı. Yaşlıydı belki biraz ama hepsi bu."

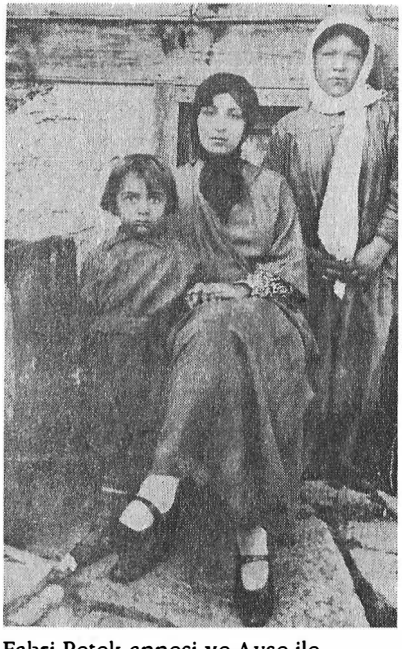
Gaye Petek dedesini tanıma olanağı bulamadı. Bu konuda bana şunları anlattı: "Babamın annesi, babaannem, dedeme kızmış. Kendisini erken dul bıraktı diye kızgınmış dedeme. Aslında aralarında fazla yaş farkı yok, belki 8-10 yaşlık bir fark var. Bu da çok sayılmaz. Ama işte onu genç yaşta yalnız bırakmasına içerlemiş. Dahası dedem Avni Hilmi Bey evlendiğinde yaşlı bir adam değilmiş. Ama işte o 1927 yılında başını alıp gitmesi yok mu, o ninemi çok sarsmış. Ninem dedeme çok kızgındı ve nitekim bunun sonucu olmalı, çocukluğumda kimse bana dedemden söz etmezdi. Ve yine bunun sonucu olmalı, baba tarafını pek tanımıyorum."

Bu meseleyi Fahri Petek şöyle açıklıyor: "Babam ölünce, annem eve ve içine kapandı. İki-üç yıl boyunca sokağa bile çıkmadı. Eczaneye bile uğramadı. Evet, eczaneye bir kez bile uğramadı. Çünkü oradaki her şey babamı anımsatıyordu. Annem baba tarafıyla, babamın ailesiyle ilişkilerini tamamen koparmış. Yani babama o kadar bağlıydı. Gerçek bir tutkudan söz etmek mümkün. "

Bunu Neriman Hanım da doğruluyor. O sırada Fahri Petek'in annesinin kız kardeşi, yani teyzesi Münevver Hanım, İzmir'de Neriman Hanım'ın ailesinin komşusu, kızı Neriman Hanım'ın çok iyi arkadaşı ki Fahri Petek ile Neriman Hanım'ı da o tanıştıracak. O günlerde Münevver Hanım onlara "Ablam eve kapandı kaldı" diyormuş.

Fahri Petek o günlere ilişkin olarak şunları ekliyor: "Babam vefat ettiğinde annem Bergama'da tek başına değildi. Evimizin giriş katında İstanbul'dan birlikte getirdiğimiz, bizimle Bergama'ya taşınan anneannemin evlatlığı ve bir yerde annemin kız kardeşi gibi yetiştirilmiş olan Hayriye Hanım, eşi Talat ve orada doğan oğulları Sami vardı. Evde onlara bir oda, bir mutfak ayrılmıştı. Yemekleri hep beraber yerdik. Yani evde bizden başkaları da vardı. Evin kızı olarak Ayşe de oradaydı.

"Büyük amcam Doktor Mehmet Bey ve eşi de Bergama'daydı. Amcamın çocuğu olmamıştı ve beni bu nedenle de çok severdi. Avni Hilmi Bey'in tek çocuğu olduğum için. Ve çocuk yaşta öksüz kaldığım için.


Fahri Petek annesi ve Ayşe ile

"Annemin tek çocuğuydum ve tek çocuğu olarak kaldım.

"Aslında babam öldüğünde annem hamileymiş. Ama çevremizdeki kocakarılar 'Babasız çocuk yetiştirilemez' filan gibi laflar edip, ellerinden geleni arkalarına koymamışlar ve annemi çocuğunu düşürmesi için ikna etmişler. Ve o da çocuğunu düşürmüş. O da erkekmiş. Keşke öyle bir kardeşim olsaydı diyorum.

"Babam öldükten sonra Mehmet amcam benimle ilgilendi elbette; ama beni annem yetiştirdi.

"Annem her şeyle uğraşıyordu. Babamın vefatından sonra Bergama'da kaldık. İlkokulu orada okudum.

"Ortaokulun ikinci sınıfına geçtiğimde İstanbul'a döndük, annem ve ben. Eyüp'e dönüp oraya yerleştik. Oradaki ortaokula kayıt yaptırdım. O yılı orada okudum. Sınıfımla çekilmiş bir fotoğrafım bile var: Üçüncü sırada en soldaki benim. En soldaki...

"Babamın erken vefatı benim geleceğimin çizgisini de çizdi. Şöyle: Ba-

bamın eczanesi olduğu için, ölünce, anneme 'Oğlunuz liseyi bitirince Eczacılık Mektebi'ne (O günlerde böyle isimlendiriliyordu Eczalık Fakültesi) gitmeyi taahhüt ederse eczaneniz çalıştırılabilir.' dendi. Böylece 1927'de, daha beş yaşındayken, gelecekte eczacı olmamın gerektiğini annem benim adıma kabul ediyor. Yoksa eczanemizi elimizden alacaklardı. Ekmek kapımız kapanacaktı yani. Bunu kabul edemezdik. Dolayısıyla annem benim eczacı olmama peki diyor. Benim eczacı diploması almama kadar ise eczanemiz eczalık mesuliyeti sahibi bir eczacının denetiminde ve birkaç kalfayla sürdürüldü. İşleri aslında annem yönetiyordu. Kalfalarla filan."

Gaye Petek'in anlattığına göre, Nebile Hanım "Çok sert bir kadındı. Sevdiğini severdi, sevmediğini sevmezdi ve bunu çok otoriter bir biçimde söylemekten çekinmezdi. Sevmediğini kişinin yüzüne söylerdi."

Genç yaşta dul kalmak, beş yaşındaki bir çocuğu eczacı olmak üzere yetiştirmek sorumluluğu, erkekler dünyasında bir kadın olarak işleri yönetmek ne o zaman kolay(dı), ne bu zaman. Kadınlık mesleği zor meslek. Hele olağanüstü durumlarda, zamanlarda, koşullarda.

FOTOĞRAF MERAKI ERKEN BAŞLADI

Fahri Petek ilkokul günlerini anlatıyor:"İlk mektebe 1927-1928 ders yılında başladım. Altı yaşındaydım. O yıllarda arkadaşlarım Vahittin, Hilmi, Mahel ve bir de Sami.

"Sami, anneannemin evlatlık aldığı ve annemin kız kardeşi gibi yetiştirdiği, yukarıda adını andığımız Hayriye Hanım'ın oğluydu. Dolayısıyla kardeşim gibi yetiştirildi. Nitekim bana abi derdi. Çünkü ben ondan iki yaş büyüktüm. Annem beni onunla kıyaslarken şöyle derdi: 'Sen zekisin ama Sami akıllı.' Annem Sami'yi çok severdi.

"Sami beni kıskandı mı? Bilemiyorum. Ama zamanla benim siyasi olarak komünizmi benimsememden çok korktu. Evet, evet korktu Sami. İnanmayacaksınız ama 1940'ların başında ben komünist olduğum için Sami'nin ödü kopardı benden. Çok korkaktı ayrıca Sami. Daha sonra Tıp Fakültesi'ni bitirdi, psikiyatr oldu. O ayrı konu artık."

Çocukluk yıllarında Fahri Petek'in sonraki yıllarında da sürecek olan bir merakı baş gösteriyor: "Çocukluğumda eski, körüklü bir fotoğraf makinem vardı, çok fotoğraf çekerdim."

Bu makineyi kim hediye etti. Amcası Mehmet Bey mi? Annesi Nebile Hanım mı? Fahri Petek anımsayamıyor. Bana gelince ben de bilemiyorum. Ama şunu biliyorum: Fotoğrafçılık, fotoğraf sanatçılığı ve fotoğraf merakı giderek büyüdü. Fahri Petek hep "Eczacı Fahri" veya "İzmirli Fahri" olarak tanınır oysa bir de fotoğraf ustalığı yönü var. Bu merakın daha çocukluk yıllarında başlamış olması da çok hoş.

Nitekim ilkokul yıllarında okul ve mahalle arkadaşlarıyla çekilmiş birkaç fotoğrafı var. Tek başına çekilmiş olanları da. Bunlardan birinde kısa pantolonlu, şık kemerli, uzun çoraplı ve kolları uzun ve beyaz gömleğiyle bir çocuk bize bakıyor, sağ elinde bir defter, belki bir kitap.


Türkiye Cümhuriyeti
Maarif Vekâleti
İlk Tahsili Bitirme Şehadetnamesi

İlkokul diploması, Haziran 1932

Fahri Petek 1932'de "Bergama kazası Gazi Paşa İlk mektebinde tahsilini" bitirdi. 23 Haziran 1932 tarihli, "sınıf muallimi", "başmuallim", "maarif müdürü" tarafından imzalanan ve İzmir valisi tarafından "tasdik olunan" "Türkiye Cumhuriyeti (aynen böyle yazılı. MŞG) İlk Tahsili Bitirme Şahadetnamesi"ne göre Türkçesi "iyi", tarih-coğrafyası "orta", tabiat-eşya dersi "orta", hesap-hendese "orta", resim-elişi "iyi", cimnastik "iyi", musiki "zaif". Bu belgeye birlikte bakarken Fahri Petek dayanamayıp "Müziğim hep zayıf olmuştur" deyiverdi. Artık o kadar da olur. Ama asıl önemlisi "gidiş ve hal"in "p.iyi", yani pekiyi olmasıdır. Nitekim aynen böyle de yazılıverilmiş diplomasına. Diplomasında doğum tarihi olarak "1919" yazılı. Ama diğer resmi belgelerinde 1 Mart 1922 yazılı olduğunu biliyoruz.

"BOLŞEVİK" CAVİT BEY SİNEMASI

Çocukluk günlerimizi, gecelerimizi ve anılarımızı süsleyen bir sinema mutlaka bulunur her kasabada. Çocukluk günlerinin sineması, unutulmaz anıları yükleyen unutulmaz filmleriyle bizimle yaşar. Nitekim Fahri Petek'in anılarında da böyle hoş bir sinema vardır: Sinemanın ismi de pek hoştur. Sinema işletmecisi ise başlı başına bir sinema veya otuz iki kısım tekmili birden büyük bir film: Evet Bergama'da çok hoş şeylerden biri de Cavit Bey'in sinemasıydı. Hangi Cavit Bey?

Fahri Petek anlatıyor: "Sinemacı Cavit Bey, avukat Haluk Bey'in kardeşiydi. Aralarında dünya kadar fark vardı. Haluk Bey gayet ciddi ve tutucu bir adam. Aynı zamanda epey zengin. Cavit Bey ise gönlü zengin bir adam. Ve gerçekten Bolşevik. Güzel konuşurdu, biz daha çocuğuz ama bize neler anlatırdı neler. Nitekim arkadaşlarımdan Hilmi onun etkisiyle hepimizden önce komünistliği benimsedi. Sadece bu kadar da değil: Cavit Bey'in sineması bizim kültürel açıdan olgunlaşmamızda büyük rol oynadı.

"Biz o yıllarda, daha on yaşlarındayken, Bergama'da henüz elektrik falan da yok, gaz lambalarıyla idare ediyoruz evlerde. Elektriği olan tek mekân Cavit Bey'in sineması. Kendi jeneratörüyle kendi elektriğini üretiyor: Sinemanın önü aydınlık. Bergama'ya film getiren Cavit Bey Bergama'yı aynı zamanda adam etti. Sinemayla tanıştırdı. Kültür aşkını aşıladı: Hepimize. En başta biz çocuklara. Ve ilk gençliğini yaşayanlara.

"Cavit Bey'in sineması o yıllarda Bergama'nın tek sineması ve tek eğlencesi. Akşam olunca, sinemanın önünde bir davul, bir zurna. 'Sinemaya gelin, seans başlıyor, başlamak üzere' diye herkese sesini böyle duyuruyordu Cavit Bey.

"Vahittin, Hilmi, Reşat ve benim gibi çocuklar için bulunmaz fırsat: Biz işte 4-5 arkadaş sinemanın önünde toplanırdık, davul zurna dinlerdik. Ve bilirdik ki Cavit Bey bizi herkesten önce ve bedava alacak sinemaya. Sine-

manın kapısının açılışını beklerdik. Cavit Bey'in bizi bedavadan sinemaya alacağını biliyoruz. Ve Cavit Bey bizi, 5-10 kadar çocuğu bedavadan sinemaya alırdı.

"En ön sırada oturduğumuz için perdeye aşağıdan yukarıya doğru bakardık, ama filmin tek sahnesini kaçırmadan izlerdik.

"Kimi kış gecelerinde Cavit Bey bizi yine bedavadan sinemaya alır ve sinema salonunda kurduğu tenekeden sobanın etrafına oturtturdu. O kocaman salonu ısıtmak için yaptırdığı çok geniş ve bitmez tükenmez borulu teneke soba yanardı ve bizi o kış akşamlarında çok güzel ısıtırdı.

"Sobanın çevresine oturttuktan sonra, filmin başlamasını beklerken, bize plak çalardı Cavit Bey. Ve biz o çocukluk yıllarımızda o plakları dinleyerek büyüdük. Aradan seneler geçti, İzmir'de miydi İstanbul'da mı bir gün kulağıma bir parça çarptı, aaa ben bu parçayı biliyorum kardeşim. Kimin bu filan diye sual ediyorum. Beethoven'in demesinler mi! Vay canına demek ki Cavit Bey bize çocukluğumuzda klasik müzik dinletmiş, kulağımızın pasını almış, bizi klasik müziğe alıştırmış. İşte kültür bu be kardeşim! Mozart, Beethoven kulaklarımıza yerleşmiş Cavit Bey'in sayesinde. Biz çocukken farkında değildik. Ama işte bal gibi o müziğe alışmıştık. O müzik bize hiç yabancı gelmiyordu. Kulaklarımız o klasik müzikle dolmuştu. Cavit Bey'in kahverengi büyük boy plakları vardı. Onları da çok iyi anımsıyorum. Bize klasik müzik dinletmiş ve sevdirmiş. Yıllar sonra bunu fark ettim ve ona bir kez daha teşekkür ettim. Benim Beethoven sevgim Cavit Bey'den kalma.

"Bolşevik Cavit Bey hakikaten bolşevikti. Bize yıllarca filmler izletti. Beş kuruş almadan. O güzelim sinemada o güzelim filmleri izlerken arada bir jeneratör bozulur, film pırırırtt diye kopardı. Çıkardık o zaman sinemadan ve hep birlikte arızanın giderilmesini beklerdik. Bu iş çok sürmezdi. Ve film sonra kaldığı yerden sürüp giderdi.

"Cavit Bey çok hoş filmler getirirdi. Sinema salonu genel olarak dolardı. Bugünkü büyük sinema salonlarıyla kıyaslarsak küçüktü salonu ama yine de epey insan, epey seyirci alıyordu.

"Cavit Bey'in sinemasında, her seansta, önce bir 'komik' film gösterilirdi. Hani kafasına tavayla vurulur ama adam oralı olmaz türünden filmler. Laurel Hardy'li, Buster Keaton'lu, Fransız komedi oyuncusu 'bedavacılar kralı' Georges Milton'lu ('Bubul') bütün filmleri ve onlardan önceki komiklerin hepsini bu sayede izledim. Bütün Şarlo'ları da. Şarlo en büyüktü elbette. Sonra bir kovboy filmi gelirdi. Sonra başka tür filmler. Jim Mc Coy'lu, Baba Fairbanks'lı filmler, Zoro'lar, Melies'in filmleri. Johnny Weissmuller'li *Tarzan*'lar.

"Kimi filmleri iki parçaya ayırırdı Cavit Bey: Haftada iki ayrı günde parça parça gösterirdi. Bazen üç ayrı günde. O zaman işte filmin kalan parçalarında neler olacak diye düşünürdük. Yani bazen bir hafta boyunca bir filmle yaşadığımız oluyordu. Elbette başka şeyler araya girip filmi unutturmazlarsa.

"Cavit Bey'in sinemasında gördüğüm filmlerden beni en çok etkileyenler Fransız filmleriydiler. Sessiz filmlerdi bunlar. Belki sesliydiler ve Bergama'da sessiz gösteriliyorlardı. Jean Gabin'li filmleri izledim örneğin, *Pépé Le Moko* ilk gördüğüm filmidir. Daha sonra *Quai des Brumes*'ü seyrettim.

"İzmir'deki Tayyare Sineması'nda da çok film izledim. Tayyare Sineması'nda sadece Fransız filmleri gösterilirdi. Hiç kaçırmazdım. Çoğu insan gitmezdi, beğenmezdi Fransız filmlerini, ama ben fena halde tiryakisiydim bu filmlerin. Michelle Morgan'lı filmler örneğin. 1941'de Neriman'la tanıştıktan sonra hele bu tür filmleri merakla bekler ve heyecanla izlerdik."

Fahri Petek o günleri anlatırken, Neriman Hanım sözü alıyor ve aramızda söyle bir sohbet doğuyor:

Neriman Hanım: Fahri Fransız filmlerine bayılırdı. Beni de alır ve "Haydi Fransız filmi var" diye koştururdu hemen.

Fahri Petek: Fransız sineması iyiydi o zamanlar. Tayyare Sineması Alsancak Rıhtımı'ndaydı, öbür sinemalar sadece ve sadece Amerikan filmleri, tarzanlar, kovboylar, gangster filmleri gösterirken, Tayyare Sinemasında mis gibi Fransız filmlerini kaçırmak ayıp olurdu doğrusu.

Aslında lisedeyken İzmir'deki sinemaların müşterisi olmuştum. Her Cumartesi öğleden sonralarını sinemada geçirirdim: Düşünün beş film birden. Kaçırılır mı? O günlerde lisede yatılı okuyordum. Cumartesi öğleden sonra liseden arkadaşlarımla çıkar, önce sinemaya giderdik: İki seans sinema. Daha sonra teyzemin evine giderdim. Hafta sonunu orada geçirirdim.

MŞG: Sinema giriş ücreti ne kadardı.

FP: Yanılmıyorsam giriş 5 kuruş filandı. Yani sudan ucuz.

MŞG: O günlerde Fransızca anlıyor muydunuz?

FP: Filmler Fransızca sözlü Türkçe alt yazılıydılar. Türkçe sözlü olanlar da vardı. Fransız kültürüne, edebiyatına doğru ilgim arttı böylece. Fransız edebiyatından eserler okumaya başladım. Fransız "Büyük İhtilâli"ni öğrenmeye başladım. Bu ihtilal çok ilgimi çekti. Daha sonra veya belki aynı zamanlarda, Alexandre Dumas'dan d'Artagnan dizisiyle devam ettim. Dumas'nın "Tarih Nedir?" sorusuna yanıtını pek severdim: "Tarih, romanlarımı astığım bir çividir." Nasıl ama? Sonra Victor Hugo'lar geldi. Michel Zevaco'nun Pardaillan dizisi izledi...

MŞG: Türk sinemasından eserler izlediniz mi o yıllarda?

FP: 1930'ların ikinci yarısında Bergama'da bir belki iki tane Türk filmi gördük galiba. Aklımda kaldığına göre, Muhsin Ertuğrul'un bir Alman filminden kopyaladığı bir film örneğin. Alman filmi deyince hatırladım: O yıllarda Alman filmleri de izliyorduk: Fritz Lang'in eserlerini. *Metropolis*'i on-on beş yaşındayken filan gördüğümü anımsıyorum. (Film 1926'da gösterime girdi. MŞG)

Fahri Petek sinema anıları içinde Cavit Bey'i unutmuyor. Hele onun daha sonraki zaman dilimindeki yaşantısını: "Kardeşi avukat Haluk Bey zengindi ama kardeşine asla yardım etmezdi. Yıllar sonra Cavit Bey'in hasta olduğunu ve parasızlıktan ilaçlarını alamadığını duydum. O günlerde Eczacılık Fakültesi'nde İstanbul'da öğrenciydim. Bergama'daki Eczane'deki kalfalarıma hemen haber ilettim: Cavit Bey'in bütün ilaçları bundan böyle bizden dedim. Tek kuruş almayacaksınız. Ve öyle de yapıldı. Ölümüne kadar da böyle sürdürdük. Çocukluğumuzda bize yaptığı onca iyiliği, onca kültür öğretmenliğini nasıl unuturdum? Bana ve arkadaşlarıma yaptığı babalığa, kültürel iyiliğe hürmet olarak saygıda ve yardımda kusur yapmamaya çalıştım. Cavit Bey hakkında şunu da eklemeliyim: O yıllarda Türkiye'nin en solcu, en radikal ve en kaliteli gazetesi olan *Tan*'ı okurdu. Biz de *Tan*'ı onun sayesinde tanıdık. Sabiha ve Zekeriya Sertel'in gazetesi, o yıllarda Bergama'ya bir, iki, bazen üç adet gelirdi. Cavit Bey alırdı ve bir de yanılmıyorsam bir-iki subay, kimselere belli etmemeye çalışarak. Çocukluk yıllarımda elbette Zekeriya ve Sabiha Sertel'leri daha sonra tanıyacağımı onlarla yoldaş olacağımı bilemezdim. Ama yıllar sonra gerçekleşti bu. Daha küçük bir çocukken Cavit Bey sayesinde *Tan* gazetesinin okuyucusu oldum. Okuyucusu değil sadece, tiryakisi de."

ORTA MEKTEP

1933 Sonbaharı'nda okullar açıldığında Fahri Petek'i Orta mektep'te buluyoruz. Bergama'da yine. Kasketli. Kravatlı. Sıkı ve temiz elbisesi içinde. Paltosu bile var.

O yıllarda okullarda üniforma "mecburi"ydi. Saçlar kısa kesilmeli: Bitlerle savaş mecburi çünkü. Tırnaklar tertemiz olmalı. Her sabah denetim var zaten: Sıkıysa tırnaklarınızı düzenli kesmeyin. Sıkıysa saçlarınız kurallara uygun olmasın. Yanarsınız çıra gibi. Şakası yok.

Fahri Petek namına uygun bir biçimde ortaokulu bile birkaç ayrı kentte okuma başarısını gösteriyor:

Bergama'da başlayan macera ikinci sınıftayken İstanbul Eyüp'te sürüyor. Orada bir süre okuduktan sonra ailesiyle, annesiyle İzmir'e geliyor. Ve ortaokul eğitimini İzmir'in Buca kazasındaki Buca Leyli (Yatılı) Orta Mektebi'nde bitiriyor. Eh! Adam olana çok bile.

Ortaokulda tamam dersler var: Tarih, coğrafya, matematik, kimya, fizik, yurttaşlık bilgisi, temizlik, resim vesaire. Ama çocuk eğer çocuksa gerçekten okumaya da ve hele sıkı okumaya da aynı günlerde başlar. Çocuk roman okur: Biraz önce söyledi zaten: Dumas'lar, Hugo'lar, Zevaco'lar resmigeçitte.

Çocuk bu şiir de okur: Behçet Kemal Çağlar "inkılâp şairi"dir ve aynı zamanda dönemin tek partisi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) milletvekilidir. Edebiyat ders kitaplarında bile şiirleri vardır. Nâzım Hikmet'inkiler de vardır. Çocuk eğer çocuksa Nâzım Hikmet'i de bilir. Necip Fazıl Kısakürek'i de. Nazım ve Kısakürek o günlerde birbirlerini iyi tanırlar. Kısakürek henüz "yoldan çıkmamıştır" çünkü.

Sinema tiryakisi, Bolşevik Cavit Bey Sineması'ndan diplomalı, roman okuru, şiir sevdalısı meraklı çocuk aynı zamanda yazardır da. Evet, evet yazar ama bilhassa şair tarafından: Evet Fahri Petek o yıllarda ve daha sonra

şiirler yazar. Şiirlerinin konusu denizdir. Akşamdır. Sabahtır. Sabahı bazen Fransızca olarak bile yazar: *Le matin.* Bu şiirlerini yaprakları sarı, sararmış değil, kapağı karton, bir deftere not eder. Bu şiirlerini bir gün, 2006'ının bir yaz gününde, Les Lilas'daki apartmanın küçük odasında gördüm. Neriman Hanım ve Fahri Bey'le birlikte. Birkaçını okuduk. Ben okudum daha doğrusu ve onlar dinlediler: Epey güldük. Çocuk çünkü çocuktu ama çocuk olduğunu bilmiyordu ve bütün çocuklar gibi çocukça şiirler yazmıştı. Ben beğendim. Birini veya ikisini örnek olsun diye bu kitapta yayınlamak istediğimi söyledim. Ama ikisi birden "n'ayır n'olmaz" dediler ve yayınlamama izin vermediler. Üzüldüm. Bence birini veya ikisini yayınlamak hem hoş olur, hem de o günlerin çocuğunun halet-i ruhiyesini anlamamıza yardım eder(di). Evet, Fahri Petek de şiir defterine hem kendi şiirlerini yazmış, hem de o günlerin tanınan şairlerinden beğendiği şiirleri.

Çocuk ortaokulda futbol oynamayacak ta ne zaman oynayacak? Eğer daha önce top oynamadıysa. Fahri Petek de öyle: Bir defa sıkı bir Galatasaray (GS) taraftarıdır. Seyircisi değil taraftarı. Bunu sadece kendisi söylemiyor: O günlerdeki ve daha sonralardaki en yakın arkadaşlarından Hilmi de söylüyor/yazıyor: Bir mektubunda: "Fahri GS'ı tutardı" diye. Tutmak taraftarlık anlamındadır.

Dersleri asarak top oynamaya bile gider Fahri Petek. O zaman işte arkasında kendisini bir detektif gibi izleyen biri vardır: Bu annesinden başkası değildir. Çarşaf giyinir, daha doğrusu çarşaf sayesinde "takipte" kendisini saklamak ister bu iş için: Tanınmamak umuduyla.

Ama elbette Fahri çocuk tanır. Annesi çarşaflıdır da yanında, hani "ne olur ne olmaz" diye dolaştırdığı köpek Fahri'nin köpeğidir, bembeyazdır bu köpek ve o nedenle de ismi "Pamuk"tur ve bu köpeği herkes tanır zaten, işte o nedenle Fahri'nin annesinin futbol sahasına yaklaştığı Fahri'ye hemen ulaştırılır: Annesinin gelmek üzere olduğu anlaşılınca Fahri hemen kaybolur sahadan ve annenin "gazabı" geçer, kendisi gibi. Ama çocuğun futbol merakı geçmez: Kalır ve çocuğun futbol sevdası giderek büyür: Okul takımlarında bile oynar.

ADI: PAMUK

Fahri Petek'in köpekleri ve köpek sevgisi üzerine sohbet ediyoruz:

MŞG: Kaç köpeğiniz oldu?

FP: Benim üç-dört tane köpeğim vardı çocukluğumda. Bir tanesi bembeyazdı. Bu yüzden adını Pamuk koydum. Bergama'da, bütün çocuklar başta, herkes tanırdı Pamuk'u. Annem derslerimi ihmal ederim kuşkusuyla futbol oynamamı istemezdi. Tebdil-i kıyafet, çarşafla çıkar, beni denetlemek için etrafa ve bilhassa top sahasına bakardı. Oraya futbol sahası diyemiyorum çünkü tarladan bozma bir yerde top oynuyorduk. Ancak annemin arkasında Pamuk olunca, çocuklar o çarşaflı kadının annem olduğunu çakar ve bana hemen haberi uçururlardı "Annen geliyor Fahri! Annen geliyor!". Pamuk annemi ele veriyordu. Ve ben de Pamuk sayesinde paçamı kurtarıyordum. Annem daha top sahasına yaklaşmadan ben tüyüyordum çünkü. O yıllarda çok zayıftım, bir deri bir kemik denir ya aynen öyle ve çok hızlı koşardım Anemin beni top oynarken görmesi veya hele yakalaması mümkün değildi. Mümkün olamazdı.

Pamuk'tan sonra birkaç köpeğim daha oldu. Tümünün isimlerini maalesef hatırlayamıyorum. Ama en son köpeğiminkini anımsıyorum: Adı Dost'tu. Onu Bergama'da bıraktım Paris'e gelmeden önce. Bergama'da o yıllarda meşhur bir çiftlik vardı, oranın köpekleri de çok meşhurdu.. Sahibi eczaneden alış-veriş yapıp giderken her seferinde yahu ne zaman bana bir köpek vereceksin filan derdim. Cömert adam işte, bir gün geldi ve yanındaki şöyle top gibi bir bebek köpeği eczaneye bıraktı. Daha yeni doğmuş, ayakta durmaya çalıştığında ayakları kayıyor filan. Ama kocaman bir kafa, kocaman iki kulak yerli yerinde. Muhteşem bir yaratık. Çok hoş, çok şirin bir şey. Tam o sırada tanıdık bir köylü geçiyordu, köpeği gördü:

- Fahri Bey, sana bir koyun vereyim bana bu köpeği ver, dedi.
- Beş koyun versen de vermem dedim.

Öyle güzel köpek verilir mi? Adını da hemen o anda koydum. Bunun adı Dost olsun dedim. Dost büyüdü sonra. Hiç yanımdan ayrılmazdı. Sokağa çıktığımda bir köpek yaklaşsın Dost ona bir göz vururdu, bir bakış fırlatırdı, öbürü çivilenmiş gibi kalıverirdi yerinde. Donar kalırdı öbürü, inanılacak gibi değil. Dost dehşet bir köpekti. Çoban köpeği ve dehşet bir varlık."

Gaye Dost'un bir "Sivas Kangalı" olduğunu ekliyor.

ALÇILI BACAK VE KEŞİF

Anne sözü dinlemeyen çocukların başına mutlaka bir bela gelir (!). İşte futbol hastası Fahri'nin de başına bir bela geldi: Bergama'da orta mektep öğrencisiyken, 1930'ların ortasında: Futbol oynarken bir tekme "yedi" ve sol bacağından yaralandı. O sol bacak ki yıllarca bu yüzden "su toplayacak", Fahri Petek'in başına resmen bela olacak.

Petek o günleri anımsıyor: "Futbol oynarken sıkı bir tekme yedim. Sol bacağım felaket ağrıyor. Doktora gittik. 'Alçıya almamız gerekiyor' dedi. Alçıya aldılar. Sol bacağım üç ay, dile kolay tam üç ay alçıda kaldı. Bacağım alçıda kaldı ben de evde kaldım: Tam üç ay boyunca perişan oldum. Evden çıkamıyorum. Evde, ön tarafta sokağa bakan bir pencere var. Bir de arkada bahçeye bakan bir pencere. Bu iki pencere o günlerde dünyaya açılan 'pencerelerim' de oldular:

"Arka pencereye gittiğim zaman karşı duvara bakıyordum. Ön pencereye gelince oradan köpeğime bakıyordum. Beyaz köpeğime, yani Pamuk'a. Arka pencereden bakınca karşıma dikilen duvarda ise kargalar diziliydi.

"Kargalar da garip yaratıklar. Gelirler, toplanırlar, bir halka gibi, karşıdaki duvarın üstünde, ortalarında da başka bir karga yerini alırdı, sanki bir meclis gibi ve konuşma yapılıyor sanki. Hepsinin gagaları böyle aşağıya doğru, sonra gak gak guk guk deyip gidiyorlardı. Sanki tamam söylenenleri anladık diyorlar ve meclis dağılıyordu.

"İşte kargaların bu meclis toplantıları vesilesiyle onları seyrederken bir şey keşfettim: Kargaların sağ bacakları topallıyor. Yahu dedim neden hepsinin sağ bacakları topallıyor? Neden sağ bacakları böyle sakat? Evet hepsinde sağ bacak sakat. Garip değil mi? Garip elbette. Ve kargaları daha yakından tetkik etmeye başladım. Gözlerimi diktim, sabahtan akşama inceliyorum: Ve o zaman bir teşhis yaptım: Karga et obur bir kuş biliyorsunuz, bir parça et bulunca onu mideye indirmek için sağ ayağı ile o et parçasını

tutuyor ve gagalamaya başlıyor, ama bu gagalama sırasında gagasıyla zaman zaman sağ bacağına da vuruyor ve böylece bu salaklar kendi kendilerini yaralıyorlar. Çoğunun sağ ayağının yaralı bereli olmasını ve nedenini bu sayede saptayabildim.

"O alçılı günlerimdeki birinci müthiş keşfim budur. İkincisi ise örümceklerle ilgilidir, Haydi madem sırası geldi onu da anlatayım: Vaktim bol ve başka şey yapamıyorum ya, başladım örümcekleri incelemeye, gözlemeye. Üç ay boyunca: Pencerelerimin içinde, bahçede, nerede örümcek varsa orada. Çeşit çeşit örümcek olduğunu saptadım böylece. İşte birkaç örnek: Bir: Çok çalışan örümcekler vardı. Vızır vızır çalışanlar. İki: Tembel örümcekler: Bunlar bir ağ kurup, sonra gidip ense yapanlardır. Ta ki bir sinek, bir böcek gelip tesadüfen ağına takılsın, ağına düşsün. O zaman lütfen gidip 'tadına' bakıyor. Yani önce onu torba haline getiriyor, bırakıyor, sonra canı istediği zaman gelip karnını doyuruyor. Üç: Bir başka tür örümcek daha var: Ufak, gri, üzeri çizgili. Yuvasından çıkar, bir sinek, bir böcek görünce, ağır ağır ve sinsice yaklaşır, yaklaşır, 20 santimetre kalınca aniden, sıçrar ve ensesinden yakalardı. Vampir, vampir örümcekler bunlar.

"Ön pencereden bakınca bir de çok eski, Osmanlı döneminden daha öncesinden kalmış, kısmen yıkılmış bir kütüphane harabesi görürdüm. Onun üzerinde ise leylekler vardı. Leylek yuvaları vardı. Bir başka müthiş keşfimi de leylekler üzerinde yaptım: Leylekler gelir oraya yuva kurarlardı. Malum leylekler harabeleri tercih ederler, bir de bacaları. Leylekler arasında ne kadar ahlaksız, ne kadar zampara, ne kadar hırsız erkek leylek olduğunu da onları izleyerek anladım. Örneğin bir çift leylek, karı-koca, yuva kurmuş şirin şirin yaşıyor. Karı-koca leylekler birbirlerine çok bağlılar, birbirini asla aldatmazlar. Aralarında büyük bir vefa, çok sıkı bir bağlılık var. Ama o çiftin yakınlarında tek başına yaşayan erkek bir leylek var. O tek başına yaşayan erkek leylek o çiftin yuvasından ayrılmasını bekler, onlar ayrılır ayrılmaz hırsızlamasına tıp tıp tıp güya çaktırmadan onların yuvasına gider, onlardan çalı çırpı araklayarak kendi yuvasını bayındır hal getirir. Dahası bayan leyleği tek başına görsün, hemen yanına koşar, onu orada becermeye kalkar. Yani bu kadarı da görülmüş şey değil: Hem hırsız, hem zampara, hem ırz düşmanı. Ama çiftlerde müthiş bir bağlılık, ender rastlanan bir vefa var.

"İşte o üç ay boyunca kargaları, örümcekleri, leylekleri izledim, inceledim, gözlemler yaptım. Müthiş değil mi?

"O üç ay boyunca epey roman da okudum. Bütün Rus edebiyatını örneğin baştan sona devirdim. Tolstoy, Dostoyevski Türkçeye çevrilmiş bütün

kitaplarını okudum. Hepsini evet hepsini okudum. Bütün çeviri kitaplar evde vardı zaten.

"Böylece o zorlu ve o sıkıntılı üç ayımı çekilebilir bir biçime getirmeye çalıştım. Mutsuzluğumdan veya mutsuzluğumun içinden küçük mutluluklar yaratmaya çabaladım. Ve bir ölçüde bile olsa başardım. Bacağım alçıda ben evdeydim ama aklım sürekli evin dışındaydı, başka dünyalarda yaşadım zaman zaman. Çok da iyi oldu."

"Fahri Petek'in çocukluğundaki fotoğraf merakı da artarak sürer aynı yıllarda: Bakın bu konuda ne diyor:

"Orta mektepteyken körüklü fotoğraf makinem vardı. Ufak bir makineydı ama çok güzel fotoğraflar çekerdi. Ben de çok meraklıydım ve o günlerde çok fotoğraf çekerdim. Bu merakım daha sonraki yıllarda da sürdü. Bugün bile devam ediyor bu merak. Fotoğrafçılığı bir sanat gibi icra etmek istedim öteden beri."

SİYASETİN SAATİ

Orta mektebin son sınıfını Buca'da yatılı okuyan Fahri Petek siyasetle tanışır: Matematik öğretmeni sayesinde sosyalizmle yüz yüze gelir: Hoş geldin çocuk, yaşamak, ve siyaset yapmak sırası sende!

Fahri Petek o günleri şöyle dillendiriyor: "Siyasetin içine düşmem orta mektebin son sınıfında gerçekleşti. Buca'daki matematik öğretmenimiz sayesinde: Yatılıyız ya, akşamüzerleri boş zamanımız var ve bahçeye çıkıyoruz, gelirdi öğretmenimiz ve oturur bizimle tatlı tatlı sohbet ederdi. Açık açık bize sosyalizmi anlatırdı. Bu sohbetlerimiz düzenli bir biçimde sürdü. Düşünün Buca'dasınız, orta mektep öğrencisisiniz ve matematik öğretmeniniz size sosyalizmi anlatıyor. Öğretmenin ismini ve soy ismini unuttum. Soy ismi Bozbağ mıydı? Şimdi maalesef hatırlayamıyorum. Sınıfın, derslerin dışında, bize bir tür sosyalizm konulu konferanslar dizisi veriyordu. Onun sayesinde halkımızın neden yoksul bırakıldığını, neden yoksul olduğunu değil! Dikkatinizi rica ediyorum, Türkiye'de cumhuriyetin hangi koşullarda kurulduğunu, halkın daha iyisini elde etmek için neler yapılması gerektiğini anlatıyordu. Düşünün o yılları, Buca tamamen tutucuydu, bugünkü terimlerle konuşacak olursak sağcıydı. Hatta açık açık Almanya'yı ve Nazileri tutuyordu. Ama o öğretmenimiz sayesinde sosyalizmle tanıştım. Ve sosyalizmi sevdim. Benim komünist olmam öyle kitaplar devirerek filan olmadı. Bu tür insanları dinleyerek ve bilhassa gözlerimi dört açarak komünist oldum: Halkın çünkü yaşama ve çalışma koşullarını bizzat görebildim. Halkın ne kadar yoksul olduğunu ve tuzu kuruların nasıl geçindiklerini de."

Evet, Bolşevik Cavit Bey Sineması'ndan ilk "diplomasını" alan Fahri çocuk, siyaset yolunda ikinci "diplomasını" Buca Ortaokulu Matematik öğretmeninden alıyor.

Sonrası? Sonrası artık işin eyleme dökülmesi aşamasıdır. Çevre ve dünya koşulları zaten öyle fazla beklemeyi de gerektirmiyorlardı o günlerde.

ULUSLARARASI TUGAYLARA NE DERSİNİZ?

16-17 Temmuz 1936 gecesi kralcı, Katolik ve faşist generaller İspanya Cumhuriyeti'nde rejime son vermek amacıyla darbe yapmaya kalkıştılar. Generaller istediklerini elde edemediler. Çünkü İspanya halkları darbe girişimine karşı durdular. O zaman askeri darbeciler eylemlerini askeri başkaldırıya çevirdiler. İşçiler, emekçiler, kadın erkek ve çocuk karşı koydular. Savaş üç yıl sürdü. Altı yüz bin ölü verildi. Bu süre boyunca İspanya'daki savaş bütün dünya medyalarında birinci konu olarak işlendi. Radyolar, gazeteler, dergiler hatta kimi filmler hep bu savaştan söz ettiler. Fahri Petek o sıralarda 14-15 yaşlarında ve her şeyi çok iyi anımsıyor:

"İspanya'daki savaş Bergama'da, Buca'da, İzmir'de duyulurdu elbette. O sıralarda Bergama'ya *Cumhuriyet*, *Tan* ve bir de *Akşam* gazeteleri gelirdi. Bu gazeteler elimize geçince, gözümüze takılınca okurduk. *Tan*'ı bilhassa: İki-üç adet gelirdi. Bolşevik Cavit Bey *Tan*'ın tiryakisiydi ve bizde Cavit Bey'in sinemasına gittiğimizde film başlamadan önce o teneke sobanın çevresinde oturup, bir yandan klasik müzik parçalarını dinlerken bir yandan da *Tan*'a da şöyle bir göz atardık. Böylece sinema, klasik müzik kültürü yanında ülkede ve dünyada olup-bitenleri, günlük olayları da yakından izlemek olanağı buluyorduk. 1936 ve sonrasında, gazeteler ve radyolar 'İspanya'da harp var' diye sürekli ve düzenli yayın yapıyordu. Biz de okuyor ve dinliyorduk. Ayrıca darbeciler cumhuriyet rejimini yıkmak istiyorlar ve Türkiye'de o sırada cumhuriyet rejimi zar zor kurulmak üzere ya, bizim radyolar ve gazeteler cumhuriyetçilerden de sık sık söz ediyordu ve bilhassa onlara yardım için İspanya'ya koşan uluslararası tugaylardan. Eh biz de genciz, o günlerde okuduğumuz romanların, öykülerin ve izlediğimiz filmlerin etkisiyle bizim de maceraya atılma hevesimiz çok yüksek. Ayrıca Türkiye'de cumhuriyet var, biz cumhuriyetçi bir kuşağız, cumhuriyete çok sıkı ve bugün birçok insanın anlamasının belki zor olacağı derecede bağlıyız, İspan-

ya'da cumhuriyeti yıkmak isteyenlerin varlığından haberliyiz. Bizde, yani bende ve birkaç arkadaşımda, o günlerde şöyle bir düşünce ortaya çıktı: Cumhuriyet'i İspanya'da bile olsa korumalıyız. Biz de arzuyla çırpınıyoruz. Faşizmin ne olduğunu bilmiyoruz daha. Ama mademki cumhuriyeti yıkmaya yönelik, o halde kötü bir şeydir diye duyumsuyoruz. Ve cumhuriyeti korumak için dünyanın dört bir yanından İspanya'ya insanların akın ettiğini de okuyor ve duyuyoruz. Burada hep "biz" diye konuşuyorum; çünkü o günlerdeki arkadaşlarımdan Hilmi, Vahittin ve bilhassa Mahel ile bu meseleleri neredeyse her gün konuşuyoruz."

Fahri Petek'in o günlerdeki en sıkı ve sahici arkadaşlarının başında, daha önce de sözünü ettiğimiz, Mahel geliyor. Petek onun İspanya Savaşı sırasındaki halini şöyle anlatıyor: "Aramızda Mahel'in biraz daha özel bir konumu var o günlerde: Bergama'da ilk mektepten beri sıkı arkadaşım ve oldum olası bir maceracı yönü de hep var. İşte o günlerde, 1936'nın yaz aylarında veya belki 1937'nin hemen başında, Mahel bana şöyle bir öneri yaptı: 'Bak Fahri, İspanya'da cumhuriyeti korumak için dünyanın dört bir yanından akın ediyorlar biz de gidelim, haydi!' Ben de arkadaşımı kıracak değilim ya, 'Tamam haydi gidelim!' dedim. Hani pilavdan dönenin kaşığı kırılsın hesabı. (Fahri Petek bunları anlatırken gülüyoruz.) Olmadı, olamadı. Olamazdı da. Bakın anlatayım nasıl olamadığını:

"Çevremize fazla belli etmeden, Mahel ile birlikte, İspanya'ya yolculuk hazırlıklarımızı yaptık ve bir gün Mahel ile ben İzmir'e gittik. Amacımız oradan bir gemiye binip ver elini Barselona! Mahel gerçekten çok ilginç bir arkadaştı ve bu tür şeylere iyi hazırlıklıydı. İzmir'e vardık. Barselona'ya geçmek için yollar arıyoruz. Ama annemi, o malum dedektif damarı olan annemi hesaba katmamışız. Nasıl duymuşsa, kimden haberi almışsa, annem İzmir'e kadar gelmiş ve beni enseledi. İzmir'den vapura binip İspanya'ya gitmek Cumhuriyetçiler safında mücadele etmek/savaşmak niyetimiz yarıda kaldı. Bizim maceramız o gün İzmir'de bitti. Ama Mahel niyetli, kararlı çocuktu. Bir yıl kadar sonra İzmir'den atladı vapura ve gitti. Arjantin'den sesi geldi daha sonra. Ama kim bilir Mahel bu, belki de vapura İspanya'ya gidiyor diye atlamış olabilir."

MİNTANINDA KAN

Fahri Petek İzmir'de orta mektebi okuduğu günlerine ilişkin ağlamaklı bir öyküsünü anlatıyor: Gelin dinleyelim: "İzmir'de Karşıyaka'da teyzemin evinin yanındaki evde ailesiyle oturan ve benim orta mektep arkadaşım 'Şaşı' Haydar ile giderdik okula. Lakabı 'Şaşı' çünkü gerçekten şaşıdır. Onun hayatı da bir roman aslında: Annesi ölmüş, babasız büyümüş bir çocuk, teyzemin evinin yanındaki evde abisiyle yaşıyordu. Abisi de tuhaf bir adamdı. Abisi Haydar'a hem babalık yapardı hem de ağabeylik. Abisi onu besler, giydirir, okula gönderirdi. Ancak olanakları el vermediği için liseyi okuyamadı Haydar. Fakat arkadaşlığımız hep sürdü.

"Evet, orta mektebe arkadaşım Şaşı Haydar ile giderdik. Okula giderken yolda kuş lastiklerimizi, yani sapanlarımızı çıkarır ve cıvıl cıvıl öten kuşları çocuk cesareti veya cahilliği içinde pat pat vururduk. Bir sabah yine böyle üç-dört tane kuş vurduk; koyacak yerimiz yok, canınız sağ olsun tiril tiril mintanımızın içine attık vurduğumuz kuşları. Ve okula varana kadar kim bilir nelere takıldık, neler konuştuk ki, zavallı kuşları mintanımızın içinde unuttuk. Sınıfa mintanımızda vurulu kuşlarla girdik.

"Dersimiz: Müzik. Bu arada zavallı kuşların kanı akmış ve mintanımızın arkası belimize kadar kan revan olmuş ama ben hiç mi hiç farkında değilim.

"Dersimiz müzik ya eğleneceğiz diye şakalaşıp duruyoruz. Çünkü bizim bir müzik öğretmenimiz var, dünya tatlısı bir adam ve ondan bir tokat yemek için hepimiz can atıyoruz, elimizden geleni ardımıza koymuyoruz. Her türlü haylazlık var. Müzik dersinde Haydar da ben de sıfırız. Hiç ilgilenmediğimiz bir ders yani.

"Ders başladı. Müzik öğretmeni bir soru sordu. Ben de parmağımı kaldırdım: 'Öğretmenim ben!' dedim. O da 'Gel tahtaya!' dedi. Ben güle oynaya gidiyorum, tamam diyorum, işte nihayet benim de sıram geldi: Bir hay-

lazlık yapacağım, öğretmenin sorusuna olmayacak bir cevap vereceğim ve bir tokat 'kazanacağım'. Evet, aynen böyle.

"Tahtaya vardım. Öğretmen şimdi hiç hatırlayamadığım bir soru sordu ben de hiç olmayacak bir cevap verdim. Öğretmen fena halde sinirlendi ama tokat atmadı. Şansa bakınız! Beni bir güzel azarladı ve 'Defol! Defol! Defol!' filan diyerek ve azarlayarak kovaladı. 'Defol! Defol! Otur yerine!' haykırışları arasında ben yine gülerek falan yerime oturmak için döndüm, yürüyeceğim, tam bir adım attım ki öğretmenin sesi:

"- Durrrrr!

"- Ne oldu hocam ne var?

"- Nedir arkandaki o kan? Ne yaptın Fahri?

"- Eyvah, tak diye her şeyi hatırladım: Her şeyi dediğim, aslında vurulu zavallı kuşları.

"- Çıkar o mintanı bakiiimmm!

"Çektim mintanımı pantolonumdan ve çıkardım ki üç tane vurulu zavallı kuş pat pat pat diye düştüler kara tahtanın önüne. Vurulmuş, kanlar içinde üç kuş.

"Bu son oldu. Bir daha asla ama gerçekten asla kuş vurmadım. Çünkü o dünya tatlısı müzik öğretmenimiz o anda müzik dersini durdurdu ve bize bir nutuk çekti ki bu gün bile anımsadıkça ağlamak geliyor içimden: Hayvanlara, ne hayvanları bu zavallı kuşlara yaptığımız kötülükleri eleştiren, onlara çektirdiklerimiz nedeniyle bizi yerden yere vuran bir nutuk. Öğretmenimize göre onları vurmak değil, tam aksine onları korumamız gerekiyormuş. Şimdi biz böylesine içli bir nutka nasıl dayanabiliriz kardeşim. Bütün sınıf hüngür hüngür ağlıyor. Ama nasıl, en 'baba' geçinen en yaşlı öğrenciler bile. Güya en kabadayı öğrenciler bile. Herkes hüngür hüngür. Eridik gittik o gün. Ben de çok içli çok yoğun ağlıyorum hani. Nasıl ağlamazsın? Öğretmenimiz Haydar'a ve bana söylemediğini bırakmadı: Bir 'Canavarlarrrr' çekiyor ki ciğer dayanmaz. Bir 'canavarlarrr' diyor ki anlatılamaz, Hele bir de 'katillerrrr', bir "acımasızlarrr' çekiyor ki perişan ediyor hepimizi. 'Canavarlarrr', 'katillerrr', "acımasızlarrr' başka şey demiyor. Mahvolduk kardeşim, resmen yıkıldık.

"O gün süklüm püklüm döndüm eve, ama hâlâ ağlıyoruz dönüş yolunda.

"Öğretmenimiz bizi öyle bir etkiledi ki sanki gerçekten cinayet işlemişiz gibi bir duyguya kapıldık. Haydar da ben de kendimizi birer azılı cani gibi görüyoruz yani. Bak Şehmus, bugün bile o etki sürüyor.

"Bir daha serçe vurmak mı? Asla!"

LİSE YILLARI

Fahri Petek liseyi üç ayrı yerde okudu: Önce İzmir Atatürk Erkek Lisesi'nde başladı. İkinci sınıfta "bir hocayla aramız biraz iyi değildi, kavga ettik biraz." diyor, ayrıntısını anlatacak aşağıda, ayrılmak gerekti, Buca "Kültür Lisesi"'nde okumak zorunda kaldı: Kısa bir süre için ama. Sonra İstanbul Erkek Lisesi'ne geçti: Ve bu lisenin Fen bölümü'nden diplomasını aldı. Ufff nihayet bitirdi liseyi!



Türkiye Cumhuriyeti

T. No. 364
C. No. 16

TÜRKİYE CUMHURİYETİ MAARİF VEKİLLİĞİ

DEVLET OLGUNLUK DİPLOMASI

Diploma Sicil Numarası 1951

Hüseyin Avni oğlu: Mehmet Fahrettin Petek 7.V.1941 Tarihinde İstanbul Erkek Lisesinden liseyi bitirme belgesi aldıktan sonra İstanbul Erkek Lisesinde Fen kolundan Devlet olgunluk imtihanı geçirerek iyi derecede "Devlet olgunluk Diploması" almağa hak kazanmıştır.

15/V/1941

LİSE MÜDÜR — Lise Müdür Muavini — İmza Okunmadı

FOTOĞRAF VE SOĞUK DAMGA

Adı ve Soyadı: ..... Mehmet Fahrettin Petek
Babasının adı: ..... Hüseyin Avni
Doğduğu yeri: ..... İzmirde
Doğduğu yıl: 1924
Diploma verdiği okul: ..... İstanbul erkek Lisesi
Talebenin okul No. 1951
Bitirme ders yılı ve: ..... 1940- 1941 Mayıs
Devresi: .....
Askerlik hizmet mükellefi: .....

21/Ağustos/1941

Reisi Müdür ve Mühr.

İşbu örnek Mehmet Fahrettin Tarafından ibraz edilip ve bir örneği alındıktan sonra aslına uygunluğu tasdik edilerek iade edilen aslına mukabil olduğunu tasdik eder.
ALTI TEMMUZ BİN DOKUZ YÜZ KIRK DOKUZ.
6/7/1949

İstanbul Belediyesi Noterliği
H. Avni Ulaş

Noter kâğıdı — Nüsha: 1

Lise diploması, 1941.

15 Mayıs 1941 tarihli "Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekilliği Devlet Olgunluk Diploması"nda aynen şunlar yazılı: "Hüseyin Avni oğlu: Mehmet Fahrettin Petek 7.V.1941 Tarihinde İstanbul Erkek Lisesinden liseyi bitirme belgesi aldıktan sonra İstanbul Erkek Lisesinde Fen kolundan Devlet olgunluk imtihanı geçirerek iyi derecede 'Devlet Olgunluk Diploması' almağa hak kazanmıştır."

İzmir Atatürk Lisesi'ne ortaokul ve mahalle arkadaşı Haydar ile başladı. Ama Haydar bir yıl devam edebildi. Ailesinin, daha doğrusu abisinin, mali durumu bozulduğu için liseyi terk etmek zorunda kaldı Haydar.

Fahri Petek'in arkadaşı Haydar ile 29 Ağustos 1939'da çekilmiş bir fotoğrafları duruyor önümde: Haydar belki birazcık "şaşı" ama yakışıklı bir delikanlı. Giysileri yerinde, kravatsız. Efendi efendi bakıyor. Sol elini Haydar'ın sol omzuna atmış olan Fahri Petek kravatlı. Şık giyimli. İkisi de delikanlılık yıllarını yaşıyorlar: Belli. Saçlar iyi taralı. Belki briyantinli. Fahri Petek'in sağ eli pantolon cebinde. Aynı. O yılların giyim kuşam kuralları böyle: Öğrenci takımı mutlaka kravatlı. Mevsimine göre gerekirse bir de bir pardösü veya palto. Ama her şey ütülü, tiril tiril ve bakımlı olmalı. Ama dikkat! Dünya savaşı kapıda!

VE HUZURLARINIZDA ARSEN LÜPEN

Lise yıllarında Fahri Petek'in çok ilginç arkadaşlarından biri de "Çançar"dır. Petek, Çançar hakkında şunları anlatıyor: "Çançar İzmir Kemeraltı'nda oturan bir eczacının oğlu. Fakat bu çocuk eczacı filan olmadı. Bu çocuğun fevkalade bir tarafı vardı: Bu herif bütün Arsen Lüpen'leri (Fransızcada Arsène Lupin. MŞG) ezbere bilirdi. Lisede yatılı okuyoruz ve Çançar her gece yatakhanede bizi etrafına toplar Arsen Lüpen'in maceralarından birini seçer ve anlatırdı. Öyle bir anlatırdı ki sanki bizim Çançar bizzat kendisi polis ve Arsen Lüpen'in arkasında ve onu yakalamak için iz sürüyor. (Gülüyoruz.) Arsen Lüpen'in yaratıcısı Maurice Leblanc görse küçük dilini yutar. Biz yatakhanede her gece on kişi onu ve Arsen Lüpen'le hesaplaşmasını dinlerdik: Heyecanla ve can kulağıyla. Anlatmayı çok iyi biliyordu. Gerçek bir masal, öykü, macera anlatıcısıydı. Gerçekten büyük bir masal ustasıydı bu herif. Korkunç anlatırdı. Arsen Lüpen'i izleyen polislik bu herifin üzerine öyle bir sinmişti ki giyinişi bile *gentleman cambrioleur*'ün döneminin izlerini taşırdı."

"Şöyle bir düşünün: Başında hiç eksik etmediği fötrü, sırtında üsteki son düğmesine kadar bütün düğmeleri kapalı, kemeri göbek hizasında sıkılı pardösüsü, hafif alay edercesine dudaklarında asılı bırakmayı unutmuş gibi bir tebessümle karşımızda duran Çançar "kahramanına" tamamen yakışıyor. Tamamen uyuyor. Bunu uydurduğumu sanmayın lütfen. Fahri Petek'i bir ziyaret için İstanbul'a kadar giden Çançar'ı Taksim Meydanı'nda o dönemin "zehir hafiyeleri" gibi çalışan şipşakçılarından biri şipşak bir fotoğrafını çekivermiş: Eller yukarı denmiş ama Çançar hiç oralı değil: Elleri pardösüsünün ceplerinde belki "altı patlar"ını çekmek üzere. Hafif sırıtıyor ayn zamanda. Yanında Fahri Petek: Yine çok şık: Atkılı ve kravatı gözüküyor. Bugün palto var sırtında. Ellerinde eldiven: Hava soğuk anlaşılan. Yerlerde nitekim kar var. Günlerden ya cumartesi ya da pazar: Herkes turlamaya çıkmış. Arkalarında üniformalarıyla o günlerde değişik fakültelerde sayıları

pek çok olan askeri öğrenciler. Daha öte dipte fötrlü paltolu amcalar.

Fahri Petek, Çançar'ın İstanbul'a kendisini ziyarete geldiği günlerden birkaç macerasını aktarıyor: "İstanbul'da bir gece bir lokantaya gittik. Çançar her zamanki gibi şapkası ve pardösüsü ile böyle. Hani tanımayan gizli polisten sanacak gibi giyiniyor. Şu televizyonlardaki 'Komiser Kolombo' dizisindeki Kolombo sanırsınız. Hatta biraz daha iyi giyinmiş: Çünkü pardösüsü tertemiz, temizlikçiden ve ütüden yeni çıkmış gibi. Ayrıca şık bir fötrü de var: Herifin fötrü karanlıkta bile görünen cinsinden. Şık bir atkı da bulmuş o gece. Yampiri tebessümü suratında demirbaş. Girdik lokantaya. Oturduk. Akıllıca yedik, içtik. Kalkmak zamanı geldi:



Çançar'la İstanbul'da.

"Bir yandan hesabı istemek bir yandan kalkmak için hazırlanıyoruz ki, garson elinde yarım şişe rakıyla çıka geldi: Biz şaşırdık:

"- Hayrola delikanlı, hayırdır?

"- Patronun ikramıdır Abi diye yanıtladı garson.

"İyi. O yarım şişenin de gözüne vurduk. Bize rakı mı dayanır? O yaşta hele. Bu arada Çançar 'uyandı': 'Beni herhalde Teşkilat'tan sandılar' dedi ve rolünü oynamaya başladı. (Gülüyoruz.)

"Neyse hesabı istedik. Garson büyük bir nezaket, bir terbiye, bir saygıyla 'Hesap olur mu Abi? Ne münasebet!' dedi. Biz durumu anladık. Hiç bozuntuya vermeden çıktık. Hesabı mesabı ödemedik. Mademki bir kere bile olsun 'polislik' işimize yarıyor, reddedecek değiliz! Lokantadan çıktık sokağı döner dönmez makaraları koyuverdik: Çançar ve ben nasıl gülüyoruz: Kırılıyoruz, yerlere yatıyoruz. 'Aferin lan' dedim Çançar'a: 'Senin Arsen Lüpen uzmanlığın burada işe yaradı'.

"Ama Çançar bu 'yolu' öğrendi ya işin tadını çıkaracak. Yine İstanbul'da olduğumuz bir gün tramvaya bindik. Ben biletimi aldım efendice. Çançar hiç oralı bile olmadı. Pat! Kontrolör çıkageldi: Ben biletimi gösterdim. Çançar ne yapsa beğenirsiniz? Kontrolöre şöyle bir kaş-göz işareti çaktı ki kontrolör pat diye durumu anladı. Hemen bir temenna çekerek süklüm püklüm yok olup gitti. Resmen kayboldu kontrolör. 'Polis bey'in biletini sormakla ne halt ettim' dercesine. (Katıla katıla gülüyoruz.)

"Çançar'a niye mi Çançar diyorduk? Çünkü soyadı Çançar'dı, babasının Kemeraltı'ndaki eczanesinin ismi Çançar'dı da ondan. Yani Çançar oğlu Çançar'dı."

10 KASIM 1938

10 Kasım 1938'de Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü üzerine ve hemen sonrasında ilan edilen milli yas vesilesiyle lise öğrencisi Fahri Petek'in o günü ve sonrasını nasıl duyumsadığını, nasıl yaşadığını merak ediyorum.

Sorularımı Fahri Petek şöyle yanıtladı:

MŞG: O gün lise öğrencisisiniz, nasıl yaşadınız o günü?

FP: Atatürkçüydük. Cumhuriyeti ilan etmiş, kadrolar yetiştirmiş, zamanında askeri, büyük zaferler kazanmış bu kadar önemli bir liderin ölümü hepimizi üzdü tabii. İnsanlar, küçük, büyük, kadın, erkek, çocuk ağlıyorlardı. Öğrenciler ağlıyorlardı: İlkokullarda, ortaokullarda, liselerde, fakültelerde. Bizde ağlamaklıydık. O gün İzmir'deydim. Evet çok üzgündük. Ağlamaklıydık.

MŞG: Birkaç gün sonra naaşının İstanbul'dan Ankara'ya naklini radyolar canlı olarak yayınladılar, izleyebildiniz mi?

FP: Hayır maalesef izleyemedim. Benim Mustafa Kemal'le çok daha öncelere inen ve hatta çocukluğumun bir dönemini etkileyen bir anım var, burada onu anlatmak isterim: İlkokuldaydım. İkinci sınıfta olmalıyım. Bergama'da bir rüzgâr esti, bir gürültü koptu, 'Gazi Paşa geliyor!' diye her tarafa haber yayıldı. Ve gerçekten de Gazi Paşa o gün geldi. Bütün kasaba ayakta. Kadınlar, erkekler ve elbette çocuklar da. Ders yok, okullar tatil. Herkes en iyi giysilerini giyinmiş, herkes tertemiz, herkes pırıl pırıl, herkes mutlu Halkevi'nde toplandık. Halkevi'nin önü ve içi ana baba günü. İğne atsan yere düşmez. Tıklım tıklım her yer. Gazi Paşa'yı varışında gördük. Müthiş bir alkış koptu ve yaşa varol sesleriyle büyük bir tezahürat yapıldı. O ve yanındakiler Halkevi'nde önce bir büroya girdiler, oraya kapandılar ve orada bir süre kaldılar. Belki kasabanın sorumlularından, yetkililerinden kimi bilgileri aldılar. O sırada bir yetkili çıktı 'Gazi Paşa bir portakal istiyor' dedi.

Birkaç kişi hemen portakal aramaya koştu. Portakal bulundu. Getirenlerden biri de benim enseme sevecenlikle dokunarak 'Hadi bakalım genç portakalı sen götür' demesin mi? Heyecanlandım ama onurlandım da. Aldım portakalı ve büroya girdim. Gazi Paşa'nın yaverlerinden biri portakalı aldı ve bana teşekkür etti. Ben de böylece Gazi'yi biraz daha yakından görebilmek olanağı bulmuş oldum. Bu da az buz şey değildi o günlerde. O çaptaki bir insanı, Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı'nı yakından görmek herkese, hele her çocuğa kısmet olmaz çünkü. O gün aklımda kaldığına göre Gazi Mustafa Kemal orada rakı içiyordu, biraz arka tarafta bir yerde ise Fevzi Çakmak namaz kılıyordu. Ama bugün o manzarayı düşününce belki de öyle değildi diyorum. Çünkü aynı anda o günlerdeki en önemli iki büyüğümüzden birinin rakı içmesi, öbürünün namaz kılması da epey garip kaçıyor. Kaçmıyor mu? Siz ne dersiniz?

TOKATA KARŞI TOKAT

Lisedeyken bir ara İzmir'de Atatürk Erkek Lisesi'nde yatılı olan Fahri Petek, aynı zamanda futbol takımının as(lan)larındandır: Santrfor oynuyor takımda ve iyi goller atıyor: Kalecilerin korkulu rüyası "Canavar Fahri".

Tamam bunların hepsi güzel hoş ta dersler nasıl gidiyor? Dersler de iyi gidiyor. Hele kimya, matematik ve "cimnastik". Ama liseyi yatılı okumak zaman zaman tatsız sürprizlere de gebedir. Nitekim bakın bir sabah neler oluyor neler: "O sabah bir öğretmenle, hatta o ana kadar çok iyi anlaştığımız bir öğretmenle bozuştuk, kavga ettik biraz ve ayrılmak zorunda kaldım."

Bıraksam bu kadarla yetinecek. Ama yağma yok. Neden kavga ettiniz, neler oldu diye soruyorum ve Fahri Petek ancak o zaman anlatıyor: "İzmir Atatürk Lisesi erkeklere mahsus ve son derece zor bir liseydi. Korkunç bir liseydi. Türkiye'nin en sıkı ve en zor liselerinden biriydi. Ben o yıllarda çok ufaktım. Okulun en gençlerinden, en genç öğrencilerinden biriydim. Benim sınıfımda bile neredeyse kerliferli, basbayağı yaşlı başlı, oturaklı tipler vardı. Hele son sınıftakiler bizim gibi tahta sıralarda bile oturmuyorlardı, heriflerin özel masaları vardı basbayağı. Bu tiplere hocalar çok iyi muamele yapıyorlardı.

Son sınıfta okuyan Şerif isimli bir arkadaşım vardı. Ben ikinci sınıftayım, o son sınıfta. Sabah olmuş. Yatakhanedeyiz, uyanmışız, hava güzel, pencereleri açmışız ve pencereden bakıyoruz, manzarayı seyrediyoruz: İzmir'in o güzelim sabah manzaralarından birini. Güneş pırıl pırıl. Benim yanımda lise takımının ve ümit milli takımın kalecisi Cahit var. Biz ikimiz epey genciz. O sırada lise müdürünün hanımı geçiyor aşağıdan. Çok hoş bir kadın. Cahit ve ben pencereden bakıyoruz, ama aynı anda başka pencerelerden 'baba' öğrencilerden birkaçı da sarkmış bakıyor ve müdürün eşini görünce bu herifler ıslık çaldılar ve hişt mişt gibi laflar attılar. Geri zekâlılar işte ne olacak. Müdürün hanımı hiç istifini bozmadan geçti gitti.

Zil çaldı. Sınıfa girdik. Ben sınıfta da pencere kenarında oturuyorum. Derslerimi iyi izliyorum ama aynı zamanda pencereden uzaklara doğru da 'firar' ettiğim oluyor. Zaman zaman hayallere dalıyorum yani. Tam o sırada hademe girdi içeriye ve bana:

- Seni kimya öğretmeni çağırıyor dedi.

Hayrola filan diyerek çıktım sınıftan. Kimya öğretmenim koridorda beni bekliyor. Hiç yüzüme bakmadan tükürür gibi:

- Müdürün eşine ıslık çalmaya, laf atmaya utanmıyor musunuz? dedi.

- Hocam ben yapmadım dedim.

Kimya öğretmeni beni çok severdi. Çünkü kimya dersinde iyi öğrenciydim. Eczacı olacağım ya bu dersi iyi öğrenmem gerektiğini biliyordum. Ben, ellerim arkamda, dikilmiş, onu dinlerken ve suçsuz olduğumu ispat etmeye çalışırken, bana şırak diye bir tokat atmasın mı? Vay sen misin bana tokat atan ben de hızlı bir refleksle ve var gücümle ona bir tokat çaktım. Tamam cevabımı verdim ama lisede artık kalamazdım ve lise yönetimi beni okuldan atmak için disiplin kuruluna göndermek kararı aldı.

İMDADINA FUTBOL YETİŞİYOR

İyi güzel de liseden atılırsa bir ders yılı da yanacak olan Fahri Petek bir çare arıyor. Ve futbolcu olmanın yararlarından birini bu vesileyle saptıyor: "Lisenin futbol takımında santrfor oynadığım için jimnastik öğretmenimiz beni çok severdi; imdadıma o koştu: Olaya çok üzülmüştü. Ben de üzülmüştüm. Ama bir umar bulmamız gerekiyordu. Bana dedi ki 'Atılırsan ders yılın da yanar, en iyisi atılmadan önce sen kendi isteğinle liseden ayrıl.'

"Jimnastik öğretmenimin tavsiyesi yerindeydi. Ama o ders yılının ortasında başka bir lisede ve hele yatılı öğrenci olarak yer bulmak ta o kadar kolay değildi.

"Liselerde yer yok, beni alacak lise de yok. Bir tek Buca'da iğrenç bir lise var, kala kala o kalıyordu. İsmi Buca Kültür Lisesi ama kültürle filan alakası yok. Ama işe bakın o ki iğrenç liseye girmek bile mesele. Ama bir çarem, bir tek çarem vardı: Bizim Cahit beni kurtarabilirdi. Cahit çok iyi arkadaşım. Aynı sınıftayız ve Cahit hem lise takımının, hem İzmir karmasının, hem de ümit milli takımın kalecisi. Ümit milli takımının ikinci kalecisiydi ama milli takıma kadar seçilmiş olmak ta ona epey ün ve hava kazandırmıştı. Bayağı tanınıyordu: Lisede, İzmir'de ve çevresinde. Ama neredeyse ne iyi ki diyeceğim, derslerden yana hiç mi hiç şansı yoktu. Gittim Cahit'e şunları söyledim:

"- Oğlum sen kötü bir talebesin, bu lisede devam edersen bu yıl yüzde yüz çakacaksın. Gel seninle birlikte şu Kültür Lisesi'ne geçelim, ben ve sen birlikte gidersek ikimizi de alırlar: Sen paşa paşa sınıfını geçersin ben de. Çünkü Kültür Lisesi futbol takımının senin gibi iyi bir kaleciye ve benim gibi iyi bir oyuncuya ihtiyacı var. Biz ikimiz birlikte başvurursak üzerimize atlarlar, böylece hem futbolumuzu oynarız hem de sınıfımızı geçeriz.

"Cahit iyi çocuktu. İkna oldu ve 'Peki' dedi.

"Cahit'le birlikte Buca'ya gittik. Kültür Lisesi müdürüne çıktık. Müdür ay-

nı zamanda tarih öğretmeni, kibar bir adam. Ama 'imkânsız' diyor başka şey demiyor. 'Bütün sınıflar tıka basa dolu, yer yok!'

"Moralimiz fena halde bozuldu ve çıktık müdürün odasından.

"Tam çıktık ki birden karşımızda genç bir adam peyda oldu:

"- Siz ne arıyorsunuz buralarda? Dedi, bizi tanıdığını belli etti.

"Durumu anlattık. Rastlantı bu ya söz konusu o genç adam jimnastik öğretmeni ve aynı zamanda müdür yardımcısı. Buna şans denir işte. Cahit'i hemen tanıdı ve böyle bir kaleciyi kaçırmak istemiyor. Durumu da öğrenince, neredeyse sevinerek:

"- Bir dakika bekleyin bakalım, ben de müdürümle bir görüşeyim diyerek müdürün odasına girdi. Girdi ne demek, daldı koşar adımlarla.

"Harika bir şey oldu. O genç öğretmen biraz sonra sevinçle çıktı:

"- Tamam çocuklar dedi, iş halloldu.

"Cahit ve ben öyle bir rahatladık, öyle bir rahatladık ki anlatamam.

"Jimnastik öğretmeni Nejat Bey, işi şöyle halletti:

"O yıllarda liselerin bahçelerinde Rumlardan kalan konaklar bulunurdu ve bu konaklarda lisenin yönetici kadrosundaki öğretmenler aileleriyle otururlardı. Bizim Nejat öğretmen de böyle bir konakta kalıyor. Bulduğu çözüm şuydu: 'Ben konağın ikinci katında eşimle kalıyorum, alt katta size bir oda hazırlatacağım, orada yatıp kalacaksınız ve liseye kaydınızı hemen yaptırıyorum.'

"Bizim aradığımız bir gözdü Nejat öğretmen bize iki göz verdi. Cahit ve benim için gayet iyi bir çözüm. Tamam dedik sevinçle. Nejat öğretmenin aklında elbette bir ay kadar sonra yapılacak liselerarası futbol turnuvasına katılacak Buca Kültür Lisesi takımını Cahit gibi iyi bir kaleciyle ve benim gibi iyi bir santrforla güçlendirmek ve iyi bir derece almak var. O yıllarda bu tür turnuvalarda lisenin isminden söz ettirmek çok önemliydi.

"Biz Cahit'le eski Rum konağının birinci katındaki odamıza yerleştik. Ama işin tatsız tarafı hemen ertesi sabah ortaya çıktı: Hayattaysa kusura bakmasın ama Nejat öğretmen için, başımıza bela oldu desem iyidir. Çünkü her sabah, bizi erkenden odamızın kapısına küt küt vurarak ve 'Haydi antrenmana, haydi koşmaya' diye bağırarak uyandırıyordu. Mecburen kalkıyoruz. Sabahın altısında onunla birlikte koşuyoruz, sıkı antrenmanlar yapıyoruz. Bizi maçlara hazırlıyor. Pestilimizi çıkardı doğrusunu isterseniz. Felaketti. Neredeyse askeri disiplin."

KAHVE KÜLTÜRÜNDE KOPYA

Fahri Petek'i başka maceralar da bekliyor Buca Kültür Lisesi'nde: Bakın neler: "Daha önce okuduğum Buca Orta Mektebi'nden bazı öğretmenler Kültür Lisesi'nde de derse geliyorlardı. Nitekim daha ilk dersimizde, matematik dersinde, öğretmen sınıfta bir süre öğrencileri süzdükten sonra, bana baktı baktı ve:

"- Sen benim orta mektepte öğrencim değil miydin? diye sordu. Adamda muazzam bir hafıza var. (Aslında bunda şaşıracak bir şey yok: Bütün öğretmenler veya en azından birçoğu, çalışkan ve/veya çok tembel öğrencilerini uzun zaman unutmazlar. MŞG). Ben sorusuna "evet" dedim.

"- İsmin ne? diye sordu bu defa.

"- Fahri Petek.

"Aynı öğretmen ertesi gün geldi, anlaşılan ortaokul defterlerini karıştırmış: Bana hemen şöyle hitap etti:

"- Bak Fahri, senden önce bu sınıfta Sami vardı, şimdi bir de sen geldin, ikiniz de çok sıkı, çok çalışkan öğrencilersiniz, imtihanlarda sınıfa girmeyeceksiniz, koridorda oturacaksınız! Sizi imtihan bittikten sonra, ayrı imtihana tabi tutacağım.

"İmtihanlarda diğer öğrencilere kopya vermeyelim diye öğretmenimizin bulduğu çare buydu.

"Ama öğrenci takımında kopya yöntemi biter mi? Bitmez elbette. İşte bir örnek: Buca Kültür Lisesi'nin bahçesinde bir kahve var. Akşamları öğrenciler o kahvede tavla filan oynuyorlar. Öyle öğrenciler var ki bayağı yetişkin herifler. Bıyıklar mıyıklar yerinde. Adam Kars'tan gelmiş, Muş'tan gelmiş, 'Feleğin çemberinden geçmiş' denir ya aynen öyle adamlar. Otuz yaşında tipler ama hâlâ lise ikide dirsek çürütüyorlar. Çünkü kendi kentlerinde veya kasabalarında lise olmadığı için zamanında okuyamamışlar. O yıllarda lise diploması çok önemliydi. Daha sonraki dönemlerdeki fakülte diploma-

ları kadar kıymetli. Çünkü liseyi bitirenler askerliğini yedek subay olarak yapmak hakkını da elde ediyordu: Bu da o günlerdeki askerlik yapma koşulları anımsanırsa az buz şey değildi. Evet, otuz yaşında öğrenciler de ille lise diploması almak için bizim gibi 'bebelerle' lise ikide okuyorlardı. İpten kazıktan kurtulmuş başka tipler de vardı.

"Bir akşamüzeri bizim öğrenci kahvesinde oturmuşuz. O 'baba' öğrencilerden biri bana dönerek:

"- Yarın benim kardeşimin öbür sınıfta matematik imtihanı var, dedi, sen gireceksin o imtihana.

"Ben şaşırdım:

"- Olur mu öyle şey, dedim, (Gülmekten kırılıyoruz), o hoca beni hemen tanır.

"- Sen hiç merak etme ben her şeyi hazırladım, ayrıca o öğretmen seni tanımaz, demesin mi?

"- Yani mecburen mi gireceğim o imtihana? dedim.

"Çevrede bizi dinleyen güngörmüş, saçlarını lise sıralarında ağartmış birkaç öğrenci:

"- Girsen fena olmaz dediler. Durumu hemen çaktım. Söylemek istediklerinin Türkçesi şu: Girsen iyi olacak, girmezsen senin için iyi olmaz!! Kibarca tehdit. Ama yine de tehdit.

"Ertesi gün mecburen ve istemeye istemeye 'baba' öğrencinin kardeşinin imtihanı için onun sınıfına girdim. Oturdum. Bir ter bastı bir ter bastı anlatamam. Terden sırılsıklam oldum. Resmen ter bastı işte. Böylesini o zamana kadar hiç görmemiştim. 'Baba' öğrenci ortalıkta görünmüyor. Neyse öğretmen geldi. Artık ok yaydan çıkmış, 'baba'nın kardeşinin ismini söyledi, ben kalktım.

"- Gel bakalım tahtaya dedi öğretmen.

"Kara tahtanın önüne geçtim kara kaderime yanarak. Öğretmen sordu ben çözdüm. Öğretmen sordu ben çözdüm. Öğretmen sordu ben yanıtladım. Öğretmen bayağı şaştı bu işe. Bana şaşkınlığını şöyle belirtti:

"- Bu kadar şeyi bu kadar kısa zamanda nasıl öğrendin? Ammmmmma çalışmışsın yahu! demez mi?

"Bu kadar numara karşısında ben cevap veremedim. Dilim tutuldu. Ama bütün sınıf ağız birliği yapmış gibi, hep birlikte nerdeyse:

"- Çok çalıştı hocam, filan diye tezahürat yaptı.

"Böylece beni kurtardılar. Ben istemeyerek de olsa golümü attım ve kırmızı kart da gösterdim. O çocuk sınıfını geçti ben de bu sayede 'hayatımı kurtardım'. Çünkü bu 'yardımım' sayesinde artık lisede bana kimse yan ba-

kamaz oldu. 'Baba' öğrenci ve kardeşi sayesinde bana çatacak adam kalmadı lisede. O herif çünkü büyük bir kabadayı imiş.

"Fakat ben de Buca Kültür Lisesi'nde işi fazla uzatmadım. Altı ayı o lisede atlattıktan ve ders yılımı kurtardıktan sonra İstanbul'a gittim. İstanbul Erkek Lisesi Fen Bölümü'ne kaydımı yaptırdım. Ve lise diplomamı orada aldım."

YENİDEN İSTANBUL

Peki, İstanbul günleri nasıl geçiyordu? Petek anlatıyor: "İstanbul'da annemin tanıdığı bir ailenin Üsküdar'da çok hoş bir köşkü vardı, orada bana üst katı verdiler. Yanımda anneannem vardı ve o bana bakıyordu. Giyim, kuşam, yiyecek, içecek işlerimin tümünü anneannem yükleniyordu. Ben her sabah erkenden sabah vapuruna Üsküdar'dan atlıyordum, karşıya geçiyordum. İstanbul Erkek Lisesi Kapalıçarşı'nın tam karşısında ve Büyük Camii'nin tam önündeydi. Bazı sabah evde kahvaltı yapmaya vaktim olmazdı ve karşıya geçince ilk işim tatlıcıya dalıp güzel bir kahvaltı yapmak oluyordu. İstanbul tatlıcılarındaki sabah kahvaltılarının tadı bir başkadır: Tadı bugün bile damağımda.

"İstanbul Erkek Lisesi yatılı değildi. Her sabah okula gider akşam Üsküdar'a dönerdim. Boş zamanlarımda Üsküdar'da rıhtıma kadar gider balık tutardım. Balık tutmaya öteden beri meraklıyım ve Üsküdar'da Kız Kulesi'ne karşı balık tutmanın zevki de bir başkadır hani. Herkese tavsiye ederim. O günlerde Marmara Denizi balık cennetiydi. At oltanı çıkar beş-altı balık. Çocuk oyuncağı. Yalnız sabırlı olmasını bilmek lazım. Zaten balık tutmak mesleğinin püf noktası da burada: Sabırlı olmak. Balık tutmayı sabırlı olmayı öğrenmek ve öğretmek için ders olarak verebiliriz sanıyorum. (Fahri Petek'in balık tutma merakı hâlâ sürüyor: Artık okyanuslarda balık tutuyor... MŞG).

"Yabancı dil olarak Fransızca okudum. Öğrenmeye çalıştım. Ama 1949 Temmuzunda Paris'e geldiğimde Fransızcanın F'si yoktu bende. Fakat İstanbul Erkek Lisesi'nde Fransızca derslerimde tuttuğum defterler vardı: Onlar Paris'te çok işime yaradılar. Fransızcamı o defterler sayesinde geliştirdim diyebilirim. Bu da eski defterlerin saklanmasının yararını göstermesi bakımında akılda tutulabilir. Paris'te ilk zamanlarımda bir süre *Alliance Française*'e de gittim. Attila İlhan'la birlikte. Ama kısa sürede vazgeçtim. Çünkü orada

Fransızca öğrenmek mümkün değildi. Her grup öğrenci kendi grubundaki arkadaşlarıyla birlikte derslere girip çıkıyordu ve Fransızca yerine Amerikanca öğreniliyordu diyebilirim: Çünkü İsveç'li, ABD'li genç ve güzel sarışınlarla anlaşmanın en kolay yolu buydu: Amerikanca konuşmak. Bu da beni pek sarmıyordu. Paris'e geldiğimde evliydim ve yeni doğmuş sevimli kızım Gaye'nin babasıydım. Baba olunca birçok şey değişiyor. Hayata daha farklı yerlerden bakıyorsunuz."

ASKERİ KAMPLAR

Bir dakika bu kadar hızlı koşmayalım şimdi: Paris'e daha çok var. Henüz İstanbul'dayız ve 1941 yılındayız. Ondan öncesi de var hatta. Savaşın başlaması, savaşa doğru giden ilk aylardaki durum ve yapılanlar gibi bin bir meseleyi henüz konuşamadık. Onun için kaldığımız yere, hatta biraz daha öncesine dönmemiz gerekiyor:

Evet şu kesin: Fahri Petek yakın arkadaşı "Şaşı" Haydar ile İzmir'de birer adet artistik pozlu, birer adet de ikili fotoğraf çektirmeye gittikleri 29 Ağustos 1939'da İkinci Dünya Savaşı'na üç gün kaldığını bilmiyorlardı. O yüzden genç, umutlu, yakışıklı ve sevimli bir poz verdiler. Fahri Petek tek başına çektirdiği fotoğrafında uzun yakalı gömleğiyle, kravatıyla ve şık ceketiyle Humprey Bogart'a sekiz gol atar. Kaşlar, gözler yerinde. Saçlar her zamanki gibi taranmış ve briyantinli mutlaka.



Fahri Petek.
İzmir, Ağustos 1939.

O gün İzmir'de ve Karşıyaka'da her şey yolunda. Hava güneşli. Biraz sıcak. Ama olsun: Burası İzmir. Denize iki adım. Bir sıçrayışta Ege'desiniz ve serinlemek çocuk oyuncağı. Ayrıca plajda serilmek de var. Ah! Bir de şu savaş tamtamları olmasaydı.

Savaş başladığında Fahri Petek lise öğrencisidir İzmir'de. Ve öğrencileri, gençleri "savaşa hazırlamak üzere" yaz dinlencesi sırasında üç hafta veya bir ay kadar sürecek "askeri kamp" zorunluluğu getirildi lise ve fakülte öğrencilerine. Ve Fahri Petek ilk askeri kamp deneyimini İzmir'de yaşadı: 1940 yazında.

"Bir faciaydı o kamp. Kampta bir generalimiz var ve evlere şenlik: Adam

hasta. Öyle az buz da değil basbayağı hasta. Bürosunda oturduğu yerden mesela kalem isteyecek, dışarıya bağırıyor:

"- Sitilomu getirin!

"Hop hemen bir asker koşarak gidiyor, kalemi veriyor. General kalemi alıyor, şöyle alttan üste üstünden alta inceliyor ve birdenbire celalleniyor:

"- Ulannnnn! Biz koskoca orduyu idare ediyoruz, böyle boktan kalemle yazar mıyım? deyip kalemi zavallı askerin suratına çarpıyor. O zaman asker çıkıp ikinci bir kalem pardon 'sitilo' arıyor, buluyor ve yeniden generalin huzuruna çıkıyor, kalemi veriyor: General kalemi tekrar inceden inceye denetliyor ve artık lütfen yazmaya başlıyor. Ne yazması canım bir imza atacak mesela, hepsi bu kadar, imzasını atıyor. Sonra kalemi yeniden askerin suratına doğru sallıyor. Ve bu 'oyun' her gün aynen yenileniyor: 'Sitilo getir!'le başlayan ve süren...

"Nihayet generalinin huyunu suyunu anlayan akıllı bir asker generalin bir gün önce attığı kalemi ertesi gün ikinci kalem olarak götürdüğünde o kalemle imza attığını hayretle ve birazda memnuniyetle görünce bu 'oyuna' artık daha rahat katlanıyor. Generalin amacı iyi 'sitilo' değil, numara yapmak. Maksat generalin iyi 'sitilo'dan anladığını ve sadece iyi 'sitilo' ile yazdığını ve/veya imza attığını ispat etmek. Kime? O pek belli değil. Herhalde kendi kendine. Asıl anlatmak istediği ise şu: 'Ulannnn!! Biz de memlekette koskoca orduyu idare ediyoruz böyle pespaye kalemle imza atmayız, yazı yazmayız!' demek. Resmen psikopat bir tip yani. Adam ağır hastaydı anlayacağınız."

Fahri Petek ekliyor: "Lisedeyken ilk askeri kampa gittik. Bir dağın tepesindeydi kamp yerimiz. Bir ay kaldık orada. Anamız da ağladı. Çok zordu çok."

Fahri Petek daha sonra gittiği/götürüldüğü askeri kamplarda fotoğraf merakının sonucu olarak pek çok fotoğraf çekmiş ve onları bugüne kadar saklamış. Birçoğunu birlikte inceledik. Ama o ilk askeri kamptan fotoğraflar saklamamış: "O ilk askeri kampın fotoğrafları yok bende" diyor.

Fahri Petek ikinci askeri kampa İstanbul Erkek Lisesi'nden mezun olunca götürüldü: "İkinci kampı İstanbul'da yaptım. Tuzla'da yanılmıyorsam. Belki Gemlik'te. Deniz kenarında güzel bir yerdi. İsmet İnönü'nün yani dönemin cumhurbaşkanının oğlu Erdal İnönü de bizimle aynı kamptaydı. Ama askeri kamptaki şartlar yine çok ağırdılar, çok zordular. Bana kalırsa adı askeri kamp bile olsa dünyanın en ağır askerliğiydi.

"Bu da yetmiyormuş gibi bizim kampı idare eden adamın, generalin takma ismi Rommel (!) Kendini öyle hisseden bir asker işte. Akıl almaz dere-

cede Nazi hayranı. Otoriter. Baş belası bir herif. Her akşam kampı basar, bir masanın üstüne çıkar, elleri arkasında, elinde bir çetvel, o gün 'Rusların nasıl perişan edildiklerini' ballandıra ballandıra anlatır, Nazilerin SSCB'de (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) o gün kazandığı 'zaferleri' tek tek anlatır, bir harita üzerinde 'kazanılan kentleri, kasabaları' tek tek gösterirdi. Herif Nazi Almanya'da yaşamıştı ve tam bir Nazi hayranı olarak ülkeye dönmüştü. O günlerde Nazi ordusu değişik yerlerde ilerliyordu, insanları katlediyordu; bizimkisi bundan kendisine pay çıkarıyordu. Rommel o günlerde Nazi ordusunun 'Afrikakorps'unun başında Afrika'daydı. Ekim 1942'den sonra yenilmeye başlayacaktı. Ama o sıralarda ve hele savaşın başında Türk Silahlı Kuvvetleri içinde kimi subay ve bazı generaller apaçık Nazi hayranıydılar ve bunu gizlemeye bile gerek duymuyorlardı. İşte bizim 'Rommel' buna bir örnekti. Onun yüzünden bize o kampta resmen eziyet edildi desem yeridir.

"Çünkü mesela ne yaptırıyorlardı bize biliyor musunuz? Tüfekleri veriyorlardı, iki dirseğimiz üzerinde, ısırgan otlarının arasında ve yerde süründürüyorlardı. Sürünerek ilerlemeyi öğretiyorlardı yani. Saatlerce sürüyordu bu işkence. Çadırlarımıza döndüğümüzde perişandık. Sesimizi soluğumuzu çıkaracak halimiz bile kalmıyordu. Bitiktik resmen. Askerler bizim halimizi görüp şaşırıyorlar ve bize aynen şunları söylüyorlardı:

"- Abem size askerlik yaptırmıyorlar, size işkence yapıyorlar.

"Evet, çocuklar haklıydılar: Bize işkence yapıyorlardı. O günlerde 'üniversiteli' demek birçok subay için 'komünist' demekti. Yalnız subaylarda da değil kimi astsubaylarda ve erbaşlarda da. Kimi askerlerde de.

Ama bir yüzbaşımız vardı o farklıydı:

Bıyıklı ve uzun boylu yüzbaşımız belli oluyordu Kürttü. Bir gün yine çadırlarımıza dönmüşüz ve bitik bir vaziyetteyiz. Yüzbaşımız bizim halimizi görünce:

"- Haydi, gidin dinlenin emrini verdi.

"Ama şansa bakın tam o sırada 'Rommel' peyda olmasın mı? Biz tam ağaçların altına serildik, dinlenmek üzereyiz ki Rommel belası çıktı ve:

"- Bu ne bu! diye bağırdı. Yüzbaşımız durumu anlatınca, Rommel hepimizin önünde yüzbaşıya:

"- Ulan sen nasıl olur da böyle yatın, dinlenin diye emir verirsin! Seni perişan ederim! tehdidini de savurdu.

"Kürt yüzbaşı, yavaş yavaş yürüdü, atının üstüne atladı, Rommel'e doğru yaklaştı ve tükürürcesine ona bir 'hassiktir' çekti ki duymayan kalmadı. Atını çevirdi yüzbaşı ve ağaçların arasında kayboldu. Rommel perişan oldu.

Renkten renge girdi. Eridi gitti Rommel gözümüzün önünde. Biz elbette yüzbaşının tavrını çok beğendik. Helal olsun dedik. Ama o yüzbaşıyı bir daha görmedik. Göremedik. Kim bilir nereye tayin ettiler onu. O yüzbaşımızın ismini maalesef hatırlayamıyorum. Rommel'in gerçek ismini de."

1941'deki askeri kampta çekilmiş birkaç fotoğrafa bakıyoruz birlikte: İşte 6 kişilik bir kümede Fahri Petek yere oturmuş, sağa doğru bakıyor. Sağa bakacak değil ya! O 6 kişi içindeki en genç Fahri Petek. Tertemiz bir yüz, hafif bir tebessümle süslü. Yanındaki genç objektife bakıyor. Elleri dizlerinin üstünde. O da yere oturmuş. Arkadaki dört gençten ikisinin elleri arkalarında. Biri kollarını kavuşturmuş, biri sağ elini kemerine iliştirmiş. Hepsi objektife bakıyor...

" SELAHATTİN PETEK'LE AKRABALIĞIN VAR MI?"

Fahri Petek İstanbul'daki ikinci ve savaşın başından beri üçüncü askeri kamptan epey fotoğraf saklamış: Daha da güzelini yapmış: Fotoğrafların arkasına notlar düşmüş. Onları sıralıyorum:

Ama o ne portredir öyle kardeşim: Saçlar uzunca. Askeri açıdan epey uzun sayılabilecek cinsinden. Sakal dersen en azından üç günlük. Bir yıl önceki kamptaki gibi sinekkaydı tıraş filan yok. Asker kepi arkaya doğru kaydırılmış. Bıyık dersen ayarında: Üst dudakla sadece temas halinde. Askeri ceketin üst düğmesi açık. Ve ceket biraz pasaklı gibi. Haydi, pasaklı demeyelim de aşınmış diyelim.



"21 Ağustos 1942: Cuma. Pendik Kampı."

Sonra ikinci bir fotoğraf daha: Aynı günlerde çekilmiş mutlaka: Bu da bir portre. Tıraş olunmuş. Bıyık yerli yerinde. Saçlar taranmış: Arkaya doğru. Yüzünde boylu boyuna bir tebessüm yayılıyor. Ceket yine aynı ceket: Biraz daha aşınmış gibi. Düğmelerin tümü açık. İlikler yırtık gibi duruyor. Asker ama bakımsız. Hani iliklerini dikecek Neriman Hanım?

"22 Ağustos 1942: Cumartesi. Pendik kampı. Arkadaşlarla."

Dört genç. İkisi yere oturmuş: Bunlardan biri 21 Ağustostaki haliyle Fahri Petek. Asker çizmeleriyle dört delikanlı.

"22 Ağustos 1942. Cumartesi. Tıraş olmadan evvel."

Bu notu düşen Fahri Petek on kişilik genç küme içinde: İkisi ayakta sakallarını kesiyorlarmış gibi bir poz vermiş. Biri gözlüklü. Herkes tebessüm

ediyor. Fahri Petek asker kepini bile çıkarmış, saçlar meydanda. Neşe hâkim fotoğrafa. Artık bu kadar da olur. Cumartesi değil mi günlerden. Petek'in yanında o günlerdeki arkadaşı "Tenor" Hulusi. Onun bağrı açık.

"23 Ağustos 1942. Pazar. Kilyos Kampı. Çadır kenarında talime intizar."

Fahri Petek tek başına sağ kolu üzerine uzanmış, bir çadır direği göğsünün sağ tarafından yükseliyor. Ceket omuzlarda. Askeri kep tamam. Bir cigara yanıyor ağzında. Dumanını göremiyoruz ama. Yampiri bir bakış: Yandan çarklı. Demek ki aynı dönemde Pendik Kampı'ndan sonra Kilyos Kampı'na geçmek de var kitapta.

Başka bir fotoğrafa geçiyoruz: "23 Ağustos 1942. Pazar. Kilyos Kampı. Öyle istirahati." (Yazım aynen böyle. Dokunmuyorum.) Bir önceki fotoğrafla aynı gün ve aynı mekânda çekilmiş. Çadır biraz daha uzakta. Arkada hemen tahtadan bir yapı. Beş kişi poz vermiş: Üçünün ağzında cigara. Üçü de ceketlerini çıkarmış: Anlaşılan hava çok sıcak. Öbür ikisi ceketlerinin düğmelerini açmışlar. Biri matarasından su içiyor: İçecek başka şey yok çünkü. Herkes yere yarı uzanık. Biri gömleğinin düğmelerini bile açmış: Beyaz fanilası görünüyor. Tebessüm eden genç bu. Eh! Onca zahmetten sonra hak edilmiş bir öğlen dinlencesi.

O günlerde boş zamanlarını nasıl değerlendiriyorlar gençler? Bir fotoğrafta bir parça yanıtını bulabiliyoruz:

"23 Ağustos 1942. Pazar. Kilyos Kampı 'Çelik çomak'."

Evet matrak bir biçimde "asker öğrenciler" veya "öğrenci askerler" çelik çomak oynuyorlar: Pür dikkat. Ama Fahri Petek dalga geçiyor. Yahu bu da oyun mu dercesine. Birinin elinde kâğıt kalem. Biri atletli. Biri sadece gömlekli. Biri daha sadece gömlekle, kepini bile çıkarmış. Geniş açılı fotoğraf sayesinde çadırları saymamız mümkün. Hemen arkalarında üç çadır. Daha ötede on iki çadır daha. Çadırların etrafında küme küme gençler. Her çadırda altı kişi kalıyor gibi. Ve her çadırın yatılıları akşam yemeği öncesi anlaşılan eğleniyorlar: Çelik çomak oynayarak. Bu da az şey sayılmaz hani o günlerde.

Ama ertesi gün yani "Pazartesi 24 Ağustos 1942"de, Pendik Kampı'ndayız yeniden. Ne oldu acaba? Hafta sonu Kilyos'ta geçirildikten sonra Pendik Kampı'na mı dönüldü? Ve işler birdenbire ciddileşiyor: Fotoğrafın arkasına Fahri Petek şu notu düşmüş: "Pendik Kampı. Nizamiye Nöbeti, üçüncü manga, teğmen Vedat".

Sekiz asker öğrenci askeri seferi kıyafetleriyle poz vermişler: Tüfekleri bile var. Başlarında ise artık kep filan değil resmen miğfer. İş ciddi diyorum ya. Biraz önceki gözlüklü öğrenci Fahri Petek'in solunda. Fahri Petek'in

miğferi afili: Miğfer hafifçe sağa doğru kaykılmış vaziyette. Arkada içtima halinde bir küme asker öğrenci daha. Herkes silahlı ve silahlar birer ceset gibi taşınıyor. Bu çok belli oluyor... Herkesin fişeklikleri de var: Ama içlerinde mermi var mıydı? Bir dahaki sefere Fahri Petek'e sormalı.

1942 Kampı'nın son fotoğrafı olmalı: Arkasındaki notta şunlar yazılı: "3 Eylül 1942. Pendik Kampı. 'Yorgun Gülüş'."

Evet Fahri Petek yorgun savaşçı pozunu veriyor: Mutlu. Sol el kemerinde. Sağ elinde kepi. Ceket düğmeleri alışılmış biçimde açık baştan sona. Pantalonun iflahı kesilmiş. Dizler göçmüş ki sormayın.

İşte böyle: 1942 yazındaki askeri kamptaki fotoğraflar dizisi bu kadar: Fark ettiniz sanıyorum: Fahri Petek her fotoğraf için bir de "isim" bulmuş: Edebi arayış söz konusu: "Portre"den "Yorgun Gülüş"e.

Bu kamp yaşantısı sırasında başından geçen son derece komik bir hikâyeyi gelin Fahri Petek'ten dinleyelim: "Aşkeri kampa gittik ama benim futbol oynarken geçirdiğim bir sakatlık nedeniyle sol bacağım su topluyor o sıralarda. Öyle her talime gerektiği gibi kendimi veremiyorum. Çünkü canım yanıyor. Ayağım fena halde ağrılar yapıyor.

"Bir sabah saat 03'te büyük bir gürültü patırtı içinde, 'Kalkın, düşman uçakları saldırıyor' bağrışmaları ile uyandırıldık. Alarm verildi anlayacağınız. Bizi düşman uçaklarının saldırısı halinde neler yapılacağı konusunda hazırlayacaklar. Mesele deneyim kazandırmak. Güzel.

"Hemen kalktık. Üniformalarımızı giyindik hızla. Çıktık çadırdan yine son hızla. Kaç kişiydik o anda? Beş-on kişi olmalıyız. Herkes sağa giderken ben uyku sersemi ve dalgınlık sonucu sola doğru gittim veya tersi, yani onlar sola giderken ben sağa gittim. Her neyse kardeşim o karanlıkta ben bir çukura düşmeyeyim mi! Sol bacağımda ağrılar fena halde bastırdı. Adım atacak halim kalmadı. Acıdan kıvranıyorum. Tek çarem var: Gerisin geriye çadıra dönmek ve samandan yatağıma uzanmak. Gittim mecburen ve yatağıma acılar içinde kıvranarak uzandım. Herkes 'düşman uçaklarının saldırılarından kurtulmak için' arazi olurken ben zorunlu olarak çadırıma dönüyorum ve uzanıyorum. Ve her zamanki gibi şansım de benimle birlikte çadıra giriyor! Evet tam uzandım ki içeriye bir subay daldı, yıldırım gibi:

"- Sen ne yapıyorsun?

"- Düştüm bacağım incindi zaten sol bacağım sakat, yürüyemiyorum, yürüsem sol bacağım su toplar fena olurum filan gibi doğru ve tıbbi şeyler söylüyorum.

"Ama subayın bunları anlayacak, bırakın anlayacak, duyacak hali bile yok: 'Düşman uçakları saldırırken' hele! Her an çünkü havaya uçurulmamız

mümkün. Adam resmen savaş ruh halini isterik bir biçimde yaşıyor. Onu eleştirmiyorum: Öyle yetiştirilmiş. Bunu anlatmak istiyorum. Subay fena halde hiddetlendi:

"- Kalk lan! Doğrul! emrini verdi. Haydi, sıkıyorsa kalkma bakalım. Ikına sıkına kalkmak zorunda kaldım. Ama ayağım fena acıyor. Beni ille generalin huzuruna çıkaracak. Beni aldı götürüyor, ben topallaya topallaya onun peşinden gidiyorum, neyse vardık ve beni generalin önüne çıkardı:

"Belki general değil de binbaşıydı. Şimdi tam anımsayamıyorum. Adam şeker çıktı. Efendice sordu bana, ben durumu anlattım.

"- Senin ismin ne yav? diye sordu.

"- Fahri Petek.

"- Senin, dedi, Selahattin Petek ile bir akrabalığın var mı?

"- Amcam diye attım.

"Neden ve niçin böyle bir yanıt verdiğimi şimdi bile doğru dürüst açıklamaktan acizim. Ama o anda ne olduysa oldu ve bu yanıt ağzımdan çıktı:

"Binbaşı ya da general hemen daha da şekerleşti:

"- Söylesene oğlum, yahu neden saklıyorsun evladım (Fahri Petek'le birlikte gülmekten katılıyoruz.) Haydi, benim yavrum git çadırına ve istirahat et.

"Rahatladım. Çıktım yanından binbaşının.

"Benim Selahattin isminde amcam olmadığını biliyorsunuz. Ama işte o anda kafadan attım. Ama ne yapacaksın kardeşim: Paçamı kurtarmak için başka bir öneriniz varsa buyurun söyleyin. Paçayı kurtarmak şarttı ve bunu başardım." (Katılıyoruz gülmekten. Tam Aziz Nesin'lik bir hikâye. Ama daha bitmedi.)

Sonu daha güzel bu öykünün: "Aradan yıllar geçti. Biz Fransa'da yaşıyoruz, bir yaz dinlencesi vesilesiyle eşim Neriman ve kızım Gaye tatil için Marsilya'dan vapurla İzmir'e gidiyorlar. Gaye henüz çocuk daha o günlerde. Tesadüfe bakınız kardeşim, vapurda bizimkiler yemek yerken aynı masada eski bir askeri doktor var. Ordudan ayrıldıktan sonra vapurda doktorluk yapıyor, böylece 'dünya da görüyor'. Bir akşam yemeğinde gelmiş Neriman ve Gaye'ile aynı masada karşılaşmışlar: Beyaz doktor giysileri içinde kibar bir adam. Kendini tanıtmış: "Ben Selahattin Petek." Herhalde yolcu listesindeki isimlerden bizimkilerin soyadının Petek olduğunu görünce tanışmak istemiş.

"Selahattin Petek'in kendi hikâyesi de fena değil hani: 1950'ye doğru DP'ye (Demokrat Parti) yanaşmış. Ama 27 Mayıs 1960'da askeri darbe yapılınca onu DP'li diye ordudan atmışlar. O da aç kalmamak için yolcu vapurunda doktorluk yapmaya başlamış. Binbaşıyken filan ordudan atılıyor.

Bütün hikâyesini o akşam yemeği sırasında Neriman'a ve Gaye'ye anlatıyor. Neriman'a daha önce kamptaki hikâyeyi anlatmıştım. Neriman nihayet gerçek Selahattin Petek ile karşılaşınca ve adamın efendiliğini görünce ona benim kamp hikâyemi anlatmış. Adam kahkahalarla yerlere yatmış. (Biz de o sırada kahkahalarla yerlere yatmak üzereyiz.) Selahattin Petek çok memnun oluyor bu öyküye ve Neriman'a şunu söylüyor:

"- Çok güzel hikâye, bunu artık arkadaşlarıma anlatacağım.

"Benim açımdan hikâyenin ilginç yönü şurada: Subay beni generalin veya binbaşının karşısına çıkardığında sorusuna 'Amcamdır' yanıtını kendiliğimden vermiş olmam. Çünkü önceden düşünmüş olsam söyleyemezdim. Ama o anda bacağımın ağrıları ve dayanılmaz acıları içinde o söz kendiliğinden çıktı ve beni kurtardı. Yıllar sonra gerçek Selahattin Petek'e de hikâye anlatılarak ona karşı borcumu da bir anlamda ödemiş oldum."

AYAZAĞA KAMPINA NE DERSİNİZ?

Fahri Petek 1943'te İstanbul'da Eczacılık Mektebi'nde öğrencidir, 1941-1942 ders yılından beri ve yaz gelince yine askeri kampa gitmek zorundadır. Bu defa kamp yeri Ayazağa'dadır.

Kamptaki öğrenciler değişik mekteplerden gelmiş gençler. Fahri Petek'in yanında ise o yıllarda çok iyi arkadaşı olan Eczacılık Mektebi'nden İhsan var. Başka başka Fakültelerden gelen öğrenciler kampta birbirleriyle geçici bir süre için bile olsa kaynaşıyorlar, arkadaşlık yapıyorlar.

Fahri Petek'te bu kamp hayatına ilişkin altı fotoğraf var. Onları, arkalarına düşülen notlarıyla takdim etmek istiyorum önce:

"5 Temmuz 1943: Ayazağa Kampı'na gidiş, Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nin şarkında (doğusunda) ağaçlar." Üç veya dört sıra halinde dizilmiş öğrenciler: Askeri giysileri içinde. Kepler başlarda. Silah yok. Henüz. Kimi görmek için gözlük takmış. Tebessüm eden tek kişi var fotoğrafta: Fahri Petek. Sağ elinde nişan yüzüğü. Sol omuzdan sol kolun altına doğru sarılı/atma battaniye (mi?). Birkaç öğrenci asker sağ omuzdan sol kolun altına doğru sarkıtmış. Bir tanesi kışlık kazak gibi omzuna atmış. Nerede askeri disiplin? Yahu!

"14 Temmuz 1943: Ayazağa Kampı. Kahvaltı" Masalar tahtadan. Bir masanın çevresinde yedi veya sekiz kişi çökmüş. Fahri Petek on gün kadar zaman içinde zayıflamış gibi. Kahvaltıda ne yeniyordu acaba? Bazen peynir ekmek ve çay. Bazen çay ekmek ve zeytin. Ne olacak? Dikkatlice bakıyorum fotoğrafa: Tabak, çanak çömlek yok. Fahri Petek'in elinde bir parça ekmek, ısırılmış, ısırılan ağzında olmalı. Ağzının sağ tarafı şişkin. Yanındaki delikanlının elinde beyaz bir "fincan" mı? Değil, bir mataranın veya termosun kapağı olmalı. Onun yanındaki bir dilim ekmeğini ısırmak üzere: Ağız bir karış açık. Biri ayakta ve sol elini Fahri Petek'in omzuna koymuş. Arkası dönük biri daha var: Havlusu omuzlarında: Anlaşılan elini yüzünü yıkamaktan geliyor. İşte sabah manzarası askeri kamptan.

"15 Temmuz 1943: Ayazağa Kampı. Çadırlar ve koruluk." Evet, ama iki çadır arasındaki boşlukta Fahri Petek tek başına poz vermiş: Yorgunluğu yüzünden okunuyor. Sağ elinde bir şey var. Ama ne?

23 Temmuz 1943 tarihine ilişkin üç fotoğraf var: İkisinin arkasına şu not düşülmüş: "Talim esnasında bir dinleniş". Üçüncüsünde "oldukça gülünç bir hikâye". Otuz kadar asker öğrenci, takım taklavat, ama silah görünmüyor, talime çıkarılmışlar. Neşeli bir hava hâkim. Fahri Petek bütün fotoğraflarda olduğu gibi tam ortada. Üçüncüsünde neşeli "gülünç hikâye"yi anlatan da o olmalı. Son fotoğraftaki on dört gençten beşi altısı gülüyor öbürleri objektife bakıyorlar. Kampın sonuna mı yaklaşıldı?

Bu kampın son gününe ilişkin bir anısını aktarıyor Fahri Petek: "Dönemimiz bitti. Çıkıyoruz. Çadırlarda yattığımı daha önce söyledim. Çadırların içinde de yataklarımız samandan. Yani samanların üstünde yatıyoruz. Samanlıkta değil, samanların üstünde. Sabah erkenden uyandık, herkes kalktı. Arkadaşlar birer ikişer çıktılar. Ben en sona kadar bekledim, herkes iyice uzaklaştıktan sonra, bir kibrit çaktım samanlara. Gittim sonra. Saman biliyorsunuz yavaş yavaş ateş alır. Öyle oldu: Yavaş yavaş başlayan alev çadırı sardı sonra yandaki çadırı. Alevler insan boyunu aşıyor. Hepimiz yangını gördük. Koşan koşana. Fakülteden arkadaşım can yoldaşım İhsan ve ben de koşuyoruz: Bu arada küfrün bini bir para. Herkes basıyor küfrü: 'Hangi eşşşşekoğlu eşşşşek yaptı? Hangi pezevenk yaptı!' Ben de basıyorum küfrü.

"Bu arada bizim çadır yandı kül oldu. Herhangi birinin kibrit çaktığımı, samanları ateşlediğimi görmüş olması mümkün değil. Çünkü kibriti çakmadan önce çadırın çevresini dolaşmış, herkesin uzaklaştığından emin olduktan sonra kibriti çakmıştım. Evet, bizim çadır yanıp kül oldu.

Ama bu arada bizim süremizin dolmasına, yani 'terhis' saatimizin gelmesine karşın bizi bırakmadılar. İki gün boyunca sıkı bir araştırma ve soruşturma yapıldı. Ama 'katil' bulunamadı.

Ve biz o iki gün boyunca çadırlarımızda hapis kaldık. Dönemimiz bitmiş olmasına rağmen bizi tuttular. Yani asıl suçlu bulunamadığı için toplu ceza verildi.

O iki gün boyunca yine samanların üstünde çadırlarda yattık. İstersen yatma! Benim ifadem de alındı: Elbette ben de, ifadesi alınan herkesin yaptığı gibi, samanları ateşleyene küfrü bastım. Ve 'o herifin' yüzünden iki gün fazladan kalıyoruz, elime geçirirsem fena yaparım filan dedim. Hatta o işi o kadar ileri götürdüm ki oyunu o kadar güzel oynadım ki az kalsın anlattıklarımın etkisi sonucu ağlıyordum(!)"

Evet, Fahri Petek askeri kamptaki yarı aç yarı tok, saman üstünde yatılarak geçirilen sürenin hıncını samandan yatakları ateşe vererek çıkarıyor.

Aynı zaman diliminde, yani 1943 yazında, Nazilerin yenileceği artık sezinleniyor. En azından Nazilerin "zaferinin" 1939, 1940, 1941 ve hatta 1942'de kimilerine "ayan olduğu" gibi "çantada keklik" olmadığı anlaşılıyor.

Fahri Petek 1944'te askeri kampa götürüldü mü?

Defalarca konuştuk bu meseleyi. Hep şunu söyledi: "Dört kez kampa götürüldüm. Bir kez İzmir'de, lise son sınıfta; üç kez İstanbul'da fakültede öğrenci iken."

Bu hesaba göre 1944'te askeri kampa alınmadı. O yaz askeri kamp yapılmadı.

1945 yazına gelince, artık Nazi Almanya'nın teslim olmasıyla Avrupa'da savaşın bitmesi sonucunda, askeri kamp yapılmadığını tahmin ediyorum.

Fahri Petek, "Askeri kamp faslı savaş bitince sona erdi." diyor.

Askeri kamplardan ne kaldı peki?

Fahri Petek kamplardaki yaşam ve "talim" koşullarının zor, hatta zaman zaman çekilmez olmasına karşın komik anlarını ve anılarını saklıyor. Birkaçını bize anlattı. Okuduk.

Öte yandan askeri kamplar değişik fakültelerin, değişik kentlerden gelmiş, değişik toplumsal kökenli, değişik dil ve kültürlere sahip çocukların, gençlerin birbirlerini tanımasına da yol açtı. Bu da işin olumlu yanı. Nitekim Petek bu konuda şunları söylüyor: "Birçok arkadaşım oldu kamplarda. Fakülteden birlikte gittiklerimiz, örneğin kadim arkadaşım İhsan, yanında değişik fakültelerden gelmiş çok sevdiğim arkadaşlar edindim. Bunların birçoğu daha sonraki yıllarda benim gibi öğretim üyeliği mesleğini seçtiler. Örneğin Turhan Baytop, profesör oldu, bir süre dekanlık yaptı. Kasım isminde, ama şu an soyadını hatırlayamadığım, bir arkadaşım daha vardı o da öyle: Önce öğretim üyesi sonra dekan oldu. Başkaları da var ama maalesef tek tek isimlerini anımsayamıyorum. Aradan altmış yıldan fazla zaman geçti, bu da bir ömür eder. Hepsinin ismini aklımda tutmak çok zordu. Kimse kusura bakmasın. "

Hem aradan altmış yıldan fazla bir zaman dilimi geçti, hem de bilhassa Fahri Petek 1949 yazından itibaren Paris'te yaşadı. Yani arkadaş, dost, yoldaş, tanıdık ve meslektaşlarından çoookkkkk uzaklardaydı. Yine de onca araya rağmen anımsadıkları az şey değil. Şapka çıkarmalıyız buna.

"ASKERLİK YAPTIN MI?"

Dört kez askeri kampa götürülmek ne anlama geliyor?

Hani mahalleler arası maçlarda üç korner bir penaltı eder hesabı gibi, dört askeri kamp bir askerlik eder denebilir mi? Fahri Petek'e göre denebilir. Neden mi? İşte açıklaması: "Dört sene dört defa askeri kamp yaptım. Askeri kamp yaptığımız mekânlardaki askerlere soruyordum:

"- Bizim askerliği nasıl buluyorsunuz?

"Şu yanıtı veriyorlardı:

"- Sizin buradaki bir ayınız bizim altı ayımıza bedel.

"Ben bu saptamaya aynen katılıyorum. Çünkü o bir aylık askeri kampta iflahımızı kesiyorlardı. Anamızdan emdiğimiz süt burnumuzdan getiriliyordu. Daha önce anlattım, kimi günler nasıl perişan olduğumuzu. Tekrar edeyim mi?

"Askerler şaşırıyorlardı ve bize 'Size askerlik yaptırmıyorlar, size işkence yapıyorlar' diyorlardı.

"Evet, aynen böyle. İşte bu açıdan bakınca o askerin dediği 'sizin bir ayınız bizim altı ayımıza bedel' lafını ölçüt olarak alırsak, yapalım hesabımızı, dört kere altı eder yirmi dört ay. Evet, böylece 24 ay askerlik yapmış duruma geliyorum. Yani askerlik 'borcumu' ödemiş oluyorum.

"Bilmem anlatabiliyor muyum?"

SEVİMLİ BİR GENÇ KIZ: NERİMAN İDEMEN

Anımsayacaksınız, Fahri Petek sinemaya tutkusunu anlatırken, İzmir'de liseyi yatılı okuduğu günlerde, cumartesi öğleden sonra arkadaşlarıyla Tayyare Sineması'nda birkaç film izledikten sonra teyzesine gidiyordu. Teyzesinin ismi Münevver Hanım. Münevver Hanım'ın çok sevimli bir kızı var, ismi: Muallâ.

Muallâ o günlerde ortaokula gidiyor ve en yakın arkadaşı Neriman ile kendi evlerinde ders çalışıyorlar. Eh! Ders çalışırken kimi meseleleri çözemiyorlar. Hele biyoloji, kimya ve matematikte aman aman! O zaman kimyası ve hele matematiği çok kuvvetli olan Fahri'ye danışıyorlar elbette.

Neriman ile Fahri böyle tanışıyorlar. Ama isterseniz gelin bunu Neriman Hanım'dan dinleyelim: "Fahri'nin teyzesinin kızı benim arkadaşımdı. İzmir'de. Onlara gittiğimde, cumartesileri, Fahri ile karşılaşıyordum. Haftada bir teyzesine geliyordu. Orda beni görüyordu. Hatta bize ders çalıştırırdı. Teyzesinin kızı ve ben ortaokuldaydık. Fahri lisedeydi. Yapamadığımız şeyleri gösterirdi. Sonra Fahri lise son sınıfını okumak için (1940-1941 ders yılında. MŞG) İstanbul'a gitti. Neden sonra geldiği zaman İzmir'e, beni aradı. Böylece arkadaşlığımız sürdü. Bir süre sonra nişanlandık.



İki nişanlı

"Ama kayınvalidem (Fahri Petek'in annesi) hemen evlenmemize karşı çıktı. Çünkü Fahri'nin Eczacılık Mektebi'ne girmesi ve orayı dört yıl içinde bitirmesi gerekiyordu. Bergama'daki eczanenin kaderi ve ailenin geleceği buna bağlıydı. Kayınvalidemi anlıyordum. Çünkü Fahri Eczacılık Mektebi'ne girmese ve oradan mezun olmasaydı eczaneyi kapatacaklardı. Önce diploma, sonra evlilik dedik. Ve öyle yaptık."

Ancak Fahri Petek, birazdan anlatacağı gibi, Fakülte'yi dört yerine beş yılda bitirmek durumunda kaldı.

Buna birazdan değineceğiz. Ama hemen buraya not düşelim: Mezun olur olmaz ilk yaptığı şey evliliktir: 12 Temmuz 1946'da.

1940'ların başında Neriman Hanım ortaokul öğrencisidir ve aynı zamanda piyano dersi de alan, kültüre ve müziğe meraklı bir genç kızdır: "Piyano dersini yaşlı bir Fransız bayan veriyordu. Karşıyaka'dan geliyordu." Şunu da ekleyelim o yıllarda piyano dersi için verilen ücret öyle bir aileyi yıkacak kadar değildi.

Neriman Hanım İzmirlidir. Bakın neler anlatıyor ailesi üzerine: "Annem ve babam İzmir'deydi. Köken olarak İzmirliyiz. Babam İzmir'in büyük tüccarlarından biriydi. Ama Varlık Vergisi (1942'de. MŞG) babamı öyle bir vurdu ki: Bütün malını mülkünü yitirdi. Babam gitti gümbürtüye."

Neriman Hanım'ın babası Hüseyin Hüsnü İdemen o yıllarda İzmir'de elektrik, radyo ve benzeri alanlarda satış yapan büyük bir tüccar. Varlık Vergisi yürürlüğe girince Aşkale'ye gönderilmekten kurtulmak için "salınan", vilayet düzeyinde bir ölçüde dış görünüşe bakarak çok yüksek tutulan, vergi borcunu ödemek için her şeyini satmak zorunda kaldı. Aşkale'ye gönderilmekten kurtuldu ama mali ve maddi durumu sarsıldı.

Neriman Hanım ailesinin öncesini ve sonrasını şöyle anlatıyor: "Bizim ilk soyadımız Azâde idi. Yani ailemiz Azâde'ler olarak tanınırdı. Soyadı Kanunu çıkarılınca İdemen'i seçiyorlar. Sanki Fransızca '*idée*' ile İngilizce '*men*'in bir araya getirilmesi sonucu oluşturulmuş bir isim. 'Akıllı adam' diye çevirmek olası. Akıl/fikir/düşünce ile adam sözcüklerinden oluşturulduğunu kabul edersek. (1935 Tarihli *Dil Kılavuzu* "idemen" sözcüğü için "entellektüel" karşılığını veriyor. MŞG). Annemin ismi Saliha. Annemin kızlık soyadı, evlendikleri zaman, yoktu. Annemin annesi Çerkez'dir. Annemin babası İstanbul'da İran Başkonsolosluğu yapmış bir adam. Bize anlatıldığına göre, dedem ninemi, 14 yaşında iken, ağabeyinden bir torba altına satın almış. Ondan sonra nikâhlanmış, evlenmişler. O dönemlerde böyle şeyler oluyordu demek. Ninem dedemin ikinci eşidir. Evlendiğinde, çocuk yaşındaymış.

"Babam İzmirlidir. Annem de İzmir'de doğmuş. O da İzmirli sayılır. Annem babamın ikinci eşi. Evlendiğinde babamın birinci eşinden olma ve Nakiye isminde bir kızı var, 12 yaşında. Annem Nakiye'yi de bizimle birlikte ve öz kızı gibi yetiştirdi. Hiç bir ayrı gayrı yapmadan. Benim ayrıca iki kız kardeşim ve bir erkek kardeşim var: Sıralama şöyle: Ablam Kamurân, ben, Ferhunde ve en küçüğümüz Ferruh.

"Ablam Kamurân Tıp Fakültesi'nde okuyan Nur (Sürel) isimli bir gençle nişanlıydı. Nur'un Tıp Fakültesi'nde askeri öğrenci olarak okuyan çok iyi arkadaşı Yavuz'un yüzünde 'kırmızı leke' vardı ve o nedenle ona 'Yamalı

Yavuz' derdik. 'Yamalı Yavuz' Fahri'nin de arkadaşıdır."

Evet, nişanlı genç kızlar İzmir'de kalıyorlar ama nişanlı gençler yükseköğrenimleri için İstanbul'a gidiyorlar.

1941-1942 ders yılı başında Fahri Petek İstanbul Eczacılık Mektebi'ne kayıt yaptırıyor.

Neriman Hanım asla unutmuyor: Fahri Petek, İstanbul'dan ona arkasına "Nerimanıma" (yazımda aynen böyle) yazılı fotoğraflar gönderiyor. Bazen tek başına çekilmiş bir fotoğraf oluyor bu. Bazen bir arkadaşıyla çekilmiş: Örneğin Vahittin ve Hilmi ile. Veya İstanbul'a kendisini ziyarete gelen "Çançar"la.

1941 SONBAHARINDA İSTANBUL

Eczacılık Mektebi'ne girmek için Fahri Petek, 1941 sonbaharında İstanbul'un yolunu tuttu. Yalnız değildi. Yanında ilkokul ve mahalle arkadaşları, kadim dostları Hilmi Dilibal, Vahittin ve Reşat vardı. Her biri birer filinta.

Önümde bir fotoğraf var: İstanbul'a geldikleri sırada çekilmiş. Taksim Meydanı'nda üç delikanlı: Hilmi, gömleğinin uzun yakalarını kazağından çıkarmış, elleri ceplerinde. Fahri kravatlı, takım elbiseli: Yeleği bile belli oluyor. Bıyıklı. Vahittin spor giyinmiş: Uzun yakalar ceketin yakaları üstüne çıkarılmış. Sakin bir manzara. Arkadaki insanlar, gençler ve çiftler gezintide anlaşılan. Taksim'de akşam turu olmalı. Fahri Petek bu fotoğrafa bakarak anlatıyor:

"Vahittin muazzam bir futbolcu. Bergama futbol takımında oynuyordu. Sonra İzmir'de oynadı. Çok iyi futbolcuydu. Çok atletikti.

"Hilmi'nin futbolculukla ilgisi yoktu. Bergama'dan beri hep komünist. TKP'ye (Türkiye Komünist Partisi) girdi zaten İstanbul'da. Benim gibi. Vahittin de yanılmıyorsam. Ama her birimiz ayrı ayrı 'hücre'lerdeydik.

"İstanbul'a gelince ben mecburen Eczacılık Mektebi'ne girdim. Hilmi Edebiyat Fakültesi'ne. Vahittin'e gelince, o zaten ortaokuldan sonra futbol aşkına liseye gidemedi. Veya gitmedi. Ama biz İstanbul'a gidiyoruz diye o da İstanbul'a taşındı. Vahittin bir süre sonra Hasan İzzettin Dinamo ile çok iyi arkadaş oldu. Hatta arkadaşından çok, sağ kolu gibi bir şeyi oldu. Çömezi oldu bile diyebilirim. Bu vesileyle Hadi Malkoç'u tanıdık. Ve O'nun aracılığıyla TKP ile ilişkiye girdik.

"Neden Eczacılık Mektebi'ne girmek zorunda kaldığımı biliyorsunuz: Bergama'daki eczanemizi kurtarmak için. Eczacılık Mektebi'ne kaydımı yaptım. 1941 Sonbaharında. Savaşın içinde. O günlerde Dişçilik ve Eczacılık Mektepleri Beyazıt'ta, 'Küllük' isimli ünlü kıraathanenin hemen yanındaydılar. Kunduracılara da çok yakın. (Kunduracıların TKP ile ilişkileri ve-

silesiyle bunun önemini birazdan anlayacağız. MŞG). Kapalıçarşı'ya ve sahaflara da çok yakın. (O yıllardaki İstanbul'un kültürel merkezindeyiz. MŞG).

O yıllarda Beyazıt bambaşkaydı. Meydan daha ufaktı. Fakülte'den bakınca Meydan'ın bütün sol tarafından aşağıya doğru inen yolları ve sokakları seyretmek olasıydı. Orada iki tane büyük sinema vardı. Sinema ile ilişkim İstanbul'da da sürdü böylece. Başka sinemalara da giderdim elbette. Ve Meydan'daki sinemaların hemen önünde kaymakçılar vardı. Çay yaparlar, kaymak yaparlar, pilav ve tavuk da. Ve bilhassa tavuklu pilav yenirdi orada. Ağzınıza layık.

Sabahları kalkınca, kimi zaman evde kahvaltı yapmaya vaktim olmazdı, dersleri kaçırmamak için evden yıldırım gibi kopardım, ama Beyazıt Meydanı'na varınca hemen bir kaymakçıya damlardım ve sabah kahvaltımı orada yapardım: İki lüle kaymak ve bir de tavşan kanı çay. Tadı unutulmayan şeylerdir bunlar."

EVLER: ODALARINDA RÜZGÂRLARIN TOP KOŞTURDUĞU

Fahri Petek sürdürüyor anılarını: "İstanbul'da önce Aksaray'da kaldım bir süre. Sonra Karagümrük'te. Annem de gelmişti. Anneannem de. Hep birlikte bir apartmanda kalıyorduk."

Karagümrük'teki evi, Hilmi Dilibal, 16 Ocak 1975 tarihli ve elden gönderdiği mektubunda şöyle betimliyor: "Karagümrük'teki ev canlanıyor gözlerimin önünde. Kahvenin üstünde, köşede. Ne de rüzgâr tutardı. Vefa sahasına açıktı da ondan. Vefa Stadı o günden bu yana değişikliğe uğramış değil. Biraz düzene konmuş. Evin arkasına düşen pazaryeri olduğu gibi duruyor. Geçenlerde yolum düşmüştü, beş limon aldım. Sen Galatasaray'ı tutardın. (...) Eskiden –senin etkinle olacak– Galatasaray'ı tutuyordum."

Hilmi Dilibal aynı mektubunda gençlik yıllarının İstanbul'unda iz sürmeyi bırakmıyor ve şunları ekliyor: "Ayaklarım beni, kimi zaman Beyoğlu'na pasaja sürükler. Pasaj gene aynı! Midye dolması, kokoreç ve ayakta bira! Yirmi altı yıl önce doğanlar, bugün 26 yaşına geldiler. Şimdi onlar dolduruyorlar pasajı! Ve sinemalar... İnan ki hiç gittiğim yok!

"Kısa çizgilerle değinip geçtiğim bu anılar sende özlem uyandıracak biliyorum. Çünkü bu yerleri gördün, yaşadın. Bilinçaltında izleri kalmış. İnsan çoğu kez, esinlenmek için yeni etkenler bulmakta güçlük çektiği zamanlar, geçmişte özlemler arar. Bu çağırımdan kolay kolay kurtaramayız kendimizi. Kanımca bu platonik bir tutku. Çoğu kez hayal kırıklığına uğradığımız olur."

Fahri Petek ile bu mektubu konuştuk:

MŞG: Karagümrük'teki evi biraz anlatır mısınız?

FP: Karagümrük'te kirada oturuyordum. Karagümrük'te zaman zaman bazı arkadaşlar gelir, toplanırdık.

MŞG: TKP toplantısı mı?

FP: Değil. Daha çok arkadaş toplantıları. Siyasetle doğrudan ilişkili olmayan toplantılardı. Karagümrük'te oturduğumuz evin karşısında Vefa Stadı vardı. Tabii karşımızda saha olunca benim gibi eski futbolcuyu futbola çağırıyordu. Arada sırada orada futbol oynuyorduk. Vefa takımının renklerini anımsıyor musunuz? Yeşil beyaz.

"Orada oynadığımız öyle ciddi futbol maçı filan değil. İstanbul Erkek Lisesi'nden kalma arkadaşlarım vardı, onlarla bir araya gelir, top oynardık. İstanbul Erkek Lisesi'nde lise öğreniminin son yılını okurken okul takımında top koşturmuştum ve o dönemden kalan arkadaşlarım vardı, benim gibi emekli olmuş futbolcularla, arada sırada Vefa Stadına gider kurtlarımızı dökerdik.

"Evet Hilmi'nin dediği gibi GS'ı tutardım. GS'ın Fenerbahçe ile Beşiktaş ile maçlarını kaçırmazdım. Bu üç takımda da o günlerde çok iyi oyuncular vardı. Ahmet Haşim'in, şairin oğlu örneğin çok iyi bir oyuncuydu. İsmini anımsayamıyorum şimdi. Onun bir oğlu daha sonra Paris'e geldi, ressam oldu. GS'da o yıllarda Gündüz Kılıç iyi oyunculardan biriydi yine. Doğrusunu isterseniz GS'ı tutuyordum ama öyle sıkı bir GS taraftarı değildim. İstanbulspor'un taraftarıydım, İstanbul Erkek Lisesi'nde okumuş olduğum için. İstanbulspor'un renkleri sarı siyahtı.

"O yıllarda Vefa ve İstanbulspor çok iyi takımlardı. En büyük özellikleri İstanbul'un 'üç büyükleri' denilen, GS, FB ile BJK'ye kök söktürmeleriydi. Benim de sevdiğim yönleri buydu. Büyüklere kök söktürmek."

Bunların hepsi doğru. O yıllarda "üç büyüklere" kök söktüren bir takım daha vardı, onu da anmazsak haksızlık yapmış oluruz: Bu takım en centilmen oyuncuları bağrında barındıran Beykoz'du...

DERSLER

1940'larda Türkiye'deki birçok fakültede olduğu gibi Eczacılıkta da Nazi Almanya'sından veya Nazi belası yüzünden kendi ülkelerini terk etmek zorunda kalan öğretim üyeleri ders veriyorlardı: Dukenva, Rozentaler, Buche, Havroviç gibi profesörler en bilinenleri. Almanya Yahudileri yanında Çekoslovakya Yahudileri de vardı. Bu arada kimi dersleri Fransa'dan gelmiş öğretim üyeleri veriyordu.

Sözü burada Fahri Petek'e bırakıyorum: "Rozental Almandı. Nazi Karşıtı olduğu için Türkiye'ye sığınmıştı. Yahudi değildi. Buche/(Börch?) de öyle. Nazi karşıtı olduğu için gelmişti. Yahudi değildi. Kimya dersini veriyordu. Bir de biyokimya dersi veren Havroviç isimli Çek Yahudisi vardı: Müthiş bir hocaydı. Acayip bir öğretim üyesiydi. Son derece zeki, birçok dili anadili gibi konuşan bir adam. Türkiye'ye geldiğinde kendisine sormuşlar:

"- Dersinizi hangi dilde vereceğinizi söyleyin asistanınızı ona göre saptayalım.

"Havroviç'in yanıtı müthiş:

"- Hangi dilden olursa olsun. Acemce bile olabilir. Ayrıca şunu da söyleyeyim: Bir yıllığına asistan-tercüman istiyorum, bir yıl sonra derslerimi bizzat Türkçe olarak vereceğim.

"Ve bir yıl sonra adam derslerini Türkçe olarak vermeye başladı. Türkçe biyokimya kitabı bile yazdı. Türkiye'deki en iyi kimya kitabı o günlerde onun kitabıydı. Adam İngilizce, Almanca, Fransızca gibi birçok dil yanında Arapça, Farsça/Acemce de biliyordu. Evet bir yıl içinde Türkçeyi de öğrendi.

"Havroviç'e yıllar sonra, 1951'de Paris'teki büyük bir kimya kongresinde rastladım. Kongre'ye o günlerdeki en büyük desteğim ve Paris Eczacılık Fakültesi'nin en iyi profesörlerinden Sayın Courtois ile katılmıştım. Birçok başka öğrencisi de vardı. Baktım ABD'den gelenler arasında bizim Havroviç Baba. Gittim ve Türkçe olarak:

"- Beni tanıdınız mı hocam? diye sordum.

"- Hayır, çok özür dilerim ama tanıyamadım dedi. Türkçe konuşuyor adam.

"İstanbul'u ve Eczacılık Fakültesi'ni anımsatınca, çok sevindi ve şunları söyledi:

"- Aslına bakarsanız Türkiye'yi terk etmezdim; fakat Laboratuvar ve araştırma olanakları ve incelemelerim için gerekli ve yeterli ödenekler gelmeyince devam edemez durumda kaldım. Bu nedenle sizden ayrılmak zorundaydım. Yoksa ülkenizi ve insanlarını çok sevmiştim.

"Profesör Havroviç bunu bana 1951'de söyledi. Ama biz daha yıllar önceden meselenin farkındaydık. Çünkü sadece o değil, birçok başka hoca da benzer nedenlerle Türkiye'yi terk etmek zorunda kaldı. Yoksa Türkiye'yi sevmişlerdi. Sayın Havroviç ile 1951'de biraz sohbet ettik, İstanbul'dan ve anılarından söz ettik.

"İstanbul Eczacılik Mektebi'ndeki günlere dönecek olursak, Nazi belasından canlarını kurtarıp ülkemize sığınan bu değerli hocalarımız derslerinde hiç bir zaman siyasetin se'sini bile telafuz etmezlerdi. Nazilerden nefret ettiklerini biliyorduk. Bu da bize yetiyordu. Bize dediğim solcu öğrencilere, solcu insanlara demek istiyorum."

BEŞ YIL DÖRT YILDAN İYİDİR: ADAM OLANA

Fahri Petek Eczacılık Mektebi'ni dört yıl yerine beş yılda bitirdi. Neden? İşte yanıtı: "Fakülte dört yıl ama benim için beş yıl oldu. Şöyle bir hadise sonucunda: Mikrobiyoloji dersinden sınava girdim. Alman hoca hiç olmayacak bir soru sordu: 'Laboratuvar'a girince otoklav (ısıtma aleti) sağda mıdır? Solda mıdır?' Buyrun bakalım! Ne soru ama! Ne bileyim! Sağda mı? Solda mı? Veya kimi gün sağda kimi gün solda mı? Şimdi böyle soru mu olur? Şu cevabı verdim:

"- Ben buraya sınav için geldim! Bu yanıtıma Hoca hiç memnun olmadı ve bana ısırır gibi bir 'Çık' emri verdi.

"Çıktım. Dersine bir gün girmemişim, girmediğime göre otoklavın yerini bilmiyordur diye bana tuzak soru soruyor. Olacak şey mi kardeşim? Bir soru daha vardı onu da anlatayım: Eczacılıkta kullanılan bir şeyin rengini sordu. Benim bildiğim bu aletin rengi bütün eczanelerde pembedir. Ben de pembe dedim. Hoca çok bozuldu: 'Yok bizde mavidir' dedi. Çaktırdı.

"Bir yılımı böyle saçma sapan sorular nedeniyle yitirdim. İnanılacak gibi değil ama o yıllarda böyle saçmalıklar oluyordu.

"Ertesi yıl aynı dersten sınava girmeden önce, beni çok seven Fransız hocayla görüştüm. O bana 'Merak etme' dedi.

"Sınava girdim. Soruları yine Alman profesör sordu. Tam Eczacılık Mektebi'ne yakışan sorular. Böylece o dersten yakayı kurtardım. Çünkü kimi hocalar bir öğrenciye sıradan bir nedenle takabiliyordu ve bunun sonucunda hayatıyla oynayabiliyordu. Yıllarca kendi dersinden sınıfta kalmasını sağlayarak. Bizim İhsan Yücel'in başına gelen hadise budur. Çocuğu bir tek dersten, Nebatat dersinden, süründürdüler..."

NEBATAT

O yıllarda Nebatat (Botanik diyenler de var. Yani Bitkiler. MŞG) dersi diye bir ders var Eczacılık Fakültesi'nde ve öğretim üyesi bayan bakın nasıl öğrencisi İhsan Yücel'e "takıyor". Söz Fahri Petek'te: "Eczacılık Mektebi birinci sınıfındayız. Karadenizli bir çocuk var: İhsan Yücel. Çalışkan bir öğrenci. İmtihanlar geldi dayandı. Ben siyasetle, TKP faaliyetleriyle, çok uğraştığım için derslere yeterince zaman ayıramadığımdan altı dersten ikmale (bütünlemeye) kaldım. Bu, benim açımdan doğaldı. Ama İhsan gibi çalışkan bir öğrenci bile bir dersten ikmale kaldı: Nebatat'tan.

"Yazın, askeri kamp faslı bittikten sonra, bütün vaktimi derslerime ayırdım çok sıkı hazırlandım ve bütün derslerden geçtim. Ama gel gör ki İhsan o tek dersten geçemedi. Böylece sınıfta kalmış oldu. Ben ikinci sınıfa geçtim, arkadaşım, o çalışkan çocuk, bir tek ders yüzünden, birinci sınıfta dersek çürütmeye devam etti. Apaçık adaletsizlik.

"Aslında İhsan o tek dersten geçmek için o yaz çok iyi ders çalıştı. Herkes gibi onun da o dersten geçmesi gerekiyordu. Ama öğretmen kadın İhsan'a takmış. Nuh diyor peygamber demiyordu.

"İkinci sınıfta ben yine belirgin nedenlerle yeniden, ama bu kez beş dersten ikmale kaldım. Birinci sınıftaki İhsan da yine aynı dersten, yani o baş belası kadının verdiği Nebatat dersinden. Ve belki inanmayacaksınız ama İhsan yine elinden gelen bütün gayreti gösterdi, en iyi niyetli bir biçimde dersine çalıştı ve o kadın İhsan'ı yine çaktırdı. İkinci kez bütünlemede bile geçemedi. Ki o ders öyle çok zor bir derste de değildi. Ve daha vahimi iki yıl üst üstte sınıfta kaldığı için İhsan Eczacılık Mektebi'nden çıkarıldı. Düşünebiliyor musunuz? Sırf o kadın öğretmenin İhsan'a kin beslemesi sonucu.

"Ama İhsan bu, yine de düzenli olarak bizimle mektebe gelmeyi, dersleri izlemeyi sürdürdü. Nebatat dersi hariç elbette.

"Babası Laboratuvar sahibi olan bir arkadaşa, 'Gel şu İhsan'a bir çare bulalım' dedim. Arkadaşım babasına durumu aktardı ve bu sayede İhsan, arkadaşımın babasının Laboratuvarında çalışmaya başladı. Çünkü büyük bir birikimi vardı, eczacılık dalında birçok şeyi çok iyi biliyordu. Ve o Laboratuvarda çalıştı yıllarca İhsan.

"Daha sonra İhsan benimle Bergama'ya geldi. Bizim eczanede benim yokluğumda işleri o yürütüyordu. Bize çok yardımı oldu İhsan'ın. Bu arada mesuliyeti olan eczacı bulmak konusunda da bana çok yardımcı oldu.

"İhsan kardeşim gibiydi. O günlerde iki kardeşim vardı desem yeridir: Biri Sami'dir. Ki o da bizden sonra Tıp Fakültesi'ne girdi. İkincisi de İhsan'dı(r). Ailem de bu ikisini çok severdi. Zaten Sami daha önce sözünü ettiğim gibi küçüklüğünden beri kardeşim gibi yetiştirilmişti ve ailedendi.

"O günlerde çok iyi bir arkadaşım daha vardı: 'Uzun' Muzaffer. Boyu o günkü koşullarda birçok insandan epey uzun olduğu için takma ismini bulmak hiç de zor olmamıştı. Adıyla soyadıyla bizim Muzaffer Özkolçak. Muzaffer çok iyi bir komünistti aynı zamanda. İhsan, Muzaffer ve ben 'ayrılmaz üçlüydük."



İhsan Yücel ile İstanbul'da

"Muzaffer Özkolçak'tan Gün Benderli de kitabında söz ediyor ve hatta Necil Togay ile kendisini Muzaffer Özkolçak'ın "partilediğini" yazıyor. (A.g. k.: s. 107-108 ve 118'de.)

1966'da, 1955'ten beri ilk kez Türkiye'ye giden Gaye Petek bu vesileyle tanıştığı Muzaffer Özkolçak için şunları anlattı: "1966'da tek başıma Türkiye'ye gidince Muzaffer Özkolçak'ta kaldım. Çok sakin, çok hoş bir adamdı. Çok hoş sohbetti. Tıp Fakültesi'nde okurken 'komünistlik'ten başına bin bir türlü dert sarılmış ve bitirememiş. Galata Kulesi'nin tepesine orak-çekiçli bayrak asmaya çıkmış heyecanlı bir genç. Ben tanıdığımda muhasebecilik yaparak geçiniyordu. 1966'da Sinematek'te muhasebe işlerine bakıyordu. Çok uzun bacakları vardı. 'Uzun' lakabı oradan geliyor. Bazen birlikte çıkar yürürdük. Ortaköy'ün arka mahallelerinde, Boğaziçi kıyısında. Beni Türkiye ile 'barıştırmak' için çok uğraştı. Daha önce oturduğumuz mahalleye götürdü, evimizi buldu, babaannemin mezarını birlikte aradık, birlikte bulduk ve birlikte ziyaret ettik. Çok iyi bir insandı."

FAKÜLTEDE SALDIRI VAR!

Fahri Petek, "İhsan Yücel'le nasıl arkadaş olduğumu anlatayım" diyerek sözü alıyor ve anlatıyor: "Eczacılık Mektebi'ne girer girmez kendimi siyasetin içinde buldum. Ben siyasetin içine girdim demek daha doğru olacak. Öteden beri komünistim ya, İstanbul'da artık TKP'nin izini, adresini bulmalıyım diyorum. Bergama'dan birlikte geldiğim çocukluk arkadaşım Vahittin bu alanda ilk ciddi adımı attı: Hasan İzzettin Dinamo ile tanıştı. Dinamo ve onun aracılığıyla Hadi Malkoç'la tanıştım. Böylece ben de artık Parti'min adresini bulmuş oluyordum.

"Ben düzenli olarak *Tan* gazetesi okuyorum. Bu çok dikkat çekiyordu tabii. Nitekim Eczacılık Mektebi'nde her yıl yayınlanan albümde benim *Tan* okurken yapılmış bir karikatürüme yer verildi. Yani komünist olduğum bir anlamda teşhir ediliyordu. Edilmiş oluyordu.

"*Tan* o günlerin hem en kaliteli gazetesiydi, hem de en radikali. Solcuların o zamanki günlük gazetesiydi yani. O günlerde *Cumhuriyet* de vardı elbette. Ama *Cumhuriyet* açıkça Nazileri tutuyordu. Almancıydı. Şimdi bunu bu gerçeği kime söylesem şaşırıyor, inanmak istemiyor; ama maalesef o günkü gerçek buydu. O günlerde arada bir *Yeni Adam* isimli dergiyi ve ona benzeyen solcu dergileri de okurdum.

"Uzun sözün kısası komünist olduğum devlet sırrı değildi. Oysa o günlerde Türkiye'de ve hele İstanbul'da elle tutulur bir biçimde şiddetli bir komünizm karşıtlığı, hatta isterisi söz konusuydu. Bunun çarpıcı bir örneğini bizzat yaşadım: Birinci sınıftayız, bir gün Fakülte'deki tutucu öğrencilerden birkaçı bana 'komünist' diye saldırdılar. Niyetleri beni hırpalamak, bana dayak atmak. Aslında o vakit bana dayak atacak durumları yok, yani futbol oynamış bir adamım, fizik durumum onlardan iyi, ancak 'komünist' filan diye suçladıkları için susmak zorunda kaldım. Tek başımayım. Öbürleri beni ille dövmeyi akıllarına koymuşlar, saldırıyorlar. İşte o anda İhsan Yücel ara-

ya girdi. Beni korudu. Güzel bir tavırdı, çok hoşuma gitti. İhsan komünist değildi ama öyle birkaç kişinin bir tek kişiyi dövmeye yeltenmesini hazmedemedi ve araya girdi. Çok delikanlı bir tavırdı gerçekten.

"İhsan'la aynı sınıftayız ama o güne kadar bu delikanlı kendisini pek öyle ortalara koymamıştı. Konuşkan bir tip değildi. Karadenizli bir delikanlı, efendiydi, kendi halindeydi, ama işte haksızlık olunca dayanamadı araya girdi ve kendisini saydırdı. O günden itibaren İhsan'la çok iyi arkadaş olduk. Hani yediğimiz içtiğimiz ayrı gitmez denir ya aynen öyle. Can ciğer iki dost."

Fahri Petek'in sevimli ve yiğit arkadaşıyla çekilmiş birkaç fotoğrafı var. Birinde iki arkadaş yazlık takım elbiseleriyle Taksim'de yine bir şipşakçıya yakalanmışlar. Ceketler kruvaze, elbiseler çizgili. Delikanlılar pek yakışıklı. Beyaz gömleklerin yakaları ceket üstüne çıkarılmışlar. Hemen arkalarındaki kasketli genç, çok genç ortaokul veya liseli genç kızların yüreği 'cızzz': Onlar da objektife bakıyorlar. Fahri bıyıklı, İhsan bitirim bakışlı. Fahri'nin sol eli İhsan'ın sağ kolunu dirsek hizasından tutmuş. Yiğit delikanlılar. Ceketlerinin yakalarında Eczacılık Mektebi rozeti takılı. Cumartesi akşam sefası için yürüyüşte olmalılar. Fahri Petek, fotoğrafın arkasına 'Nerimana' (aynen böyle yazılı) diye not düşmüş.

26 Mayıs 2006'daki sohbetimizde bunu sorunca Neriman Hanım'ın yanıtı şu oldu: "Beş yıl nişanlı kaldığımız için çok fotoğraf gönderdi."



Üç Filinta (Hilmi Dilibol, Fahri Petek, Vahittin)

Başka bir fotoğrafta Fahri Petek ile İhsan Yücel'in yanında Hilmi Dilibal ile Petek'in belirttiği gibi "İhsan'ın çok genç yaşta ölen doktor arkadaşı" var: 31 Ocak 1943'te alınmış bir foto: Dördü de pardösülü. Fahri Petek'in sırtında

sanki ince bir palto. Bir de çok şık bir atkısı var. İhsan Yücel'in doktor arkadaşının başında fötr, diğerlerinin başı açık. Hemen arkalarında erler: Savaş yıllarında olduğumuzu ispatlamak istercesine. Mekân Taksim Gezisi olmalı. Yoksa Beyazıt Meydanı mı? Günlerden Pazar. Fotoğrafın arkasında yazılı.

Zaman akıp geçiyor ve İhsan Yücel daha sonra İstanbul'a yerleşiyor.

Hilmi Dilibal, 16 Ocak 1975 tarihli mektubunda şunu yazıyor: "İhsan'ı eskiden bir iki defa görmüşlüğüm oldu. Sanırsam Çengelköy'e çengel attı o!"

28 Mayıs 2006'da Fahri Petek'le görüştüğümüzde İhsan Yücel konusunda ona "evvelsi gün telefon ettim" dedi ve şunları ekledi:

"Ne dedi bana biliyor musun?

"-Teröristler ağzımıza ettiler.

"Şaşırdım ve:

"- Hangi teröristler İhsan, dedim.

"- Kendilerine doktor diyen herifler! diye yanıtlamasın mı?

"İhsan bu işte, doktorlara 'teröristler' diyor. Herhalde çok yüksek miktarda para aldıklarından. İhsan gerçekten çok tatlı bir arkadaştı. Bu lafını da bu bağlamda değerlendirmek lazım. Karşılıklı gülüp geçtik.

Aradan o kadar zaman geçti İhsan'ın hayatımda çok büyük bir rol oynayan arkadaşım olduğu hep aklımda."

"ARKADAŞ ISLIKLARI"

Fahri Petek'in o günlerden bugünlere kadar gelen, eğrilmeyen, dik durmasını bilen başka arkadaşları da var elbette.

"Uzun" Muzaffer'den başlayalım: Fakülte yıllarındaki arkadaşı. Petek, 1949'da Paris'e gittikten sonra, birçok genç komüniste "Paris'e varınca Fahri'ye uğrayın O size yardımcı olur" deyip onlara Fahri Petek'in adresini vermiştir. Sevim Tarı (daha sonra Sevim Belli), Gün Benderli-Togay ile eşi Necil Togay bunlardan sadece birkaçıdır.

Gün Benderli-Togay *Su Başında Durmuşuz* isimli kitabında (Belge Yayınları, İstanbul, 2003) "Uzun" Muzaffer'i 1950'den önce tanıdığını belirtiyor. Şöyle: "Ömür boyu sürecek candan dostluklar bu yıllarda oluştu.(...) Sevim'le (Tarı-Belli. MŞG) yakınlığım bu yıllarda pekişti. Muzaffer Özkolçak'ı o sırada tanıdım. Soyadı için 'Kolçak' yetmemiş bir de 'Öz' demişler diye hem güler, hem kızardı." (s. 98).

İşin ilginç tarafı şurada elbette: Gün ve Necil Togay'ın TKP'ye üye olmaları konusunda aracılık işini Muzaffer Özkolçak'ın yapmasıdır. Gün Benderli-Togay anlatıyor: TKP'ye "Üyeliğimizin evveliyatı, sanırım Muzaffer Özkolçak'ın bizimle sıkı dostluk kurmasıyla başlamıştır. (...) Fahri, Muzaffer'in bugün de (kitabın yayınlandığı 2003'te bile. MŞG) çok iyi dost olduklarını biliyorum. Muzaffer, hayatta gördüğüm en kibar, en nazik ve ince insanlardan biridir. Arkadaşlığı ve dostluğu bir kazançtır, mutluluktur.(...) Sonraları bir harabe haline gelen Hay Layf Pastanesi'nde sık sık buluştuğumuz günlerde, somut olarak nelerden söz ettiğimizi anımsamıyorum, ama Türkiye'de en doyurucu konuşmaları onunla yaptığımızı iyi hatırlıyorum. Sevim'le birlikte giriştiğimiz Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi'ni Türkçeye çevirme çabaları dışında, en ciddi çalışmaları o sıralar şahsen ben, Muzaffer'le yaptım." (s. 107).

Daha çarpıcı olan nokta Gün ve Necil Togay'ın TKP'ye alınması için ran-

devu yerini ve buluşacakları adamın eşkâlini verenin de Muzaffer Özkolçak olması. Yani bu iki genci TKP'ye aldırtan odur. Alan veya alındıklarını onlara ileten ise Enver Gökçe. Bunları Gün Hanım kitabında ince alaylı bir dille anlatıyor (s. 108 vd.). Bir parçasını aktarıyorum: "Nihayet anlaşılan, ön hazırlıklar başarılı sonuç vermiş, birileri 'vakit tamam!' demiş olmalı ki, Muzaffer, falanca gün, falanca saatte, feşmekânca yerde birinin bizimle buluşacağını söyledi. Aynen polisiye filmlerde olduğu gibi bizimle buluşacak şahsın adı verilmedi, kıyafeti ve elinde bir *Cumhuriyet* gazetesi tutacağı anlatıldı ve hangi parolayla tanışacağımız bildirildi." (s. 108).

Söz konusu şahıs Enver Gökçe'dir, o sırada "TKP'nin Beyoğlu Mıntıka Komitesi Sekreteri"dir ve bu iki gence "Partiye alındınız!" diyecektir. Bunu aktarıyorum: Çünkü o tarihlerden bir süre önce şöyle böyle bir on yıl önce aynı şeyi Hadi Malkoç Fahri Petek'e söyleyecektir: "Parti'ye alındın!" Ama? Amasını birazdan görelim.

Fahri Petek'in o günlerdeki arkadaşlarından biri de Memduh'tur: "Memduh, benim anneannemin abisinin oğludur. Yani annemin dayısının oğlu. Çok iyi güreşçiydi. Türkiye şampiyonu bile oldu. Fakat hastaydı. Parmakları, kulakları, dudakları genişledi, gittikçe büyüdüler. Zavallı Memduh gitgide büyüdü, büyüdü, büyüdü. Suratı da gittikçe büyüdü. Öldürücü bir hastalıktır bu. Nitekim Memduh çok genç yaşta aramızdan ayrıldı."

O günlerde İzmirli ve Bergamalı üniversite öğrencilerinden de arkadaşlar var: Örneğin Neriman Hanım'ın kız kardeşi Kamuran İdemen'in nişanlısı Nur Sürel, "Yamalı" Yavuz gibi.

Fahri Petek bir gün burada isimleri geçen üç kişiyle İstanbul'da Taksim Meydanı'ndan aşağıya iniyor. Arkalarında "Kristal". O günlerin ünlü gazinolarından biri.

Petek'e soruyorum:

- Hiç gittiniz mi?

- Hayır sanmıyorum. Veya belki bir defa gittik. Hatırlamıyorum ama bir defa gittik galiba.

Sonra Fahri Petek o fotoğrafın çekildiği günün anısını aktarıyor: "O gün Taksim Meydanı'ndan aşağıya doğru, Beyoğlu Caddesi'ne doğru iniyoruz. Biraz sonra Fransa Konsolosluğu binasının önünden geçeceğiz, sağ tarafımızda kalacak. O günlerde çevrede çok sayıda üniformalı var: Bu iki nedenden kaynaklanıyordu: Birincisi savaş yılları süresince İstanbul'da epey subay ve asker var. İkincisi o yıllarda çok sayıda askeri öğrenci vardı: Yani üniversitede Milli Savunma Bakanlığı bursuyla okuyan öğrenciler. Bizim 'Yamalı' Yavuz o günlerde Tıp Fakültesi'nde askeri öğrenciydi örneğin. Haf-

ta sonunda hep beraber çıkardık piyasaya. Tıp'ta ve Eczacılık'ta o yıllarda çok sayıda askeri öğrenci vardı. Taksim Meydanı'nda da çok sayıda şipçakçı. Piyasa yapan öğrencilerin, grupların fotoğraflarını çekerlerdi."

Doğru. Nitekim öyle bir piyasa anında çekilen fotoğrafta çok şık giyinmiş Fahri Petek, Nur Sürel, Kamuran İdemen ve 'Yamalı' Yavuz tebessüm ederek poz veriyorlar. Fotonun arkasında "Foto Sait Film. Taksim. İstanbul" yazıyor. Fotoğraftakilerin arkasında ise Taksim Meydanı'ndaki heykelin bir parçası görünüyor. Önünde kasketli, fötrlü insanlar. Başı açık gençler. Epey bir kalabalık yani.

KASABA FİLOZOFU: HAKKI BEY

Fahri Petek'in İstanbullu ve Bergamalı günlerindeki arkadaşlarından biri de Sami Dağhan'dır: İşte Petek onu ve onunla birlikte Hakkı Bey'i anlatıyor şimdi: "Fakülte yıllarında, annemin kendi çocuğu gibi yetiştirdiği ve benim kardeşim gibi sevdiğim Sami de bizimleydi. Sami Dağhan. O da çok şirin bir delikanlıydı. Bir süre sonra onun peşine takılan bir adam Bergama'ya geldi. Hakkı Bey isimli bu adam çok sevimli ve çok kafa dengi bir insandı. Kısa zamanda kasabamızın en tanınan kişisi oldu çıktı."

Her kasabanın, her kentin, her mahallenin bir maskotu olur mutlaka: Bu bazen gerçekten bir "deli" olabilir. Bazense o kadar da deli olmayan bir deli olabilir: Hani çocukların peşinden koşturduğu ve zaman zaman durup durup turnayı gözünden vururcasına iki çift tumturaklı laf eden delilerden bahsediyorum. Hem deli, hem değil.

Bazen bir çalgıcı kasabanın, kentin, mahallenin maskotu olabilir. Sazıyla sözüyle insanları oyalayan cinsinden. Bazen ise kendi halinde bir "filozof" kasabanın, kentin, mahallenin maskotu olur, olabilir. Bunları söyleyince Fahri Petek bana hak veriyor ve şunları ekliyor:

"Bizim Hakkı Bey bu sonuncu kategoridendi. İlginç bir kişiliği vardı. Bu kadar da değil: Adamın derdi tek sözcükle birçok şeyi anlatmaktı. Böyle bir takıntısı vardı: Tek sözcükle konuşan bir filozof.

"Örneğin bir seferinde 'eşmane' diye bir laf çıkardı. Günlerce, haftalarca, yoksa yıllarca mı demeli, eşmane yukarı eşmane aşağı.

"Örneğin aramızda sohbet edilirken bir genç 'Çok güzel bir kızla tanıştım' der demez Hakkı Bey atılırdı: 'Eşmane oldu mu?' diye sorardı. Anladınız değil mi?

"Veya bir arkadaş biraz garip bir hikâye anlatıyor, o zaman bu hikâye Hakkı Bey'in biraz tuhafına gidiyor ve kalkıyor 'Eşmane oldu' diyordu.

"Her işte, her sohbette bir tek bu sözlükle derdini anlatabiliyordu. Bu

sözcüğü bir tür maymuncuk gibi kullanıyordu. Bütün kapıları açıyordu. Adam sanki kelimelerden tasarruf yapıyor.

"Şimdi diyeceksiniz Hakkı Bey nasıl, neden ve nereden Bergama'ya 'düştü'? Yanıtlayayım: Sami Tıp'ta öğrenciyken zaman içinde Hakkı Bey'i İstanbul'da tanımış. Ve bir gün Hakkı Bey Sami'nin peşinde Bergama'ya geldi. Demir attı sonra kasabaya. Kasabanın en yerlisinden daha yerlisi oldu çıktı adam.

Hakkı Bey altın çerçeveli ince gözlükler takar, gayet güzel bir Türkçe konuşur, gayet kibar aynı zamanda. Zamanında çok önemli bir şirketin en önemli yöneticilerinden biriymiş. Ne halt yemiş, ne yapmış bilmiyorum, birdenbire izini kaybettirmiş, ortadan kaybolmuş. Yabancı diyarlarda sürünmüş bir süre. Sonra gizli yollardan Türkiye'ye dönüvermiş. Nüfus kâğıdı yoktu. Hiç bir resmi belgesi yoktu. Gerçekten macera meraklısı bir adam.

Bu adama nüfus kâğıdını biz ayarladık. Sami ve ben kafa kafaya verip, biz bu işi hallettik. Şöyle: Bir nüfus kâğıdı bulmuştuk, Hakkı Bey'in kimlik fotoğrafını bu nüfus cüzdanına yapıştırdık, T.C. mührünü sabun üstüne işledik ve bu mührü Hakkı Bey'in nüfus kâğıdına yapıştırdığımız fotoğrafının üstüne kondurduk. Ve adama nüfus kâğıdını biz verdik. Nüfus dairesi değil. Üretimi yaptık.

Hakkı Bey gerçekten âlemdi. Bunu, biraz görmüş geçirmiş olmasına borçluydu, biraz da içkiye. Evet Hakkı Bey rakı içerdi: Şaka maka değil: Saat 15'e doğru başlardı içmeye. Akşam bir şişesinin 'ifadesini almış' olurdu ve ondan sonra başlardı sohbete: Eşmane yukarı, eşmane aşağı."

Fahri Petek'e "Tam bir kasaba filozoftu" diyorum. Fahri Petek "gibi" diye ekliyor.

Sami Dağhan'ın sonrasını şöyle anlatıyor Fahri Petek: "Sami sonra Doktor Sami oldu. Psikiyatr. Biraz kontaktı yani. Zaman içinde biraz garipleşti bizim oğlan. 1949'da Türkiye'yi terk ettiğimde, Sami Tıp Fakültesi'ni bitirmiş, İstanbul'da doktorluk yapıyordu. Sonra Bakırköy Akıl Hastanesi'nde çalıştı. Daha sonra ABD'ye gitti. Yanılmıyorsam orada altı yıl kadar 'ihtisas' yaptı. Türkiye'ye dönerken bize, buraya, Paris'e uğradı. Bizde, bu evde, beş-altı gün kaldı. Bakırköy Akıl Hastanesi'nde çalışırken Neriman İstanbul'a uğradığında onu ziyaret etti."

Hilmi Dilibal, 16 Ocak 1975 tarihli mektubunda Sami'den de bahsediyor: "Biraz Sami'den söz edeyim. Birkaç yıl oluyor. Kalabalık arasında dalgın dalgın yürüyorum. Birinin bana: 'Moruk!' diye seslendiğini duydum. Bu Sami'ydi ve sarhoştu. Memduh falan Ada'ya gitmişler, kafayı bir güzel çekmişler. Ayaküstü görüştük. Doktorluk yaptığı Ruh Sağlığı Dispanseri'ne de uğ-

radım birkaç kez. Şimdi galiba başka yere atanmış. Arabası ve dediklerine göre parası var. Ama o gene de yakınıyordu halinden. Oysa tek başına adam!"

Yıllar ve yıllar sonra bile 1940'ların başındaki İstanbul'da genç arkadaşlar yine demek ki zaman zaman karşılaşabiliyorlar, yine, kimi en azından, topluca Ada'ya kadar gidip kafaları çekebiliyor. İstanbul bu be: Yaşanılası yer ne de olsa... Deniz, güneş, kalabalık, hareket, bereket, topluluk, eylemlilik, koşturmaca, dinlenme, dinlendirme, içmek, içmemek, sevmek, sevmemek, yürümek ve yine yürümek, bitmez tükenmez sokaklar, caddeler, meydanlar ve "çarşılar", bin bir şey bin bir kapıda...

İZMİR'DE VAR BİR NİŞANLIM

Fahri Petek İstanbul'da ama aklı ve aşkı İzmir'de. O nedenle fırsat bulur bulmaz ver elini İzmir diyor. Örneğin Perşembe 5 Mart 1942 tarihli bir fotoğraf iki nişanlıyı Fahri Petek'in teyzesinin bahçesinde yakalamış: İki şirin varlık: Genç ve sevimli iki insan. İki taze çiçek: Fahri Petek sağ elini kibarca nişanlısının sağ koluna dolamış, saçları iyi taralı ve bıyıklı yüzünü yaklaştırmış nişanlısına. Tebessüm eden nişanlısı Neriman Hanım şık giysisiyle daha güzel. Büyük ihtimalle giysileri Neriman Hanım'ın elinden çıkma. Çünkü Neriman Hanım o günlerde hangi okulda biliyor musunuz?

"O sırada İzmir'de Kız Enstitüsü'nde öğrenciydim. Dikiş, nakış, şapka yapımı öğreniyordum. Modanın sırlarını keşfediyordum. Ortaokuldan sonra Enstitü'ye girdim, çünkü niyetim öğretmen olmaktı. Enstitü'yü bitirince öğretmen olabilirdim, ama olmadım. Çünkü hayat kendisini başka türlü gösterdi. Yolumuz başka bir biçimde ve başka bir yönde çizildi.

Petek'in yaz dinlencesinin bir bölümü askeri kamp(lar)da geçiyor... Daha önce fotoğraflarını gördük, Fahri Petek'ten dinledik.

Sonra yeniden İzmir, Bergama günleri, geceleri başlıyor. Eylül ayındaki bütünleme sınavları için derslere çalışmak ihmal edilmiyor asla. Ama yaz dinlencesinin tadı da çıkarılıyor.

Fotoğraflar o günleri bugünlere kadar taşıyabiliyorlar: 3 Temmuz 1942'de çekilmiş bir fotoda iki nişanlı oturmuş: Çok güzel giyimli ikisi de. Arkalarında ayakta Ferhunde: Sağ eli ablasının omzunda, sol eli enişteşinin. Üçü de gülümsemelerini esirgemiyorlar. "Foto Can. İzmir" yazıyor arkasında fotonun.



Neriman, Ferhunde, Fahri. 3 Temmuz 1942

Neriman Hanım anlatıyor o günü: "Ben Kız Enstitüsü'nde öğrenciydim. Ferhunde lisedeydi." Sonra bana dönerek şunları ekliyor: "Bu fotoğraf çok güzel olmuş, bir tanesini bana verin de kız kardeşime göndereyim bari. Kız kardeşimde bundan yok çünkü."

Fahri ve Neriman Petek'in bana ödünç verdikleri fotoğrafları bazen biraz büyüterek onlara gösteriyorum ve kimi kez bunlar aslından daha iyi oluyor. Gerçekten 1940'ların başındaki kimi çok küçük boy fotoğraflar biraz büyütülünce daha iyi oluyor: Ayrıca böylece "görüntüleri", gösterilenleri daha iyi "görmek" olanağı da buluyoruz; dahası kimi ayrıntılar daha belirginleşiyor, gülümsemeler örneğin daha iyi "çıkıyor".

O günlerde çekilmiş başka bir fotoda Fahri Petek'in teyzesi Münevver Hanım'ın bahçesinde iki oğlu Metin ve Çetin ile kızlarından Muallâ'yı görüyoruz.

Başka bir foto plajda çekilmiş: 1942 yazı olabilir. Plaj diyorum ama in cin top oynuyor. Bizimkileri saymazsak. Kimler mi var? En başta "Arap" Perihan: Fahri Petek'in annesinin evlatlığı. Fahri Petek. Annesi Nebile Hanım: Ağzına bir şey atıyor gibi. Hakkı Bey'in kızı ve Neriman Hanım. Bu son ikisinin sağ ellerinde birer çay bardağı. Ve hemen yanlarında semaverde çay.

Hepsi bu kadar mı? Değil: Çünkü fotoya düşen en az iki, belki üç gölge var. Kim olabilirler? Ya İhsan Yücel, Sami ile Hilmi Dilibal. Ya da İhsan Yücel, Sami ile Vahittin. Çünkü Fahri Petek yaz dinlencesine giderken arkadaşlarından birkaçıyla birlikte gidiyor. Sami aileden. Hilmi ve Vahittin nasıl olsa Bergamalı. İhsan ise Fahri'nin ayrılmaz arkadaşı. Yedikleri içtikleri ayrı gitmiyor demedik mi?

Sepetlerde yiyecekler, sefertaslarında yemekler, sepetlerle sofra takımı filan plaja gidilmiş ama o anda mayolu kimse yok. Nebile Hanım'ın omzundaki beyaz ceket ile Neriman Hanım'ın siyah ceketi ve Fahri Petek'in ve "Arap" Perihan'ın hırkaları havanın o kadar da sıcak olmadığının ispatı. O zaman ya Eylül ayındayız ya da Ekim başında.

Bu fotoğrafta o ana kadar tanışamadığımız "Arap" Perihan hakkında iki çift laf etsek mi? Bergama'da öteden beri yerleştirilmiş Afrika kökenli Siyah ailelerden birinin çocuğu, geçmiş dönemlerin kölelerinden birinin torunu. Fahri Petek şunları ekliyor: "Annemin evlatlığı. Hep bizim evde kalıyordu. Perihan'ı daha sonra evlendirdik. İstanbul'da."

"Hakkı bey'in kızı ise dostumuz Hakkı Bey'in kızı. Bu "'Eşmane' Hakkı Bey değil. Hakkı Bey'i veremden kurtardığım için çok iyi dost olmuştuk. Ailecek gider gelirdik. Plaja da birlikte gittiğimiz olurdu. Hakkı Bey ve eşiyle birlikte arada bir sandalda, sandal keyfi yaptığımız bile olurdu."

Yaz dinlencesinde başka ne yapılırdı o yıllarda Bergama'da? Bağlara gidilirdi. Daha daha? Efendim Bergama'ya 25 kilometre kadar ötede şirin bir yer var: Çandarlı. Oraya gidilir. Gitmek için at arabası tutulur. Arkadaşların yardımıyla ufak tefek ev eşyaları, yemek çıkınları, şu bu yüklenir, birkaç yatak yorgan vesaire. Çünkü Çandarlı'ya günübirlik gidilmez. Bir aylığına gidilir. Bu öyle plaja gidip kısa süreli piknik yapmaya benzemez. Neriman Hanım anımsıyor o günleri: "Ev tutuyorduk Çandarlı'da bir aylığına. Düzenli kalırdık orada bir ay boyunca. Fahri gelirdi. Kimi zaman birkaç arkadaşı da gelirdi."

Fahri Petek tamamlıyor: "O sırada nişanlıyız. Ben talebeyim, orada bir ay kalırdım. Vahittin, Sami, İhsan da gelirdi. Bu arkadaşlarım pikniğe gittiğimiz zaman da bizimle gelirlerdi, zaman zaman. Biraz önceki plaj fotoşundaki plaj bugün artık yok. En son gittiğimizde gördüm: Oralara hep apartman, beton binalar kondurmuşlar. 1940'ların dinginliği gitmiş, yerine karman çorman ve patırtılı gürültülü bir 'dünya' gelmiş. Yazık!"

1940'LARDA TKP

Yaz dinlencesi biter: İstanbul başlar yeniden. Eczacılık Mektebi ve siyaset de: Fahri Petek İstanbul'da, Eczacılık Fakültesi bünyesinde ve dışarıda yoğun bir siyasi faaliyet içindedir: Daha önce aktardığım gibi, TKP ile yakın ilişki bir süre sonra bu partinin üyesi olmasıyla yeni bir boyut kazanır:

"1940'larda TKP ile ilişkim vardı. Sözde üye bile yapıldım. Hadi Malkoç partinin militanı, beni çok seven bir adamdı. Bir gün geldi 'Seni Parti'ye aldılar' dedi. 1942 veya 1943 olmalı."

Petek'in siyasi eylemlerini ve yaptıklarını "eski bir komünist anıları" gibi okumak mümkün. Veya Mina Urgan'ı anmak amacıyla "yaşlı dinozor konuştu" da diyebiliriz.

İkinci Savaş yıllarında TKP'nin gizli olarak yürüttüğü faaliyetler bugün büyük ölçüde biliniyor: Bu acılı, çok tutuklamalı, işkenceli, hapishaneli zorlu mücadele yıllarıdır. Bir tarihtir: Yakın siyasi tarihimizin önemli bir parçasıdır.

Fahri Petek'e 1944 TKP tevkifatında size dokunmadılar mı diye sordum. İşte yanıtı: "Hayır dokunmadılar. O günlerde belki bizim hücreden ve faaliyetlerinden haberleri olmadı. Veya belki oldu ama çok önemsemediler."

Yaptığım araştırmalara göre şunlar çok açık olarak ortaya çıkıyorlar: 1944 tutuklamaları sırasında Fahri Petek'in TKP faaliyetleri kapsamında ilişkide olduğu Hadi Malkoç'a bağlı hücrelerin tümü bulunamıyor, teşhis edilemiyor, ortaya çıkarılamıyor. Bu konuda Rasih Nuri İleri'nin derlediği, *Kırklı Yıllar-5 "İfşa Ediyorum" Türkiye'de Komünizm...* başlıklı kitaba (TÜSTAV, İstanbul, 2006) bakılabilir: Bu kaynakta dönemin savcısı Kâzım Alöç'ün sunduğu belgelerde ve bilhassa "Türkiye Komünist Partisi 1945-1946 Hücre Teşkilatı" başlığı altında verdiği açıklamalarda ve bizzat yaptığı şemada (s.18, 19 ve devamında) Hadi Malkoç ismi bir hücrede geçiyor, ilişkide olduğu diğer hücreler belirtiliyor ama ona bağlı bütün isimler verilemiyor. Ay-

nı konuda yine Rasih Nuri İleri'nin derlediği *Kırklı Yıllar-4 1944 TKP Davası* isimli kitapta da Hadi Malkoç ismi geçiyor, ona bağlanan birkaç isimden bahsediliyor ama ona bağlı hücrelerden söz edilmiyor. (s. 36) O zaman Hadi Malkoç'un tutuklanması sonrasında işkencede konuşmadığı sonucunu çıkarabiliriz. Veya polisin, savcının "bildiklerinden" fazlasını "vermediği" sonucuna ulaşabiliriz.

Öte yandan Fahri Petek'in 1945'te oluşturulan İleri Gençler Birliği (İGB) içinde de yer almadığını, dolayısıyla İGB ile ilgili tutuklamalarda da isminin geçmediğini biliyoruz. Bu konuda *Kırklı Yıllar-3 1945 İGB Davası* isimli çalışmaya bakılabilir (Derleyen: Rasih Nuri İleri, TÜSTAV, İstanbul, 2003.)

Burada elbette Fahri Petek'in daha önce de değindiğim "uyutulduk" kuşkusu da akla geliyor: Yani kendisine "TKP'ye alındın" denildi ama alınmadı meselesi. Bu da mümkün, ama bana pek inandırıcı gibi gelmiyor.

Dahası bu konuyu kendisiyle elektronik posta aracılığıyla 13 Ekim 2008'de konuştuğum ve konunun uzmanı olarak bu işleri bildiğini herkesin kabul ettiği Erden Akbulut bana aynen şunları söyledi: "Fahri Petek'in kuşkusu yersiz. Hele 1984'te Moskova'da düzenlenen TKP emektarları toplantısına onun da çağrılması ve katılması da, onun kayıtlar itibariyle TKP üyesi olduğunun bir delilidir."

Ben de aynı kanıdayım. Ve daha önce vurguladığım gibi, asıl önemlisi Fahri Petek'in o günlerde, yani 1940'ların başında, kendini TKP'li olarak bilmesidir. TKP'ye aidat ödemiş olmasıdır.

TKP ödentisi 1939'da "5 kuruştur" (Vartan İhmalyan böyle yazıyor: A.g.k.: s. 65). 1947'de "elli kuruştur" (Aclan Sayılgan'a göre: s. 176), Aclan Sayılgan ödentinin "1951-1952'de 6 Lira" olduğunu da ekliyor. Ama başka bir yerde 1952'de ödenti "250 kuruş", yani 2,5 Lira diye yazıyor. (s. 69).

Fahri Petek'in partili olduğu dönemde ödentinin 5 ile 50 kuruş arasında olduğunu çıkarsayabiliriz.

PETEK KOMÜNİZMİ

Fahri Petek TKP ile ilişkilerini ve genel olarak komünizme yakınlığını şöyle anlatıyor: "TKP'ye girdim. Ama ben daima ikinci planda durmayı, ikinci planda kalmayı tercih ettim. Bu tavır o günkü okumuş-yazmışların tavrıyla epey çelişiyordu. Birçok okumuş-yazmış ille lider, ille yönetici olmak için can atıyordu. Ben hiç öyle değildim. Benim komünist olmam öyle ille lider olayım, ille politika yapayım diye bir niyetten kaynaklanmıyordu. Politikanın içindeyim, ama ne politikacıyım, ne de doğrudan doğruya politika yapıyorum.

"Ben Marx, Engels, Lenin'in bütün kitaplarını hafızlayarak komünist olmadım. Bir kasabada, yani Bergama isimli şirin Anadolu kasabasında, insanların, yurttaşlarımın, hemşerilerimin, acıklı, dokunaklı yaşamını görerek, bir merak olarak bu meseleye girdim. Komünizmi bu insanların dertlerine çare olacağını düşünerek, arayarak, bakarak, inceleyerek buldum.

"Benim komünizmim kendiliğinden, kendinden doğal olarak gelen bir şey. Yoksa birileri beni hazırlamış değil. Ben birtakım mevki, makam elde etmek için bu işin içine girmiş değilim. Daha bir ortaokul öğrencisi iken komünizmin vatandaşlarımın yoksulluğuna, acılı durumuna bir çare olacağını sezinleyerek girdim bu işe."

Fahri Petek'in TKP ile İstanbul'da karşılaşması doğaldı. Çünkü bir yandan TKP o yıllarda, o günlerde üniversite gençleri arasında örgütlenmek için çabalıyordu, öte yandan Petek'in Bergama'dan birlikte geldiği çocukluk arkadaşları Hilmi Dilibal ve Vahittin zaten komünizmi benimsemiş gençler. Ve nitekim Vahittin kısa süre içinde Hasan İzzettin Dinamo ile tanışıyor. Sonra Fahri ve Hilmi, H.İ. Dinamo ile tanışıyor. Ve sonra Hadi Malkoç'la.

O günlerin üniversite gençliği Beyazıt'ta, sanatçıların, yazarların, ressamların, şairlerin buluştuğu bir araya gelip bir tür halk üniversitesi havası verdikleri "Küllük" Kıraathanesi'nde, zaten neredeyse doğal bir biçimde döne-

min ünlü sanatçılarıyla karşılaşıyorlar. Onlarla tanışıyorlar, onları can kulağıyla dinliyorlar, onların bilgi ve deneyimlerinden yararlanıyorlar...

Yahya Kemal'den Arif Dino'ya, Abidin Dino'dan Orhan Veli'ye (Orhan Veli Ankara'dan fırsat buldukça "kaçıp" geliyor) bütün sanatçıların uğrak yeri olan Küllük sanki döneminin "Özgür Üniversitesi" rolünü oynuyor birçok genç ve öğrenci için...

Bu sanatçılar arasında TKP'li olanlar bulunduğu gibi, TKP'li olmamakla birlikte komünizme karşı olmayan, hatta dost olan birçok insan bulunuyordu: Abidin Dino, Hasan İzzettin Dinamo, Nail V. Çakırhan TKP'liydi veya TKP'ye yakın isimlerdi, Orhan Veli, Melih Cevdet Anday, Oktay Rıfat ve hatta Sait Faik TKP'ye ve TKP'lilere dostça yaklaşıyorlardı... Bayanlardan Güzin Dino, Mina Urgan, Halet Çambel de unutulmamalı...

Küllük genç komünistlerin de uğrak yerlerinden biridir: Örneğin "Uzun" Rasih'in. Rasih Güran'ın yani. Jak İhmalyan'ın ve diğerlerinin. Belki kimi zaman Vartan İhmalyan da uğruyordu...

Fahri Petek'le o günleri konuşuyoruz:

- O günlerde TKP üniversitelerde ve liselerde epey faaliyet yürütüyor. Örneğin Jak İhmalyan, Vartan İhmalyan, Rasih Güran gibi genç komünistleri tanır mıydınız?

- Tanırdım. Ama arkadaşlık etmedik. Beyazıt'ta "Küllük"te filan görürdüm. Ben de o muhittendim ama o günün sanatçılarıyla, ressamlarıyla tanışmadım. Örneğin Abidin Dino ile o günlerde tanışmadım. Ben daha çok dönemin şair ve yazarlarıyla tanışırdım: Hasan İzzettin Dinamo, bir süre sonra Sabahattin Ali gibi.

Sabahattin Ali ile İzmir'deyken tanıştık. Şimdi ismini unuttuğum bir gazeteci arkadaş aracılığıyla tanıştık sanıyorum. İkimizin de ortak bir noktası vardı o günlerde: Fotoğraf merakı. Sabahattin Ali'nin o sırada çok iyi otomatik bir fotoğraf makinesi vardı. İzmir'de şöyle bir hafta kadar arkadaşlığımız oldu. Birbirimizden çok hoşlanmıştık. Sevimli bir insandı ama çok korkaktı aynı zamanda. Bir parça paranoyaktı sanıyorum. Onunla İstanbul'da da beş-altı kez görüştük. Beyoğlu'nda şair, yazar ve sanatçıların geldiği, şöyle girdiğin zaman içi tahtadan bir kahve vardı (Büyük olasılıkla Nisuaz, "Niçoise"), ayrı ayrı oturulabilecek biçimde loca türü mekânları vardı. Oraya H. İ. Dinamo da gelirdi. Yahya Kemal de uğrardı: Onunla da iki üç kez oturduk, sohbet ettik. "Garip" akımının üçlüsü de gelirdi: Orhan Veli, Melih Cevdet ve Oktay Rıfat sevimli insanlardı. Başka şairler de kahvenin sürekli müşterileriydi. Sonra benim iyi arkadaşım ve kendisi de şair Nusret Otyam vardı...

- Arif Dino'yu tanıdınız mı?

- Tabii. Abidin'den önce tanıdım. Çok da güzel resim yapardı. Dino'lar sürekli "Küllük"teydiler. Arif'in gözlükleri hep alnında. Arif Dino'yu Beyoğlu'ndaki "Markiz"de de sık sık görürdüm. Abidin "Markiz"e pek uğramazdı. Abidin'in o sıralarda değişik dergilerde yayınladığı yazılarını okurdum. Zaten öteden beri, yani "D Grubu" sergilerinden beri, onun ismini gazetelerden filan biliyordum. Abidin hakkında o günlerde son derece tatsız şeyler de duydum: Örneğin Abidin'e "İngiliz ajanı" diyenler vardı. Veya "komünist ama güvenilmez" diyenler de vardı. Bunlar kulaktan kulağa duyulan şeylerdi. Biraz dedikodu havasında.

- Hasan İzzettin Dinamo anı türü kitaplarında Abidin'e bindiriyor.

- Evet. İşin ilginç tarafı şurada: Beni Arif Dino ile tanıştıran da Hasan İzzettin Dinamo. Arif Dino siyasetten söz etmezdi. Abidin hakkında söylenenlere kulak asmazdım fazla. Abidin'in makalelerini beğenerek okurdum. Aklı başında yazılardı çünkü. İlle siyasi yazılar değildi ama ilerici içerikleri çok açıktı. Kültür birikimi olduğu anlaşılıyordu. Abidin'in resimlerini de çok beğenirdim. Dergilerdeki karikatürlerini de. Desenlerini de. Eli güçlüydü. Güzeldi çizdikleri.

- Fakülteli, üniversiteli arkadaşlarınızdan TKP'li olan, birlikte çalıştığınız, birlikte hücre faaliyeti yürüttüğünüz insanlar var mıydı?

- O günlerde en yakın arkadaşınız bile TKP'li olabilirdi ve bunu siz bilemeyebilirsiniz. Çünkü genel olarak birbirlerini çok iyi tanıyanlar aynı hücrelerde bulunmazdı. Bizim hücrede üniversite öğrencisi birden fazla değildi. En azından benim bildiğim kadarıyla. Benim bulunduğum hücrede biz üç, dört, bazen beş kişiydik. Bizim hücrede bir tütün işçisi vardı, ismini anımsayamıyorum şimdi, çok iyi bir komünistti, çok şirin bir arkadaştı. Bir kunduracı vardı. Tek talebe bendim. Dördüncü bir arkadaş katılınca, o da genellikle yine bir kunduracı arkadaştı. Fahri Petek'in anlattığına gore hücre sorumlusu "çok iyi bir komünist olan" tütün işçisiydi. Beni TKP'ye alan Hadi Malkoç bizim hücre toplantılarına katılmazdı. Ama bize Parti'den bilgileri ve emirleri o getirirdi. Yani bir yandan TKP içinde hücre faaliyeti yürütüyorum. Öte yandan Hadi Malkoç o günlerde belli bir işi olmayan, TKP'nin profesyonel ihtilâlcisiydi. Tam bir TKP militanı. Bütün zamanını bu işe veren inanmış bir komünist. Ama aynı zamanda okuyan, çok iyi okuyan, her şeyden haberi olan bir ihtilâlci: Roman okuyan, gazete okuyan sıkı militanlardan biri. Hadi Malkoç TKP yöneticilerini çok iyi tanıyordu. Örgütle ilgili her türlü haberleşmeyi Hadi yapıyordu. Emirleri bize iletiyor; bizden haberleri de "yukarıya" yine o götürüyordu. Bizim TKP ile ilişkimiz Hadi'ydi.

Benim çocukluk arkadaşım Hilmi Dilibal da çok iyi bir komünistti. Ama benim hücre çalışmalarımda Hilmi yoktu. Belki, belki değil mutlaka, başka bir hücredeydi.

- Hücre toplantılarınızı nerede veya nerelerde yapıyordunuz?

- Kenarda, köşede bir kır kahvesinde buluşurduk. Örneğin Rami'de. Genellikle kimsenin aklına gelmeyecek, olmayacak yerlerde buluşurduk. Diyelim bir hücre toplantımız olacak, akşam geliyor, oturuyoruz, işte üç veya dört kişilik küçük bir grup genç arkadaş gibi. İşte gündemde şunlar şunlar var, tartışılıyor, biz ne yapalım, nasıl yapalım; ne düşünüyorsunuz türünden lakırdılar.

Bu tür toplantılarımızı sadece kenarda köşede kalmış bir kahvede yapmazdık. Bazen bir arkadaşın evinde, bu benim evim de olabilirdi, bir kahvede filan. Bir gün önceden yerini ve saatini belirlerdik. Bir yoldaş haber verirdi: "Yarın falan yere. filanca saatte gelebilir misin?" Böyleydi işler.

- "Uzun" Muzaffer Özkolçak sizinle miydi?

- "Uzun" Muzaffer komünistti. Çok eskilerden beri. Ama TKP'ye alındı mı, alınmadı mı bilemiyorum. Belki de biri ona "Seni Parti'ye aldılar" dedi. O da kendisini TKP'li hissetti. Gün Benderli-Togay'ın kitabını okuduktan sonra hepimizin aklı karıştı. Çünkü Gün, örneğin benim (Fahri Petek) bile "TKP'ye alındı" denilerek "uyutulduğumu" yazıyor. Belki Muzaffer için de öyle bir şey yapıldı. Aslına bakarsanız o yıllarda TKP'nin ismi var ama gizli olduğu için kendisi olmadığından bize "Parti'ye alındın" denildikten sonra bunu denetleyecek bir makam ve/veya mekanizma yoktu. Biz, en azından ben ve hücremdeki yoldaşlar, düzenli olarak TKP'ye aidatımızı ödüyorduk. O kadar mühim bir para değildi, ama bunu ödeyerek TKP'ye bağlı olduğumuzu ispatlıyorduk. Bir ait olmak işaretiydi bu. Ama TKP'ye gerçekten alındık mı, alınmadık mı? Bunu kesinkes bilmek çok zor.

- Vartan İhmalyan kitabında kardeşi Jak İhmalyan'ın aidatlarını düzenli olarak Rasih Güran'a ilettiğini onun da TKP yönetimine verdiğini yazıyor.

- Olabilir. Ama şu da olabilir: O paralarla rakı da içmiş olabilirler. Yani bu bugün pek malum değil artık.

TKP "HÜCRE"Sİ

Fahri Petek'in anlattıklarından şu anlaşılıyor: 1940'ların başında İstanbul'a gelen Bergamalı gençler, Fahri, Hilmi, Vahittin ve Reşat bir süre sonra TKP içinde değişik hücrelerde faaliyet yürütüyorlar: Vahittin, Hasan İzzettin Dinamo ile çalışıyor. Hilmi kendi hücresinde çalışıyor. Fahri Petek kendi hücresinde. Bu konuda yazılan birçok anı kitabında ve bilimsel araştırmalarda ortaya çıktığı gibi o günlerin İstanbul'unda en inanmış komünistler tütün işçileri ile kunduracılar arasında bulunuyor. Elbette öğrenciler de var.

Fahri Petek o günlerde tanıştığı önemli komünistleri ve yazarları, sanatçıları tanıtıyor bize: "O günlerde sevimli komünistlerden Ahmet Fırıncı, yani 'Dede' Ahmet'le tanıştım. O da biraz İzmirli sayılırdı. Onun benden söz etmesi vesilesiyle bir süre sonra İzmir'de Atillâ İlhan, Şükran Kurdakul ve Aclan Sayılgan isimli üç genç, üç meraklı ille benimle tanışmak için resmen 'yolumu kestiler'. Çünkü bu gençler ille komünizmi ve komünistliği yakından tanımak, bilmek istiyorlardı.

"Hasan İzzettin Dinamo'yu tanıdığımı daha önce anlattım. Burada onunla ilgili bir anımı aktarmak istiyorum: Bir gün Dinamo hastalanmış, doktora gitmesi lazım. Vahittin, Dinamo'ya 'Benim çok iyi tanıdığım ve Eczacılık'ta okuyan bir arkadaşım var: Fahri. Onun tanıdığı epey doktor var, Fahri'ye bir danışalım.' demiş. Dinamo ile böyle tanıştım. Ve onu hemen en iyi doktora götürdüm: Alman bir doktor vardı o günlerde İstanbul'da. Adı Frank'tı. Ünlü bir doktor. Kalp uzmanı. Dinamo'ya baktı gerekli ilaçları verdi. Çok da işine yaradı Dinamo'nun. Ruhi Su ile de tanıştım. Sabahattin Ali ile birlikte. Ne vesilesiyle tanıdığımı hiç hatırlamıyorum. 1945'te filan olmalı."

REŞAT FUAT BARANER VE DR. ŞEFİK HÜSNÜ İLE



Reşat Fuat Barener

Fahri Petek ile o günlerde TKP'nin Türkiye'deki en önemli ismi veya isimlerinden biri olan Reşat Fuat Baraner'i ve eşi Suat Derviş'i konuşuyoruz:

- Baraner'i tanıdınız mı?

- Evet. Hadi Malkoç aracılığıyla. Evvela eşiyle yani Suat Derviş ile tanıştım. Sonra Reşat Fuat Baraner'le. Bir gün Hadi Malkoç, "Ben Suat Derviş'e gidiyorum, istersen sen de gel" dedi. Birlikte gittik. Yarım saat kadar oturduk. Ev yanılmıyorsam Şişli taraflarındaydı.

- Suat Derviş, eşiyle birlikte, annesinin Şişli'deki evinde kalıyordu o günlerde. O ev olmalı.

- Herhalde. Yanlarında bir de çok zayıf bir kız vardı.

- O da o sıradaki en iyi kadın şairlerden Neriman Hikmet olmalı.

- Evet oydu. Onu daha iyi tanırdım.

- Neriman Hikmet şair, yazar ve iyilik seven çok ilginç bir kadın.

- Doğru. O günlerde Şefik Hüsnü ile de tanıştım. Yine Hadi Malkoç aracılığıyla. Onun da evine gittim. Biraz sohbet ettik. Bir seferinde de annem hastayken, annemin guatrı vardı o sıralar, Şefik Hüsnü, "Getir anneni bir bakayım" dedi. Öyle deyince annemi onun muayenehanesine götürdüm. Dr. Şefik Hüsnü'nün muayenehanesi vardı. İnsanlara hizmet veriyordu. Doktorluk mesleğini hakkıyla icra ediyordu. Muayenehanesi, yanılmıyorsam, Beyoğlu tarafında, böyle yokuş aşağı inen bir yerdeydi.

"Dr. Şefik Hüsnü ile toplantılarda da iki kez karşılaştım. Çünkü bir ara beni Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) kurulduğunda veya kurulmak üzereyken, Merkez Komitesi'ne almayı düşünüyorlardı. Çünkü MK'de "bir de genç bir öğrenci olsun" diyorlardı. Yeri gelince anlataca-

ğım gibi, Haziran 1946'da TSEKP kurulur kurulmaz üye oldum. Bende TSEKP kartı, üyelik kartı var ve o kart MK üyesiymiş gibi numarasızdır. Kartı sakladım. Neriman nerede olduğunu bilir. (Bu tarihe kadar, Neriman Hanım bu kartı henüz bulamadı. Ama bu, hiç bulamayacak anlamına gelmiyor. MŞG.)

"O günlerde yine eski komünistlerden Mehmet Bozışık'ı tanıdım. TKP içindeydi o da. Genç sayılmazdı. Ama inanmış, çok inanmış bir komünisti. Yanılmıyorsam 1946'da TSEKP'nin iç bünyesinde de çalıştı. Abidin Dino'nun Aralık 1993'te cenazesini İstanbul'a getirip, Aşiyan Mezarlığı'na defnettikten sonra Enternasyonal'i, sağ yumrukları havada, başlatan iki kişiden biri Mehmet Bozışık oldu. Öbürü de "Şoför" İdris'tir. İdris Erdinç. Çok sevdiğim bir yoldaştı(r). Mehmet Bozışık ile Abidin çok eskilerden tanışıyorlardı. Dahası Abidin sürgüne gönderildiğinde yol arkadaşı yoldaşı Mehmet Bozışık'tan başkası da değildir. Abidin bunları *Kızılbaş Günlerim* isimli kitabında çok güzel anlatıyor (Sel yayıncılık, İstanbul, 2002).

"Evet, o gün Mehmet Bozışık ile İdris Erdinç Enternasyonal'i söylerken ben aşağıya inmiştim. Enternasyonal'in söylendiğini duyunca "Ülkeye zar zor girdik, şimdi bir de kalkıp çıkmamızı engellemesinler" diye düşünmedim değil. (Gülüyoruz). (Abidin Dino'nun cenazesi Paris'ten İstanbul'a uçakla götürüldüğünde, Fahri Petek'in ülkeye girmesi engellenmek istendi. Havaalanında bir süre alıkondu, sonra araya girenler sayesinde "yakasını kurtarabildi". Aslında bu o anda oradaki polislerin işgüzarlığından kaynaklanıyordu. Çünkü Fahri Petek o tarihten önce ülkeye girip çıkmıştı: Rahat rahat.)

"Eski komünistlerden Mustafa Arhavi ile de o günlerde tanışmıştım. Zeki Baştımar'la tanışamadım. Çünkü o Ankara'daydı o sıralarda. Dolayısıyla görüşmemiz, tanışmamız mümkün değildi. Daha sonra da onunla hiç karşılaşmadım. Ama Zeki Baştımar'ın akrabası olması vesilesiyle bizim için çok önemli bir komünist lider olan Dündar Baştımar ile tanıştım. Bizim açımızdan Dündar Baştımar çok üst düzeyde bir insandı. İstanbul'da onunla görüşürdüm. Eşi Ayşe Baştımar'ı da tanıdım. Ayşe Baştımar ile dostluğumuz Parisli yıllarda da sürdü.

"Mihri Belli'ye gelince ben Eczacılık ikinci sınıfındayken Mihri Belli İktisat Fakültesi'nde asistandı. İsmi duyulmuştu. Belli bir şöhreti vardı. Yakışıklı bir delikanlıydı. Şef olmak isteyen bir insandı. Her halinden belli oluyordu. Bir iki kez gördüm; ama öyle tanışmışlığımız yok. Mahfel'de gördüm birkaç kez. Hepsi bu kadar." Gün Benderli'nin anlattığı gibi, Mihri Belli o günlerde bir "efsane kahramanı"dır. (A.g.k.: s.105.)

GARİP, GARİP ÇOK GARİP

Sol çevrelerde yaygın bir hastalık vardır: Sevilmeyen, dışlanmak istenen biri için "polistir" diyerek karalamak, "polis" damgası vurmak. Bu, sol çevrelerde, TKP'de ve diğer sol veya sosyalist partilerde, örgütlerde hiç polis olmadı anlamına gelmesin. Birçok örneğini, hele 1940'larda, gördüğümüz, bildiğimiz gibi, MİT veya öncülleri zaman zaman da emniyet ve gizli teşkilatı İzmir, Ankara ve İstanbul'da ve diğer kentlerde ve kasabalarda kimi sol kümelerin içine polis sokabildi. Ama bir de sol takımların bizzat kendisinin yarattığı ve genel olarak dedikodu düzeyini geçmeyen "polistir" yakıştırmaları vardır. Bunun ilginç bir örneğini Fahri Petek anlatıyor: "Yanılmıyorsam 1946 yılındayız. Sık sık yaptığım gibi, Beyazıt'ta, kunduracı yoldaşlardan birinin dükkânında oturuyorum. Sohbet ediyoruz. O sırada rastlantı bu ya, Selahattin diye bir arkadaş, o da kunduracı, hapishaneden yeni çıkmış, geldi. Beni görünce:

"'Ooo Fahri!' deyip geldi. Öbür kunduracılarda bir surat, bir surat, sorma.

"Selahattin hapisten çıkmış, sevinçli, havadan sudan, şundan bundan konuşuyor. O sırada öbür kunduracılar bana kaş göz işaretleri yapıyorlar:

"'Sakın konuşma!' işaretleri veriyorlar filan. Ulan bu da ne? Neyse bir süre sonra Selahattin kalktı gitti çocuk. Kunduracı arkadaşlara döndüm, yahu ne var ne oluyor diye sordum. Ne deseler beğenirsin?

"- Selahattin polis dediler.

"Ulan yuh olsun size, insafınıza turp sıkayım, çocuk hapiste üç yıl yatmış, çıkar çıkmaz koşarak size, yani arkadaşlarına, yoldaşlarına gelmiş, sizi ziyaret edip haberlerinizi almak istemiş, siz ne yapıyorsunuz? Selahattin polis diyorsunuz yazıklar olsun be! Çok kızdım yani. O zamanlar, belki daha sonralar da böyleydi, çok kolay polis damgası vuruluyordu."

"BEN TKP ÜYESİ OLDUM MU?"

Fahri Petek'in, daha önce vurguladığım gibi, o yıllarda ve günümüzde de kafasını karıştıran başka bir mesele daha var: TKP'ye gerçekten üye yapıldı mı?

Tamam, aylık ödentisini aksatmadan ödüyor. Hücre toplantılarına katılıyor. Bir görev verilince yerine getiriyor. Ama üye olup olmadığından emin değil. Hele bir süre sonra bu mesele daha başka boyutlar kazanıyor. Hele Gün Benderli-Togay'ın kitabını okuduktan sonra. Ama Gün Benderli'nin de yazdığı gibi, Petek'in bu konudaki kuşkuları 1950'ye, hatta daha öncesine iniyor. Oradan okuyalım: "Fahri'nin o sıralarda -karısından ve kızından ayrı olması dışında- (1949'un hemen sonrasındayız. MŞG) en büyük sıkıntısı, partili olup olmadığının bir türlü kendisine açıkça söylenmeyişiydi. Hatırladığım kadarıyla Fahri, kendisine, 'Seni partiye bağlıyorum' diyerek partiye aldığını söyleyen kişiye, uzun süre parti aidatı bile ödemiş, fakat bir süre sonra şimdi ismini anımsamadığım bu şahsın, partili olmadığı ya da partiden çıkarılmış olduğu anlaşılmış, böylece Fahri sipsivri ortada kalmıştı. Tanıdığı çeşitli arkadaşları aracılığıyla partili sayılıp sayılmadığının kendisine açıklanması, partili sayılmıyorsa, bu aracılık yapanın hatası olduğundan, kendisinin partiye alınmasını, tek sözle durumunun aydınlığa kavuşmasını istediği halde kimse buna kulak asmamıştı. Gayet iyi anımsıyorum, Türkiye'ye dönerken Necil'den de bu sorunu araştırmasını istemişti. Necil'in o zaman kime sorduğunu bilmiyorum ama verilen yanıt belirsiz olmuştu.

"Ancak, Türkiye'den artık partili olarak çıktığımız 1951 yılında, Fahri için 'kendini partili bilsin' haberi gönderilmiş, fakat hiç bir parti görevi verilmemiş, hatta bize verilen görevin ondan gizli tutulması özellikle tembih edilmişti. Bu türden manevralara Türkiye Komünist Partisi'nde çok rastlandığına zamanla kendim de tanık oldum."

Birkaç sayfa sonra Gün Hanım şunları ekliyor: Ocak 1951'de "Paris'te

partili olarak, bize sadece Sabiha Sertel, Yıldız Sertel ve Ulvi Uraz'ın isimleri verilmişti. Oysa o sıralarda orada bulunan Barkev Şemikyan ile Vartan İhmalyan'ın da TKP üyesi olduklarını daha ilerde öğrenecektik. Fahri Petek'in parti çalışmalarının dışında bırakılması gerektiği önemle belirtilmişti. Buna ilişkin bir neden gösterilmemişti ama parti başında bulunanların her sözlerinde bir hikmet bulunduğu, her konuda bizim bilmediğimiz birçok şeyi bilerek karar verdikleri söylenirdi daima. Fahri'yle ilgili bu talimatın, aramızdaki dostlukta bir takım sorunlara yol açacağını sezinliyordum. Kaldı ki, bu türden tembihlere akıl erdirmekte güçlük çekiyordum. Nasıl olur da bir insana, kendisini partili bilmesi söylenir, fakat parti çalışmalarına katılması yasaklanır? İlerde de karşılaşacağım ve akıl erdiremeyeceğim benzer yasakların nedenini, o sıralarda henüz ne sormaya cesaret edebiliyordum, ne de soracak insan vardı."

Fahri Petek'in bu konuda söyledikleri ise şunlar: "Gün, Berlin'deki TKP'lilerden öğrenmiş ki, beni uyutmuşlar? Nitekim genel kanı bu: 'Fahri uyutuldu.' Yani bana bir yandan 'TKP'ye alındın' dediler ama resmen almadılar. Oysa ben kendimi TKP'li sayıyorum, ama TKP beni 'Partili' yapmıyor. Gün'ün yazdıklarından ve daha önce bana anlattıklarından bu çıkıyor: 'Fahri'nin TKP'ye alınmadığını söylemeyin, o kendisini TKP üyesi olarak sanmaya devam etsin.' Ben bunu ilk başta yuttum. Ama çok kısa bir zamanda uyandım."

Petek'in TKP üyesi olup olmadığı konusundaki kuşkuları TKP üyesi olduğunun kendisine bildirilmesinden kısa bir süre sonra hemen başlıyor ve sürüyor. Ve nihayet Paris'teki ilk aylarının sonunda Fahri Petek TKP'nin kendisini dışladığının farkına varacak. Üzülecek ve bunun da sonucunda TKP'den ve ona yakınlığıyla bilinen İleri Jön Türkler Birliği"nden yavaş yavaş ama kesin bir biçimde uzaklaşacaktır. Bunlar Fahri Petek'in Parisli günlerinde 1950 ve 1951'de cereyan edecek...

Gelin biz 1945 yılına dönelim. Fahri Petek Eczacılık Mektebi'nde öğrenci. Savaş bitmiş ve Türkiye'de "Çok partili demokrasi"ye gidileceği/geçileceği söyleniyor. Bunun ilk resmi işaretini Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 19 Mayıs 1945'te Gençlik ve Spor Bayramı vesilesiyle yaptığı konuşmada verdi: "Demokrasi yolunda ilerleneceğini" açıkladı. Ve bu yöndeki çabalara "yeşil ışık" yaktı. Önce CHP içinde muhalefet başladı. 29 Mayıs 1945'de Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Emin Sazak bütçe oylamasında karşı oy kullandılar. Aynı kişiler, CHP'nin Toprak Yasası'na da karşı çıktılar... Ve 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin, İsmet İnönü'nün tasvibi de alındıktan sonra, kurulması süreci de böyle başladı.

Bu arada DP'yi kurduktan sonra herkesin oyuna göz diktikleri için herkesin nabzına göre şerbet vermek umuduyla temel hak ve özgürlükleri savunur bir tavır da takındılar: Grev hakkını bile şiddetle savundular örneğin...

TKP'li kimi militanlar 31Temmuz 1945'te "İleri Demokrat Cephe" (İDC) (Dikkatinizi rica ediyorum "ilerici" değil "ileri") isimli gizli bir dernek kurdular. İDC programını üyelerine dağıttı.

İDC'nin yöneticileri: Ş.H. Deymer, H. Özdoğu, N.V. Çakırhan, Fahri Petek'in biraz önce andığı A. Fırıncı (Dede Ahmet), C.Z. Benneci'dir.

Programının 5. maddesi dernekler ve siyasi partilerin kurulmasının tamamiyle serbest olmasını; 6. maddesi toplantı, miting, gösteri düzenlenmesi özgürlüğünün kayıtsız, şartsız tanınmasını; 8. maddesi tüm çalışanlara sendika hakkı verilmesini öngörmektedir. Bu gelişmelerin izinde, 1945'te TKP yönetiminde "Tek Cephe" faaliyetinin legal alana geçmesi için bazı hazırlıklara girişilmiştir.

Bu amaçla CHP içinde 1945'te kendini gösteren muhalefet ile yani 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi (DP) yaratacak olan Celal Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Refik Koraltan ile ilişki kurulmuştur. DP'nin gelecek kurucuları ile TKP'ye yakın isimler arasındaki "köprü" görevini 1920 ve 1930'ların Dışişleri Bakanı, İkinci Savaş'ın ilk yıllarında Türkiye Cumhuriyeti'nin Londra Büyükelçisi Tevfik Rüştü Aras yerine getiriyor.

Celal Bayar ve Adnan Menderes'in başını çektiği bu grup bir süre sonra *Tan* gazetesini yöneten ve bu gazetenin etrafındaki ilerici gazeteci ve aydınlarla, yani Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel başta gazetenin yöneticileri ve yazarlarıyla ilişkiye girip *Görüşler* isimli bir dergi çıkarmaya karar verince ve derginin ilk sayısı 1 Aralık 1945'te yayınlanınca ve aynı gün aylardır hazırlığı sürdürülen *Yeni Dünya* gazetesi de Sabahattin Ali ve Cami Baykurt yönetiminde yayına başlayınca CHP bilinen kışkırtıcı komplolarından birini, dönemin birinci devlet komplosunu sahneye koydu: 4 Aralık 1945'te İstanbul baştan aşağı istila edildi. (Bu olayı *Türk Usulü "Demokrasi"* isimli kitabımda ayrıntılı bir biçimde anlatıyorum: s. 71 vd.)

TAN'A SALDIRIYORLAR

Fahri Petek *Tan* tiryakisi olduğunu birkaç kez anlattı ve birkaç kez vurguladım. Fahri Petek *Tan* ve ona karşı saldırı konusunda şunları da belirtti:

"Türkiye'de *Tan* gazetesi Fransa'da Fransız Komünist Partisi'nin yayın organı *L'Humanité* gibiydi. Ben sürekli *Tan* okurdum. *Tan* gazetesine saldırılacağını bir gün önceden öğrenciler arasındaki kaynaşmadan ve o günlerdeki aşırı sağcı, ırkçı ve faşizan Türk Talebe Birliği'nin yaptığı toplantı vesilesiyle öğrendim. Kışkırtma olayını yapanlar, örgütleyenler o günkü Türkçülerdi. Nihal Atsız isimli ırkçıya yakın öğrenciler ve gençler. CHP içinde de bu tür insanlar vardı. Ben bizzat kışkırtmalara tanık olmadım, ama kimi arkadaşlar kışkırtıldıklarını söylediler. Zaten birçok şey belli oluyordu, seziliyordu."

Petek'e şu soruyu soruyorum:

- Bildiğim kadarıyla ve örneğin o günlerde bir Fransız lisesinde okuyan Gökşin Sipahioğlu'nun bana anlattığına göre, sadece üniversiteliler değil liseliler de kışkırtılmışlar. Onlar da saldırıya katılmışlar.

- Doğru. Sadece üniversiteliler değil, liseliler de saldırıya katıldılar. Ben saldırıyı bir gün önceden öğrendim, biliyordum. Hemen *Tan* gazetesinin merkezine gidip haber de verdim. Aslında saldırının olacağını kesinkes bana bildiren Hadi Malkoç'tur. Saldırıdan bir gün önce Hadi ileydim. *Tan* gazetesine gidip bir zatla görüştüm: Ona saldırıyı bildirdim. Bu zatın Zekeriya Sertel olduğunu daha sonra öğrendim. O zaten saldırıdan haberli olduğunu söyledi. O da bana şu tavsiyeyi yaptı: 'Çıkma sokağa!' filan dedi."

ERTESİ GÜN

5 Aralık 1945'te Fahri Petek her zamanki gibi sabah kahvaltısını Beyazıt'taki bir kahvede yapıyor. Bir çay iki lokma kaymak. Anımsıyor o anı:

"Beyazıt'ta bir kahvede oturuyorum. Pencere kenarındayım. Bir çay içiyorum. Tam o sırada Bergamalı tanıdık ve saf bir öğrenci olan Cemal, yanında iki saldırganla geçiyor. Beni görünce merhaba dedi. Cemal çok şirin bir çocuk ama onlarla beraber gitmiş, taş atmış, yıkmış, yakmış. Bana 'Ne oldu sizin gazeteye gördün mü uçurduk!' deyince. 'Gel otur bir çay iç' dedim.

"Cemal akıllı çocuk, Tıp Fakültesi'nde okuyor. Gariban ve hemşerim olduğu için yakınlık gösteriyorum. Öbür iki saldırgan defolup gittiler. Cemal içeri girdi, geldi yanıma oturdu. Cemal saldırmış ama sanki yaptığından pişman gibi ve sanki benimle bir şeyler konuşmak istiyor. Sohbete başladık.

"Bak Cemal, dedim, sen de benim gibi Bergamalısın, sen Tıp'tasın ben Eczacılık'ta, *Tan*'a saldırarak ne elde ettiniz? *Tan* gazetesini yıkmakla hangi sorunumuzu, hangi sorununuzu çözebildiniz?

"Sonra ona uzun boylu olarak faşizm hakkında bildiklerimi anlattım. Faşizmin ne denli bir tehlike olduğunu vurguladım. Türk milliyetçiliğinin, Türkçülüğün bundan başka bir şey olmadığını ve bizi nasıl belalara götürebileceğini açıklamaya uğraştım. O günlerde Türk milliyetçiliğinde kafatasçı olarak bilinen Nihal Atsız filan üniversite gençliği üzerinde hâlâ etkiliydi. Biraz düşün, sen akıllı çocuksun, akla karayı ayırt edebilecek kadar da zekisin, dedim. Bunları konuşurken o esnada çok ilginç ve bir o kadar da güzel bir şey oldu: Küçük bir çocuk kahvenin önünden geçiyordu, elinde bir keman.

"Bak Cemal, dedim, bu çocuğu görüyor musun? Onun elinde keman var, oysa dün sizin ellerinizde sopa vardı değil mi? İşte aramızdaki farkı bu çocukta görmek mümkün. Bu laf Cemal'e o kadar koymuş ki, aradan 15-20

gün geçti geçmedi, Cemal çıkageldi: Ve benden şu ricada bulundu: Beni bütün solcularla tanıştır, hepsini tanımak istiyorum. Beni Parti'ye yazdır! Bana sol kitapların hepsini ver, hepsini okumak istiyorum.

"O zaman ona şunları söyledim: Cemal şimdi sen Parti'ye yazılmayı boş ver, önce tahsilini bitir.

"Aslında Parti'ye yazılmanın ne dertli bir şey olduğunu biliyorum ve bu çocuğun bu işlerle tahsilini ihmal etmesinden çekiniyorum, tahsilini ihmal etmesini önlemek istiyorum. Parti içinde olan-bitenleri öğrenip solculuktan soğumasından da korkuyorum aslını isterseniz. Bu nedenlerle Cemal'e 'sen önce tahsilini bitir zamanı gelince Parti seni bulur' dedim.

"Ama Cemal hakikaten solcu oldu. Bizimle çalışmaya başladı. Sonra ben Paris'e gelmeden önce Cemal'ın kan kanserine yakalandığını öğrendim. Ve maalesef Cemal kan kanserine yenildi, Tıp Fakültesi'ni bitiremeden. Yazık oldu çocuğa."

Bu konuda Fahri Petek'e bir soru soruyorum:

- O yıllarda Sabiha Sertel TKP'liydi değil mi?

- Tabii. Doğru. Evet TKP'liydi. Hatta 1951 sonunda veya 1952'de Paris'te "İleri Jön Türkler Birliği" (İJTB) içinde benim ve birkaç arkadaşımla TKP'nin "sıkı militanları" arasında bu derneğin TKP'den bağımsız olması konusunda tartışma çıkınca, Sabiha Sertel TKP tarafından Viyana'dan Paris'e gönderildi. Aramızı bulması, işi tatlı bir biçimde bitirmesi, yani İJTB'yi TKP'ye kesinkes bağlaması için gönderildi. Bu vesileyle Zekeriya Sertel de Paris'e geldi. Ve ben onu 3 Aralık 1945'ten sonra ikinci kez gördüm. Paris'te İJTB içinde o sırada Doğan Aksoy ve Necil Togay gibileri Stalinci bir çizgi izliyorlardı, bense anti-Stalinciydim. Nitekim kısa süre içinde bana "titist" damgası vuruldu."

Ve daha sonra Fahri Petek TKP'den ve İJTB'nin Paris'teki faaliyetlerinden tamamen dışlanacak. Yıllardır birlikte yürütülen onca mücadeleye rağmen Petek'le yoldaşları arasında yollar ayrılacak, o zamana kadar örülen ilişkiler bozulacak, "köprüler" tümden atılacak. Birkaçıyla ilişkileri zaman içinde kısmen düzelse bile, geçmişte yaşanılanlar tarihten silinecek: Hafızalarda saklananlar ve belki burada anlattıklarımız hariç...

YIL: 1946

1946'da 7 Ocak'ta DP kurulunca ve hemen sonrasında, sanki bir özgürlük havası esti ülkede, "Demokrasi geldi" diyenler bile vardı. Ama umutlar 16 Aralık 1946'daki tutuklamalar ve yasaklamalarla büyük bir darbe yedi.

Sol takım da "Demokrasi geldi" havasına girdi:

14 Mayıs 1946'da Esat Adil Müstecaplıoğlu önderliğinde komünist ve sosyalistlerin bir bölümü Türkiye Sosyalist Partisi'ni (TSP) kurdular. Gizli TKP teşkilatı TSP'nin kurulmasını, bilhassa kendisine danışılmadan, düşüncesi alınmadan, kurulmasını hiç hoş karşılamadı. Hele TKP'li birkaç işçi önderinin TSP'de "ortaya çıkması"nı affedemedi.

Bunun üzerine TKP yönetimi, Doktor Şefik Hüsnü önderliğinde, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'nin (TSEKP) kurulmasına karar verdi. Ve 20 Haziran 1946'da TSEKP kuruldu. Böylece bir aydan biraz fazla bir zaman süresi içinde Türkiye'de iki sosyalist parti kurulmuş oldu.

FAHRİ PETEK TSEKP'Yİ TERCİH EDİYOR

Fahri Petek ile 1946'daki iki sosyalist parti hakkında şunları konuştuk:

- Siz TSP ile TSEKP arasında ikincisini tercih ediyorsunuz değil mi? Mayıs 1946'da Esat Adil, İzmir TKP'den birkaç işçi önderini TSP'ye alınca Dr. Şefik Hüsnü'nün tepesi atıyor ve TSEKP'yi kuruyor, bir ay kadar sonra.

Evet. Ben TSEKP'yi tercih ettim. Çünkü o sırada Dr. Hulusi Dosdoğru benimle temasa geçti. Hatta benim de TSEKP Merkez Komitesi'ne girmemi önerdi. Ancak o sırada öğrenci olduğum için "Ben giremeyeceğim" yanıtını verdim. Dışarıda kalmamın ve sadece üye olarak hizmet etmemin daha doğru olacağı sonucuna ulaştık, Dr. Hulusi Dosdoğru ile. Dr. Dosdoğru TKP'li değildi. Veya en azından ben onun TKP'li olmadığını sanıyordum diyelim. Fakat solcu, kendisi de, eşi de. Eşi de doktordu. Ve her ikisi de son derece dürüst, son derece güvenilir ve sağlam insanlar, çok hoş insanlar. İlk defa TSEKP ile çıktılar kamuoyu önüne. Dr. Dosdoğru TSEKP MK'ne girdi.

TSEKP 20 Haziran 1946'da kuruldu...

Evet, daha kurulma çalışmaları sırasında benim haberim vardı. Hem Hadi Malkoç bildirdi bana durumu, hem de Dr. Dosdoğru. Hadi'yi daha önce anlattığım gibi öteden beri tanıyorum ve benimle, benim hücremle TKP yönetimi arasında ilişki kuran bir isim. Ben doğal olarak TSEKP üyesi oldum. Hatta üyelik kartım numarasızdır. MK üyesiymişIm gibi. Fakat şunu belirtmek isterim: TSP varken TSEKP'nin kurulmasını pek yerinde bulmadım. Hatta bu iki partinin birleşmesi için çok uğraştım. Bu uğraşımda yalnız değildim. TSP'li ve TSEKP'li başka isimler de vardı. Ama liderler, şefler bir türlü anlaşamıyorlardı. Anlaşmak istemiyorlardı. Esat Adil de namuslu bir adamdı. Ama TKP'li değildi, komünist değildi. Bu da TKP'lilerin TSP'ye girmeleri konusunda aşılması na-mümkün bir engeldi. O zaman iki partinin sürmesi kaçınılmazlaşıyordu elbette ve maalesef demek zorundayım."

Her iki parti, İstanbul, İzmir başta birçok kentte hızla örgütleniyorlar.

Dergiler, gazeteler yayınlıyorlar. İşçi sendikaları kuruyorlar. Siz bu gelişmelerin içinde miydiniz?

Tabii. Kunduracıların onar onar TSEKP'ye üye olduklarına gözlerimle tanık oldum. Hele *Sendika* gazetesini yayınlamaya başlayınca, sırf gazetenin çıkışını görmek için matbaaya kadar gelenleri bile vardı.

Kunduracıların sendika kurdukları da biliniyor.

Evet doğru. Türkiye'de o yıllarda kunduracılar, terziler, berberler ve tütün işçileri ve bir de pamuk emekçileri biraz bilinçliydiler. Kunduracılar çok inanmış komünistlerdi. Terziler ve berberler de öyle. Pamuk işçileri mevsimlik işçi oldukları için belli bir süre sonra giderlerdi. Pamukta çalışan mevsimlik işçiler gelir giderlerdi. Sorun buydu onlarla: İşçiliklerinin sadece belli bir mevsim sürmesi.

"İstanbul'daki kunduracılar arasında TSEKP'nin en sevilen adamlarından biriydim. TKP'nin gizli faaliyetlerinden beri zaten kunduracılarla görüşüyorum, onlarla aram çok iyi. TSEKP içinde en genç üyelerden biriyim. Bu da kunduracıların çok hoşuna gidiyor. Kunduracılar TSEKP içinde en akıllı, en samimi üyelerdi. Ve böyle yasal bir partinin kurulmuş olması, birçok faaliyete girişmesi onlarda büyük bir coşku doğurdu.

"Daha önce anlattığım gibi Dr. Şefik Hüsnü'yü de tanıyorum. Ve annemin guatr hastalığı sonucu zayıflaması ve sinirli bir kadın haline dönmesi üzerine partili arkadaşlarımın "Doktor partimizin şefi ve iyi doktordur anneni bir de ona göster" demeleri üzerine Dr. Şefik Hüsnü'ye telefon edip randevu aldım ve annemi götürdüm. Annemi muayene etti. Bir ilaç verdi. Şimdi ne teşhis koyduğunu iyi anımsayamıyorum. Şefik Hüsnü'yü birkaç toplantıda da gördüm."

TSEKP'nin 'merkezi Çemberlitaş'ta, Arnavut Han'daydı. Beşiktaş'ta 'Çarşı içinde bir tavukçu dükkânının üzerinde de ilçe binası var'dı.

O günlerde kurulan sendikaların merkezi de Beşiktaş'taydı. Orada her sendikaya bir büro tahsis edildi. Bina boyanıp, bir tür kulüp biçimine sokuldu. Binanın ön cephesinde her sendikanın tabelası görünecek biçimde yerleştirildi. İşçilerin boş zamanlarını değerlendirmeleri için dama ve satranç odaları da yapıldı. Fahri Petek birçok arkadaşı ve yoldaşıyla ve İzmir'den İstanbul'a kendisini ziyarete gelenlerle o binaya sık sık gitti. Konferansları izledi. Yöneticilerle ve yoldaşlarıyla görüştü...

Fahri Petek'in en birinci yoldaşı Hadi Malkoç İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin (İİSB) yayın organı olan *Sendika* isimli haftalık dergide yazıyor. "Matbaacı" lakabıyla tanınan Ferit Kalmuk'la birlikte derginin temel iki direğini oluşturuyorlar. Derginin sahibi olarak Adil Yağcı görünüyor. Yazarla-

rı arasında partili veya partisiz birçok isim yer alıyor. Aralarında öğretim üyelerinin de bulunduğu dönemin en iyi aydınları dergide yazı yayınlamaktan çekinmiyor. Korku yok İstanbul'da o günlerde. Hadi Malkoç *Bize Göre Görüşler* başlıklı bir broşür imzalıyor, İİSB'nin yayını olarak sunuluyor. Daha sonraki dönemlerde Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nda (DİSK) önemli görevler üstelenecek olan Kemal Sülker "Hadi Malkoç arkadaşımdı" diye yazacak...

Parisli yıllarda Fahri Petek'in en yakın arkadaşlarından, yoldaşlarından biri olacak Vartan İhmalyan TSEKP'nin MK'sine bağlı Basın Bürosu üyesidir. Vartan TSEKP üyesi ama TSP'nin çıkardığı Ermenice *Noror*'da şiir ve yazı yayınlıyor. Bu da iki sosyalist parti arasında kimi "köprülerin" varlığını göstermesi açısından ilginç. Vartan'ın kardeşi Jak İhmalyan ve o günlerdeki arkadaşlarından Barkev Şemikyan da partili veya partiye yakın.

ATİLLÂ İLHAN FAHRİ PETEK'İN YOLUNU KESİYOR!

TSEKP 20 Haziran 1946'da kuruldu. Fahri Petek Eczacılık Fakültesi'ni o günlerde bitirdi ve Bergama'ya döndü. Artık baba yadigârı eczaneyi bizzat işletmek üzere.

Giderken TSEKP'den bir görev verildi mi Fahri Petek'e? Bu sorum üzerine şu yanıtı verdi:

"Evet. Şefik Hüsnü ile görüştüm gitmeden önce. Bana şunu söyledi: "Sen, Ayvalık, Bergama taraflarında bir çalışma yap; bak bakalım oradaki işçiler ve köylüler, emekçiler arasında bizim fikirlerimiz yandaş buluyor mu? Sonra bize bir rapor hazırlarsın ve böylece orada bir şube açıp açamayacağımıza karar veririz senin raporun sonucuna göre. Bergama'da ve çevresinde ilk haftalarımda ve sonra da sağda solda propaganda çalışmaları yaptım, milletin nabzını tutmaya çalıştım. Ama canıma okudular. Düşün propaganda yaptığım işçiler beni ihbar ediyor.

"Bir süre sonra TSEKP için bir rapor hazırladım: "Buralar çok geri, şube açmaya müsait (uygun) değil" dedim. İşçiler ve hele köylüler bize hiç yüz vermediler. Ama gençler hiç öyle değildi. Tam aksine bizimle, benimle tanışmak için can atanları bile var.

"O yıllarda İzmir'de adı komüniste çıkmış ve kendisi de gerçekten komünist olan Ahmet Sucu diye bir yoldaşımız vardı. O da TSEKP'den ve ben Bergama'ya dönünce, bir ayağım da İzmir'de ya, onunla da görüşüyorum. O günlerde İzmir'e sık gitmemin nedeni de nişanlım Neriman: Nitekim 12 Temmuz 1946'da beş yıldır beni bekleyen nişanlım Neriman İdemen ile evleneceğim. Yani bu nedenlerle İzmir'e sık sık gidiyorum. İşte Ahmet Sucu benimle ilişki kurdu. Bu arada İzmir'in Karşıyakalı gençlerinden ve daha çocuk yaşında "komünist" damgası yiyerek hapis yatmış genç şair Attilâ İlhan, yine onun gibi şair Şükran Kurdakul ve tiyatro yapmak isteyen ve yapan Aclan Sayılgan, bu üç genç, ismimi duymuşlar ve ille benimle tanışmak

istiyorlar. Nitekim bir gün Karşıyaka'da Atillâ İlhan resmen yolumu kesti ve bana şu soruyu sordu:

- Fahri Petek siz misiniz?

- Evet benim.

"Atillâ ile böyle tanıştım. Sonra onunla ve onun ayrılmaz parçaları gibi olan öbür iki gençle düzenli olarak haftada bir veya iki kez sohbet etmeye başladım. Uzun uzun konuşurduk. Bu üç genç arasında o günlerde en sert ve en katı Stalinci olan Aclan Sayılgan'dı. Attilâ kat'iyen. Attilâ o günlerde bile son derece temkinliydi. Attilâ hiç bir zaman komünist olmadı. Yanılmıyorsam TSP'ye üye oldu bir ara, ama hiç bir zaman sosyalist olmadı. Belki bir parça sosyalist tarafı olan bir gençti o sıralarda. Genel olarak yazmaya tutkundu, özellikle de şiir yazmaya. Şükran Kurdakul ise hakikaten inanmış bir gençti. Ve çalışkan. Şükran Kurdakul çok sağlam çocuklardan biriydi.

Bu üç genç, teyzemin evine gelip giderlerdi. Bazen bir kahvede buluşurduk. Bu grubun içinde dördüncü bir genç daha vardı. Son derece sıkılgan bir gençti. Onu çok az gördüm. Belki bir, belki iki kez. Ama öbür üçlü ile sık sık görüştük.

Attilâ ile daha sonra 1949 ve 1950'de filan Paris'te karşılaştım. *Abbas Yolcu* isimli kitabında geçmişteki ve Parisli yıllarındaki anılarını, karıştırarak, yazıyor."

Burada araya giriyorum; Fahri Petek'le sohbetimiz şöyle sürüyor:

Abbas Yolcu'da nalıncı keseri gibi biraz kendine yontuyor ama, bir yerinde, Fahri Petek'le "Bir keresinde 'Bandırma-İstanbul' yolunu beraber geçmiştik!" diyor. (s.135'te). Nasıl oldu bu yolculuk?

Haa, evet. İzmir'den İstanbul'a gitmek için o yıllarda iki yol vardı: Ya İzmir'den vapurla gideceksin. Ya da İzmir'den trenle Bandırma'ya, oradan da vapurla İstanbul'a. Bu ikinci yol daha hesaplı olduğu için, ben bu yolu tercih ediyordum. Bir seferinde Attilâ da benimle geldi. Anlattığı bu yolculuk. Ama ayrıntılarını hiç hatırlamıyorum. Attilâ bu, kimi şeyleri bazen böyle sır dolu bir hava vererek anlatmaya bayılırdı. Attilâ'dan aklımda kalan bir nokta daha var: Attilâ'nın atması, abartması da çoktur. Romancılığından kaynaklanan bir şey.

Kurgu yaparken atması, uydurması, yaratması son derece doğal. Ama aynı şeyi gerçek ve yaşanmış olaylarda da yapınca işin tadı kaçıyor. Garip oluyor; hele apaçık maddi hatalar da yapınca.

Attilâ iyi romancı değildi, iyi şairdi.

O sırada bizi dinleyen Neriman Hanım devreye giriyor:

- Attilâ İlhan'ın çocukken komünist damgası yiyerek hapse girmesine yol

açan defteri mi kitabı mı hediye ettiği kızı tanırdım. O zamanki eczacının kızıydı.

Fahri Petek ekliyor:

- Attilâ İlhan'ı Neriman'a ben tanıştırdım. Attilâ çok zeki bir gençti. Pırıl Pırıl zekâsı olan bir insandı.

Neriman Hanım:

- Seni çok severdi.

Fahri Petek:

Severdi fakat benim komünistliğimi de hiç hazmedemezdi. Hele benim o yıllardaki Stalinciliğimi. Aslında daha sonra ben anti-Stalinci oldum ama sırf Attilâ'nın damarına basmak için, onunla tartışırken yine Stalinci tavırlar takınır, hatta açıkça Stalin'i savunurdum. Attilâ küplere binerdi. Ama ben bir komünist olarak ona karşı Stalin'i savunmak zorundaydım. Attilâ bunu anlayamazdı o yıllarda. Attilâ sevimli bir gençti her şeye karşın. Zaman zaman İstanbul'a geldiğinde beni bulurdu. Hatta bana ilk kez Attilâ öğretti lakerdayla şarabın da iyi gittiğini. Beyoğlu'nda Balık Pazarı'nın arkasındaki bir lokantada şarapla lakerdayı tattırdı. Hiç bilmiyordum. Çünkü lakerdayı biz rakıyla yeriz, yerdik.

ACLAN SAYILGAN NASIL POLİS OLDU?

TSEKP'nin İzmir'de şube kurduğunu biliyoruz. Bu şubede TKP'li ünlü komünistler de yer alıyor: Örneğin "Giritli" veya "İzmirli" lakablarıyla tanınan Câzım Aktimur. Kimi kaynaklara göre "Herif yirmi milyonluk", çok zengin yani. Onun partilediği Yusuf Etik ve daha başkaları da var...

Yusuf Etik aynı zamanda sendikacı. Ama bir süre sonra "polise teslim oldu", "ajanlaştırıldı".

Bu arada TSEKP İzmir şubesinde MAH (daha sonraki MİT) ajanı olarak Şükrü Dinsel de var. 16 Aralık 1946'da partilerin yasaklanması ve yöneticilerinin pek çoğunun, özellikle TKP'li olanlarının tutuklanmalarından sonra sorgulamayı yapan savcı Kâzım Alöç, Rasih Nuri İleri'nin çok yerinde tespitiyle, "ajanları gizlemek için" soyadlarını değiştirme yöntemini bu kişi için de kullanarak soy ismini "Düşünsel"e çevirmiş... Yani onun Şükrü Düşünsel diye yazdığı Şükrü Dinsel de polis olarak parti bünyesinde faaliyet yürütüyor o tarihlerde...

Kimin ajan, kimin polis olduğu sorgulamalar ve duruşmalar faslında ortaya çıkıyor. Bunlar bugün artık bilinen meseleler. Ama asıl önemlisi o tarihlerde TKP ve TSEKP bünyesine polisin sızmış olmasıdır.

Fahri Petek'le yakınlık kuran gençlerden biri olan Aclan Sayılgan da birkaç yıl sonra ajanlaştırılacak. Ama 1946 sonbaharında Aclan Sayılgan inanmış bir komünisttir ve o günlere ilişkin ve Petek'le yaşadığı bir İstanbul anısını şöyle aktarıyor: "1946 Sonbaharıydı. (...) Fahri ile TSEKP'nin merkezine gittik. Şefik Hüsnü gelecekti. Sendikalar Birliği'ndeki (Bu biraz önce sözünü ettiğimiz İİSB olmalı. MŞG) konferansı üzerine konuşulacaktı. Hastalanmış, gelmedi."

Bu anı ve daha önce Attilâ İlhan'ın yazdığı ve bununla ilgili olarak Petek'in anlattıkları, İzmir'deki arkadaş grubunun zaman zaman İstanbul'a gittiğini gösteriyor.

Attilâ İlhan, Şükran Kurdakul, Aclan Sayılgan üçlüsünden Aclan Sayılgan TKP'li bir tiyatro sanatçısı olarak 1952'de Ankara'da tutuklandı ve İstanbul'a getirildi. Sorgulama süreci içinde "ajanlaştırıldı". TKP tarihi içinde bilinen hadiselerden biridir bu. Fahri Petek bu konuda kendi görüşünü şöyle açıklıyor:

"Bana kalırsa Aclan, eşi yüzünden ajan oldu. Aclan çok korkaktı, bunun da etkisi var elbette. Ama eşinin siyasetten nefret etmesi, komünistlerden öcü gibi korkması da belirleyici oldu. Aclan'ın sağlığı da iyi değildi. Bu durumda sorgulamada baskıya, işkenceye dayanması mümkün değildi. Bunu elbette onu affetmek için söylemiyorum, ama gerçek buydu. Eşi fena halde burjuvaydı ve Aclan'ın böyle komünistlik filan türünden belalı işlere girmesine şiddetle karşıydı. Elbette gözaltındayken gördüğü muamele de etkileyici oldu."

Aclan Sayılgan'ın *Tutuklama* başlıklı bir kitabı var: Romanlaştırmak isteyerek ve isimleri değiştirerek 1951 Ekiminde başlayan ve 1952'de Ankara'da süren TKP tevkifatını, gözaltı sürecini ve işkenceyi kendine göre anlatıyor. Kendisi ve polis hariç herkesi eleştirdiği, bırakın eleştirmeyi yerden yere vurduğu bu kitapta, Aclan Sayılgan genel olarak TKP yönetimini ve özel olarak TKP Ankara sorumlularını suçluyor. Bu arada kendisi gibi tiyatro oyuncusu olan Ulvi Uraz ve eşiyle, isimlerini değiştirerek, ama hemen tanınmaları mümkün, akıl almaz derecede kaba bir biçimde alay ediyor. Onların da nasıl herkesi ele verdiklerini anlatıyor...

Aclan Sayılgan 1974'te İstanbul'da Ötüken Yayınları tarafından yayınlanan bu kitabını imzalayarak şu notla Fahri Petek'e göndermiş: "Fahri Petek merhaba! 9 Ağustos 1975, Ankara. İŞTE BENİM BÜYÜK TRAJEDİM!" Büyük harfle yazan Aclan Sayılgan'dır. Sonra imzalamış ve ilk sayfaya da o günkü adresini yazmış: "Adresim: Aclan Sayılgan, Nergis Sokak 3/11 Çankaya/Ankara. Tel. 27 64 60."

TKP ve solun tarihinde, Aclan Sayılgan sorgulama sürecinde "çözülen" ne ilk ne de son komünisttir. Ama asıl mesele şurada: TKP kendi saflarına ajanların sızdığını saklamak istediği için veya başka nedenlerle bu tür isimleri daha sonra yeterince teşhir etmedi. O zaman, Aclan ve benzerleri, Şükrü Dinsel ve diğerleri, koşullar elverdiğinde ilerici çevrelerde yeniden "polislik görevlerini" icra etmek olanağı buldular. Kendilerini "eski tüfek" diye tanıtmayı asla ihmal etmeden. Aclan'ın 1960'ların ikinci yarısında Ankara'daki devrimci gençler arasında "çalıştığı" biliniyor örneğin. Nitekim 12 Mart 1971 askeri darbesinden sonra, yayınladığı bu kitabında ve daha sonraki kitaplarında şu nokta saptanabiliyor: Aclan Sayılgan'ın kitaplarının or-

tak özelliği, polis kaynaklarına bağlı olarak yazılmış olmalarıdır. Bu açıdan tarihçilerin ve konuya ilgi gösterenlerin işine yarayabilecek unsurlar içeriyor: Polisin meselelere nasıl baktığını anlayabilmek için. Nasıl çalıştığını görebilmek için.

1946 yaz aylarında Fahri Petek, üç meraklı, zeki ve inanmış veya yolunu arayan gençle konuşmalarında yıllar sonra neler olup biteceğini bilemezdi elbette. O gençler de nasıl bir geleceğe doğru yol aldıklarını bilmiyorlardı elbette. Bu üçlüden Fahri Petek'in istediği derecede ve düzeyde inancını koruyan tek kişi Şükran Kurdakul'dur. O da nitekim "ustasını" unutmadı. Fahri Petek anımsıyor: "Bir seferinde Almanya'ya gelmişti, oradan beni aradı ve 'Türkiye'ye gelirsen görüşelim' dedi. Ama maalesef fırsat bulamadık. Oysa onunla yeniden görüşmeyi ne kadar çok isterdim."

Bugün bu üçlüden kimse kalmadı maalesef.

Her biri yaşamını değişik yönlerde yaşadıktan sonra.

16 ARALIK 1946

İki sosyalist partinin, emekçilerden, gençlerden ve öğrencilerden göreceli ilgi görmesi CHP'yi, devleti ve hükümeti fena halde korkuttu. 1946'da CHP sosyalist partileri önce kuşkuyla izledi, kimi şubelerine polis sızdırıp gelişmeleri öğrendikten sonra, bu partileri, kuruluşlarından altı ay kadar sonra, Sıkıyönetim aracılığıyla kapatma kararı aldı.

TSP, TSEKP ve sendikaların yöneticileri, 15 Aralığı 16 Aralığa bağlayan gece ev ve işyerlerinden alınarak tutuklandılar. Tutuklamalar İzmir'de sürdü. İzmir yanında partilerin diğer kentlerdeki şubeleri de kapatıldı: Adana 19 Aralık'ta, Ayvalık 20'sinde, Samsun 27'sinde, Gaziantep 29'unda. Bu arada Zonguldak'ta kurulu Maden Kömürü Havzası İşçileri Sendikası da 19 Aralık 1946'da kapatıldı.

Böylece Sol, siyasi yaşamdan ve işçi hareketinden tamamen dışlanmış oluyordu. Veya en azından ülke yöneticilerinin yapmak istediği buydu.

O günlerde dünya komünist hareketini yakından etkileyecek bir gelişme de yaşandı: 28 Haziran 1948'de Tito ve Stalin arasında "kopuş" yazıldı tarihe. Tito'nun kendisini Stalin'le eşit bir lider olarak algılaması ve bunu her yerde hissettirmesi ve daha bin bir neden sonucunda ayrılık kaçınılmazlaştı. Ve bu bütün komünist partilerde de yankılandı. Artık parti içinde birini kötülemek için "troçkist" denmiyor, "titist" deniyordu. TKP'de de benzer şeyler yaşandı. Fahri Petek nitekim bir süre sonra "titist" damgası yiyecek ve TKP içinde "çıkışa" doğru sürüklenecektir.

Fahri Petek ile Aralık 1946'da ve sonrasında olan-bitenleri konuşuyoruz:

- TSP ve TSEKP kapatılıp, yönetici ve üyeleri gözaltına alındıklarında siz Bergama'dasınız. İstanbul'da kalmış olsaydınız sizi de gözaltına alacaklardı mutlaka.

- Garanti giderdim. Ben o sırada Eczacılık'ı bitirmiş, Bergama'ya gelmiş, evlenmiş ve kasabama yerleşmiştim. Aynı zamanda TSEKP üyeliğim de sü-

rüyor. İstanbul ile ilişkim devam ediyor. Haberleşiyorum düzenli olarak. Gidip geldiğim de oluyor. Tutuklamalar başladığında Bergama'daydım, eczanemizde çalışıyordum. Tutuklanmaktan kurtuldum. Nasıl kurtuldum bilmiyorum, doğrusunu isterseniz. Birtakım yorumlar yapabilirim: Belki sadece TSEKP'nin en üst düzeydeki yöneticilerini tutukladılar. Belki benim ismime rastlamadılar. Belki rastladılar ama İstanbul'daki adresimde bulamadılar.

"Ben o günlerde İstanbul'daki kunduracılar ve tütün işçileri tarafından tanınıyorum ama öyle yazıp çizen biri olmadığım için ve üst düzeyde görevlendirilmediğim için kamuoyunda kimse beni tanımıyor. Bu, burada işime yaradı sanıyorum.

"İstanbul'daki bütün yoldaşları aldılar. İzmir'de bizim Sucu kardeşleri aldılar. Yani Ahmet Sucu ile abisini.

"Yeri gelince anlatacağım gibi, aradan zaman geçip, Ocak 1949'da yeniden tutuklamalar başlayınca, Dr. Hulusi Dosdoğru bana İstanbul'dan telefon edip "Sen bir süre Bergama'dan ayrılsan, yurtdışına çıksan iyi olur" demek zaruretini duydu. Benim Paris maceram da bunun üzerine başladı. Yani can derdinden.

"Şunu hemen belirtmeliyim: Bergama'da o günlerim hiç de rahat geçmedi."

"ECZACI FAHRİ"

Fahri Petek Fakülte'den mezun olur olmaz Bergama'ya döndü. Temmuz 1946'dan Paris için yola çıktığı Temmuz 1949'a kadar, neredeyse tamı tamamına üç yıl boyunca Bergama'da babasından kalan eczanede çalıştı. O nedenle Türkiye'de onu tanıyanlar ve sol çevreler arasında "Eczacı Fahri" diye bilinir.

Eczacılık o yıllarda bugünkünden çok çok farklıydı. Bir defa eczacılık babadan/oğula ve ender de olsa babadan kız çocuğuna, kuşaktan kuşağa geçen bir meslekti. 1928'de dönemin Sağlık Bakanı Refik Saydam'ın eczacılığı "yabancılardan kurtarmak" için çıkardığı bir kanuna göre her on bin kişiye bir eczane açılması kabul ediliyordu. Aynı yasaya göre, bir eczacı öldüğünde ailesine beş yıl süre tanınıyordu eczaneyi işletmeyi sürdürmesi için. Bu süre sonunda ailenin tahsilde çocuğu varsa, 18 yaşına gelene kadar ya da liseyi bitirene kadar süre uzatılıyordu: Çocuğun Eczacı olmayı taahhüt etmesi halinde mesele çözümleniyordu. Bu açıdan bakınca Fahri Petek'in babasının vefat ettiği 1927 yılından, yani beş yaşından beri mesleki geleceği önceden belirlenmişti zaten: Eczacılık. Ve öyle de oldu.

O yıllarda eczacı aynı zamanda ilacı üreten kişiydi. Bir hasta doktorundan aldığı reçetesiyle geldiğinde bugünkü gibi önceden hazırlanmış, kutularına konulmuş ilaçları raftan indirip müşteriye vermek söz konusu değildi. Eczacı birçok ilacı eczanesinin arkasındaki veya bir köşesindeki Laboratuvarında bizzat hazırlardı. Eczacı kimyayı ve biyokimyayı, kısacası mesleğini iyi bilmeliydi. O yıllarda yinelenen ve genel olarak Atatürk'ün doktoru Hilmi Ziya'ya atfedilen şu söz bu durumu çok iyi açıklıyor: "Hazır ilaç eczacıyı atalete, doktoru cehalete sürükler."

Fahri Petek eczaneyi bizzat çekip çevirene kadar eczane bir mesul müdür, bir-iki kalfa ve bir-iki çırakla, annesinin yönetiminde çalıştırıldı. Zaman zaman Fahri Petek'in öğrencilik arkadaşı İhsan Yücel de çalıştı eczanede.

Fahri Petek eczanenin başına geçtiğinde kalfa olarak Mehmet ve Nesim vardı. Nesim'le, Gaye Petek, Eylül 1996'da karşılaştı ve geçmiş üzerine sohbet etti. O gün Nesim şunları anlattı:"Fahri Bey, çok sosyal bir adamdı. O zamanlar eczacılık çok önemli bir meslekti. Bergama bugünkü Bergama değildi. Eczacı çok önemli bir sıfattı. Fahri Bey boş zamanı olunca köylülerle oturur, onlarla çay içer, satranç oynardı, sohbet ederdi. Bu o günlerde pek alışılmış bir davranış değildi. Çünkü onun gibi bir statüdeki insan öyle köylülerle, emekçilerle, işçilerle oturup konuşmaz, çay içmez, satranç oynamazdı. Bu yüzden Fahri Bey toplumsal bir insandı. Sevilirdi. Diğer eczacılardan ve benzeri meslek sahiplerinden bu özelliği nedeniyle hemen ayrılıyordu."

Sadece bu da değil: Fahri Petek güzel alışkanlıklarını da sürdürüyordu.

Öte yandan mezun olur olmaz yaptığı ilk iş elbette beş yıldır nişanlısı olarak kendisini bekleyen Neriman Hanımla evlenmek oldu. Gaye'nin bu konudaki bir yorumu ilginç: "Babaannem Nebile Hanım, annemi sevmedi: Çünkü evlenerek tek oğlunu elinden aldı."

Bu konuda Fahri Petek aynı kanıda değil. Ancak Nebile Hanım beş yıl geciktirdiği evliliği artık önleyemeyeceğini 1946 Temmuzunda anladı ve bu iş en iyi biçimde yerine getirildi.

Bu arada, Gaye'nin aktardığına göre, "Nebile Hanım namazını düzenli kılıyordu", ama "babamdan saklıyormuş. Babama kendisini beğendirmek için. Aslında babam bal gibi biliyormuş ama bilmezlikten geliyormuş. Yani anne ile oğlu arasında bir tür danışıklı dövüş söz konusuymuş." Fahri Petek'e göre Gaye'nin burada söyledikleri "Tamamiyle hayal."

Bergama'da o yıllarda üç eczane vardı. Petek'lerin eczanesi tam ortadaydı. Bergama'da bir de Orduevi vardı.

AVNİ HİLMİ ECZANESİ EN İYİSİ

Fahri Petek o günleri şöyle anımsıyor: "Bergama o günlerde çok gericiydi. Benim komünist olduğum elbette biliniyordu. Bu arada yoksullara ucuzluk yapmam hatta zaman zaman birçoğundan para bile almamam ve kimi doktorun abartmalı reçete yazmaları üzerine aramın bozulması üzerine çevremde garip şeyler olmaya başladı: Kimi itler eczanemin önüne kadar gelip 'Ananı avradını... komünistleri biz şöyle yaparız, böyle ezeriz,' türünden havlıyorlardı.

"Bergama'da Türkçü bandrollar vardı, elektrik direklerinin arasında asılı: Nihal Atsız isimli kafatasçının, ırkçının deyişleri: Örneğin 'Komünizmin belini kırdık!' gibi.

"Bergama'daki Askeri Mahfel'de (Bugünkü Orduevi. Fransızca *Le Cercle Militaire*'den çevrilerek Askeri Mahfel denilmesinin da altı çizilmeli: Fransızcanın etkisini vurgulamak için. MŞG) akşamları askeri garnizonun subayları bir araya geliyor, toplanıyor, orada yiyip içiyorlardı. Sohbet ediyorlardı. O günlerde Askeri Mahfel'e bir levha konulmuş: 'Eczacı Fahri Petek'ten ilaç almayınız!' Bunu bir slogan gibi iri harflerle yazmış ve oraya asmışlar.

"Ayrıca bütün askerlere de sözlü olarak iletmişler: 'Fahri Petek'ten ilaç almayın, ondan ilaç alırsanız paranız Moskova'ya gider anlamına gelecektir. Bir kuruşluk bile alışveriş yapsanız paranız Ruslara gidecektir.' Buyurun bakalım! Çok komik bir laf, çünkü aynı adamlar bir yandan da bizi, yani komünistleri 'Moskova'dan para alıyorlar' diye suçluyor, çamur atıyorlardı.

"O zaman bu iş nasıl oluyordu? Onlara bakarsak, bir kuruş bile alsak Moskova'ya gidiyor ama bize, aynı zamanda paralarımızı gönderdiğimiz Ruslar para veriyor (!) Burada bir çelişki yok mu?"

Bu sırada Neriman Hanım araya giriyor:

"Orduevi'ndeki bazı subayların 'Fahri Petek'ten alacağınız her aspirinin parası Rusya'ya gidiyor' dediğini duyuyorduk."

Fahri Petek sözü alıyor yeniden: "Evet bu tür ırkçı, aşırı milliyetçi subaylar vardı. Ama şunu da vurgulamak zorundayım: Bu tür subaylara rağmen birkaç subay, eczanemizin arka kapısından içeri girip, benimle görüşmek cesaretini gösteriyorlardı.

"Örneğin şimdi ismini anımsayamadığım bir yüzbaşı vardı: Eczanenin önünden geçiyor, böyle alttan bir bakış sarkıtıyordu. Bizim eczaneye subay girmezdi hiç. Önünden geçen içeriyi çok iyi görürdü. İşte o yüzbaşı önce önünden geçerdi, içeride müşteri olmadığını görünce arka kapıdan içeri girerdi. O da komünist olduğumu duymuş ve bana aynen şunları söyledi:

"- Fahri Bey, kusura bakmayın, ön kapıdan girecek durumumuz yok maalesef. Biliyorsunuz. Fakat ben sizi tanımak istiyorum, onun için bu yoldan girdim içeri, kusura bakmayın.

"O akşam onunla biraz sohbet ettik, sonra çok iyi dost olduk. Artık ön kapıdan girip çıkmaya bile başladı. Zamanla solcu fikirleri daha çok benimsedi. Sonra birkaç arkadaşıyla gelmeye başladı.

"Bu arada başka bir subayla da bakın nasıl arkadaş olduk: Eczanenin vitrininde babamın döneminden kalmış, *palmolive* marka ve bizim de yadigârdır diyerek kaldırmadığımız sabunlar var. Bir subay bu yılların sabunlarını görünce içeri girdi; o da arka kapıdan, ve bana:

"- Beyefendi, ben bu sabunlara bayılırım, bana satar mısınız lütfen? Kaç liradır? dedi.

Ben de o zaman:

"- Bu sabunlar babamın döneminden kalmış, fiyatlarını bilmiyorum, alın lütfen hediyem olsun dedim.

"Subay aldı sabunları. Çok memnun oldu tabii. Onunla da böyle arkadaş ve giderek dost olduk. Başka bir-iki subayla da.

"Bana karşı sempatileri şuradan kaynaklanıyordu: Benim halka, yoksullara nasıl davrandığımı görüyorlardı. Subay da olsalar bu adamlar da sonuçta bu halkın çocukları, bu yoksul ailelerden gelme insanlardı. Beni ve komünistliğimi bu açıdan kabul edilebilir bir şey olarak görüyorlardı. Çünkü aynı zamanda okumuş yazmış, ülkenin değişik yörelerini tanımış insanlardı.

"Aslında subaylar haklıydılar: Çünkü mesele başka yerdeydi. Yani bizim, komünistlerin parmak bastığı yerde: Yoksulların, fakirlerin sayısının çokluğunda. Ben bu tür insanlar geldiğinde onlardan genel olarak para almazdım. Hiç para almazdım.

"Pazartesi günleri Bergama'nın pazarı kurulurdu o yıllarda. Babamın döneminden bize alışmış, bir anlamda müşterimiz olmuş köylüler var: Onlar gelirdi o gün. Bir günde iki yüz elli reçete yapardım. Öbür eczane elli re-

çete yapardı. Beriki yirmi beş. Buna rağmen bizim iki yüz elli reçeteden aldığımız para onların elli veya hatta yirmi beş reçeteden aldıklarından daha az olurdu.

"Çünkü birçok köylüden, yoksul oldukları için, para almazdım. Birçoğundan ise çok ufak miktarda para alırdım. O insanların durumunu görüp onlardan ilaç parası alabilmek için kalpsiz olmak lazım. Eh! Bizde de o günlerde, bugünlerde olduğu gibi, kalp vardı. Yapamazdım. O insanların o yoksulluğunu görüp onlardan para filan alamazdım kardeşim. Alamazdım. Hep söylüyorum ya ben komünizme kitaplardan gelmedim. Ben bir burjuva çocuğu olarak halkımı görerek, yakından izleyerek komünizme geldim.

"Köylüler geliyorlar, eczanede sıraya giriyorlar, adam verem. Hastalığı belli: Gittiği doktor kalkmış adamın hiç bir işine yaramayacak şurup murup bilmem ne yazmış. Çünkü bazı doktorlar kendi yakını, arkadaşı tanıdığı eczacıyı zengin etmek için hastalarına gelişi güzel ve akıl almaz derecede abartmalı ilaçlar yazıp reçetelerini dolduruyorlardı. Ben bunu hemen görüyordum. Arif olan anlar misali.

"Köylü arkadaşa soruyordum: Kardeşim kaç paran var? 'Şu kadar' diyor. O zaman ona sen git o paranla et al, karaciğer al, tereyağı al, onları ye diyordum. Böyle davranınca doktorlar bunu duydular. Onlarla da aram bu yüzden bozuldu. Bu arada doktorlar da benim kendileri ile diğer eczacılar arasına girmemi bozmak için şöyle bir yöntem geliştirdiler: Bir hasta doktora gidince, doktor laf arasında soruyor:

"- Reçetenizi hangi eczanede yaptırıyorsunuz?

"- Orta Eczane'ye, Fahri Bey'in eczanesine gidiyorum cevabını alınca, reçeteyi üslubuna uygun yazıyor. Yani ıvır zıvırla doldurmuyor. Reçeteye hastanın hastalığını tedavi edecek, sadece tedaviye yönelik ilaçlar yazmak zorunda kalıyor. Oysa tanıdığı bir eczacı olsa reçeteyi yalancı dolma gibi dolduracak. Benim o tür taraklarda bezim olmadığı için bana gelenlere hakkıyla reçete yazıyor. Ama bu doktorlarla eczacılar arasındaki alavere-dalavereyi bozuyordu. Ben bu alanda da bir tür engel gibi görünmeye başladım. Doktorlar ki bunlardan birkaçı Bergama'nın en zenginlerindendi. Hatta toprak ağası olan bir doktor bile vardı. O zaman onlar da beni sıkıştırmaya başladılar. Bergama'dan ayrılıp Paris'e gelmemde onların da rolü oldu. Ama aslında ben de epey hırpaladım onları. Hatta birinin çiftliğine kadar gidip oradaki tarım işçilerine TSEKP'nin propagandasını bile yaptım. Ama gel gör ki TSEKP saflarına kazanmak için çabaladığım işçilerin ilk işi Bergama'ya kadar gidip doktor-toprak ağasına, 'Fahri Petek çiftliğe gelip sizin aleyhinize propaganda yaptı' deyip beni ihbar ettiler.

"O günlerde üzülerek şunu anladım: İşçiler kendi çıkarlarının nerede olduğunu bilmiyorlar. Benim anlattıklarımı sadece ve sadece toprak ağasını ve patronu kötülemek olarak algıladılar. Biz bu işçileri, bu köylüleri, bu emekçileri nasıl bilinçlendirebilirdik? Hepsini üniversite mezunu yaparak mı? Biz bu insanları o patronlara karşı nasıl örgütleyebilirdik? Nasıl? Halkımızın ne tür bir halk olduğunu o günlerde biraz daha yakından ve farklı bir açıdan görmeye başlıyordum. Tabii İstanbul'daki bizim bilinçli, örgütlü kunduracıları unutmuyorum. Onlar çok kaliteli insanlardı. Ama Bergama'da tutucu, bilinçten yoksun ve bilinçlenmeyi arzulamayan tembel köylüler buldum.

"Ama her şeye karşın birçok köylü ile aram çok iyiydi. O kadar çok seviliyordum ki kimi köy muhtarı Bergama'ya gelen köylülerine 'İlaç alacaksan Fahri Petek'e git' diyorlardı. Veya birçoğu babamın ismini unutmadıkları için 'Avni Hilmi Eczanesi en iyisidir ondan şaşma!' uyarısını yapıyorlardı köylülerine. Köylüler düzenli olarak bana geliyorlardı. Ama zenginler asla. Biri hariç!"

KEL BAŞA ŞİMŞİR TARAK

" Evet, biri hariç!

"Bergama'nın en zenginlerinden bir adam vardı: 'Pamukçu' diye bilinen bu zat benim eczaneye asla gelmeyen şuurlu gerici bir adamdı. Ama bir gün bana bir işi düştü. Ve hayatımdaki en büyük kazığı o herife attım.

"Adam anlaşılan zamanını, saatini iyi ayarlamış ve benim olmadığım bir anda eczaneye gelmiş, reçetesini göstermiş. Kalfam Mehmet bakmış, anlamamış ve bunun üzerine 'Fahri Bey'e sormak lazım' demiş. Adam reçetesini bırakıp savuşmuş.

"Durum şu: Daha önce öbür iki eczaneye gitmiş, ama İzmir'deki bir doktordan aldığı reçete Latince yazıldığı için o eczanedekiler hiç bir şey anlamamışlar. Bizim Mehmet de öyle: Latince bilmediği için reçeteyi çözememiş.

"Neyse ben baktım: Reçetede yazılı ilacın hazırlanması kolay. Kalfayı gerekli malzemeyi alması için aktara gönderdim. Adamın kafası kaşınıyormuş. Ve ilacın bu kaşınmayı geçirmesi arzulanıyor. Kalfa aktardan döndü. Reçetede 50 derecelik alkol konmalı yazılı. Ben 80 derecelik alkol koydum. Maksat kuvvetli (!!) bir ilaç yapmak.

"Bizim 'Pamukçu' tam 'Hacı Ağa' ya İzmir'deki reçeteye 5 lirayı bayılmış. Aslında 3 liralık filan bir reçete olması lazımken. Birinci kazığı oradan yemiş. Güzel! O günlerde 5 lira çok büyük para. Ve adam zengin olduğu için elbette gıkını çıkarmadan 5 papeli vermiş.

"Akşam üzeri adam geldi. İlacını verdim. Merakla sordu:

"- Kaç lira?

"- 15 lira dedim. 'Pamukçu'da şafak attı:

"- Beyefendi (işe bakar mısınız bize selam vermeyen adam birdenbire beyefendi diyor!) nasıl olur? Bu ilacı İzmir'de bile 5 liraya yapıyorlar.

"- Olabilir; ama mutlaka bazı malzemeden tasarruf etmişlerdir. Zaten ara-

daki farkı hemen fark edeceksiniz (!) Bu ilaç öyle kolay bulunan bir ilaç da değildir deyiverdim. İçimdense gülmekten bayılıyorum: Göreceksin hanyayı konyayı diyorum.

"Adam mecbur, aldı ilacı ve 15 lirayı verdi. Gitti. Ama hiç memnun değil. Bu işte bir 'komünistlik' hissetti belki. Kim bilir?

Ertesi gün bizimki çıkageldi: Bir memnun bir memnun ki hiç sormayın! Eczanenin ön kapısından girdi ve ne dese beğenirsiniz:

"- Fahri Bey bravo! Şimdi anladım, hakkaten İzmir'dekiler malzemenin hepsini koymamışlar. Senin yaptığın ilaç müthiş! Kafamı bir yakıyor ki sorma! Yahu harika bir ilaç yapmışsın! Ellerine sağlık! (Fahri Abi ile gülmekten kırılıyoruz. Tam Aziz Nesinlik bir hikâye!) Bense o sırada içimden 'Tam da buna layıktın Pamukçu!' diyorum.

"Bu ilacımı 'harika' bulmasına rağmen Pamukçu' hazretleri maalesef eczanemizin müşterisi olmadı. Çünkü zengin takımı söz birliği yapmıştı: 'Komünistin eczanesine gitmemeliyiz!' Ayrıca adamlar resmen korkuyorlardı: Komünizmi bulaşıcı bir hastalık sanıyorlardı. Ya onlara da bulaşırsa!"

Fahri Petek'e Bergama'daki üç yıllık eczacılığının sonucu konusunda şu yorumumu yapıyorum:

Siyasi olarak mimlenmişsiniz, adınız komüniste çıkmış, "Moskova'ya para gönderdiğinizi" bile iddia edenler var. Öte yandan diğer eczacılarla aranız iyi değil. Bunlar yetmezmiş gibi bir de doktorlarla ilişkileriniz pek fena. Orduevi'nin müdavimi kimi subaylar tarafından kara listeye alınmışsınız, onların etkisiyle erler sizin eczanenize uğramıyor. Bu durumda birçok yönden epey sıkıştırılıyorsunuz. Değil mi? Fahri Petek'in yanıtı tek sözcük: "Evet!"

Bunlar yetmezmiş gibi, Ocak 1949'da TSEKP ve/veya TKP ile ilişkisi oldukları sanılanlara yönelik baskılar ve yeni tutuklamalar başladı. Tehditler var ve Fahri Petek başına kötü bir şey gelmesinden çekiniyor.

O günlerde İstanbul'da Doktor Hulusi Dosdoğru da Fahri Petek'e yurtdışına çıkmasının yararlı olacağını söylüyor. Bunu ve sonrasını Fahri Petek şöyle anlatıyor: "Doktor Dosdoğru bana şunları söyledi: 'Bizi de tutuklayacaklar belki ama sen Türkiye'de kalma, gençsin yurtdışına çıksan daha iyi olacak. Çünkü seni de tutuklayabilirler. Oysa biz senin dışarıya çıkmanı istiyoruz. Örneğin Paris'e gidebilirsen çok iyi olur: Orada İleri Jön Türkler Birliği (İJTB) var, şu sıralar sarsıntılı bir yapıda, gidip ona çeki-düzen versen çok iyi olur. Mümkün mü yurtdışına çıkman?'

"Mümkün tabii yurtdışına çıkmam: Fakülteyi bitireli çok olmuyor, Fransa'da, Paris'te doktora yapmak istiyorum diyerek yasal bir biçimde çıkabilirim. Fransa'ya gidebilirim diye yanıtlıyorum Doktor Dosdoğru'yu.

"Hapse girmektense Paris'e gitmeyi tercih etmemi ısrarla istiyor Doktor. 'Hapse girersem üç sene, beş sene kalır, çıkarım sonra, sorun değil' diyorum. Ama Dosdoğru, 'Yok, diyor, yurtdışında herhalde daha faydalı olursun.'

"Aslında ben o sırada psikolojik olarak iki-üç, gerekirse beş sene hapse yatmaya hazırdım. Bunu göze alabiliyordum. Umursamıyordum zindanı filan. Son derece militanca bir yaklaşım, ama o günlerde birçok devrimci de aynı yaklaşım içindeydi. Ve bu çok doğal kabul ediliyordu."

Fahri Petek'e bir soru soruyorum: "O yıllarda işkence yapıldığını duymuştunuz değil mi? İşkence vardı?"

İşte yanıtı: "Tabii. İşkence ama bugünkü veya 1970'lerin başından itibaren ki gibi değildi. Ama yine de dayak, falaka, psikolojik baskı, uykuya engel olmak ve zorlamalar vardı. Ancak ben ve tanıdığım yoldaşlarım, biz, ba-

şından beri, bir devrimci, bir komünist olarak kendimizi bu tür baskı ve zulme hazırlıyorduk, hazırlanmıştık. Ben kendi kendimi, hangi sorulara ne tür cevaplar vereceğime hazırlamıştım. Hazırdım yani tutuklanmaya, işkenceye ve korkmuyordum kat'iyyen. Bu hazırlıklarımı Türkiye'de kullanma olanağı bulamadım; ama Fransa'da DST'de (Fransa İç İstihbarat Teşkilatı) tarafından sorgulandığımda işime yaradı. Baştan hazırlı olmalısın, sorularına öyle yanıtlar vermelisin ki öbür soruyu, tehlikeli ve tatsız soruyu sormasınlar."

Ocak 1949 herhangi bir ay değil: 2 Nisan 1948'de Türkiye'yi terk etmek için yola çıkan ve yolda öldürülen Sabahattin Ali'nin öldürüldüğü Ocak 1949'da gazetelere yansıtıldı ve günlerce bu cinayet üzerine yayın yapıldı. O günlerde TSEKP ve/veya TKP militanlarının bu vesileyle aranmalarının, rahatsız edilmelerinin, tutuklanmalarının gündeme geldiğini tahmin ediyorum.

O günlerde Fahri Petek'in küçük belki ama yine de önemli bir sorunu daha var(dı): Askerlik yapmamış olması. Ve askerlik yapması için çağrılması olasılığı. Şimdi askerliğin ne gibi sorun olduğunu sorabilirsiniz. Haklısınız. Ama o yıllarda askere alınan ve adı komüniste çıkmış birinin başına bir çorap örülmesi mümkündü. Nitekim o yıllarda askere alınan komünistlerden öldürülenler oldu, kimi cinayetler işlendi. Bu konuda Hasan İzzettin Dinamo'nun anıları okunabilir. Ayrıca Vartan İhmalyan da kitabında bakın neler yazıyor: "O zamanlar Türkiye'de, askerlik yapmayan komünistleri askere alır, türlü işkenceler yapar, hatta öldürüp, anasına babasına bir raporla askerde öldüğünü bildirirlerdi." (s. 132).

İşte bu yüzden kimi komünist birçok tehlikeyi göze alıp ülkeyi terk etmek zorunda kalıyordu. Vartan İhmalyan'in kardeşi Jak İhmalyan gibi, kaçak yollardan Suriye'ye geçenler de vardı örneğin.

Mart 1949'da Paris'te İleri Jön Türkler Birliği "Türkiye Gençliğine Hitaben" yayınladığı "I Numaralı Çağrı" ile ismini duyurdu. "Türk irticaı 19 milyon Türk kanını bir avuç dolara değişti" deniyordu çağrıda. Sonu ise şöyle bitiyordu: "Önümüzde Sovyetler Birliği–Amerika Tercihi duruyor. Barış ve Harp duruyor önümüzde, Hayat ve Ölüm. Biz Milli Kurtuluş Gençliği Barışı ve Hayatı tercih ediyoruz."

MERHABA BEBEK

Fahri Petek o günleri anımsıyor: "Durumu anneme anlattım. Eşime de. Annem de, eşim de hapishaneye düşmemi asla istemiyorlardı, elbette. O zaman yapacağım bir tek iş kalıyordu: Kendime bir pasaport çıkarmak ve burslu olarak Paris Eczacılık Fakültesi'nde doktora yapmak üzere ülkeden ayrılmak amacıyla gerekli işlemlere girişmek. O yıllarda pasaport çıkarmak, hele benim gibi mimlenmiş biri için öyle kolay bir iş değildi. Ancak tanıdıklarımın ve CHP'li bir-iki milletvekilinin de yardımıyla pasaport çıkarabildim."

Fahri Petek ülkeyi terk etmek üzere işlemlerin peşinde koşuştururken baba oldu: Evet 1 Nisan 1949'da Gaye doğdu. Minicik bir bebek Karşıyaka'da dünyaya gözlerini açtı. Annesi ve babası çok mutlu oldular, doğal olarak. Ama baba aynı zamanda üzgündü: Çünkü birkaç ay sonra eşini ve daha birkaç aylık kızını yanına alamadan ülkeden ayrılmak zorunda kalacağını biliyordu.

Günü geldi ve Fahri Petek terk-i vatan dedi: 14 Temmuz 1949'da.

Fahri Petek anlatıyor: "Fransa'ya doğru yola çıktığımda altı aylık özel burslu öğrenci statüsüne sahiptim ve doktora yapmak için bir veya iki yıla ihtiyacım olduğunu sanıyordum. Yani en fazla iki-üç yıl sonra Türkiye'ye döneceğimi ümit ediyordum.

"Paris'teki ilk aylarımda da hep bu ümit vardı. Ama işe bakın ki tam kırk yıl, evet tam kırk yıl kalmam gerekti. 1949'da terk etmek zorunda kaldığım ülkeme ancak 1989'da dönebildim. Ve hemen şimdiden söyleyeyim: Fransa'da sürekli olarak rahat ettiğimi sanmayın sakın. Öyle günler oldu ki aç kaldım. Bir hafta boyunca sadece ekmek yemek ve su içmek durumunda kaldım.

"Hemen şunu da eklemeliyim: Ben ayrıldıktan sonra da ailem üzerindeki baskı ve tehditler azalmadı: Annem nitekim polisin ani bir baskınından çekindiği için, kitaplığımda bulunan bütün sol içerikli kitaplarımı, romanlarımı, 'yakmayalım yazık olur' deyip, Neriman'la birlikte bir gaz tenekesine güzelce yerleştiriyorlar ve toprağa gömüyorlar. Bugün bile ne olduklarını bilmiyorum, o kitaplarımın."

ELVEDA BERGAMA ELVEDA İZMİR

O yıllarda yurtdışına giden gemiler İstanbul'dan demir alırlar ve İzmir'e uğramadan ver elini Avrupa derdiler. O nedenle Fahri Petek önce İzmir'e gelecek: Bergama'ya, eczaneye, eczanede çalışanlara ve Bergamalı tanıdıklara elveda dedikten sonra: "Merak etmeyin eni sonu bir yıl, bilemediniz iki yıl sonra dönmüş olacağım" diyerek.

Sonra İzmir'le helalleşmek faslı var: O İzmir ki Akdeniz'in üvey ama en güzel kızıdır: Kendi kaderiyle baş başa. İstanbul'a gitmek üzere İzmir'den trenle ayrılıyor Petek: Yolcu edenler kimler? Kim bilir? En yakın akrabalar: "Teyzem, teyzemin eşi, teyze çocukları, bir-iki arkadaş, Hilmi Dilibal en başta, sonra belki birkaç uzak akraba daha... Neriman ve kucağında üç aylık çocuğumuz, Gaye ve annemle İstanbul'a yola çıkıyorum."

Soruyorum: İstanbul'da Galata Rıhtımı'nda yolcu edenler kimlerdi?

İşte yanıtı: "Neriman ve Gaye ile annem ve bir-iki arkadaş... Galata'dan yola çıktıktan sonra İstanbul'u seyrettim: Yitip kaybolana kadar. O an çok üzülmüyordum. Çünkü bir yıl içinde, en fazla bir buçuk veya iki yıl içinde döneceğimi sanıyordum. Bir-iki yıl içinde Türkiye'nin siyasi havasının düzelmiş olacağını umuyordum ayrılırken. Ama tabii umduğum gibi olmadı."

Daha ilginci şurada Fahri Petek ayrıldıktan neredeyse hemen sonra, Gaye'nin kızamığa yakalanması: Neriman Hanım anlatıyor: "O gitti, biz İstanbul'da kaldık. Fahri'yi Paris'e yolcu ettik. Bir hafta sonra Gaye kızamık oldu. Kızamığın geçmesini bekledim. Ve bu vesileyle İstanbul'da kalma süresi biraz uzadı. O sırada Atillâ İlhan gelmiş beni İzmir'deki evden sormuş, biz İstanbul'daydık. Atillâ ile şu konuşma geçmiş teyzemler arasında:

"Attilâ: Neriman gitti mi?

"- Evet gitti.

"Attilâ: Aman aman çok şükür, demiş, bekleseydi, gidemeyecekti. Gitmeseydi başına bir şeyler gelebilirdi. Eşi komünist diye.

"Attilâ neden eve kadar gelip haber vermek ihtiyacını duydu?"

Neriman Hanım'ın bu sorusuna şu cevabı veriyorum:

- Attilâ İlhan'ın kulağı delik anlaşılan.

Neriman Hanım: Anlaşılan öyle. Atillâ benim başıma bir şey geleceğini haber almış, gelmiş beni uyarmaya. Fahri Petek: Biliyorsun, Atillâ için de 'polis' dendi bir ara.

Fahri Petek Bergama'daki eczanesi için şunları söylüyor: "Türkiye'de kalsaydım, eczanem yüzde yüz batacaktı. Çünkü doğru dürüst para kazanamıyordum. Yoksullardan para almıyordum, bu çok iyi, ama aynı zamanda zenginler de benim eczaneyi protesto ettikleri için boykot uyguluyorlardı. Benden alışveriş yapanların sayısı çok sınırlıydı. Ben Fransa'ya geldikten sonra annem kurtardı eczaneyi. Yoksa eczacılar tarihine eczane batıran ilk ve son eczacı olarak geçecektim." Bergama'daki eczaneyi annesi ve Neriman Hanım idare ediyor. Kalfalarla birlikte.

MARSİLYA'YA BİR BİLET

İstanbul'dan bindiği vapurun ismi mutlaka "Ankara"ydı. Yolcu gemisi. Varılacak liman belli: Marsilya. Üç gün üç gecede mi? Yoksa beş gün beş gecede mi? Marsilya'ya o yıllarda kaç gün ve kaç gecede varılır. Yemesi içmesiyse kesenize göre.

Fahri Petek eczacı ama öyle çok parası olanlardan değil. O nedenle yolcu bileti üçüncü mevki: Ranzalar dizili yatılacak mekânda. Önemli olan denizi gören bir ranza kapmak. Gerisi hikâye.

Bir yıl, tam bir yıl önce Vartan İhmalyan, Barkev Şemikyan ve birkaç Ermeni yoldaş daha aynı yoldan ülkeyi terk etmişler. Komünistler bu yolu iyi biliyorlar o günlerde.

Fahri Petek'in İstanbul'dan ayrılışının kesin tarihini bilmiyoruz. Ama Paris'e gelir gelmez 5. *Arrondissement*'da (ilçede), o sırada yerleştiği otele çok yakın bir mekânda, bir bulvarda çektirip annesine gönderdiği bir fotoğraf var: Arkasında da bir tarih. Gaye bu tarihi 19 Temmuz 1949 olarak okudu. Evet Fahri Petek Temmuz 1949 ortasından itibaren Paris'te.

Fahri Petek'in fotoğraftaki pozu o günlerin en ünlü Fransız aktörlerinden Louis Jouvet vari. Ama bizimki daha yakışıklı. Çok şık. Ve elbette ağzında az daha gagasında diyecektim, cigarası. Bir tür bir rapordur bu: "Sevgili anneciğim, sevgili eşim ve cici Gaye, gördüğünüz gibi Paris nam kentteyim ve iyiyim."

Fotoğrafa biraz daha dikkatlice bakıyorum ve şunu fark ediyorum: Otomobil çok az ve yaya kaldırımı çoookkk geniş.

Ama İstanbul'dan vapura binip Paris'e kadar gelmek de öyle kolay iş değil. Hele Fahri Petek gibi Fransızcanız çok iyi değilse. Fransızların deyişiyle. "Çocukken emziğinizde Fransızca olmamışsa." Nitekim Hilmi Dilibal mektubunda, Fahri Petek'in "az buçuk Fransızca"sından söz ediyor. Evet, bu delikanlı Fransa'nın başkentine Fransızca bilmeden geliyor. Fahri Petek bu açıdan ne ilktir, ne de sonuncu. Ama bunun da bilinmesinde yarar var.

"BOMBA OLSUN DA MİDEMDE PATLASIN EVLAD!"

Ama ne gam. Dahası Fahri Petek vapurda Galatasaray Lisesi rozeti taşıyan bitirim bir gençle tanışıyor: Fransızcanın sırtını yere getirmek artık işten bile değil. Dinleyelim mi hikâyesini? Haydi buyurun dinliyoruz:" İstanbul'dan ayrıldık. O günün akşamı, vapurdayım ve bir oğlan gözüme çarptı. Sol yakasında GS rozeti. Çok sempatik, çok cömert bir tip. Aman dedim Fransızca bilen bir genç Fransa'ya varınca işe yarayabilir. Hemen arkadaş olduk. Şöyle: Önce bir tanıştık:

"- Nereye yolculuk?

"- Paris'e, bir arkadaşım var, onun yanına gidiyorum.

"- Yapma yahu, ben de Paris'e gidiyorum.

"- Tamam, abi beraber gideriz.

"Yolculuk boyunca ayrılmaz arkadaş olduk. Sonra da sürdü bu arkadaşlık. Herifin gözü açık. Vapurda çalışanları, özellikle de garsonları filan ayarlamış, kendine özel rakı sofraları bile kurdurtuyor. Zaten daha merhaba der demez bana ne önerdi biliyor musun?

"- Rakı içelim mi Abi?

"- Nerede rakı? Paramız sınırlı, bu parayla zor rakı içeriz vapurda.

"- Ayıp ediyorusun Abi, ben tedbirimi almışım önceden.

Hemen bavulunu açıp içinden bir şişe rakı çıkarmasın mı? Güvertede tezgâhı kurduk. Ufak tefek bir şeyler de ısmarladık. Tamam: Zaten vakti kerahat de gelmişti. Hemen yakınımızda çok şirin ve yaşlıca bir hanımefendi vardı. Bizimki ona sordu:

"- Nine rakı içer misin?

"Ermeni olduğunu öğreneceğimiz yaşlı ama gerçekten çok yaşlı ve bir o kadar da şirin bu kadın ne dese beğenirsin?

"- Bomba olsun da midemde patlasın evlad!

"Üçümüz demlenmeye başladık. Bravo nineye. Ama bir bardak içince

bomba midesinde patladı. Ve çok hoş bir biçimde sarhoşladı. Onu götürdük, yatağına yatırdık kibarca. Biz ikimiz o bir şişe rakının ifadesini aldık orada. Bizim genç muazzam rakı içiyor. Silip süpürüyor. Bizim rakı sohbeti sürdü.

"Yolculuk sırasında iyice arkadaş olduk. Epey insan ve epey mekân gördük, Akdeniz ile söyleştik, dertleştik. Bizimkilere, İzmir'de, İstanbul'da ve Bergama'da bıraktıklarıma, selamlar gönderdim martılarla. Ve vardık Marsilya'ya. Marsilya'ya vardık."

Fahri Petek bu son cümlesiyle Nâzım Hikmet'in kulaklarını da çınlatıyor...

SAHTE GS'Lİ

Marsilya'ya vardıklarında Fahri Petek'i iki sürpriz bekliyor: İşte kendi ağzından: "Marsilya'ya vardık. Hava çok, ama çok sıcak. Ayrıca limana da giremedik. Grev yapıldığı için. O zaman bizi 53. Rıhtıma indirdiler. Öyle bir yerdeki Marsilya'yı zar zor seçebiliyorduk. Ancak dürbünle görebilirdik. Bizde de dürbün yoktu. Yine de Marsilya'nın kiliselerini, ünlü katedralini, yüksek evlerini bir sis perdesi arkasındaymışçasına hayal meyal görebiliyoruz, görmeye çalışıyoruz.

"İyi hoş ta Paris'e gidecek trene binmek için Marsilya'nın göbeğindeki Saint-Charles Garı'na nasıl gideceğiz. Kolay! Yanımda aslanlar gibi GS Lisesi mezunu ve rakının gözüne gözüne vura vura büyümüş İstanbullu bir bitirim olduktan sonra her şey kolay! Hemen bizimkine seslendim:

"- Bir taksi ayarla da Marsilya'ya gidelim.

"- Abi, ben Fransızca bilmem ki, demesin mi?

"- Nasıl Fransızca bilmezsin? O yakandaki GS rozeti ne oluyor? Sen GS mezunu değil misin?

"- Yok abiciğim, ben kim GS mezunu olmak kim? O rozet fiyaka için abiciğim. Bende Fransızca ne gezer!

"- Pes doğrusu. Böylece bizimkinin sahte GS'li olduğu ortaya çıktı. 'Abi gözünü seveyim, GS Fransızcası bende ne arar!' deyişi hâlâ kulaklarımda. Hele bir de, 'Abi gözünü seveyim, fiyakamızı bozma, bırak rozetim yerinde kalsın!' demesi. Neyse geçti kızgınlığım. İyi çocuktu ve arkadaşlığımız sürdü. Onunla birlikte Marsilya'ya gittik: Zar zor da olsa bir taksi bulduk çünkü sonunda. Marsilya'dan da atladık ilk trene ve Paris'e vardık."

MERHABA PARİS! PARİS MERHABA!

Marsilya'dan kalkan trenler saatini ve yolunu şaşırmazlar asla: Ve Gare de Lyon'a dakikası dakikasına varırlar. Lyon Garı Paris'in güneye açılan kapısıdır. Sıcak ve sevimli insanlar Paris'e bu kapıdan girerler.

Gare de Lyon'dan Saint-Michel'e metroyla gidilir. Ve orada tam Vaugirard Sokağı ile Saint-Michel Bulvarı'nın kesiştiği köşede ucuz bir otel vardır. Bilenler bilir: Bir odada iki yatak. Gaz ocağı bile kurulabilir. Ama dikkat: Gaz birer santimle çalışıyor, cebinizde bozuk paranız olmazsa yanarsınız. Sayaca santimleri atarsanız rahat edersiniz. Ayrıca çok ta ucuz. Bundan iyisi can sağlığı. Daha ne olsun? Fahri Petek ve bizimki, o otele demir atarlar, valizleri de.

Hemen çıkıp, o şık ve güzel fotoğrafı çektirdi (mi?) Fahri Petek? Annesine, eşine ve üç aylık kızına göndermek, işte sağ salim Paris'e ulaştım, sizi özledim hemen demek için. Olabilir.

Fahri Petek bu otelde on gün kalacak.

Sonra Porte d'Orleans'daki *Hôtel Idéal*'e veya *İdeal Hôtel*'e yerleşecektir: 108, Boulevard Jourdan 14. Paris adresinde.

Bir yıldan az bir süre sonra Paris'e gelen ve aynı otelde bir süre kalan Sevim Tarı, *Boşuna mı Çiğnedik? Anılar* isimli yapıtında bakın nasıl betimliyor bu oteli: "Güzel bir yerdeydi. Porte d'Orleans alanı kıyısında, metro giriş çıkışının yanı başında (...). Otelin cephesinin baktığı Jourdan Bulvarı üniversite sitesinin (öğrenci yurtları sitesi)



Ideal Hotel. 108 Boulevard Jourdan 75014 Paris

(*Cité Universitaire.* MŞG) önünden geçerdi. Çevre yolu gibiydi. (...) Yandan merkeze doğru giden Avenue du General Leclerc'den ta Saint-Michel Bulvarı'na, Quartier Latin'e ve üniversite çevrelerine kadar yürüyerek bile kolayca ulaşırdınız." (s. 277.)

Fahri Petek'e neden bu otele geçtiğini sorunca yanıtı çok kısa oldu: "Daha düzgün ve daha hesaplı olduğu için." Fahri Petek, "Paris'e vardığım gün veya ertesi gün, yeni kurulmuş olan İleri Jön Türkler Birliği'nden (İJTB) Mahmut Türkman, Doğan Aksoy ve Kemal Baştuji'yi buldum hemen." diyor. Sonra şunları ekliyor: "İJTB'nin kuruluş amacı hatta varlık nedeni Nâzım Hikmet'in Bursa Hapishanesi'nden çıkarılması, özgürlüğüne kavuşmasıydı." Biraz sonra ise şunları ekliyor: "İJTB'den bir süre sonra uzaklaştım. Nâzım Hikmet'in özgürlüğüne kavuşması sonrasında varlık nedeni ortadan kalkmıştı, bence." Bunları birazdan daha ayrıntılı bir biçimde göreceğiz. Şimdi isterseniz Paris'i ve Paris'teki vatandaşlarımızı ve öğrencilerimizi değişik manzaraları içinde tanımaya çalışalım. Elbette Fahri Petek ile birlikte.

Paris'e vardıkları gün ve hemen ertesinde Fahri Petek ve vapurdaki arkadaşı başkenti tanımak için gezmelere çıkıyorlar, doğal olarak: Bu Paris nam kent, bu Paris şu Fransız filmlerinde gördüğümüz, adını ve ününü duyduğumuz kent mi diyerek mutlaka.

Fahri Petek önce Fransa'yı seçmesinin ve Paris'e gelmesinin nedenlerini açıklıyor: "Fransa'ya, başkenti Paris'e geldim, çünkü bir yandan İJTB'li arkadaşlarımı bulabileceğimi biliyordum. Öte yandan bu ülkenin ve bu kentin çocukluğumdan beri üstümde entelektüel ve kültürel bir etkisi vardı ve bu etki sürüyordu. Beşiği olduğu büyük düşüncelere, 'Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik' biçiminde özetlenen ilkelerine hayrandım. Ayrıca daha önce söylediğim gibi, eczacılık alanında doktora yapabilirim diye de kuruyordum. Evet, böyle bir umudum da vardı. Nitekim İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nden diplomamı yanımda getirmiştim. Yani öğrenciliğe yeniden başlamayı ciddi olarak düşünüyordum."

Evet, Paris'e gelişin birçok nedeni vardı. Ama önce şu kenti tanımaya ne dersiniz? Şöyle birkaç tur atsak nasıl olur?

Belki vardıkları gün belki ertesi gün, Fahri Petek ve arkadaşı, bizim sahte GS'lının Paris'teki tanıdığına uğruyorlar: Hani bir süredir Paris'te kaldığından başkentin yol ve yordamını biliyordur ve biraz fikir verebilir diye. Onu ve tavsiyelerini dinlemek, Paris'in birkaç püf noktasını öğrenmek fena mı olur? Hem de yaban elde bir vatandaşla tanışmak her zaman zevkli bir şeydir. Değil mi? Petek anlatıyor: "Bizim sahte GS'li ile birlikte tanıdığının evine gittik. Saint-Michel'de, Quartier Latin'in göbeğinde oturuyor adam. İlk

kaldığımız otele de iki adımlık bir mesafede. Ama adam muazzam bir faşo (faşist). Bir yıl önce Paris'e gelmiş. Yerleşmiş. Evinin duvarlarında kurt resimleri. Aaaa bu da ne? Adam bununla da yetinmemiş: Kurt resimlerinin altına ne yazmış biliyor musun? Hem de Fransızca olarak: *'Nos ancêtres: Les loups'*. 'Atalarımız: Kurtlar'

"Buyurun bakalım. Sohbet ederken bize şunu söyledi: 'Yahu bu Fransızlar da ne aptal herifler, bu resimleri ve altındaki vecizeyi(!!) okuduktan sonra bana dönüp soruyorlar: Kurttan da *ancêtres* olur mu? Herifler bizim tarihimizi bilmiyorlar.'

"Tam bir felaket bu adam. Evinden çıkar çıkmaz arkadaşıma şunu söyledim: Bu herif zır deli bir ırkçı, bir daha yanımda adını anma. Yahut ta onunla görüşmeye devam edersen beni unut! Bizim sahte GS'lıda siyaset miyaset tam takır, ama o bile bu kurtçu herifi hiç sevmedi. Evine bir daha gitmedik. Deli miyiz? O herifi bir daha görmedik: Pardon pardon bir kere daha gördük. Bakın bu hikâyeyi de anlatayım."

Bu hikâyeyle ilgili olduğu için önce o günlerin Paris'indeki ilginç tiplerimizden biri olan Feridun Çölgeçen'i iki satırla burada anmak gerekiyor:

FERİDUN ÇÖLGEÇEN PARİS'TE

Fahri Petek konuşmasını sürdürüyor:

"O yıllarda Paris'te birbirinden renkli tipler vardı. Bunlardan biri de daha sonra sinemaya atılacak olan Feridun Çölgeçen'dir. Feridun Çölgeçen harika dolandırıcıları oynuyordu o günlerde. Çok zeki bir tipti ve aynı zamanda dolandırıcı. Bir tür modern zamanların Arsen Lüpen'i, ama Arsen kadar büyük ve önemli dolandırıcılıklar yapmıyor.

"Yanımda bir arkadaşla, adı ya Suat'tı ya da Fuat, eski bir Fransız boksörün cafe'sinde oturuyoruz. Aslında ne Suat'ta, ne bende para var. Orada oturmamızın bir tek nedeni var: Boksör zor durumda, Cafe'si batmak üzere, müşterisi yok. Biz gidip oturuyoruz, bizim kalabalığımızı gören Fransızlar ve/veya varsa turistler de girip oturuyorlar, yiyip içiyorlar. Amacımız boksörün batmasını önlemek, karınca kararınca elbette. Öyle sabahtan akşama kadar da orada figüranları oynayacak halimiz yok. Ama gittiğimiz zamanlarda Boksör memnun, biz memnun. Çünkü arada sırada bir şeyler ısmarlıyor: İçip, yiyoruz, sohbet ediyoruz. Geleni geçeni seyrediyoruz, seyreyliyoruz. Hatta bir yılbaşı gecesini bile orada, o cafe'de geçirdik ve patron bize şampanya ısmarladı.

"İşte o cafe'de oturuyoruz. Feridun Çölgeçen fırlaması yanında o faşo herifle çıkageldi. Böylece o herifi ikinci kez görmüş olduk. Ama bakın ne koşullarda: Cafe'de o sırada Fransızlar filan da var. Feridun'un hergeleliği tutmasın mı? Kalktı yanındaki iri kıyım faşist Türkü göstererek,

"- Bayanlar, Baylar işte size müthiş bir Türk, *'Fort comme un turc!* ('Bir Türk kadar güçlü') vecizesini doğrulayacak kadar güçlü bir genç. Ve bu veziceyi ispata da hazır. Evet bu gördüğümüz ayı, Türk gibi kuvvetli ve bildiğiniz gibi yeryüzünde Türk gibi kuvvetli Türkten başka kimse de yoktur. Tam hergelelik. Sonra Feridun yanındaki ayıya döndü:

"- İşte Türk ve işte kafası. Göster bakalım evladım Türk kafasının ne ka-

dar güçlü, ne kadar kuvvetli ve ne kadar sağlam olduğunu, haydi aslanım benim vur kafanı duvara! Ve o salak gerçekten kafasını küüüüttttt diye duvara vurdu! Pes! (Gülmekten kırılıyoruz).

"Feridun hergeleliği bırakmıyor, kalktı yeniden ve bu kez ne dese beğenirsiniz:

"- İşte gördünüz mü kafasının sağlamlığını, duvar yıkılabilir ama bu kafaya hiç bir şey olmaz! (Gülmekten kırılıyoruz.)

"Feridun herife bir daha vur dese o salak bir daha vuracak. Neyse ki Fransızlar ikna oldular da duvarın yıkılmasını (!!) önlediler. Feridun hergelesi meğerse bu salağı başka mekanlarda da sahneye koyuyormuş: ' Bir Türk gibi kuvvetli' vecizesini doğrulamak için!!"

DOLANDIRICILAR KRALI

Feridun Çölgeçen'in başka maceraları da var: Haydi bir tanesini daha aktarayım: "Feridun biraz serseri ruhlu biri, macera olsun diye gelmişti Paris'e. Ve nitekim bir dizi macera da yaşadı elbette. Hepsini bilmiyorum, ama birikisini biliyorum.

"Opera Meydanı'nda yaptığı bir 'iş' var örneğin: O yıllarda otobüslere binerken itiş kakış olmasın diye ve otobüs duraklarında kuyrukta sıranız belli olsun diye numara alırdınız bir makineden. Sonra oturup otobüsün gelmesini beklerdiniz ve otobüse o sıra numaranıza göre binerdiniz.

"Feridun, bir gün Opera Meydanı'ndan geçerken, bir de ne görsün: Opera gişeleri önünde kadınların çoğunlukta olduğu bir İngiliz turist grubu kuyrukta bilet almayı bekliyor: Opera'da bir şey izlemek için. Bizim hergele hemen 'uyanıyor': Ve otobüs durağına koşuyor: Sıra numaraları veren makineden bir sürü 'bilet' alıyor. Sonra İngiliz turistlerin önüne dikiliyor: İngilizcesi çok iyiydi:

"- Ne bekliyorsunuz?

"- Opera'ya gideceğiz.

"- Güzel de bilet aldınız mı?

"- Hayır. Eh o zaman iş başa düşüyor elbette ve Feridun hemen 'biletlerini' çıkarıyor ve 'İşte size bilet' diyerek, otobüs sıra numaraları bulunan 'biletlerini' Opera'da numaralı koltukların biletleri olarak yutturuyor: Her birinden birkaç kuruş alarak. İşte böyle bir dolandırıcıydı: Ufak dolandırıcı ama güzel dolandırıcı. Hergele ve harika bir çocuktu. Tam İstanbul bitirimi.

"Feridun sadece dolandırıcı da değildi. Aynı zamanda soft/yumuşak jigoloydu. İşte bir hikâyesi daha: Bizim her zamanki parasızlık zamanlarımızdan biri yine, meteliğe kurşun atıyoruz ve yine alışılmış olduğu gibi Boksör'ün cafe'sinde 'Kabak' Suat'la figüranları oynuyoruz: Bir akşam üzeri Feridun düştü: Yanında esmer güzeli bir kadın var, akıllara durgunluk vere-

cek bir güzellikte. Kadını bize takdim etti. Bu arada laf arasında bize:

"- Aman çocuklar gözünüzü seveyim, pot kırmayın sakın, benim adım Don Juan Bilemne Felan, dedi. Herife bak! Kendisine İspanyol aristokrat havası, unvanı, ismi vesaire vermiş. Kalıbı yerli yerinde, giyim kuşam çok şık. Yani inandırmak için epey kozu var. Ama yine de epey saf olmak lazım: Bizim kırk yıllık Feridun'un İspanyol asilzadesi olduğuna inanmak için. Ama aşkın gözü kördür lafı boşuna söylenmemiş. Kadın zengin, belli oluyor. Epey sohbetten sonra, hangi dil konuşuluyordu derseniz bin bir dil konuşuluyordu yanıtını veririm: Türkçe, Fransızca, İngilizce, belki çat-pat İspanyolca. Epey de Tarzanca.. Ve Feridun iyi rol kesiyordu. Harika!

"Bir ara sordu:

"- Siz ne yapıyorsunuz.

"- Hiç oturuyoruz işte, daha ne olsun?

"- Yengeniz sizi yemeğe davet ediyor dedi.

"- Aman Feridun oğlum bizim durum kritik: Beş paramız yok. Zar zor geçiniyoruz, lokantaya gidecek durumumuz maalesef yok.

"- Kardeşim Yenge'niz davet ediyor diyorum ya.

"Reddedemezdik elbette. Gittik. Yedik. İçtik. Hesabı yengemiz ödedi. Feridun öyle bir herifti işte: Hafif dolandırıcı, hafif jigolo.

"Sonra kayboldu Feridun: Bir ara ABD'ye gittiğini duyduk. Daha daha sonra Türkiye'ye döndüğünü öğrendik. Daha daha sonra bir de baktık ki aktör olmuş: Paris 'sahnelerinde' oynadığı, hakkıyla yaptığı rolleri Türk sinemasına taşıdı yani."

Feridun Çölgeçen'in Paris "sahnelerinde" oynadığı değişik "rol"ler ve Paris zamanları onun için mutlaka *Actor's Studio* görevini yerine getirdi. Ve Feridun Çölgeçen sinemada bilhassa bu tür rollerde kendini gösterdi. Yaşlanınca kötü patronları, işe yaramaz adamları oynayana kadar.

"TÜRK LİRASI ÇOK KIYMETLİ"

O günlerde Türkiye'den Paris'e gelen ve biraz lirası olan biri, hele bu bir bekâr veya tek başına bir gençse, rahat yaşayabiliyordu. Fahri Petek anlatıyor: "Evet, Fransa'ya geldiğimde dövizliyim. Fransız frankım var. Çok değil ama yeterli param var. En azından ilk günlerde, ilk haftalarda, ilk aylarda. Paris'e geldiğimde 300-400 Türk Liram vardı. Türk lirası o günlerde Fransız Frankına göre çok kıymetliydi. Yanılmıyorsam bir TL 127 evet yüz yirmi yedi FF değerindeydi. Bizim devlet burslusu öğrenciler çok iyi burs alıyorlardı. Örneğin Kürt Ahmet, yani Ahmet İkizek, ayda yaklaşık 300 Türk Liralık bursuyla kral gibi yaşıyordu. O günlerde bir mühendisin aylığı bile bu kadar değildi.

"Her şey o zaman bize ucuz geliyordu. Satılan malzeme de kaliteliydi: Örneğin, çaya meraklıyım ya, geldiğimin ikinci veya üçüncü günü bir takım (altı adet) bardak aldım, sudan ucuz: Belki altı tanesi beş kuruşa filan geldi. O altı bardak o kadar sağlam çıktı ki bugün bile (21 Mart 2006'dayız. MŞG) bir-ikisini hâlâ kullanıyoruz. Yine aynı gün veya ertesi gün bakkala gittim, muz aldım, Türkiye'de henüz muz görmüş değilim, muzu bilmiyorduk, bilsek bile bulamıyorduk, bulsak bile yiyemiyorduk, pahalıydı veya başka nedenlerle, neyse bir miktar muz aldım, çıkardım bakkala bir lira verdim; adam çok şaşırdı:

"- Beyefendi, dedi, ben o paranın üstünü ödeyecek kadar para yok kasamda(!)

"İşte böyle. Bir lira o kadar değerli yani. Dolar gibi para yahu. O sıralarda *Deux Chevaux*'nun (2 CV) ilk modelleri çıktı. Kaça satılıyordu biliyor musun? 250.000 Franka. Ondan sonra fiyatı arttı. Ama ilk çıktığında bir tür deneme ve müşteri kazanma arzusuyla fiyatı 250.000 franktı. O günlerde bizim burslu öğrenciler, istedikleri gibi, apartman, istedikleri gibi otomobil alabilirdi. Çok iyi hatırlıyorum, bizim Kürt Ahmet, *Les Grands Boulevards*

(Büyük Bulvarlar) üzerinde kendisini iki veya üç ay sıkıntıya soksa, biraz ekonomi yapsa, çok iyi bir apartman alabilirdi. Almadı. Çünkü o tür şeyleri o günlerde hiç birimiz düşünmüyorduk. Ama isteseydi üç-dört ay içinde şık bir apartman sahibi olabilirdi. (Ahmet İkizek bir süre sonra evlenecek, Paris yakınında bir banliyöde bahçe içinde bir ev satın alacak: Arkadaşlarının hafta sonunda uğradığı, birlikte hoşça vakit geçirdikleri, yiyip içtikleri bir mekan olacak böylece.)

"O günlere ilişkin bir anımı aktarayım: Bizim ressam Selim Turan ile bir gün Montparnasse'ın o çok bilinen cafe'lerinden *Le Select*'te oturuyoruz. Çok paramız yok ama işte bir kahve içecek bir şeylerimiz var demek ki gelmişiz, *Le Select*'e çökmüşüz. O günlerde bütün ressam, sanatçı, yazar, şair takımının uğradığı veya demir attığı bir mekân burası. O sırada içeri Poliakoff girdi. Rus ressam, elinde orta boy tabloları var, her birini 50 Franka satıyor. Almak aklımıza bile gelmedi. Oysa bu işlerin uzmanı Selim bana aynen şunu söyledi:

"- Bugün bir tablosunu 50 franka al, bir süre sonra bu tabloyu satıp iki apartman satın alabilirsin.

"Bunu dedi ama ne Selim satın aldı, ne de ben. Aslında o gün oradan buradan borç para bulup Poliakoff'dan bir tablo alabilirdik. Ve sonra zengin de olabilirdik. Ama bizim, en azından benim, o taraklarda bezimiz yoktu. Gençtik ve aklımızda başka umutlar vardı: Zengin olmaktan daha önemli olan umutlarımız.

"Evet, Paris'e geldiğim günlerde her şey bize göre, Türkiye'deki savaş sonrası müthiş fiyatlara göre, çok ucuzdu. Bir metro bileti bir, evet evet sadece bir santimdi. Ben geldikten on beş gün sonra metro biletinin fiyatı üç santime çıkarılınca, emekçiler, işçiler protesto ettiler, grev yaptılar: 'Bu kadar artış olur mu?' diyerek. (Paris'te adettir her Ağustos başında metro biletlerinin fiyatında geleneksel yıllık artışı eklenir. MŞG.) Neriman ve Gaye geldiklerinde (Eylül 1951) metro bileti yanılmıyorsam 9 veya 10 santimdi. Ve aradan geçen süre içinde demek ki epey artırılmıştı. Ama yine de çok ucuzdu."

Bu "ucuzluk" içinde Fahri Petek Porte d'Orléans'daki *Hôtel Idéal*'de paşa paşa oturabiliyordu. Ama işler hiç de istediği gibi gelişmedi.

Gelir gelmez İleri Jön Türkler Birliği içindeki siyasi çalışmaları, o günlerde Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği ve Başkonsolosluğu'nun "acar memurlarının" dikkatinden kaçmadı elbette. O günlerde çok az sayıda öğrencimiz vardı Paris'te ve aralarındaki kimi muhbir vatandaşlarımızı da sayarsak neredeyse her birinin arkasında, yanında, sağında veya solunda, ama bilhassa solunda, iyi saatte olsunlara haber verecek biri mutlaka bulunuyor-

du. Eh, o zaman "Kültür Ataşesi" olan zat aynı zamandan "Öğrenci Müfettişi" görevini de yapıyor ya, elbette gerekli makamlara gerekli yazıları, haberleri gönderdi ve Fahri Petek'in döviz kanalı kesildi. Yani artık kimse ona Türkiye'den para/döviz gönderemeyecekti.

Yani isterse ülkeye döner o zaman Galata Rıhtımı'nda "Parmaksız" Hamdi, "Gözlüklü" Zeki takımı tarafından "karşılanır"dı. Veya Paris'te kalabilirdi: Ama AÇ KALIRDI. Evet, tam dört ay sonra, geldiğinden itibaren dört ay sonra, döviz gelmez oldu. Hesabını yapalım: Temmuz 1949'dan Ekim veya Kasım 1949'a kadar özel dövizi geldi ama hemen sonra kesildi ülkeden para akışı.

O zaman Fahri Petek otele oda ücreti ödeyemez oldu. Bir kere, patron "Tamam bekleriz" dedi, ikinci kez "Ne oldu Mösyö Petek?" diye sordu, üçüncüsünde "Maalesef, Mösyö Petek, artık otelimizde kalamazsınız" dedi kibarca her zamanki gibi. Ve Fahri Petek otelden ayrılmak zorunda kaldı.

Ama bu otelde daha sonra pek çok tanıdık kalacak: Örneğin Mayıs 1950'de Sevim Tarı (daha sonra Sevim Belli) Paris'e gelince bu otele yerleşti. Ocak 1951'de Gün ve Necil Togay da Paris'e gelince yine aynı otele veya o otelin sağ tarafındaki bir otele yerleştiler. Otelin ismi de aslına bakarsanız o günün adı geçen gençlerinin o sıradaki düşünce yapısına çok uygun: *İdeal.*

Fahri Petek, Paris'e geldikten kısa bir süre sonra Paris Eczacılık Fakültesi'ne başvuruyor: Doktora çalışmalarına başlamak için. Fakültenin Eylül sonu veya Ekim başında açıldığını varsayarsak, Fahri Petek'in kayıt işini bu sırada yaptığı sonucunu çıkarabiliriz. Tekrar etmekte yarar var: Petek doktorasını bir veya iki yılda bitirip Türkiye'ye dönmek umudunu taşıyor o sırada.

Paris Eczacılık Fakültesi o günlerde Luxembourg Bahçesi'nin ve "La Closerie des Lilas"nın hemen yanıbaşında: 4, Boulevard de L'Observatoire'da. Fahri Petek kısa süre içinde Fakülte'de profesör Jean-Louis Courtois ile çalışmaya başlıyor. Prof. Courtois aynı zamanda Eczacılık Fakültesi bünyesinde ve CNRS'e (Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi) bağlı Biyokimya Laboratuvarı'nı yönetiyor. O zaman Fahri Petek aynı zamanda bu Labo'da ücretsiz stajyer ve doktora öğrencisi olarak çalışmaya başlıyor ve araştırmalara katılıyor. Böylece zaten ülkede yaptığı ve sevdiği mesleğini sürdürme olanağı buluyor. Böylece geçinebilmek için, ekmek parası için birkaç frank kazanmasının yolları da açılıyor.

Petek'in Paris'te elinden tutan insanlardan biri, belki birincisi olması vesilesiyle Prof. Courtois'nın adını unutmayalım. Sık sık çünkü ondan söz edeceğiz. İyi insanlardan biri ve iyi insanlar da her köşe başında bulunmasalar bile yine de eksik değiller. En umutsuz zamanlarda elini uzatan "Tutun şuraya" diyenler, en çaresiz kaldığınız anlarda size bir çıkış kapısı bulanlar. Eksik değiller. Ve eksik olmasınlar.

ÖĞRENCİ ALEMİ

O günlerin Kültür Ataşesi ve "Öğrenci Müfettişi"nin ismi Kutsi Tecer'dir. Aclan Sayılgan, *Türkiye'de Sol Hareketler* isimli kitabında (s. 288) onun hakkında şunları yazıyor: "Paris'teki öğrenci müfettişi Ahmet Kutsi Tecer'in teşebbüsü ile faaliyete geçen komünizm gibi bir ideoloji ile ilgisi bulunmayan öğrenci teşekkülüne (...)". Tecer, İJTB'ne karşı bir tür duvar olması arzusuyla o sırada Paris'teki öğrencileri bir cemiyet/dernek içinde biraraya getiriyor. Sayılgan buna değiniyor. "Fransa Türk Talebe Ocağı" adı verilecek olan bu derneği birazdan göreceğiz.

Ahmet Kutsi Tecer, 1942 ile 1946 arasında "Adana ve Urfa milletvekilliği" yaptı. Halkevleri müfettişliği görevini üstlendi. Halkevleri yayın organı *Ülkü*'yü yönetti... Sonra Paris'te Kültür Ataşesi ve "Öğrenci Müfettişi'" olarak bulundu...

Aralık 1947'den Temmuz 1951'e kadar Paris Başkonsolosu ise Nebil Süreyya Akçer'dir. Ondan sonra bu görevi Muammer Hamdi Dambel üslendi. Ocak 1955'ten Şubat 1960'a kadar ise Fuat Kepenek...

Evet 1949 ve hemen sonrasında Ahmet Kutsi Tecer, bilinen şair, Türkiye Cumhuriyeti'nin Paris Kültür Ataşesi ve "Öğrenci Müfettişi"dir. Ama Fahri Petek'in anlattığına göre "Felaket bir adam. Akıl almaz derecede tutucu. Gerici. Öğrencileri izlemek, onlar hakkında rapor yazmaktan başka şeyle uğraşmayan bir adam."

Nitekim biraz önce vurguladım: Fahri Petek'in altı aylık dövizi, altı ay bile sürmüyor. Dört ay sonra Petek'e döviz gönderilmesi engelleniyor. Bunun elbette Kutsi Tecer'in düzenlediği bir rapor sonucunda ve onun etkisiyle alınmış bir karar olduğunu söylemek olası. O günlerde öğrencilerin Başkonsolosluğa işlerini takip için gitmeleri bile sorgulanmalarına yol açabiliyordu. Daha hemen girişteki "memur" tarafından... O yıllarda Paris'te öğrenci sayısı çok değil ama yine de belli sayıda öğrenci bulunuyor: Fahri Pe-

tek o günlerdeki öğrencileri takdim ediyor: "Paris'e geldiğim tarihte öğrenci sayısı on iki ile on beş arasındaydı. Belki de taşradaki birkaç kişiyi de katarsak yirmi kişi. Ondan sonra bu sayı giderek arttı. İlk aklıma gelenleri şöyle sıralamak mümkün: Suat, biz ona "Kabak" Suat derdik. Necmi. Bizim Kürt Ahmet İkizek. Ahmet'in bir-iki takma ismi daha var.

"O günlerde yine Oğuz Orbey, Avni Arbaş, Selim Turan, Mahmut Türkman gibi dostlar da vardı. Avni ve Selim ve bir süre o sonra onlara katılan Mübin ressamdılar: Ama zaman zaman Güzel Sanatlar Akademisi'nde kimi dersleri de izliyorlardı.

"Hayat hepimiz için çok zordu. Çoğumuz burslu değildik. İş bulmak kolay değildi. Kaçak çalışmak olanağı yoktu. Ve kaçak çalışmak yasak olduğu için de hiç kimse bir öğrenciyi kaçak çalıştırmaya yanaşmıyordu. O zaman her birimiz başımızın çaresine bakmak için çabalıyorduk. Aç kaldığımız çok oluyordu. Aç kalınca da kimi garip şeyler yapanlar, kimi uç işlere atılanlar az değildi. Feridun Çölgeçen'in yaptıkları bu konuda bir örnektir. Ama başka örnekler de var: İşte Necmi aç kaldığı günlerde hergeleliği tutar kahve önlerindeki orkestralarda davul çalardı: Karnını doyurmak için. Bir süre sonra çok sevimli bir Fransız bayanla arkadaş oldu ve onunla yaşadı. Sonra o bayandan ayrıldı ve ülkeye döndü."

DR. JAPHET

Peki, bu insanlar sağlık sorunlarını nasıl çözebiliyorlardı? Çözebiliyorlar mıydı? Hastalık olur, başınız ağrır, soğuk alırsınız, dişiniz ağrır ve benzeri dertler, hani herkesin ama özellikle de iyi beslenemeyenlerin başına bela türden dertler vardır ya işte onlar.

O tarihlerde başkentte fakir kuşun yuvasını kim yapıyor acaba? Paris'te Doktor Japhet (Jafe diye okunur ve bu nedenle kimi kez sadece Jafe veya Jaffe diye yazdığım da oldu) diye bir iyi insan. Fahri Petek'e onunla nasıl tanıştığını ve onun nasıl bir insan olduğunu anlatmasını rica ediyorum: "Abisi Türkiye'de orduda binbaşı. Japhet anneannesiyle Paris'e gelmiş. İstanbullu Musevi bir aile. Türkiye'deki ismi Cafer'miş. Paris'te tıp okumuş ve Türkiye'ye bir daha dönmemiş. Anneannesiyle buraya yerleşmiş. Ben onu tesadüfen tanıdım. Paris'teki Eczacılık Fakültesi'nin yanında Kadın Hastanesi vardı. Orada doktorluk yapıyordu. Kadın hastalıkları uzmanı. Jinekolog. Orada tanıdım Dr. Japhet'yi. Bana çok yardımı oldu. Hepimizin doktoru oldu desem yeridir. Hiç para filan da almazdı. Onu Neriman da tanıdı. Gaye de.

"Paris'teki o parasızlık günlerimizde Dr. Japhet sadece benim için değil, birçok arkadaşım için elinden gelen yardımı yaptı, gereken yakınlığı gösterdi. Başta Doğan Aksoy olmak üzere İleri Jön Türkler Birliği'nin yönetici ve üyeleri hepimiz Dr. Japhet sayesinde sosyal güvenceye kavuştuk. Evet Dr. Japhet bizim için Sosyal Güvenlik Sigortası gibi çalıştı.

"Evi de tam Strasbourg-Saint-Denis'deydi. Café Violette'in üstünde bir apartmanda oturuyordu. Bu café de ünlü bir kahve. Bir kere yirmi dört saat açık. Sonra mahallenin hayat kadınlarının café'si olarak ünlü. Dahası Dr. Japhet mesaisi bitince, akşamdan itibaren bu café'de otururdu. Otururdu demem lafın gelişi, aslında orada da çalışırdı, çünkü Dr. Japhet hayat kadınlarının da doktoruydu aynı zamanda. Kadınların kimi hastalıklarını en iyi o tedavi ediyordu. Kadınlara bulaşıcı cinsel hastalıklardan en iyi korunma

yöntemlerini o anlatıyordu. En iyi reçeteleri o yazıyordu. Palavrası yoktu Doktorumuzun. Çok iyi para kazanıyordu. Gönlü cömert bir adamdı.

Ben de giderdim o café'ye. Hayat kadınları da çok yardım ettiler o parasız günlerimde. Aman yanlış anlaşılmasın benimkisi efendiden dostluktu: Café'de otururken kızlar benimle iki satır laf ederlerdi ve zaman zaman da bir bira ikram ederlerdi. Dr. Japhet'nin arkadaşı, yurttaşı değil miyim? Ayrıca zor ve parasız durumda olduğumu hemen 'çaktılar' ve bu hayat kadınları ve gönülleri yüce kadınlar hiç bir karşılık beklemeden bana karşı çok candan davrandılar, arada sırada ve bilhassa beni incitmemeye dikkat ederek, işte bir bira ısmarlıyorlardı. Gerçekten hiç gönlümü kırmadan. Son derece doğal bir biçimde. O kadınların ne kadar iyi yürekli ve ne kadar yüce olduklarını da bu vesileyle öğrenmiş oldum. Bu da iyi bir hayat dersi oldu."

İnanmayacaksınız belki ama bu café, "*La Violette, Le Café Bar Tabac*" adıyla bugün hâlâ aynen yerli yerinde. Adresi mi? 5, Boulevard Saint-Denis. Bu mekân o günlerde olduğu gibi bugün de birçok tiyatroya, gösteri merkezine, dancing'lere, danslı mekânlara, gece kulüplerine yakın olması nedeniyle yirmi dört saat açıktır. Paris gece hayatının bir bölümü buralardaki sahnelerde oynanıyor çünkü. İşin elbette en ilginç yanı da bu café'nin adını "Küçük Türkiye" koyduğum, bizimkilerin dokuma ve deri atölyelerinde, lokantalarda ve dönercilerde çalıştıkları, ter ve göz nuru döktükleri ve bu arada hayatlarının en güzel dilimlerini yontup yontup bıraktıkları ve son yıllarda da stüdyo, apartman alarak yavaş yavaş yerleşmeye başladıkları mahallede bulunması ve bugünkü müşterileri arasında pek çok vatandaşımızın da yer almasıdır.

Hayat kadınları mı? Onlar da oradalar. Ve ara sokaklarda: Bu mahalle çünkü Paris'in "Yüksek Kaldırım"ı veya "Aşağı Mahalle"sidir. Artık hayat kadınları arasında pek çok "yabancı" da bulunuyor. Hele "Duvar" düşürüldükten sonra...

PARİS MİSAFİR KALDIRIR

Paris'i Paris yapan unsurlardan biri mutlaka "yabancı"larıdır. Ve bu nedenle olmalı, başkent "yabancı"larını, "misafir"lerini hep en iyi biçimde kabul etmeyi bilmiştir. Bu nedenle olmalı yine, bu kentte hoşgörü bir anlamda bir bayraktır, bir slogandır: Gösterilerde taşınır, toplantılarda dillendirilir, eş dost tanıdık ve arkadaş evlerinde konuşulur. Çok dilli, çok kültürlü, çok renkli olmanın erdemlerinden biri de nitekim budur. 1940'ların sonunda ve 1950'lerde özellikle.

O tarihlerde bizimkilerden gelenlerin kimi yerleşmeye geldiğini bilmiyordu henüz. Herkes sanki kısa bir süreliğine gelmişti ve yakında şusunu busunu toplayıp dönecekti ülkeye/sılaya. Gurbet gurbet olduğunu anlayamadan defteri kapatılacaktı. Yani geçiciydik bu taraflarda... Geçerken geçiciydik. Evet sadece geçerken... Ama yine de bu gelişin birkaç yıllık olabileceğini sezinleyenler az değildi.

Bu arada başkaları gelip gidiyorlar, gelip gidiyorlardı. Ve kalmıyorlardı. Kalmaya da gelmemişlerdi nitekim.

İşte Can Yücel. İyi şair. Daha çocukluğundan beri şair. Ankara meyhanelerinin haritasını sol eliyle çizerken sağ eliyle şiir defterleri doldurmuş. Babası Milli Eğitim Bakanlığı'nda en uzun süreyle kalan insandır. İyi bakan. İyi adam. Kültürü geniş. Kültüre hayran. O yıllarda Londra'da "tahsildeki" Can Yücel zaman zaman Paris'e uğramadan edemez örneğin. Kimi zaman sadece sakal uzatır Paris café'lerinin teraslarında yan oturarak. Şairdir niyesi ve nedeni sorulamaz. Londra'dan kaçıp gelebildiği anlarda Paris onun için çok geniş açılı bir parantezdir. Noktasız, virgülsüz ve bilhassa noktalı virgülsüz... Selim Turan ile iyi arkadaştır ve kimi gece onun atölyesinde yatıp şiirler kurar ve şiirlerle uyanır. O anlar şairin iyi günleridir. Şairin Parisli saatleri tıkır tıkır çalışır. Tik tak, tik tak...

O günlerde başkaları da vardı Paris'te: Örneğin Galatasaray Lisesi veya İstanbul Üniversitesi'nin değişik fakültelerinden mezun ve değişik alanlarda yükseköğrenim veya doktora yapmaya gelmiş genç kadın ve erkekler: Tiraje Dikmen, ablası Şükriye Dikmen ve diğerleri... İlhan Koman ve yakın

dostları... Selçuk Gerede, Fazlı Akmansoy, Aykut Kazancıgil, Oruç Muratoğlu, Kamuran Tüzel, Murat Sarıca ve daha birçoğu...

Bu arada Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu ve Paris'e iktisat alanında doktora yapmak üzere gelen Mübin Orhon'u da unutmamak lazım. Mübin bir süre sonra doktoradan vazgeçecek kendini tümüyle resim sanatına verecektir. Ve Mübin Orhon olacaktır. Belli bir zamandır Paris'te yaşayan Nejad Devrim'i ve Albert Bitran'ı da bu listeye eklemek gerekiyor. Avni Arbaş'ı daha önce andım sanıyorum.

O günlerdeki öğrenci kitlesini birkaç kümede toplamak olası: Bunların bir kısmı doktora yapmaya gelmiş burslu öğrencilerdir. Resmi öğrenciler yani. Bunların pek çoğu "futbolcudur". Yani siyasetle filan uğraşmayan Galatasaray Lisesi mezunu ve sonra bir fakülteyi bitirmiş gençler. Paris'te "Paris Hayatı" yaşamayı hayal edenler de vardır aralarında...

Öğrenciler arasında daha beterleri de vardı: Bunlar ilkel antikomünist öğrencilerdir. Bunların içinde de birkaçı diğerleri tarafından "MİT'çi" olarak damgalanmışlardır. Bunlar gerçekten MİT için mi çalışıyorlardı? Bunu bugün ispat etmek çok zor. Ancak bunların birkaçının Büyükelçilik, Başkonsolosluk ve Kültür Ataşeliği'ne alışılmıştan daha çok ve sık sık gittikleri de biliniyordu.

Bu arada Fransa'da iş bulmuş ve çalışanlar da vardı: Örneğin Aydemir Balkan ve birkaçı daha. Bunların arasında Ahmet İkizek'i de saymak olası. Burslu olmasına rağmen epey erken zamanda Fransa'da iş bulup çalışmaya başladı çünkü... Fransa'da "mülteci" olarak bulunanlar da söz konusuydu o günlerde. Siyasi baskılar, eziyetler, sürgün ve hapis belaları nedeniyle ülkesini terk etmek zorunda kalmış olanlar.

Zaman zaman gelip bir süre kalıp dönenleri de unutmamak lazım: En önce Paris'i sanki cebi gibi tanıdığı izlenimi veren Atillâ İlhan. Sonra başkaları. Atillâ İlhan kimi Parisli günlerinde "öbür şairle", yani Can Yücel ile sohbete bile oturur. Atillâ İlhan'ın o dönemin öğrencilerine ilişkin söyledikleri üzerine Fahri Petek'le şunları konuşuyoruz:

MŞG: *Abbas Yolcu*'da Atillâ İlhan Paris'teki burslu veya burssuz öğrencilere fena halde bindiriyor.

FP: Çok gerici öğrenciler vardı. Atillâ onlarla görüşmezdi. O çocukların arasında iyi, çalışkan öğrenciler de vardı. Atillâ geldi gitti, geldi gitti. Öyle çok uzun boylu da kalamadı.

MŞG: Evet öyle oluyor, Atillâ İlhan ilk geldiğinde burslu olamıyor. Sonra babasının gönderdiği para kesiliyor ve dönmek zorunda kalıyor. Paris'in "tadını" çıkaramadan, uzun boylu yaşayamadan. Bunu da hiç mi hiç hazmedemiyor. Burslu öğrencilere bindirmesinin bir nedeni de yanılmıyorsam bu olabilir.

CAHİT GÜÇBİLMEZ

Attilâ İlhan'ın kadim dostu. Nam-ı diğer "Mırç". Ankara'nın bir ilçesinden. DTCF'de okurken solcu eylemlerde yer almış. İlhan ile İstanbul'da tanışıyor. Kasım 1949'da birlikte Paris'e doğru yola çıkıyorlar.

Attilâ İlhan *Büyük Yolların Haydutu Fotoğraflarla Attila İlhan'ın Yaşam Öyküsü* isimli kitapta (Kitabı yazan Öner Ciravoğlu, anlatan Şair. Sel Yayıncılık, İstanbul, 1997. Bu kadar uzun başlığı her seferinde yinelemek mümkün olamayacağı için, başlığını, Türkiye'nin en yumuşak, en ılımlı, en uysal, en şirin, en yakışıklı, en uzlaşmacı, en akıllı, en çok yönlü, en megaloman şairi ile hiç mi hiç uyuşmayan *Haydut* sözcüğü ile kısaltıyorum. Bundan böyle bu kitabı anmak için sadece bu sözcüğü kullanacağım.) Mırç üzerine şu satırları yazıyor: "Mırç için, aslında İstanbul da bir serüvendi: Ailesinden (Ankara'dan) kopmuştu. Despina adındaki Rum sevgilisiyle galiba Beşiktaş'ta yaşıyordu.(...) Hassas, çabuk heyecanlanan, çilekeş bir Anadolu çocuğuydu." (s. 56)

Aynı kitapta bir fotoğraf altında şu satırları okuyoruz: "1949 sonbaharı. Galiba, Kasım. Ertesi sabah, Ankara'ya (İstanbul-Marsilya hattında işleyen yolcu vapuru. MŞG) binip Marsilya'ya doğru yola çıkacağız, o akşam, Beyoğlu Balıkpazarı'ndaki ünlü Cumhuriyet meyhanesinde toplanıyoruz. Solda ben (Attilâ İlhan. MŞG), yanımda Mırç (Cahit Güçbilmez), onun yanında Raci Dinçer, onun yanında kardeşim Cengiz İlhan! Sağ baştakiyse, o yolculukta bize çok yardımcı olan Fikret Uray! Fikret, Yıldız Teknik Okulu'nda hocaydı, edebiyat meraklısı, çevriler yapan bir dost." (s. 80)

İlhan'a bakılırsa, Cahit Güçbilmez, "Paris'e dönmemek azmiyle gitti, başlangıçta o kadar zaruret içindeydi ki, zaten istese de dönemezdi." Yine bu kitapta yer alan başka bir fotoğrafta Cahit Güçbilmez ile Attilâ İlhan'ı Paris'te ve bir arada buluyoruz.

"Paris'te iki 'kafadar'" başlığı altında şu notlar düşülmüş yanına: "1949 kı-

şı, Place République (Doğrusu: Place de la République. MŞG): ekmek almış, Cahit'in 'sığındığı' tavan arası odasında öğle yemeği yemeye gidiyoruz. Sokak fotoğrafçısı bizi yakalıyor. Yıllar sonra beni şaşırtan ne midir? Parasız pulsuz, oturma izni olmadan yabancı bir şehirde, üstelik 'ileri jöntürkler birliği'ne bulaşmış (küçük harflerle yazılı. MŞG) bu iki 'kafadar'ın böyle fütursuzca gülebilmeleri." (s. 56; fotoğraf s. 57'de)

Doğru belki, ama bir önceki fotoğrafla yan yana koyup kıyaslayınca Attilâ İlhan'ın feci biçimde zayıfladığını, hani "erimiş" denir ya o hale döndüğünü de saptayabiliyoruz. Paris Şair'e yaramamış. Cahit Güçbilmez ise her zamanki gibi güleç. Sağ elinde ekmek, sol elinin parmakları arasında bir cigara. Attilâ İlhan henüz "Troçki'yi keşf"edememiş anlaşılan: Troçki usulü sakal yok. Başında da bere değil fötr şapka var. Ama afili çocuk yine de. Tebessümü bir müsvedde gibi yüzüne yapıştırılmış ve çekip alınmış sanki. Gel de üzülme.

Attilâ İlhan ve Cahit Güçbilmez'in ortak maceralarını, Atillâ İlhan *Abbas Yolcu*'da epey ayrıntılı bir biçimde anlatıyor. Sevim Belli ise *Boşuna mı Çiğnedik? Anılar*'da Cahit Güçbilmez'le ilgili bir olayı aktarıyor: "Cahit fakir bir semtte, büyük apartmanların çatı katlarındaki hizmetçi odası adı verilen küçük bir odada berber (kuaför olmasın? MŞG) dükkânında çalışan 'kızı' (bayan arkadaşı olmalı. MŞG) ile birlikte kalıyordu. Bir gün sırtında lacivert bir takım elbise ile sevinerek çıkageldi. Kumaşı ve dikişi iyi mal olduğunu belli ediyordu takımın. Ama Cahit'in ölçülerine pek uymamıştı. Prens Sabahattin'den kalma imiş elbise. Elçilik Prens'ten kalan bazı giyecekleri ihtiyacı olanlara dağıtıyormuş. (...)

Cahit o kılığı ile yüzyılın başından çıkıp gelmiş bir 'tip' olmuştu. Gözlükleri ve sivri sakalıyla da Troçki'yi akla getiriyordu. Troçkicilik de pek makbul bir şey sayılmıyordu o zamanlar. (TKP saflarında demek daha doğru olacak. Yoksa Paris'teki kimi çevrelerde makbul sayılıyordu o günlerde ve hatta bir ölçüde modaydı bile. MŞG) Kısa bir süre sonra giysiyi de elden çıkarmak zorunda kaldı herhalde. Bir daha sırtında görmedik." (s. 298-299.)

Kendisi inanmamakla birlikte, Sevim Belli, bu elbise hikâyesi yüzünden, Paris'teki TKP'li yoldaşlarınca Cahit'in isminin "ajana" çıkarıldığını bile yazıyor. (Adı geçen kaynakta aynı sayfalarda.) Bu konu o günlerde Paris'teki TKP'lilerin kendi arkadaşları hakkında ne kadar sıradan şeylerden ne kadar akıl almaz sonuçlar üretebileceklerini sergilemesi açısından ibret verici. Bu konuda söylenebilecek bir şey yok artık. Belki şu: O günlerde İJTB ve TKP saflarında kendisini çok iyi saklayan bir ajan var, hatta eylemlerde en önemli işleri bile üstleniyor, en ciddi görevler ona veriliyor... ama onu "deşifre"

etmek bir türlü mümkün olamıyor. Ta ki söz konusu kişi "ortadan kaybolana" kadar. Bunu birazdan göreceğiz.

Sevim Belli'nin République mahallesini "fakir bir semt" olarak anımsaması doğru değil. Evet, popüler bir mahalleydi ama fakir değildi. Veya o mahalle fakirse bütün Paris de fakirdi.

Öte yandan Paris'in en merkezi noktalarından birinde beş parasız, çalışma ve oturma izinleri olmayan yabancıların ise tavan arası, çatı katı her neyse küçük odalardan daha iyisini bulması ise na-mümkündü. Bunların o günlerdeki ve bugünkü ismi "*chambre de bonne*"dur. Doğru, bunu kelimesi kelimesine Türkçeye çevirirsek "hizmetçi odası" oluyor. Bunun öyküsü çok eskilere gider. O kadar uzatmayalım. 1940'ların sonunda ve hemen sonrasında Paris'te bu tür odalarda artık hizmetçiler oturmuyordu veya sayıları son derece azalmıştı ve o nedenle de bu odalar kiralanıyorlardı, yine de bu tür bir odayı bulmak başlı başına bir meseleydi.

Çünkü hem çok merkezi yerlerdeydiler: Burjuvazinin hediyesi binalarda. Burjuvalar hizmetçileriyle, takım taklavatlarıyla başkentin değişik merkezlerini terk etmeye ve otomobillerin getirdiği hareket ve bereket sayesinde çok uzak olmayan şık banliyölere yerleşmeye başlamışlardı ama odalar yerli yerindeydiler. Hem de kiraları sudan ucuzdu.

Bu türden bir odada oturmanın ayrıca hiç de ayıbı yoktu. Dolayısıyla küçümser bir biçimde o günlerde zorluklar içinde ama onurlarıyla ve tebessüm etmeyi ihmal etmeden bu işin üstesinden gelenlerin anısına saygısızlık edilmemeli.

Nihayet o tür tavan arası veya çatı katı odalar bile bulunmuyordu. Ve herkesin maalesef babasından veya anasından düzenli maaşı da gelmiyordu. Gelemiyordu. Çünkü yoktu ki gelsin!

En nihayet kimi akıllı, işbilir, elinden iş gelir, tuttuğunu koparır kiracı zaman içinde bir odanın yanındaki ikinci odayı da kiralıyordu ve böylece mekânını biraz daha genişletebiliyordu, daha da oturulabilir hale getirebiliyordu. Yani iş bilenin kılıç kuşananın yöntemi geçerliydi. Herkes, hele çoluk çocuk sahibi olanlar, öyle uzun boylu otel odalarında kalamazlardı.

Cahit Güçbilmez bu süreç içinde Fahri Petek'in çok sevdiği dostlarından biri olacaktır Parisli günlerinde. Fahri Petek'in nitekim işte yukarıda bahsettiğimiz türden bir oda bulmasında da rol oynayacaktır Cahit. Daha sonra bütün Petek ailesiyle de çok iyi bir dostluk ve yakınlık kuracaktır Cahit Güçbilmez. Eşi Madeleine de Petek ailesiyle son derece iyi anlaşacaktır. Gaye Petek o günleri çok iyi anımsıyor. Cahit, Fransa Cumhuriyeti vatandaşı olduktan sonra ismini değiştiriyor... Paris'e yerleşiyor...

HASAN AKKUŞ

O yılların öğrencilerinden ismi unutulanların en başında geliyor Hasan Akkuş. Attilâ İlhan'ın bile *Abbas Yolcu*'nun birinci baskısında sözünü etmeyi unuttuğu ama ikinci baskısında anımsadığı ve "meraklısı için notlar" bölümünde anlattığı öğrencidir Hasan Akkuş.

Şair onun için şunları yazıyor:" Hasan'ın adı hiçbir yerde geçmiyor, ondan söz edişim, içimdeki bir ukdeden doğdu: Préfecture'de (Emniyet Müdürlüğü. MŞG) gözaltına alındığımda yalnız değildim, oraya, hareketin içindeki bir Kürt arkadaşla birlikte gitmiştim: Hasan Akkuş'la, işler karışınca Hasan hemen her rastladığı yetkiliye başvurmuş, dikkatini çekmiş! Nezarethaneye sokulduğum sırada, gözlerinde fark ettiğim ifadeyi ölürsem ancak unuturum, ondan söz etmeyi nasıl unutmuşum anlamadım, adını anmak boynuma borçtur. Hasan'ı bir daha hiç görmedim, sadece o devirde yurda dönen bütün solcu gençler gibi rıhtımdan Siyasi Polis'çe alınıp götürüldüğünü, uzun süre de alıkonulduğunu işitmiştim."

Burada şu birkaç noktayı açıklamak da şart: Birincisi: Şair'in "hareketin" dediğini aman aman öyle büyütmemek lazım: İleri Jön Türkler Birliği demek istiyor. Hani Petek'in anlattığına göre, Şair'in "Hiçbir toplantısına katılmadığı" ve kimi zaman küçük harflerle yazmayı tercih ettiği İJTB.

İkincisi: Şair'in "gözaltına alınma" nedeni yabancıların belli sürelerle uzatılan "oturma izni"nin süresinin uzatılması için gittiğinde, oturma vizesinin süresinin dolmuş olmasıdır. Başka şey sanılmasın lütfen. Şair romanlaştırırken kendine özgü nedenlerle ve belki bir yerde edebiyat tarzı denemesi olarak olayı bir parça efsaneleştiriyor. Çok güzel. Ama gerçeğin bilinmesinde de yarar var. Burada. Şair'in kitabında değil.

Üçüncüsü: Hasan Akkuş Fransızcayı Attilâ İlhan'dan daha iyi konuştuğu için ve ona oturma izninin süresinin uzatılması konusunda tercümanlık yapmak için Paris Emniyet Müdürlüğü'ne Şair'le birlikte gidiyor, ancak Şair,

oturma izin süresi dolduğu için, gözaltına alınıyor. Akkuş, Şair'in Nezarethane'ye alınmasını önlemek için sağa sola koşturuyor. Şair içindir bu, Hasan Akkuş'un kendisi için değil. Bu "gözaltı", aynı durumdaki her yabancının başına gelen bir hadisedir ve genellikle birkaç saat sonra ve en geç ertesi gün serbest bırakılmakla sonuçlanır. Ve elinize de "ülkeyi şu tarihe kadar terk etmeniz gerekir" diye bir belge tutuşturulur... Şair bu "gözaltı" serüvenini kitabı için son derece ustaca "büyütüvermiş". Şık olmuş. Şair'e de bu yakışır.

Dördüncüsü: "O devirde yurda dönen bütün solcu gençler gibi rıhtımdan Siyasi Polis'çe" götürülme meselesi kendini "solcu" gibi tanıtan her öğrenci için de geçerli değil: Bunun en iyi örneği bizzat Atillâ İlhan'dır. Paris'e gelişleri kadar dönüşleri de sorunsuz olmuştur. Türk polisinin hakkını da yememek lazım. Şair'e ve şairliğe bile yakışmaz.

Atillâ İlhan'ın Hasan Akkuş ile dostluğu ise ispatlıdır: Fahri Petek'in bana ödünç verdiği ve büyük bir zevkle okuduğum Atillâ İlhan'ın gençlik ürünlerini derlediği *Duvar Şiirler* isimli kitabını (Şairin Kendi Yayını, Işıl Matbaası, İstanbul, 1948) çünkü Şair aynen şunları yazıp imzalamıştır:

"Merhaba
Kardeşim Hasan Akkuş
29.Ocak.1950, Paris"

Fahri Petek de Hasan Akkuş'u iyi tanıyor. Bakın onunla ilgili olarak neler neler konuştuk:

MŞG: Attilâ İlhan Türkiye'ye döndüğünde gözaltına alınmıyor. Ne kadar iyi. Ama Hasan Akkuş gittiğinde gözaltına alınıyor. Sorgulanıyor. Bizzat Attilâ İlhan bunları kitabında yazıyor. Hasan Akkuş gözaltına alındıktan sonra ne oluyor?

FP: Çıkıyor.

MŞG: İlhan, Akkuş için "hareketin içindeydi" diyor.

FP: Siyasi olarak Hasan Akkuş benimle beraberdi...

Bu arada Neriman Hanım, merak edip, "Hangi Hasan?" diye sorunca, Fahri Petek şöyle devam ediyor:

FP: Hasan yahu, bizim Kürt Hasan canım. Evet Hasan Akkuş, çoğunlukla benimle beraberdi. İleri Jön Türkler Birliği'ne girmedi zaten. Neriman, Hasan'ı hiç sevmezdi. Efendiydi ama biraz dedikoducuydu...

Neriman Hanım: Benimle sohbet ederken mahsus her şeyi bana anlatırdı. Solculuğunu bilmem neyini. Aslında ben her şeyi Hasan'dan öğrendim. Ne içtiklerini, ne yediklerini, ne yaptıklarını, Attilâ'nın ne olduğunu, Fahri'nin ne yaptığını. Her şeyi Hasan bana mahsus anlatıyordu. Sırf anlatmak

için. Ben hiç bir şey sormazdım ama o ille anlatırdı. Her şeyi ondan öğrendim, yoksa bilmiyordum...

FP: Sen benim ne olduğumu daha çok Hasan'dan öğrendin.

Neriman Hanım: Hiç hoşuma gitmiyordu. Çünkü bana dedikodu gibi geliyordu.

FP: Neriman dedikodu sevmez. Hasan Akkuş net değildi. Arkadaşlığını bile izah etmek çok güç. Hiç kimseyle arkadaş değildi herhalde. Ama herkesle de arkadaştı aynı zamanda. Ama kimseyle yakın, samimi ilişkisi yoktu.

Sonra bir problemi vardı Hasan'ın. Attilâ'da da aynı sorun vardı: Kadınlara karşı bir aşağılık kompleksi gibi duyguları vardı ikisinin de. Erkeklik bakımından kendilerini zayıf görürlerdi. İkisinde de aynı şey vardı.

Hasan Akkuş öğrenci gurubu içinde tanınan biridir. Fahri Petek'in belirttiğine göre, bir süre sonra kendisiyle yakın dost olması yüzünden, İJTB ve TKP bünyesindekiler ona da "titist" damgasını vuruyorlar. O günlerde bu damgayı yiyen üç dört kişi vardır: Fahri Petek en başta, sonra Cahit Güçbilmez ve Hasan Akkuş. Bir de daha sonra intihar eden ve şimdi kimsenin ismini anımsayamadığı bir genç daha...

"Titist"ler için ise öbürleri "Stalinci"ydiler... Yıllarca birlikte mücadele etmiş arkadaşlar böylece birbirlerini suçlayan iki parçaya bölünmüş oluyorlardı...

Gün Benderli *Su Başında Durmuşuz* isimli kitabında Hasan Akkuş için şunları yazıyor: "Hasan Akkuş'la ben bir iki defa karşılaşmış, pek bir şey konuşmamıştım. Hakkında polise çalışırmış falan, diye bir takım dedikodular dolaşırdı. Bizim millet bayılırdı, 'poliste çalışır, polise yardım eder' diye dedikodu çıkarmaya. (...) Sevim (Tarı-Belli. MŞG) daha iyi tanıyordu Hasan Akkuş'u, böyle bir dedikodunun doğruluğuna pek ihtimal vermediğini de daha Paris'te bunlar duyulduğu zaman söylemişti." (s. 148.)

Sevim Belli'nin Hasan Akkuş'un polis olamayacağını bilmesinin bir nedeni büyük ihtimalle 1950'de Türkiye'yi terk etmesinden önce, herhalde Nisan 1950'de, Ankara'da Milli Eğitim Bakanlığı'nda bizzat tanık olduğu ve duyduğu şeylerdir. Bunları, o günlerde İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunu genç ve şirin doktor Sevim Tarı, kitabında aynen şu biçimde anlatıyor: "Ailelerin dış ülkelerde tahsilde olan çocuklarına para yollayabilmeleri için özel bir öğrenci dövizi izni almaları gerekiyordu. (...) Ben, önce Amerika'ya tedavi dövizi ile gidecek olduğumdan (Sevim Belli o sıralarda kulağındaki bir dertten şikayetçidir ve tedavisi için ABD'ye gitmek istiyor. Önce Paris'e uğrayıp kısa bir süre, bir hafta kadar, kaldıktan sonra. MŞG) yasa uyarınca yurda geri dönüp öğrenci dövizi alarak yeniden çıkış yapmam

gerekiyordu. (Çünkü Sevim Belli ABD'den Fransa'ya dönmek ve orada tahsilini sürdürmek niyetindedir. MŞG) Bu işi, arada Türkiye'ye geri gelmemi gerektirmeyecek bir biçimde yoluna koyabilmek için Eğitim Bakanlığı ile görüşmem gerekti. İlgili bölüm şefi benim öğrenciliğim sırsında Kastamonu Lisesi'nin müdürü olan Şeref Bey imiş. Bana yardımcı oldu. Ben odasında beklerken bir de Adil Giray ile Hasan Akkuş'un 'devlet aleyhine faaliyetlerinden ötürü' daha önce kendilerine tahsis edilmiş olan öğrenci dövizlerinin kesilmesi ve yurda geri çağrılmaları yolunda bir karar yazdırdı. Rastlantıya bakın! Bu iki genç, Türkiye'de iken İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'nin üyesi idiler. Üstelik haklarında bir takım dedikodular dolaşıyordu. Ben parti (TKP, MŞG) tarafından bunları araştırıp karara bağlamakla görevlendirilmiştim. Bu nedenle dikkat kesilmiş can kulağı ile dinliyordum. Yorum yapmaya çalışırken dalmışım. Şeref Bey birdenbire:

"- Seni geri getirtmeyeceğiz, deyince ne kadar afalladığımı anlatmak güç. Amerika'dan Fransa'ya döndüğüm zaman Türkiye'ye geri gelmeme gerek kalmadan öğrencilik dövizimin bağlanacağını anlayana kadar geçen bir iki saniye içinde bir hayli heyecanlanmıştım. Sonra da Fransa'da olayı Adil ve Hasan'a anlatırken müdürün yanındaki şaşkınlığıma çok gülmüştüm. Bu çocukların polis olduklarına hiç ihtimal vermemiştim ben. Dedikodular o doğrultudaydı. Hasan durmadan tartışan, hep itiraz eden bir tipti. Hepsi o kadar. Hasan benden kısa bir süre sonra yurda döndü, yargılandı. Bizim TKP davasına dâhil edilmedi."

Uzunca bir alıntı oldu, ama gerekliydi. Çünkü Sevim Belli'nin nasıl yurt dışına çıktığını da öğrendik böylece. Birazdan onunla Paris'te karşılaşacağız çünkü. Dahası özel döviz ve devlet bursu konularında da bilgi sahibi olduk. Ve bilhassa "devlet aleyhine faaliyetten ötürü" özel dövizlerin bir emirle kesilebildiğini de gördük. Fahri Petek'in özel dövizi de benzer bir biçimde kesildi mutlaka. Ayrıca bu kararın Sevim Tarı'ya gösterile gösterile, duyurula duyurula yazdırılması genç doktora yönelik bir gözdağı, bir korkutma niteliği de taşıyor olabilir: Hani ona da "Yanlış bir şey yaparsan senin özel dövizini de hemen kestiririz!" denilmek isteniyordu belki. Kim bilir?

Nihayet Hasan Akkuş'un 1951 sonbaharında, belki Ekimde, İstanbul'a döndüğünü de öğreniyoruz. Gözaltına alınıp sorgulandıktan sonra yargılandığını da. Ve Ekim 1951'de başlatılan TKP tutuklamaları sonrasındaki TKP davasına dâhil edilmediğini de.

Sevim Belli'nin anlattıklarında ismi geçen Adil Giray da önemli. Çünkü o da öğrenci Paris'te ve o da kimi eylemlerde yerini alıyor. Tacettin Karan onunla ilgili epey şey anlattı bana. Bu çalışmada yeri gelirse belki kısmen

aktarabilirim. Hasan Akkuş'un Paris öncesindeki İstanbul'daki öğrencilik yıllarında TKP'ye yakın öğrenci kümelerinde eylemlere katılmış biri olduğunu da eklemek lazım. O yıllarda kendisi gibi öğrenci Şehnaz Akıncı'ya da âşık olur.

Bursa Hapishanesi savcısının kızı olan Şehnaz Akıncı 15 Mayıs 1950'de İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'nin Nâzım Hikmet'in özgürlüğüne kavuşması için düzenlediği ve aşırı sağcı ve ırkçıların saldırdığı ve engellediği "Çiçek Palas Toplantısı" ile de tanınıyor. (Bu konuda *A'dan Z'ye Nâzım Hikmet*'e bakılabilir: s. 117- 120. *Romantik Komünist* isimli çalışmada da ayrıntılı bilgi bulunuyor.) Şehnaz Akıncı daha sonra ünlü bir terzi olacaktır. Paris'e de gelecektir. Ama Hasan Akkuş'un dönmesinden çok sonra... Abidin Dino ile Güzin Dino'nun çok iyi arkadaşı olacaktır. Şehnaz Akıncı adına onların mektuplaşmalarında da sıkça rastlıyoruz. Şehnaz Akıncı Paris'e geliş gidişlerinde tanıştığı Petek'lerle de iyi dost oluyor. Özellikle Neriman Hanım'la: Bu, her ikisinin de terzilik alanındaki, biçki-dikiş konularındaki ortak yeteneklerindeki yakınlıkla da ilgilidir sanıyorum. Çünkü ikisi de bu işleri çok iyi biliyor. Ve sadece bir meslek olarak değil, bir sanat dalı olarak bu işlerle uğraşıyorlar. Sadece dikmiyorlar aynı zamanda sanatsal yaratıcılıklarını sergiliyorlar. Şehnaz Akıncı bu yoldan hem çok tanınıyor, hem de çok para kazanıyor. Neriman Hanım değil. Nedenini varın lütfen siz düşünün artık.

PARİS'TE BİR TENEKE KAVURMA

Hasan Akkuş'un özel dövizi kesildikten, yani ailesi tarafından yasal yollarla kendisine para gönderilmesi engellendikten sonra da bir süre Paris'te kaldığını biliyoruz.

Milli Eğitim Bakanlığı aracılığıyla döviz gelmeyince nasıl geçiniyordu diye merak ediyorsanız, Fahri Petek'e kulak kabartmanızı tavsiye ederim: "Hasan Akkuş benden biraz çekinirdi. Ama yine de iyi dostumdu. Hasan da bizim gibi parasız kaldı ama o günlerde başladı sürekli olarak 'Babamdan kavurma gelecek', 'Babamdan kavurma gelecek' deyip durmaya.

"Sanki gelecek olan kavurma değil de kurtarıcı! Ben de bir gün artık dayanamayıp sordum:

"- Ne yapacaksın kavurmayı oğlum?

"- Kavurma olmadan olmaz diye yanıtladı.

"Nihayet bir gün artık duymaktan usandığımız o ünlü 'kavurma'sı geldi. Vapurla mı gönderdiler? Otobüsle mi? Kamyonla mı? Artık bilemiyorum. Ama bir teneke kavurma sonunda geldi. Ye ye bitmez cinsinden. Evet bir teneke kavurma Paris'e kadar gelince, Hasan beni buldu:

"- Aman Fahri gel şu kavurmayı açalım deyince, gittik.

"Ben tenekeyi açınca kavurmanın tadına bakacağız sanıyorum. Hayır Hasan hiç oralı değil. Tenekeyi açtık ama Hasan hiç öyle tadına filan bakmadı. Ne tadına bakıyor, ne de bana tadına bakmayı öneriyor. Ne yaptı biliyor musun? Kalktı, kolunu bir güzel sıyırdı ve kavurma tenekesinin içine daldırdı, biraz araştırdı, şöyle tenekenin sağını solunu, altını üstünü bir yokladı ve sonra Amerika'yı keşfetmiş gibi, bağırdı:

"- Bir altın! Ve çekti çıkardı bir altını. Aynı işlemi sürdürdü ve yeniden bağırdı:

"- İki altın...

"- Üç altın...

"- Beş altın...

"Kaç altın çıkardı, şimdi tam anımsayamıyorum ama epey altın çıkardı o gün.

"Kavurmayı neden öyle dört gözle ve candan beklemesi açlıktan değil altınlara sahip olmak içinmiş demek! Ama yine da kavurmayı da es geçmedik. O güzelim mis gibi kavurmanın tadına baktık, sıkı bir biçimde ifadesini aldık."

Ancak Hasan Akkuş her zaman "kavurma" yiyemedi. Ve epey zorluk çekti. Hasan Akkuş bir ara Çekoslovakya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne "sığınmak" için de girişimde bulunuyor. Sonuç alamıyor. Bu konuyu Gün Benderli adını andığım kitabında ayrıntılı bir biçimde aktarıyor. (A.g.k.: s. 148-150.)

Özetleyecek olursam şöyle gelişiyor ve sonuçlanıyor bu girişimi: Çekler "Fransa'da yaşıyor diye" Hasan Akkuş için Fransız Komünist Partisi'nden referans istiyor. FKP de TKP'nin Paris'teki üyelerine başvuruyor ve sonuçta Gün Benderli-Togay ve herhalde Nejat Togay, FKP'ye" Hasan Akkuş hakkında istediği referansı parti (TKP MŞG) adına veremeyeceklerini, böyle bir sorumluluğu üstlenemeyeceklerini" bildiriyorlar ve Hasan Akkuş vize alamadığı için Çekoslovakya'ya gidemediğinden Türkiye'ye dönmek zorunda kalıyor...

Fahri Petek Hasan Akkuş konusunda şunları da ekledi: "Hasan şarklı mıydı? Babası şarklıydı her halde, ama Hasan İstanbul'dan buraya geldi. Aramızdaki ismi 'Kürt Hasan'dı. Ahmet İkizek'ten sonra aramızdaki ikinci Kürt oydu. Paris'te birçok genç gibi ya Hukuk ya da Ticaret okumaya geldi. Hiç bir şey yapmadı. Birçok genç gibi Paris'e okumaya geldi ama hiç bir şey yapamadan döndü. Ben yardımcı oldum, yardımcı olmaya çalıştım bu tür gençlere ama bir türlü sonuç alamadım.

"Hasan bir ara bir Fransız kızla yaşadı. Quartier Latin'de bir otelde kalıyordu. Otelin bulunduğu sokakta bir Ermeni lokantası da vardı. Sahibi bir Ermeni kadındı. İsmini şu an anımsayamıyorum. Otel tam lokantanın karşısındaydı. Aynı otelde Başkonsoloslukta çalışan, ne çalışması canım, Başkonsolosluğun öğrencileri izlemekle görevlendirdiği ajanı da kalıyordu. Başkonsoloslukta çalışıyordu bu herif ve yıllarca öğrencileri bu herif izliyordu, bu herif fişliyordu.

"Yıllar sonra o günlerde Paris'te Başkonsolosluk yapan diplomat Moskova'da 'ölü bulundu'. Aynı gün başka bir diplomat da Tokyo'da (Neriman Hanım "Ankara'da'" diyor.) ölü bulundu. İkisinin de MİT'ten oldukları söylendi. Bu başkonsolos Gaye'nin Paris'e geri dönmesini engelleyen başkon-

solostur. Çok adi bir tipti. Ajanlık yapan da bu başkonsolosun sağ koluydu. İkisi de daha Paris zamanlarında MİT'dendiler büyük ihtimalle."

Neriman Hanım ise Hasan Akkuş'un İstanbul'a dönmesinden sonrasına ilişkin olarak şunları anlattı: "İstanbul'a ilk gittiğimde Hasan'ı aradım. Yemiş Çarşısı'nın orada bir yerde işyeri vardı. Aradım ve Beyoğlu'nda buluştuk. Beraber çay içtik. O an bile hemen başladı yeniden eskilerden bahsetmeye. Yine dedikodularını bana anlatmaya koyuldu. Zavallı, Terzi Şehnaz'a âşıktı ama Şehnaz onu reddetmişti. Bu hikâyeyi de bizzat kendisi bana o gün İstanbul'da anlattı. Komünistliği unutmuştu. Abisinin veya babasının veya her ikisinin malı olan büyük bir bakkal dükkânında çalışıyordu. Yine dedikoduya, yine başkalarından söz etmeye ve onları çekiştirmeye başladı. Çok tuhaf bir adamdı Hasan Akkuş."

"NE OLUR BİRAZ BORÇ AL BENDEN!"

Fahri Petek o günlerdeki ilginç öğrencilerden biri olan Reşat'ı anlatıyor: "Reşat gerçekten çok ilginç bir tipti. Paris'teki herkese borç vermiştir ve herkesten alacaklı olarak ülkeye döndü. Şimdi bu adam acayip değil de kim acayipti? Paris'e bizden daha önce gelmişti. Ve bizden önce Paris'ten ayrıldı: Ve hepimizin ona borcu vardı.

"O da başka tür bir hastaydı. Biriyle tanışır tanışmaz, birinin elini sıkar sıkmaz 'Aman hastalık bulaşmasın' diye elini sekiz kez yıkar, lavantalarla bilmen nelerle temizler, silerdi.

"Bir gün paraya ihtiyacım vardı, herkes gibi ben de Reşat'a gittim:

"- Reşat Abi 50 Frank borç verir misin dedim.

"- Tabii dedi ve hemen 50 Frankı çıkarıp verdi, kendinden çok memnun. Üç dört gün sonra elime para geçti, Reşat'a gittim borcumu ödemek için:

"- Abi buyur borcumu ödüyorum çok teşekkür ederim dedim. Adam:

"- Yok olmaz almam dedi.

Ben ısrar edince:

"- O zaman 40 Frank vereceksin, dedi. Haydaa.

"- Abi olur mu senden 50 Frank aldım.

"- Hayır kardeşim sen bana 40 Frank ver yeter, demesin mi? Çattık belaya. Herkese böyle davrandı ve bunun sonucunda Paris'i terk ederken hepimizin ona borcu vardı. Onun hastalığı da buydu.

"Bir gün otururlarken, Selim Turan'a, bunun nedenini şöyle açıklamış:

"- Bak, Selim, bu sayede beni herkes hatırlayacak. Çünkü herkes ben Paris'i terk etmeden önce veya terk ettikten sonra, 'Ah! Reşat'a borcumu ödeyemedim' diyerek hayıflanacak. Onun için beni hatırlayacaklar ve ben de herkesten alacaklı olarak Paris'ten ayrılacağım.

"Evet Reşat amacına ulaştı. Bakın bugün bile bu hikâyeyi anlatarak aynı zamanda Reşat'ı hatırlamış oluyoruz. Ne adammış be! Ama daha sonra ne

olduğunu, ne yaptığını hâlâ bilmiyorum. Çok ilginç bir adamdı doğrusu."

Bu hikâye bana Salvador Dali'yi anımsattı ve bunu Petek'e aktarıyorum:

Dali ortaokul öğrencisiyken, yanılmıyorsam, belki de ilkokulda başladı bu işe, okul arkadaşlarıyla "Para ticareti" yapmaya karar vermiş: Ama tam Dali'lik bir "iş", delilik değil (!): Arkadaşlarından on kuruş alıp onlara yirmi kuruş veriyor. Buyurun Reşat'tan ne farkı var Dali'nin?

Fahri Petek "Evet haklısın, diyor, aynı yöntem."

Şunu da ekliyor: "Reşat herkesi borçlu bırakarak gitti, düşün Ahmet İkizek'i bile: Ki Kürt Ahmet'in öyle parasız kaldığı görülmüş değildi..."

O günlerdeki öğrencilerden biri de Metin Toker'di. Toker gazetecilik okuyordu Paris'te. Ve gazetecilik de yapıyordu.

Naim Tiralı da Paris'teydi o yıllarda. Sevim Belli'nin yazdığına göre, Naim Tiralı" Yazardı o zaman. Hukuk eğitimi yapıyordu Paris'te. Efendi bir çocuktu." (A.g.k.: s. 287.)

Büyükelçi Numan Menemencioğlu kabul ettiği kimi öğrencileri komünizm tehlikesi konusunda bilgilendiriyor ve hatta" Dikkat edin aranıza sızabilirler" biçiminde uyarmayı da ihmal etmiyordu... O yıllarda Paris'te okuyan öğrencilerden ve yaşayan sanatçılardan adı" komüniste" çıkmışlarla ilişkiye girmeyen" akıllı" öğrenciler "hal ve gidişten geçer not almayı" garanti ediyorlardı. Ve dolayısıyla Öğrenci Müfettişliği çevrelerinde, Büyükelçilik ziyafetlerinde, "kabullerinde" onlara hak ettikleri yer ayrılıyordu. Ve onlara hayranlık bu vesilelerle veya mutlaka başka vesilelerle açıkça dile getiriliyordu. Bunlara konsoloslukta da kolaylık gösteriliyordu...

Ama diğer öğrenciler konsoloslukta en önce girişteki Recep Zerman'a hesap vermek zorunda kalıyorlardı... Recep Zerman sıkı bir sorgulamadan geçirmeden hiç kimseyi öyle kolay kolay salıvermiyordu... (Recep Zerman konusunda Hıfzı Topuz'un kitaplarında epey ayrıntılı bilgi bulunuyor. Oradan aktardığım kimi parçalara *Abidin Dino* isimli çalışmamın üçüncü cildinde yer verdim. Burada yinelemek istemiyorum.) Bu gelişmeler o günlerin havasını çok iyi veriyor. Bu oluşumlarda belirleyicilerden biri elbette büyükelçidir. Ve elbette burada sırası gelmişken o günlerdeki büyükelçiden de iki satır söz etmek gerekiyor: Çünkü hak ediyor bunu.

BÜYÜKELÇİMİZ

1949'da Paris'teki Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi Numan Menemencioğlu'dur. İkinci Dünya Savaşı öncesi ve esnasında Nazi Almanya yanlısı olarak bilinen Numan Menemencioğlu. Nazi Almanya'nın Ankara'daki Büyükelçisi Von Papen'in Menemencioğlu'na Almanya'dan özel olarak getirtilmiş bir Mercedes hediye ettiği bile söyleniyor. Ama savaşın sonuna doğru Almanya'nın yitireceğinin belli olması üzerine Menemencioğlu Dışişleri Bakanlığı'ndan alındı ve Paris'e gönderildi. Fahri Petek'e Menemencioğlu'nu tanıyıp tanımadığını soruyorum. İşte yanıtı: "Paris'e geldiğimizde Menemencioğlu'nun Türkiye Cumhuriyeti'nin paralarını yediği söylendi bize, 'Hiç durmadan paralarımızı kumarda yiyor' diyorlar bizden önce gelmiş öğrenciler. 'Nasıl olur yahu' diye sordum. O zaman:

"- İnanmıyorsan gel bak, bizzat kendi gözlerinle gör!

"*Les Grands Boulevards*'da Opera'ya doğru yürürken bulvar birden ikiye ayrılır ve biri Haussman Bulvarı'dır. Diğeri *Boulevard des Italiens*. Bu ikincisi devam eder işte bunun sağında, Opera'nın yanında, bir kumarhane var. İsmi '*Club*' ama gece orada sıkı kumar oynanıyor.

"Bizden önce Paris'e gelmiş ve birçok şeyi kısa zamanda öğrenmiş olan arkadaşlarımız Menemencioğlu'nun bu Club'ün müdavimi olduğunu fark etmişler. Beni ve birkaç yeni gelmiş genci, bunların arasında benim vapurdaki dostum sahte GS'li genç de var, bir gece cümbür cemaat o kulübe götürdüler. 'Kabak' Suat, Necmi ve Kürt Ahmet de var. Ahmet devlet burslusuydu, iyi para alıyordu ve çok cömertti, hepimizi davet eden de Ahmet zaten. Eli açıktı ve davet etmeye meraklı bir arkadaşımızdı.

"Club'e girdik ve gördük: Evet Menemencioğlu bir masaya oturmuş kumar oynuyor. Onun sağır olduğunu da biliyoruz ya, bizim bir-iki arkadaş aynı masaya oturdular: Menemencioğlu ile dalga geçmek için: Vapurda tanıştığım sahte GS'li arkadaşım, o çok sempatik ve siyasetle fazla arası olmayan çocuk, Menemencioğlu'nun tam karşısına oturdu. Üç metrelik bir ma-

sa. Kart dağıtma sırası Menemencioğlu'na gelince, bizimki Türkçe olarak, Büyükelçiye şöyle hitap ediyor:

"- Şissst, oğlum, enayim benim, bana ver! Bana ver!

"- Menemencioğlu tam sağır ve hiç bir şey duymuyor. Fransızlar zaten hiç oralı değiller, onlar da bir şey anlamıyorlar, bizse yerlere yıkılıyoruz. Veya bizimki şöyle hitap ediyor:

"- Ver ulan ver! Kart ver ulan!

"- Menemencioğlu 'Kart?' diye sorunca Bizimki kabaca böyle yanıtlıyordu. Bizimki tam hergelelik yapıyordu. Zaten öyle bir gençti: İt mi it, tam İstanbul fırlaması. Ama o bile Büyükelçimizin paramızı böylesine har vurup harman savurmasına başka türlü yanıt veremiyordu.

Menemencioğlu kumara çok düşkün ve her gece bu Club'e gelip paralarımızı yiyordu. Çünkü adam umursamadan kaybediyordu. Çünkü yitirdiği, yutulduğu paralar ne kendi cebinden çıkıyordu, ne de ailesinin cebinden veya kasasından. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının vergilerinden gelen paraları adam orada gözümüzün önünde saçıp savuruyordu. Nitekim Paris'i terk ettiğinde o Club'e öylesine muazzam bir borç bırakmıştı ki Türkiye Cumhuriyeti bu borcu, kamuoyunun fazla dikkatini çekmeden, son kuruşuna, son santimine kadar ödemek zorunda kaldı.".

Bu büyük bir sorun elbette. Daha büyük sorun ise Numan Menemencioğlu'nun har vurup harman savurması yüzünden o yıllardaki ve sonraki yıllardaki öğrencilerimizin Paris'te kendilerine ait bir öğrenci yurdundan yoksun kalmalarıdır: Çünkü Numan Menemencioğlu'nun o Club'te her gece "yutulduğu", bıraktığı binlerce frankın, aslında o yıllarda *Cité Universitaire*'deki "*La Maison de la Turquie*" için Paris Büyükelçiliği emrine ayrılan bütçeden alındığını ve hatta bu bütçenin tümüyle bitirildiğini söyleyenler ve yazanlar var.

O dönemde *Cité Universitaire*'de (CU) her devlet kendisine ayrılan alanda kendi öğrencilerinin barındırılması için birer yurt yapma hakkı elde ediyor: Nitekim birçoğu yurtlarını yaptırıyorlar. Öteden beri CU'de birçok devletin kendi ismiyle anılan yurdu vardır. Ama Türkiye Evi/Yurdu yoktur. Neden? Çünkü paralar kumarda yenildi. Kim tarafından? Numan Menemencioğlu tarafından.

Menemencioğlu'nu takip ve mümkünse rahatsız edip Club'e gelmesini önlemek için oraya sık sık giden gençler bir süre sonra parasız kalınca, Necmi bir öneri yapıyor ve bu öneri o günlerde geçinmek için zorlanan öğrencilerin bir kısmı için gerçek bir can simidi oluyor. Bunu Fahri Petek'ten dinleyelim: "Evet dört ay sonra dövizim kesilince resmen beş parasız kaldım. O zaman Necmi, 'Bu klüplerde *cheval* (at) olursan, beş parasız girip, paralı çıkabilirsin.' deyince, ben ve birkaç arkadaş daha peki deneyelim dedik.

"Sistem şu: Çok paralı, çok zengin adamlar aynı anda birkaç masada bir-

den oynamak istiyorlar. Kendisi bir masada oturuyor, öbür masalardaki oyunlara katılabilmesi için birine ihtiyacı var: Kendi yerine diğer masalara gidip para yatıracak birine. İşte bu birine kumarcı dilinde '*cheval*' deniyor. Yani at. Bir masadan diğerine koşacak biri. Paralı kumarcı '*cheval*'e diyor ki 'Al şu parayı iki numaralı masadaki 12 numaraya oyna' diyor; o zaman *cheval* koşuyor iki numaralı masadaki 12 numaraya parayı yatırıyor. Diyelim adam 100 Frank verdi ve bu 200 Frank oldu, o zaman *cheval* bu parayı alıp adama götürüyor. Ve kazandığı için adam *cheval*'ine 10 Frank hediye ediyor. Bir tür bahşiş. Sistem bu. 'At' koşturan paralı adam 'at'ın hakkını hemen ödüyor.

"Biz bu sisteme girdik ve bizi çok sevdiler. Biz dört-beş arkadaş her gece gidiyoruz. Club'ün sahibi çok sempatik bir herif. Bizim züğürt olduğumuzu da hemen çaktı elbette. Uyanık adam ne de olsa. Nitekim zaman zaman biz Club'e varınca karnımızın zil çaldığını duyuyordu herhalde ve bize 'Çocuklar siz önce lokantaya uğrayın, karnınızı doyurun' diyordu. Biz hemen Club'ün lokanta tarafına yöneliyoruz ve Club namına karnımızı doyuruyoruz. Böylece, hani aç ayı oynamaz denir ya, aç at ta koşamaz misali, karnımız doyduktan sonra 'at'lık işini hakkıyla yapıyorduk.

"O meteliksiz olduğumuz günlerde böylece elimize üç-beş kuruş geçiyordu. O Club sahibi yeryüzünde iyi insanların eksik olmadığını ispatlayan sevimli örneklerden biri olarak hep aklımdadır."

Sadece o değil, başka iyi insanlar da var. Nitekim Profesör Courtois da Fahri Petek'e "babalık" yapıyor: "Eczacılık Fakültesi'nde doktora yapıyorum. Tezimi hazırlıyorum, onca işin arasında. Bu arada Labo'da da çalışıyorum, ama ücret ödenmiyor. Bursum da kesilmiş. Zaman zaman 'at'lık yaparak üç-beş kuruş kazanıyorum ama bu iş de öyle sürekli bir iş değil. İşte bu koşullarda Mösyö Courtois elime biraz para geçsin diye şöyle bir yöntem buldu: Eczacılık Fakültesi'nde her ay bir seminer düzenleniyor. Düzenleyen kimya alanındaki bir gazete veya dergi. Seminerlerde genel olarak o gün konuşulan, tartışılan çalışma üzerine yapılmış klişeler, dialar gösteriliyor. Bizim profesör bu gösterileri benim yapmamı istedi ve böylece bu işten elime üç-beş kuruş geçmesini sağladı.

"İşte böyle, çalışarak, el emeğimle, göz nurumla, alın terimle o zor günlerde başımın çaresine bakmak olanağını buluyordum. Ama otelden çıkarılmak üzereyim ve konut meselesini nasıl halledeceğim? Bu beni çok zorluyordu. Yine iyi insanlar sayesinde bu derdimin çaresini de bulabildim."

HAYRİYE HANIM VE FARUK

Fahri Petek sürdürüyor anlatımını: "İstanbul'dan ayrılmadan önce birkaç eşe ve dosta vedalaşmak için uğradım. Bunlardan birinde genç bir kadın, Paris'e gittiğimi öğrenince:

"- Benim orada Hayriye Hanım isimli üvey annem var, çok severim, ona uğrar selam ve saygılarımı iletebilirseniz çok sevinirim. Çok iyi bir kadındır uğrayın ona dedi ve adresini verdi.

"Adresi eğer hafızam yanılmıyorsa 19, rue Etienne Marcel'di. Paris'e vardıktan üç gün sonraydı sanıyorum, o adrese gittim. Tak tak kapıyı çaldım. Kapıcı bir kadın açtı. Kapıcı çok hoş bir kadın.

"- Hayriye Hanım'ı arıyorum dedim,

"- Benim, dedi.

"Vay anasını Hayriye Hanım kapıcıymış demek. Asil bir kadın, belli oluyor, asil aileden geldiği aşikâr. Hiç kendisi açmadı bunu, ama besbelli. Hayriye Hanım'ın bir de oğlu var, ismi Faruk. Paris'te taksi şoförlüğü yapıyor. Çok sempatik bir oğlan. Hem Hayriye Hanım'ın hikâyesi ilginç, hem de oğlunun.

"Hayriye Hanım'ın kocası '150'likler' ismi verilen Cumhuriyet dönemi başında sürülenlerden biri. 1927'de, yanılmıyorsam, Paris'e gelmişler. Eşi 1929'da vefat etmiş. Bir çocukları da vefat etmiş. Aileden kala kala Hayriye Hanım ile Faruk kalmış. Geçinebilmek, çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayabilmek için, Hayriye Hanım uzun zaman "*marchande de quatre saison*" denilen işi yapmış, yani sokaklarda sebze ve meyve satıcılığı. Sonra nasıl olmuşsa bu kapıcılık işini bulmuş ve burada çalışmaya başlamış. Ben onları tanıdığımda durumları buydu. Anne ve kalan tek oğlu birlikte yaşıyorlardı. Faruk ile çok iyi arkadaş olduk. Kafa dengi, şirin, sağlam ve akıllı bir genç. Uzun boylu, iri yarı, yakışıklı.

"Faruk'un hikâyesi ise şu: Delikanlı İkinci Dünya Savaşı patlak verince

Fransa ordusuna gönüllü olarak yazılmış. Savaşa girmiş. Ama savaşta Almanlara esir düşmüş. Esir kampında Almanlar Faruk'un Türk olduğunu anlayınca epey şaşırmışlar: 'Sen deli misin, Fransa ordusunda ne yapıyorsun?' diye sormuşlar. Ama esir olarak kalmış Faruk. Esir kampında Henry isimli cesur, gözü pek ve güvenilir bir Fransız ile sıkı arkadaş olmuş. Birkaç kez firar etmeye çalışmışlar. Şansları yaver gitmemiş. Tekrar yakalanmışlar. Ve savaşın sonuna kadar esir kampında çile doldurmuşlar. Faruk savaş bitince Paris'e dönmüş, annesini bulmuş ve taksi şoförlüğü yaparak geçinmeye koyulmuş.

"Faruk'la arkadaşız ve benim otelimde üç kez parasız duruma düşüp oda kirasını ödeyemez oluşumu görünce, bana 'Fahri, dedi, benim esir kampındaki arkadaşım Henry'inin bir oteli var, istersen ona bir uğrayalım, uygun görürse orada bir oda kiralarsın.' Tamam dedim. Henry'e gittik."

PARİS'TE BİR TANGO

"Henry'inin oteli *Rue Au Maire*'de." Belediye Başkanı Sokağı diye çevirmek istiyorum. Paris'in 3. *Arrondissement*'ında, o ilçenin ve başkentin en küçük ve en dar sokaklarından biri: Sokağın toplam uzunluğu 252 metre, eni ise 4 ile 10 metre arasında. *Rue Vertus*'nün 15 numarasından başlıyor ve *Rue de Turbigo*'nun 44 numarasında bitiyor. Bu minik sokak önce *Rue Volta*'yı geçiyor sonra *Rue* Beaubourg'u. Bugün, ünlü Georges Pompidou Kültür Merkezi'ne iki adımlık bir mesafede. Metro durağı ise *Arts-et-Métiers*...

Fahri Petek, sokağı ve oteli şöyle betimliyor: "Orada kaldığım sürece bir kez bile bir otomobilin girdiğini görmedim, o kadar dar çünkü. Dahası sokak '*dancing*'lerin yoğun olduğu bir mekân: Yani civcivli, canlı ve heyecanlı."



Tango Otel

Şimdiki zamanlarda *Centre Georges Pompidou*'nun yakınında dersem daha iyi anlaşılır. Paris'in 3. *Arrondissement*'ında (ilçesinde), bir yandan *Arts et Métiers*'ye ve öte yandan *République* Meydanı'na çok yakın. Diyelim *République* tarafından geliyorsunuz, *Rue Volta* isimli minicik sokağa girin, sonuna kadar gidin ve tam bittiği noktada karşınızda kocaman bir levha göreceksiniz: "*Le Tango Dancing*". Tamam, işte vardık. Evet, burasıdır 13 *Rue au maire*. 13 numaradaki mekân başlı başına bir sinema. 1949 sonunda ve 1950'lerin başında olduğu gibi bugün de:

18 Kasım 2006'da bu kitap çalışması vesilesiyle dolaşmaya ve fotoğraf çekmeye gittiğimde sokak ve çevre yine çok canlıydı. Mahallede "Çinlilerin" sayısının artığı belli oluyor: Sokakta sağlı sollu birçok küçücük Çinli lokanta ve bakkal dükkânı bulunuyor. Hepsi tıklım tıklım. Yine ucuz oteller var. "Henry'nin Oteli" yerli yerinde. Dancing de. Bar da.

Önce otelin ismini vermeli: *Le Tango Hôtel Bar*. Yani Bar'ı da var: Geceleri '*dancing*'e dönüşüyor. Nitekim günümüzde hâlâ *Le Tango Dancing* sıcak ve renkli gecelere sahiplik ediyor: Kalabalık ve epey gürültülü müziğiyle. 10 Aralık 2007'de oradan geçerken ön kapısına yapıştırılmış şu levha dikkatimi çekti: *"Tango, la boîte à frissons"*: "Ürpermeler gece kulübü". Hayırdır? Altındaki notta açıklayıcı bilgi var: *"Pour les gays et les lesbiennes"*: "Kadın ve Erkek Eşcinseller İçin". Dancing'in kapısı kapalı. O saatte doğal. Ama bitişiğindeki Bar/Café açık... "Bar direkleri" iş başındalar... Barmen de... Duvarlar bin bir anı fotoları ve türlü afişlerle kaplanmış... Hoş bir ambiyans var. Ama sanki biraz zorlama. Artık o kadarı olacak. Yapay samimiliklere alışkın değilseniz adresi değiştirmek en iyisi olacak.

Barın üstünde iki kat var: Bu iki kat otel: Birçok odasıyla. Fahri Petek bizi çekip alıyor, o günlere götürüyor ve şunları anlatıyor:

" Faruk beni Henry ile tanıştırdı. Henry gerçekten çok sevimli, çok iyi bir adam. Faruk'un söylediği kadar var. Faruk benim durumumu anlattı. Henry halden anlayan bir adam.

"- Tamam, dedi, Fahri'ye hesaplı bir oda vereyim.

"Evet, böylece pat diye odayı buldum: Birinci katta bir oda. Oda için çok cüzi bir kira ödüyorum. Ağır bir yük değil. O parasız günlerimde bile. Ayrıca Henry Savaş sırasında direniş içinde mücadele ettiği için bana yardımcı olmak onun için neredeyse doğaldı. Bana bunu hiç belli etmedi ama bu böyleydi: Bana yardımını bir anlamda zorda kalmış bir özgürlük savaşçısına katkı gibi üstlendiği açıktı. Henry pek belli etmiyordu ama harbiden solcu bir adamdı. Gerçek bir insandı, insanoğlu insan cinsinden: Oda kirasını oldukça düşük tutuyordu.

"Evet, *Le Tango Bar* gece *dancing* oluyor: Tango yapanlar, çok iyi dans edenler vardı. Sokak zaten müzik sesleriyle, neşeli insanlarla doluyordu akşamüzerinden itibaren.

"Otelde kalanlar için şöyle hafif bir sorun vardı: Saat 22'de otelin kendisine ait olan yandaki kapısı kapatılıyordu. O saatten sonra otele girmek isteyenlerin ille Bar'dan geçmesi gerekiyordu. Bar'dan, daha doğrusu o saatte artık *dancing* olan mekândan, geçeceksin, arkadaki merdivene tırmanıp odana gireceksin. Epey maceralı bir giriş yani. Âlem bir mekan.

"Ben o günlerde genç adamım, dolaşıyorum, çalışıyorum ve gece saat 23 ya da 24'ten önce asla otele gelmiyorum. Eh o saatte gelince de Bar'dan geçmek zorundayım: Tam geçerken Henry, bana bir işaretle veya bizzat yanıma kadar yaklaşıp 'Gel' der, ille beni barın arkasına götürür ve orada bana 'baba' bir sandviç yapar ki 'öksüz doyuran cinsinden'. Bir de bir bardak kırmızı iyi şarap, bazen bir bira. 'Haydi şerefe' der içerdik. Çünkü yarı aç, yarı tok dolaştığımı, çalıştığımı, uğraştığımı çok iyi biliyordu.

"Cömert adamdı Henry. Bana çok iyiliği dokunan adamlardan biri de odur. Hiç unutamam Henry'yi. Dünya görmüş, deneyimli, çok derin bir insan ve son derece efendi. Çok da güzel bir eşi vardı. O da dehşetli iyi bir kadın. Ama maalesef biraz oynaktı. Eli işte, gözü oynaşta denir ya, maalesef biraz öyleydi. Yanılmıyorsam Henry eşi nedeniyle, eşinin bu tatsız tavrı sonucu bir hadise yaptı, biz artık o otelden ayrıldıktan epey sonra. Henry'inin izini de böyle kaybettim. Yoksa otelden ayrıldıktan sonra da en azından bir süre Henry'ye uğradım ve sohbet ettim. Hani o geçmiş yoksulluk günlerimizdeki yardımlarını anmak için. Ona bir de böyle bir biçimde teşekkür edebilmek için. Henry hayatımdaki nefis insanlardan biri olarak kaldı hep.

"*Le Tango Bar Hôtel*'de 6-7 ay kadar, yani Nisan veya Mayıs 1950'ye dek kaldım. Bu arada İzmir'de, İstanbul'da arkadaşlık ettiğim Attilâ İlhan, Kasım 1949'da Paris'te zuhur edince ve bir süre sonra onun da para sorunu doğunca, bana geldi: 'Fahri senin otelde bir oda da bana ayarlayabilir misin?' diye sordu."

TANGO'DA ATTİLÂ İLHAN

Fahri Petek, arkadaşının derdine çare bulmak için hemen kolları sıvıyor: "Henry'ye durumu söyledim, 'Tamam gelsin' deyince, Attilâ da otelin müşterileri arasında yerini aldı." Attilâ İlhan *Abbas Yolcu*'da, bu meseleyi şöyle anımsıyor:

"Bir vakit aynı otelin karşılıklı iki odasında oturduk (...)" (s. 135).

Attilâ İlhan, Henry'inin soy isminin "Gailhac" olduğunu yazıyor. Sonrasını Fahri Petek anlatıyor: "Attilâ da Tango'ya yerleşti. Ben birinci kattaki odamdayım, Attilâ'ya ikinci katta bir oda verildi. Ben genellikle sabah erkenden çıkıyorum. Attilâ öyle uyurdu ki, ben akşamüstü otele uğradığımda o henüz yeni uyanmış, hatta daha tam uyanık bile değil, belki çıkmış bir tur atıp gelmiş, dolaşmış ama yine de tam uyanamamış, evet hâlâ uyanamamış, akşamın altısında. Çünkü Attilâ gece geç saatlere kadar okur, yazar, çalışırdı. Otel odasında da ışığı hep yanık. Geç uyurdu.

"Henry bir gün bana sorardı:

"- Arkadaşın şair mi?

"- Şair.

"Attilâ, Henry ile pek fazla muhabbet etmiyordu. Ben Henry ile sohbet ederdim; çünkü Faruk tanıştırdı ya Henry'nin gözünde ben de sanki Henry'nin kırk yıllık dostu gibi olmuştum. Sanki esir kampında birlikte kalmış, birlikte iki kez firar etmek için tabanları yağlamış ve her seferinde yakalanmış ve fena dayak yemiştik Nazilerden.

Attilâ her gün beni bulurdu: İlle marksizm konusunda tartışacak. Attilâ, benim komünistliğime fena halde bozuluyordu. Komünistliğim onun canını sıkardı. Ben belki çok sert komünisttim Attilâ için. Düşünce ve siyasi açılardan Fransız Komünist Partisi'ne de daha yakındım. Attilâ hiç değildi.

Ben FKP'ye girmedim çünkü anlaşamadığımız taraflar vardı. Özellikle Stalin meselesinde. 1947'den beri Stalin'e ve Stalinciliğe karşıydım. Oysa

FKP o yıllarda en sıkı Stalinci partilerden biriydi. Stalin bana göre komünist değildi. Ama Attilâ ile münakaşa ederken Stalin'i bile korumak ve savunmak zorunda kalıyordum ve ister istemez Stalinci oluyordum. Attilâ çünkü çok fena yükleniyordu komünistlere. Beni tahrik ediyordu ve ben o tahriklerine kapılıyordum ve Attilâ'ya karşı fena halde Stalinci kesiliyordum."

Bu sırada Neriman Hanım Attilâ İlhan'ın yaptığı bir "numarayı" anımsıyor:

"Attilâ o sırada Paris'te bulunan Gün Togay ve eşi Necil Togay'ı hiç sevmezdi. Sıkı TKP'li oldukları için. Bir gün bizde oturuyoruz, bir ara Attilâ topuğuyla tak tak yere vuruyor:

"- Ne var Attilâ ne oluyor? diye soruyorum. Yanıtı şu:

"- Sesini duydum, 'Örümcek Adam' geliyor dedi.

"Attilâ böylece bir ayağı aksayan zavallı Necil'in geldiğini, bizim eve varmak üzere olduğunu söylemek istiyordu. Biraz kabaca ama işi buralara kadar götürdüğü oluyordu. Oysa Necil bize sık sık gelirdi. Gaye'yi çünkü çok severdi."

Neriman Hanım'ın anlattığı bu öykü, Gün ve Necil Togay'ın Ocak 1951'de, Neriman Hanım ve Gaye'nin ise, Eylül 1951'de Paris'e gelmelerinden sonra yaşanmış olmalı. Ve Attilâ İlhan'ın ikinci "Paris serüvenine" denk düşüyor... Çünkü 1949 Kasımındaki gelişi Şubat veya belki Mart 1950'de oturma iznini uzatamaması sonucu dönmek zorunluluğu nedeniyle yarım kalıyor...

Attilâ İlhan *Abbas Yolcu*'da bu otel faslını çok hoş anlatıyor. Birkaç maddi hatasına rağmen (örneğin binayı beş katlı olarak anımsıyor, yakınındaki sokak ismini "Rue Turbigo" olarak yazıyor, oysa doğrusu "Rue de Turbigo", vb.) o küçücük sokağın o günkü havasını veren, insanlarını aktaran çok bir kısa parçayı müsaadenizle buraya aynen almak istiyorum:

"Bizim hane efendime söyleyim, beş katlı bir sefertasıdır: Ortalık yerinde enine boyuna 'Hotel' yazar. Otelliğine oteldir, oteldir ya bilader, bizim otelin ismi yoktur. Alt katta bir başka yazı: 'Le Tango'. Bardır burası, daha efendicesi: dancing. (...) daha güzel bir dünya patırdıları arasında, aç açına, tok tokuna yaşanır ve ölünür. Geceleri kafanı yastığına vurdun mu aşağıdan şarkıcının tekmil Fransız şarkıcıları gibi dokunaklı ve hazin sesini, akordeonun bir sığırcık sürüsü gibi çınladığını duyar, duyar, rüyalarla koyun koyuna ekmeğin ve ölümün peşindeki maceranıza devam ettiğinizi hissedersin. Bizim patronun adı Henri Gailhac'tır. Ya o, ya kardeşi daima kasadadırlar.(...) Mert, polis kontrolüne, kavgaya gürültüye kulak asmaz, sımsıkı çocuklar. (...) Henri konuşur adam değil, konuşmaz adam." (Birinci baskısında: s. 141-142. Yazım biçimini aynen korudum.)

ATTİLÂ İLHAN İLE AVARELİK

Attilâ İlhan her halde Paris'te yürüdüğü kadar hiç bir yerde ve hiç bir zaman yürümemiştir. Askerliğini yaparken bile. Kitabı baştan aşağı yürümek fiiliyle çekilebilir. Bütün kız arkadaşlarını da aynen böyle yürütmüştür: Paris'in bir köşesinden diğerine Ve onları evlerinin "kapısı önünde" bırakıyor. Efendi çocuk ne de olsa. Sadece bir örnek: "Ve sonra Odéon'dan ağır ağır taa Rue Turbigo'ya kadar yürümek." Günlük mesaisini bitirmiştir Şair ve Otel'e dönmektedir. (*Abbas Yolcu:* s. 169. Aynı sayfada Polonyalı "mülteci kızcağız Annette" ile nasıl yürüdüklerini ve birbirlerine neler anlattıklarını okumak ta mümkün.)

O günlerdeki Attilâ İlhan, aynı zamanda Fahri Petek'in ayrılmaz bir parçasıdır sanki: Aynı café'lere giderler, aynı sokakları arşınlarlar ve zaten aynı otelde kalıyorlar, vesaire vesaire... Nitekim Şair, *Abbas Yolcu*'da "Mahel'in arkadaşı" başlıklı bölümde ve sonrasında Petek'le yaptıkları üzerine epey şey anlatıyor (Birinci baskıda: s. 144 ve devamında. İkinci baskısında: s. 134 ve sonrasında. Fahri Petek'in çocukluk arkadaşının isminin Mahel değil, Mahe olduğunu biliyoruz.)

Bu bölümde yazılanları Fahri Petek'le konuştum. Yazarın yazdıklarıyla yaşayanın yaşadıklarını karşılaştırmak ve gerçeği bulmak için. Çok da iyi oldu. Böylece aynı zamanda Petek'in Paris'li günlerine ilişkin ince şeyleri öğrenmek olanağını da elde ettim. İyi ki Attilâ İlhan nam bir yazar yazmış.

Attila İlhan, kitabında, önce Petek'i şöyle tasvir ediyor: "(...) yalnız değil. Cebinde karısının, üç aylık çocuğunun fotoğrafları. Karısına, epeyce içli olduğunu tahmin ettiğim, uzun mektuplar yazıyor. Hem şair de (...), bir keresinde, galiba büyük mağazalardan birini dolaşırken bunu bana söyledi: 'Benim şiirlerim de vardı. Evvelce bir sürü yazdım. Ama şiir istidat meselesidir. Vazgeçtim sonra.' (...) Bir kadın gibi titiz. Bir ekmek kesmesi, bir çay demlemesi meseledir. Çamaşırlarını kendi yıkar ve haftada iki kere banyo-

ya gider. Onunla konuş: Bu, evinden işine, işinden evine dönecek adam dersin; bu dersin; kahvede oturup tavla, satranç oynayacak adam dersin; satranç biliyor (...) ama öyle adam mı? Hayır! Ben onun şahsında dehşetli bir dağınıklığın ortalık yerinde dehşetli bir tertip düzen kurabilmek için didinen, hayatımın nadir adamlarından birisini bulmuşum." (Birinci baskısında: s. 146-147. İkincisinde: s. 136.)

Evet aynen böyle. Fahri Petek'in o günlerde eşi Neriman Hanım'ın ve daha birkaç aylık kızı Emine Gaye'nin fotoğraflarını cebinde taşıması doğal. Bunun ismi sevgidir, bunun ismi hasrettir, hasret gidermek için zaman zaman özlenenlerin cismine bir göz atmaktır. Petek'in şiirler yazdığını daha önce dinledik kendisinden. Sarı yapraklı defterde yayınlanacakları günü bekleyen uysal, samimi, doğayı ve varlığı yansıtan şiirler.

Sonrası için Fahri Petek şunları anlatıyor: "O yıllarda République Meydanı taraflarında *'Les bains publics'* denilen bizdeki hamamlara benzeyen mekânlar vardı. Orada yıkanır, temizlenirdik. Sadece biz değil, Fransa'da yaşayanların pek çoğu, Paris halkının ezici çoğunluğu." Doğrusu Paris'teki evlere banyo yapılması çok sonralarının "yeniliği"dir. 1950'lerin başında bile evinde banyosu olan insan sayısı çok azdı.

Dahası da var: "O yıllarda bugünkü gibi her köşe başında veya mahallede *'lavomatic'* filan yoktu. Mintanımızı, şuyumuzu buyumuzu kendimiz yıkardık. Kadınsız kim yıkayacak? Ayrıca paramız da yoktu, yani öyle dışarıda yıkatacak, temizleyiciye verecek olanağımız da yoktu. O zaman iş başa düşüyordu. İki elimiz on parmağımız ne güne?"

Daha daha? "Evet, doğru benim çay demlememem, çayım meşhur(du). Hatta bu konuda küçük bir öyküm bile var: Bana daha sonra anlattılar: Paris'ten İstanbul'a dönen çocukların birkaçı gözaltına alınınca sorgucular onlara sormuşlar:

"- Neden Fahri Petek'e gidiyorsunuz? El cevap:

"- Çok iyi çay demliyordu, çayını içmeye gidiyorduk!

"Düşünün bu laflar mahkeme tutanaklarına geçti. Yani çay demlemek dalında ne kadar başarılı olduğumu ayrıca ispata gerek var mı?"

YA ÇIKARSA

Fahri Petek çaya meraklıdır. Çay takımı kazanmak için şans, talih oyunları bile oynar. "Fır döndücülerin" müdavimi bile olur. Böylece evine bir çay takımını, evet takım taklavatıyla, kazanır. "Çarkıfelek" veya "fırdöndü" adı verilen kader-kısmet oyunları, o yıllarda Paris'in pek ünlü "*Les Grands Boulevards*"/"Büyük Bulvarları" üzerinde, herkesin günün belli saatlerinde gezintiye, dolaşmaya, turlamaya çıktığı mekânlarda pıtrak gibi bitmişti.

Gezip dolaşanların ilgisini çekmek için armağan/kazanılacak ürün olarak sunulanlar o sıralarda hâlâ kıtlığı hissedilen kesme şeker, bir paket bisküvi, zeytinyağı gibi ender bulunan veya kimi kişi için epey pahalı olan gıda maddeleri veya çay takımı gibi kıymetli şeylerdi.

Fahri Petek bana şunları anlattı bu konuda: "Evet oralarda talihimi deniyordum. Ama öyle boşuna para basarak değil. Basbayağı işi ciddiye alarak. Aslında iş epey basit bir aritmetik ve gözlem işiydi. Talih oyunlarının kiminde diyelim altı numara ve dilim dilim renkler vardı. Bu işi yapan Fransızlar da henüz işin ustası değildiler. Yani çevirme işinde hile yapmıyorlardı henüz. Diyelim o yuvarlağı çeviriyorlar, ben sıkı bir biçimde izlerdim: Hangi numarada, hangi renkte kaç defa ve nasıl duracak, duruyor diye. Adamın başladığı renkten, çevirme hızından, tekerin 'dilinin' nereye takılacağını kestirmeye çalışıyordum ve aşağı yukarı kestiriyordum da. Vaktim boldu o sıralarda ve izlemek için epey zamanımı verebiliyordum. Hasan Akkuş sık sık benimle gelirdi. Birlikte izlerdik. Bazen saatler alırdı bu iş. Adam çevirir biz bakardık. Adam çevirir biz bakardık. Bu böyle belli bir zaman sürerdi. Sonra kendimce yaptığım hesabın sonucuna göre, vaktin geldiğine karar verir ve basardım parayı, o günlerde bir santim miydi neydi, yani o kadar büyük bir miktar da değil. Ama olmayınca o da olmayabiliyordu. Ve sık sık yaptığım ince hesaplar olumlu sonuçlanıyor ve istediğim oluyordu: Bizim bastığımız yere gelip duruyordu ve kazanıyorduk. Her parayı basıp ka-

zandıkça adam bir kilo kesme şeker veriyordu, kutusu içinde. Veya bir şişe zeytinyağı. Evet zeytinyağı da kazanıyordum. Bir de bir çay takımı kazanmıştım.

"Ben de o şekerleri ve zeytinyağlarını biriktiriyordum. Neriman ve Gaye Paris'e geldiğinde (Eylül 1951'de) o şekerler ve o zeytinyağları çok işimize yaradı. Evde kırk kilo şeker vardı, on veya on beş şişe kadar da zeytinyağı. Basbayağı bir 'servet'. Ayrıca kimi zaman bir kutu şeker veya bir şişe zeytinyağı verip eş dost tanıdık veya komşularımızdan kahve, süt veya benzeri birincil derecede önemli gıda maddeleri aldığımız da oluyordu. Yani değiş-tokuş yöntemiyle beslenmeye çalışıyorduk. Veya beslenmemiz için gerekli ama bizde bulunmayanları edinmenin yollarını yaratıyorduk. Kesme şekerini bir *baguette*'e katık yapıp yediğim günler de oldu..."

Fahri Petek'i tanıyan birçok kişinin bildiği bir hikâyedir bu. Bunu Babür Kuzucuoğlu'na da anlatmış. (Babür'ün *Paris'te Türkiye Hareleri* isimli kitabından okunabilir: s. 124-125.) Gün Benderli de bu meseleyi biliyor ve kitabında şirin bir dille aktarıyor. (s. 153-154.)

RADYO "HASAN"

O günlerde televizyon daha evlerimize kadar girmemiş, yatak odalarımızı işgal etmemişti. Varsa yoksa radyo.

İşte buyurun Attilâ İlhan yazıyor: Fahri Petek "(...) sokakta yanı başımda yürüyor. Quartier'ye doğru iniyoruz. İkide bir radyocu vitrinlerine çekiyor beni: 'Radyo alacak mısın: Ya Marconi, ya Point-Bleu! Başkasına boş ver. Fransızların Sonora'ları da fena değil.' Kendisi nihayet muazzam bir Point-Bleu aldı, adını Hasan koyduk. Beğenmedi Hasan gitti, Hüseyin geldi: Koskoca bir alamet. Bazı günler geliyor ve onu kısa dalgada Ankara'yı arayıp dururken buluyorum: 'Çıkmıyor yahu İlhan! Hâlbuki İstanbul'da benim bir bozuk radyom vardı, Paris'i dinlerdim.' O dinleyemiyor Ankara'yı. Dinleyemiyor. Ah, bir dinlese! Bir alaturka şarkıyı tutsa saçlarından, kendini Balıkpazarı'nda işçilerin, küçük esnafın dolduğu bir meyhanede farz etse! Meyhanenin üstüne bir yağmur yıkılsa!..." (İkinci baskı: s. 138.)

Evet, o günler insanın çay, müzik ve Beethoven delisi olabileceği zamanlardır. Ve öyle de olmuştur zaten. Fahri Petek'in çocukluğunda Bolşevik Cavit Bey'in sinema salonunda kulağının pasının alındığını anımsamalı mı? Evet anımsamalı. Evet o günlerden beri Fahri Petek klasik müziği bilir ve Beethoven müziğine tutkundur. Hâlâ da öyle.

Fahri Petek'e peki diyorum, Radyo'ya neden Hasan ismini verdiniz?

"Şundan adını Hasan koydum: Hasan benim eski arkadaşlarımdan biridir; İstanbul'dayken hep ondan malumat (bilgiler, haberler) alırdık. Şu oldu, bu oldu diye Hasan haberleri verirdi. Tam bir canlı radyo mübarek. Eh! Radyo da haberleri vermiyor mu? Adını Hasan koymak bana çok doğal geldi. Adını daha sonra Hüseyin'e çevirdim mi? Sanmıyorum. Attilâ yazarlığını konuşturmuş olmalı. Öte yandan yanılıyor Attilâ, o radyo ile çatır çatır Türkiye'yi alıyordum. Hiç sorunsuz. Paris'teydik, evet biz Paris'teydik ama aklımız ülkedeydi. Habersiz olmazdı. Bugünkü gibi günlük gazetelerimiz buralarda satılmıyordu. Buraya bir gazetenin ulaşması için bir hafta, on gün beklemek gerekiyordu."

PARLEZ-VOUS FRANÇAIS?

Fahri Petek Paris'e vardığında Fransızcası çat-pat bir Fransızcadır ve doktorasını başarıyla verebilmesi için dil sorununu çözmesi, çatır çatır Fransızca konuşması ve yazması şart. Ö nedenle Fransızca öğrenmek için çalışıyor. Sıkı çalışıyor.

Attilâ İlhan o Fransızca öğrenmek için çalışma ve *Alliance Française* faslını bakın nasıl anımsıyor:

"Denfert-Rochereau'dan döndün mü döndün. Raspail Bulvarı'nı tut, dikine yürü! (...) *Alliance Française*'i tuttum belle. Kapıdan içeriye nasıl girerim? (...) Bu mektebin kapısından Fransızcaya giriyoruz: Ömrüm günüm tıknaz lügatlerden, ajans haberlerinden kulak kesildiğim, hecelediğim bocaladığım, engin ve umgun Fransızcaya. Sınıflarda cümlemiz ana dillerimizden soyunuyoruz. (...) Aylığına on beş kâğıt bayılacaksın. Günde iki dersin var: İster sabahtan git. İster öğlen. İster akşam."

Bu kadar da değil. Bir de Petek ve İlhan'ın birlikte çalışmaları var: İlhan yazıyor:

"Çalışırız. (Fahri Petek. MŞG) İstanbul Lisesi'ndeki Fransızca öğretmeninin defterinden Fransızca çalışır. Her sökemediği kelimenin başında demirler, dakikalarca lügatlerle harbeleşir. Lügatler, gramerler, muhavere kitapları tümen tümen. Bir ara birlikte *Alliance*'a yazıldık. Ben bir zaman devam ettim. O bahaneler uydurdu gelmedi. Lisanı iyi gitmiyor. Bir sürü Türk eş dost rahat koymuyorlar."

Alliance'da ayda on beş lira pahalı o günlerde. Hele parası olmayanlar için hiç mümkün değil. Ama demek ki Petek ilk sıralarda bu işe de bir miktar para ayırabilmiş. Fahri Petek ve Attilâ İlhan bir süre bu mektebe kayıt olup Fransızcalarını geliştirmeye çabalıyorlar. Attilâ İlhan dersleri düzenli izliyor, mektebe devam ediyor ama Fahri Petek edemiyor.

Fahri Petek'e soruyorum: Kayıt yaptırmanıza, ayda on beş lira yatırmanıza rağmen *Alliance Française*'e neden gidemediniz, neden düzenli devam edemediniz? "Gidemezdim çünkü o sıralar İleri Jön Türkler Birliği ile çok meşguldüm. *Alliance*'a gidecek zaman bulamıyordum. Attilâ Türkiye'deyken de Fransızcayı biraz bilirdi."

EKŞİLİ BAMYA YER MİSİNİZ?

Fahri Petek'in en beğendiği, en sevdiği, onsuz edemeyeceği yemek ekşili bamyadır. Bunu Attilâ İlhan farketmeyecek te kim farkedecek?

Şöyle yazıyor: Fahri Petek'de "(...) arasıra hoşlanmadığım alaturka bir taraf seziyorum. Bir gün, İstanbul'dayken, Paris'ten yeni dönmüş (Paris'e gitmiş ve kısa süre içinde geri dönmüş bir arkadaşından söz ediyor. MŞG) arkadaşıma: 'Neden böyle erken döndün?' diye sormuştum. 'Kuru fasulye hasreti' demişti. Bunu ona (Fahri Petek'e. MŞG) anlattım. Ehemmiyetli bir tavırla: 'Ha!' dedi. 'Evet, ben de ekşili bamyayı özlüyorum.'" (İkinci baskısında: s. 136).

Neriman Hanım'ın o güzelim elleriyle yaptığı ekşili bamyayı birkaç kez yedim, Fahri Petek ve Neriman Hanım'la. Pilavla, salatayla, karpuzla. Çok da sevdim. Size de tavsiye ederim. Paris'te ve mutlaka Fransa'da da en iyi ekşili bamya Petek'lerde yenir. Fahri Petek bu yemeğe bayılıyor. Peki, 1950 başında da böyle miydi?

Fahri Petek'in yanıtı şüpheye hiç yer bırakmayacak cinsten: "Doğru. Ekşili bamya gerçekten özlediğim şeylerden biriydi. Hani binip trenle İstanbul'a gidebilirdim ekşili bamya yemek için."

Bu sohbetimiz Petek'e ekşili bamya hasreti çektiği günlerdeki bir olayı hatırlattı: "Raşit diye bir arkadaş vardı. Bir gün ben oturuyorum, odada. Raşit geldi. Sohbet ederken birden bana ne sordu biliyor musun?

"- Bamya nasıl yapılıyor biliyor musun?

"Ben ona bildiğim biçimiyle bamyanın nasıl yapıldığını anlattım. Sonra Raşit başladı bamyanın nasıl yapıldığını bana anlatmaya: Bir bamya yapılışını anlatıyor sorma; ağzımın suyu aktı resmen. Boğazımda böyle yutkunamayacağım, yutamayacağım tükürükler oluşmaya başladı. Kendimden geçmek üzereyim. Tam bir aşçıbaşı gibi, bamyanın tazeliğinden başladı, lezzetini, nasıl kavrulduğunu veya kavrulması gerektiğini, bilmem ne anlattı. Be-

ni perişan etti. Bilmem nenin bilmem nesini bilmem nasıl pişireceksin, iki kaşık bilmem ne koyacaksın. Anlatıyor da anlatıyor. Bense perişanım. Dayanamadım ve Raşit'e 'Biraz daha anlatırsan seni şu pencereden aşağı atmazsam namussuzum.' dedim.

"Aç bir insana, aylardır en sevdiği bamya yemeğini bırak, bamyanın rengini görmemiş birine, böyle şey anlatılır mı kardeşim? Aylardır bırak ekşili veya ekşisiz bamyayı, bamya bile görmemişim, adam kalkmış bana ballandıra ballandıra ekşili bamya nasıl yapılır, bamya nasıl güzeldir, bamya nasıl iyi bir sebzedir diye anlatıyor. Bu tahrik değilse tahrik nedir? Söyler misiniz? O günlerde çok aç kaldık çok. Paris'e geldiğimde çok güzel dişlerim vardı. Övünülecek dişler: Tek çürük, tek kırık yoktu. Gıdasızlıktan dişlerim çürümeye başladılar önce, sonra kırıldılar. Açlık zor iş be Şehmus!" Doğru. Bilen bilir.

Müsaadenizle şunu eklemek istiyorum: Fahri Petek bana bunları 19 Haziran 2004'te anlattı: Akşam yemeğini birlikte yiyorduk: Ne mi yiyorduk? Söylemem! Ama madem ısrar ediyorsunuz haydi söyleyeyim: Ekşili bamya. Evet, inanmayacaksınız belki ama gerçekten ekşili bamya yiyorduk o akşam yemeğinde. Üzerinize afiyet. Neriman Hanım tencereleri konuşturmuştu yine. Ve aynı akşam televizyonda Avrupa Futbol Şampiyonası çerçevesinde Hollanda ile Çek Cumhuriyeti'nin kıran kırana çok iyi bir maçını izledik.

FUTBOL HEYECANI

Attilâ İlhan ile Fahri Petek'in bir Fransa-Çekoslovakya maçı anısı var, burada onu aktarmak istiyorum, İlhan'ın yazdığı biçimiyle:

"Bir akşamüstü, ılık, güneşli bir sonbahar akşamı Fransa-Çekoslovakya maçını seyretmiş, Colombe stadından çıkıyoruz. Trene binerken o cigarasını yakıyor: 'Bizim takımlardan birisi gelse İlhan' diyor 'Galatasaray gelse mesela. Ezilmez bu heriflerin karşısında değil mi? Ne dersin?'" (İkinci baskı: s. 135.)

Bunu Petek'le konuştum, Petek şunları söyledi: "Hatırlıyorum. Ben hiç maç kaçırmazdım. Atillâ İlhan'ı da ben götürdüm. Anımsadığım kadarıyla Atillâ futbolu severdi. Karşıyakalıydı ya, bunun etkisi olmalı."

Yıllar sonra Petek'lerle ekşili bamya yemek ve bir Hollanda-Çek maçı seyretmek de son derece ilginç. İlhan'ın kulaklarını bir de bu nedenle çınlattık. Toprağı bol olsun, ışıklar içinde yatsın.

Yukarıda adını andığımız Raşit hakkında Attilâ İlhan'in *Abbas Yolcu*'sundan şu kısa bilgiyi aktarayım: "'Otuz bu kadar yaşındaki' dostuma gelince, o İstanbul edebiyat çevresinden tanıdığım Raşit, nam-ı diğer Reşko! Hassas, hepimizden yaşlı, sola yatkın, fakat angaje olmuyor." (s. 211).

Şimdi kim "angaje oluyor? Kim olmuyor?" diye sormak hakkımız var: *Abbas Yolcu*'yu ve Attilâ İlhan'ın diğer kitaplarını okuyanlar onun "fena halde" angaje olduğunu sanıyorlar elbette. Bizzat kendisi hiç şaka maka değil "biz oraya (Paris'e) güya Nâzım'ı kurtarmaya gitmiştik." diye yazıyor/söylüyor. Veya biraz sonra "ben Nâzım Hikmet'i (K büyük harfle, çünkü Attilâ İlhan öyle yazıyor) Kurtarma hareketinde (...)" (s. 162).

Oysa şu kesin: Asıl angaje olmayan bizzat Attilâ İlhan'dır. Fakat yıllarca ve yıllarca yazıp durduğuna bakılırsa, İleri Jön Türkler'i o kurdu, o yönetti, "Nâzım Hikmet'i Kurtarma Komitesi"ni o kurdu ve o idare etti, imzaları o topladı, mitingleri o düzenledi, vesaire vesaire. Bunları yaza yaza, diye di-

ye, yineleye yineleye insanları kandırdı. Ama gerçeği değiştiremedi. Ve işin en çarpıcı yönü şurada elbette: Meseleleri bilen hiç kimsenin çıkıp ona, bir kez bile "Ağır ol kardeşim ağır ol ki batman gelesin" dememesi.

Ve insanlar, okuyucuları Attilâ İlhan'ın "eski komünist" olduğunu zannetti ve hatta komünist olduğuna inandı. Evet, çocukken "komünistlik"'le suçlandı, bu yüzden hapis yattı ama Atillâ İlhan hiç bir zaman komünist olmadı. Bunun hiç ayıbı da yok. Herkes komünist olacak veya herkes komünist olmalıdır diye bir kural da bulunmuyor. Ama hiç kimsenin de yorganı kendi üstüne çekmeye hakkı da yok. Hiç kimse başkalarının mücadelesini sahiplenmeye de kalkmamalıdır. Ve bunun bilinmesinde de yarar var. Attilâ İlhan ne "Abbas" oldu ne de kitaplarında yansıtmak istediği gibi "Attilâ İlhan". Hele "Kaptan"lık meselesine gelince. Bu konuda *Abbas Yolcu*'nun son bölümünü okumanızı özellikle tavsiye ederim. Burada konumu aşaçağı için o meseleye girmiyorum.

İşte bu nedenle Fahri Petek'in anlattıkları önemli. İşte bu nedenli Gün Benderli-Togay'ın, Sevim Belli'nin yazdıkları önemli. Olayları yaşayanlar birinci ağızdan ve asla kendilerini övmeden anlatıyorlar veya yazıyorlar. Artık kim doğru kim değil, kararı okuyucu versin. Yazar kendi kendisine kostümler dikmemeli.

PARİS'TE KOMÜNİSTLER VAR

O günlerde Paris'te gerçek komünistler var:

Kendilerinin TKP'li olduğunu söyleyen ve yazanlar arasında Fahri Petek yanında bir süre Paris'te bulunan Sevim Tarı (Belli), Gün ve Necil Togay, Tacettin Karan, Doğan Aksoy, Kemal Baştuji, Vartan İhmalyan, Barkev Şemikyan hemen ilk akla gelenler. Solcu takım diyebileceğimiz daha geniş bir çevre içinde İJTB'nin kurucularından olan Mahmut Türkman'ı ve bu gruba yakın duran Hasan Akkuş'u da saymak mümkün.

Paris'e bir ara uğrayan ve bir süre kalan Ulvi Uraz ve eşi Selçuk Uraz da TKP'li. 1951 başında Paris'e gelen ve yakınındaki bir banliyöde bir süre kalan Sabiha Sertel ve kızı Yıldız Sertel de TKP'li. Zekeriya Sertel ise TKP'li değil. Ve bunu da neredeyse kendine özgü bir fiyakayla açık açık ilan etmekten gurur duyan bir havada. Yıllardır Paris'te bulunan Avni Arbaş belki Fransız Komünist Partisi (FKP) ile dost ilişkiler içinde ama onun TKP'li olup olmadığını söyleyebilecek durumda değilim. Ancak o yıllardaki sanat anlayışı ve bu konuda söyledikleri FKP çizgisinde. Bu biliniyor. 1952 sonuna doğru Paris'e gelen Abidin Dino'nun da TKP'li olduğunu unutmamak lazım.

Burada ismi geçen TKP'liler yakın geçmişte TKP içinde ve/veya TSEKP bünyesinde mücadele etmiş militanlardır...

"İleri Jön Türkler Birliği"nden (İJTB) ve "Nazım Hikmet'i Kurtarma ve Yapıtlarını Yayma Komitesi"nden deneyimli genç, kültürlü, okumuş-yazmış, Türkiye'de kimi siyasi faaliyetlere katılmış, kiminin önderliğini üstlenmiş, heyecanlı, delikanlı, hapis bile yatmış olanlarıyla, sevimli insanlardır bunlar: Ekim 1951'de, Sevim Tarı Paris'ten kısa bir süre için döndüğü İstanbul'dan tekrar Paris'e dönmek üzere ayrılmak üzereyken gözaltına alındı ve bilinen TKP tutuklamaları başladı... Sevim Tarı'nın sesi ve izleri *İdéal Hôtel*'de kaldılar.

Bir süre sonra Gün Benderli-Togay ile eşi Necil Togay Paris'ten ayrıldı-

lar: Budapeşte'ye geçtiler: Budapeşte Radyosu'nun Türkçe Bölümü'nde çalışmak üzere. Ama işte size Vartan İhmalyan ve Barkev Şemikyan: İkisi de Paris'teki Ermeniler tarafından tanınan ve sevilen iki sıkı militan: Onlar da Temmuz 1948'de Türkiye'den çıkmışlar, Marsilya'ya varmışlar, bir gün veya iki gün Marsilya'daki Ermeni dostlarında kalmışlar ve sonra Paris'e gelip yerleşmişler. Çalışıyorlar... İşte Adana'dan ve İstanbul'dan kopup gelmiş ve yükseköğrenimi Paris'te yapmak için koşturan TKP'li ve TSEKP'li Tacettin Karan. İşte Adil Giray...

Bu arada "Doktor Safter" (Safder diye yazanlar da var), yani Dr. Safder Tarin'i de unutmamak lazım. Dr. Safter Tarin sürekli olarak Paris'te yaşamıyor ama sık sık gidip gelenlerden. Bu arada Fikret Muallâ ile tanışıyor ve Hıfzı Topuz'un ressamla yakın, sıkı ve sahici arkadaşlığının da katkılarıyla ünlü ressamımız ile çok dost ilişkiler yaratıyor. Fikret Muallâ'dan epey resim satın alıyor. Böylece yanılmıyorsam zengin bir Fikret Muallâ koleksiyonu sahibi oluyor... Sonra Kemal Baştuji ve bayan arkadaşı ve pek yakında evleneceği Jacqueline Baştuji de var...

Hele Doğan Aksoy: Bavulları elinde ve her an Paris'i terk edebilir: Bilhassa "Bir Doğu ülkesine" gitmek isteğiyle yanıp kavruluyor çünkü. Nitekim Ağustos 1951'de karşılaşır karşılaşmaz Nazım Hikmet'le, ona hemen, "Ne olur Nâzım Abi, kurtar beni bu Fransa'dan" diyecektir. Ama TKP'nin o günlerdeki yurt dışı sorumluları herkese öyle kolay kolay yüz vermezler. Hele bir de babanız valiyse! Komünist, inanmış ama yöneticilerin ağız tadına göre bir parça fazla inanmış komünist bile olsanız "kapanır el kapıları": *Bonjour tristesse!*

Turan Doyran ile ABD'den yeni gelmiş veya gelmekte olan Rosette (Rozet) Avigdor-Coryell de bu çevre içindedirler... Artık evlendiği ve yerleştiği ABD'den sıkılınca zaman zaman Paris'e uğrayan Nilüfer Mizanoğlu-Reddy ve diğerlerini de katmalıyız bu "dünyaya"... İsimlerini unuttuklarım varsa, bağışlamalarını rica ediyorum.

Paris'te bu gruptan insanlar," bizim mahallenin çocukları", bu militanlar kendi aralarında düzenli ve sıkı ilişkiler kurdular, birçok eylemi birlikte gerçekleştirdiler... Birbirlerine düşmeden, birbirlerini değişik sıfatlarla suçlamadan önce... Bu ilişkiler demetini, günü gününe, yılı yılına ve düzenli bir biçimde sıralamak kolay olmadı. Kimi bulgularımı aktaracağım.

MAHMUT TÜRKMAN

Fahri Petek İleri Jön Türkler Birliği (İJTB) konusunda şunları özellikle belirterek konuya giriyor: "Paris'e geldiğimde Kemal Baştuji ile Doğan Aksoy İleri Jön Türkler Birliği'nin temelini atmışlardı. Bir de Mahmut Türkman vardı...

Mahut Türkman'ın ismini kimse bilmez, ama o da İJTB'nin kurucularındandır.

"Bu arkadaşlar benim geleceğimi biliyorlardı ve beni bekliyorlardı. Haber verilmiş onlara. Ben geldiğimde hemen Kemal Baştuji ile Doğan Aksoy'u buldum. Sonra Mahmut Türkman ile de tanıştım ve o vakit İJTB'nin hakiki kemiğini kurduk.

"Hemen belirtmekte yarar var: İJTB öyle yasalara göre kurulmuş, kuruluşu İçişleri Bakanlığı'na veya diğer yetkililere bildirilmiş, önceden izin alınmış bir birlik değildi. Yasadışı da değildi. Çünkü yasadışı hiçbir şey yapmıyorduk. Şöyle formüle edebiliriz sanıyorum: Formel değil, informel bir birlikti. Bizim yapmak istediğimiz ve İJTB'nin yapacağı şuydu: Gençliğe ve Fransız kamuoyuna Nâzım Hikmet'i tanıtmak, onun hapishanede şu veya bu biçimde öldürülmesini önlemek ve bilhassa bir an önce özgürlüğüne kavuşmasını sağlamaktı. Çünkü bugün belki garip ve anlaşılması belki zor bile gelebilir ama o günlerde Nâzım'ı hapishanede öldürebilirlerdi. Böyle bir endişe hâkimdi bizlerde."

Kanımca Fahri Petek'in o günlerdeki bu endişesi istisnai bir tavır veya durum da sayılmamalı. Çünkü o günlerde herkes Sabahattin Ali'nin nasıl öldürüldüğünü çok iyi anımsıyordu. Çünkü 1949'da katil yakalanmış, günlük gazeteler günlerce meseleyi enine boyuna işlemişlerdi. Öte yandan kimi TKP'linin askerliklerini yaparken nasıl "serseri bir kurşuna" kurban gittikleri veya komutanlarının deyişiyle nasıl "intihar ettikleri" de komünistlerce biliniyordu. Ve hiç kimsenin bunları unutması da mümkün değildi.

Komünistlere yönelik kolektif histeri, kolektif azgınlık ise sokaklarda zaten yıllardan beri sürüyordu. İktidarın kışkırtmasıyla sürdürülüyordu ve son derece vahim tahribatlar yapılıyordu. Bu durumda dönemin ilericileri, solcuları, komünistleri teyakkuz halinde olmak zorundaydılar. İşte bu nedenlerle bu alanlarda ve konularda çok dikkatliydiler ve Nâzım'ı sağ salim kurtarmak birincil hedef biçimini almıştı.

Fahri Petek şunları ekliyor: "Evet amacımız Nâzım'ı kurtarmaktı. İJTB'nin misyonu zaten bu amacımıza ulaşmakla sınırlıydı. Yani Nâzım kurtarıldıktan sonra İJTB'nin de işi bitmiş olacak ve kapatılacaktı. Çünkü varlık nedeni kalmayacaktı. Belli bir amaç için belli ve yasal girişimler ve işler yapmak üzere biraya gelmiştik yani. Evet, İJTB'nin varlığı sadece bu amaçla sınırlıydı. Bu da az şey değildi hani. Öyle kolay bir iş sanılmasın sakın."

Mahmut Türkman ilerici çevrelerde adı unutulmuş ilginç bir militandır. Bir defa hemen belli oluyor: O günlerin genç militanlarının tümü veya tümüne yakını öğrenciyken, o işçidir. Bu bile belli başlı bir farktır. Yaptığım araştırmalara, onu tanıyanlardan halen hayatta olanlardan edindiğim çok sınırlı bilgilere göre, Mahmut Türkman "fizik öğrenimi yapmış. Türkiye'de bir süre mühendis olarak çalıştıktan sonra Fransa'ya gelmiştir." Fransa'da onu SİMCA'da otomobil işçisi olarak buluyoruz.

Bu arada teknik konularda çok iyi bir "uzman"dır ve hani her türlü araçgereçleri "fiştiklemekte" mahir insanlar vardır ya aynen o tür bir insandır. Sevimli, şirin ve çocukların göz bebeği bir amcadır. Nitekim Gaye Petek onu bu özellikleriyle anımsıyor ve daha çocukken Mahmut Türkman'ın ne kadar "yaratıcı" bir insan olduğunu, yoktan veya iki çivi ve bir parça telden veya bir metal parçasıyla üç cıvatadan bir çocuğu eğlendirecek, ona hoşça vakit geçirecek bin bir şey yaratabildiğini anımsıyor. Bakın neler anlatıyor Gaye:

"Mahmut Türkmen âlem adamdı doğrusunu istersen. Bir defa çok becerikliydi. Bize geldiğinde diyelim buzdolabının gürültüsünden mi şikâyet ediyoruz, hemen kalkar iki el hareketi, bir anahtar ve üç çekiç darbesiyle buzdolabının 'motorunu' söker onu odadan alır koridora çıkarıverirdi ve bizi de gürültüden kurtarırdı Her parmağında bin bir marifet olan bir adam yani. Veya bakarsın kendi evinde bin bir 'yenilik' yaratmış olurdu: Örneğin radyosunun düğmesini çevirince aynı anda birçok yerde ışıklar yanar söner filan. Veya buzdolabının kapısını açınca müzik yayılır mutfağa ve bütün eve... Böyle bir adam işte. Ben çocukken beni en çok eğlendiren insanlardan biri olarak hep aklımdadır. O bu yaratıcılığı sayesinde bizim çatı katımızı bir anda eğlenceli bir çocuk bahçesine çevirebiliyordu işte. Çok maharetliydi çok."

Mustafa Kemal Baştuji'nin ismine "Mustafa Baştuji" biçiminde *Congrès Mondial Des Partisans De La Paix, Paris-Prague, 20-25 Avril 1949* başlıklı kitapta rastlıyoruz.(EFR, Paris, 1949, s.705-707.) Baştuji," kürsüde okunamayan" (s.625), ama Kongre'ye sunulduğu için kitapta yer verilen üç sayfaya yakın tebliğinde Türkiye'de olan-bitenleri epey abartmalı bir biçimde aktarıyor: Örneğin "150.000 siyasi mahkûmla (abartmalardan biri. MŞG) birlikte Türk halkının onuru, büyük şair Nâzım Hikmet, on iki yıldan beri zindanlarda sıkıntı ve yokluklar içinde yaşıyor/sürünüyor." diyor. (s.706.) Fransız hükümetinin kimi katılımcıya giriş vizesi vermemesi sonucu Paris ve Prag'da aynı zamanda, 20 ve 25 Nisan 1949'da, düzenlenen Dünya Barış Hareketi Partizanları Kongresi'ne Türkiye'yi temsilen iki "delege" ve bir "davetli" katılıyor. İki delege Aslan Humbaracı ve Doğan Aksoy'dur. Andığım kitapta "Turquie" "délégation nationale" bölümünde "DOĞAN Aksoy Nejat, étudiant" ("Doğan Aksoy Nejat, üniversite öğrencisi") notunu görüyoruz (s.759). Aslan Humbaracı ise "Turquie" temsilcisi olarak "Comité Du Congrès Mondial Des Partisans De La Paix"de yer alıyor (s.624). Buradan anlaşıldığı gibi, Aslan Humbaracı, Dünya Barış Kurulu "Komitesi"ne seçilmiştir.

Nihayet aynı kitapta "La participation au Congrès" ("Kongreye katılım") listesinde rakamlar verilirken, "Türkiye"yi temsilen "iki delege" ve "bir davetli" notunu okuyabiliyoruz (s. 35).

Dolayısıyla Fahri Petek'in Temmuz 1949'da Paris'e vardığında, burada adı geçen üç gencin Dünya Barış Partizanları Hareketi, onun bir anlamda" meclisi" rolünü üstlenen Barış Kurulu ile ve bu kanalla FKP ile sıkı ilişkilerinin bulunduğu anlaşılıyor. O günlerde Dünya Barış Kurulu merkezi Paris'te 2, Rue De L'élysée adresindedir.

Peki, İJTB'nin bir adresi var mıdır? Bir bürosu? Bir kuruluş tarihi?

İJTB'nin izine, daha önce vurguladığım gibi, Mart1949'daki" Türk Gençliğine hitaben" yayınladığı" I numaralı Çağrı" ile rastlıyoruz.

Bu" Çağrı" da" Türk irticaı 19 milyon türk kanını bir avuç dolara değişti." deniyor. Sonra şunlar ekleniyor:" Önümüzde Soyetler Birliği-Amerika Tercihi duruyor. Barış ve Harp duruyor önümüzde, Hayat ve Ölüm. Biz, Milli Kurtuluş Gençliği Barışı ve Hayatı tercih ediyoruz." (Yazımda orijinal metindeki tarz aynen korundu.)

Şunu da eklemek olası: 25-28 Ağustos 1948'de Polonya'nın Wroclaw kentinde toplanan Barış İçin Aydınlar Dünya Kongresi (Congrès Mondial Des İntellectuels Pour La Paix) katılımındaki çokluk, çoşku ve heyecanıyla 25 Şubat 1949'da Dünya Barış Kurulu için bir çağrı yapılmasına yol açıyor

Ve bunun ta teşvikiyle Paris'te yaşayan ve okuyan öğrencilerimiz bu çağrıya kendi açılarından bu biçimde katılıyorlar denebilir sanıyorum. Yani İJTB'nin "1 numaralı Çağrı"sı genel ve dünyasal boyuttaki büyük ve heyecanlı bir atılımın bir parçası biçiminde ortaya çıkıyor. Barış arzusu birincil hedeftir o nedenle. Dünyada barış, ülkede barış...

Bu "Çağrı"da Nâzım Hikmet'e ilişkin bir şey var mıydı? Metnin tümünü bulmak ve bakmak lazım.

" Çağrı"nın tarihi İJTB'nin kuruluş tarihiyle çakışıyor mu? Bilemiyorum.

Bu durumda İJTB'nin kesin kuruluş tarihini vermem mümkün değil. Çünkü ne zaman ve nerede kurulduğunu bilemiyorum. Ama 1949 başından itibaren isminden söz ettirdiği kesin gibi. Ve Paris'te kurulduğu da açık.

Evet, Paris'te kuruldu ama hangi semtinde? Hangi adreste? Bizim için şimdilik meçhul.

Ama Aclan Sayılgan için değil: İşte buyurun ve lütfen kararınızı bizzat veriniz:

İLERİ GENÇ TÜRKLER İLERİ!

Aclan Sayılgan, polis kayıtlarına dayanarak oluşturduğu *Türkiye'de Sol Hareketler (1871-1972) isimli* kitabında şunları yazıyor:

"İleri Jön Türkler Teşkilatı (Aynen, MŞG: Burada "Teşkilat" sözcüğünü koyarak olaya nasıl bir hava vermek istediğini bilmem anlatabiliyor mu?) 1949 baharında, Paris'te Rue Saint-Jacques'da Gallimard kahvesinde toplanan komünist Türk öğrencileri tarafından kuruldu. 'İleri Jön Türkler' teşkilatı içine girmiş kişiler bilhassa idareci kadrosunda Kemal Baştuji, Doğan Aksoy, Fahrettin Petek, gibi isimlerdi."

Bu bilgileri bir kaynaktan aldığını dipnotta belirtiyor.

Kaynak mı? Bizzat kendisinin daha önce yazdığı ve tanıdığı ve tanımadığı bütün komünistlere küfür ettiği ve daha sonraki kitaplarında yineleyip durduğu meseleleri aktardığı *İnkâr Fırtınası* isimli kitabıdır. (İstanbul,1963).

Şimdi verdiği bilgileri tek tek ele alalım:

Paris doğru. Rue Saint-Jacques doğru.

Ama ünlü yayınevi Gallimard'ın bu sokakta bir cafe veya "kahve" açtığı doğru değil. Öyle bir şey olsaydı mutlaka duyardık. O halde nedir sorun?

Birçok insan yazdı, Abidin Dino da: İşte Abidin'den aynen aktarıyorum:

"Schola Cantorum'un az ötesinde dillere destan bir Cabernet şarabı satan Mösyö Guimard'ın bistrot'su" var.

Tamam, Abidin kahvenin şarabının ününü biraz abartıyor ama o kadarı da olur artık. Bu cafede" Bizimkiler" sık sık biraraya geliyorlar, görüşüyorlar, dertleşiyorlar, sohbet ediyorlar, fikir alış-verişi yapıyorlar, vesaire... Ama burada İJTB'nin kurulduğunu veya böyle bir kuruluş için toplantı yapıldığını Sayılgan'ın dışında kimse yazmadı.

Eh! "Türk Polis kayıtları", okunuşuyla "Gimar" olan bu "Guimard"ı telafuzuyla "Galimar" olan ünlü yayıneviyle karıştırınca Aclan ne yapsın?: "Ustasının dediğini" elbette. İşte o zaman Guimard olur Aclan'da Gallimard.

Peki o cafede" toplanan komünist Türk öğrencileri" İJTB'ni kurdular mı? Bilinmez.

Ancak şunu söylemek mümkün: İJTB'nin kurulması için o cafede öyle bir toplantı düzenlenmedi.

Ama şu da biliniyor: Bu cafe o günlerde Avni Arbaş başta birçok sanatçımızın ve kimi öğrencimizin yaşadığı bir tür ucuz pansiyon Schola Cantorum'a çok yakın ve aynı zamanda çok ucuz olması nedeniyle "Bizimkiler"in sürekli gittiği bir mekandır.

Örneğin bu cafe, daha sonra çok ünlenecek olan ressamımız ama o sıralarda Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden yeni mezun ve iktisat doktorası için Paris'te yaşayan Mübin Orhon'un "ikinci adresi"dir. Ve Schola Cantorum günlerinde, yalnızlık sıkıntılarının baştırdığı akşamüzerlerinde ve hele hasretin bindirdiği Paris rüküşünün gri gecelerinde Mübin "kederini dağıtmaya" buraya geliyordu. Eh! O gelince başka dost, tanıdık ve arkadaş ta sökün edecekti elbette: Herkes biraz keder dağıtmak, biraz laflamak istiyordu çünkü.

Mübin, o günlerde Schola'daki odasında "kötü bir gramafon sayesinde Miles Davis'in ya da Dede Efendi'nin plaklarını" dinliyor ve sonra cafe'ye "düşüyordu". Doğal bütün gün ve gece müzik dinleyerek geçirilemez ki! Avni Arbaş ta öyle. Daha sonra Pertev Naili Boratav ve diğerleri de...

Onlar gibi birçok öğrenci, öğretim üyesi ve sanatcı akşamüzeri o cafeye ugruyordu. İki satır laflamak, eş, dost ve tanıdıklarla birarada olmak, gurbet acılarını ve yaralarını azaltmak, sıla hasretini gidermek için. Bunun yanında elbette ülkedeki siyasi vaziyetler de konuşuluyordu. Ama hepsi bu kadar...

Hayır değil: Çünkü Aclan Sayılgan kitabının aynı sayfasında şunu da yazıyor:

" Fahrettin Petek'in, Cenevre'den Paris'e gelmesi üzerine, Türkiye'de Dr. Hulûsi Dosdoğru'dan aldığı talimat gereğince 'İleri Jön Türkler Birliği' ile temas kurdu." (s. 284.)

Burada da birkaç yanlış var: Fahri Petek'e soruyorum:

- Paris'ten önce Cenevre'ye uğradınız mı? Petek, biraz şaşırmış bir biçimde şu yanıtı veriyor:

- Hayır, asla!

Dahası bu konuyu konuştuğumuz 2000'li yılların başında bile Petek bir kez olsun Cenevre'ye gitmiş değildi.

Sonra buradaki garipliğe ne demeli?

Evet, Dr. Hulusi Dosdoğru, Petek'in belirttiği ve daha önce yazdığım gi-

bi, ona" sen bir süre yurtdışına çıksan iyi olur, Paris'te İJTB var, onunla ilişkiye girebilirsin, kurucularına yardımcı olursun" diyor, ama Petek, bu" talimat" üzerine İstanbul'dan vapurla Marsilya'ya yola çıkmışken, neden önce Cenevre'ye gidecek sonra Paris'e gelecek?

Sayılgan çok kesin bir dille şunu da yazıyor: TKP'nin" Paris'teki kolu ve Türkiye ile yakın ilişkiler kuran 'İleri Jön Türkler Birliği' idi." (s. 284.)

Bu da biraz garip: Hem TKP'nin yani Türkiye Komünist Partisi'nin "Paris'teki kolu" hem de "Türkiye ile yakın ilişkiler kuran". Demek ki kol Paris'e kadar uzamış sonra dönmüş dolaşmış yeniden Türkiye'ye kadar gelmiş! Olmaz olmaz demeyin lütfen!

Sayılgan, daha sonra şunları da ekliyor:" Teşkilatın ilk başkanı Kemal Baştuji, Doğan Aksoy genel sekreteri, Turan Doyran da üyedir. (...) Bu sıralarda henüz Türkiye'den gelmiş olan Gün Togay ve Necil Togay çifti de" İleri Jön Türkler Teşkilatı'na dahil oldular. Gün ve Necil çifti Paris'te 'Tango' Otelinde kalıyorlardı." (s. 284 ve yine kendi kitabına gönderme yapıyor.)

Hemen belirtmek lazım: Gün ve Necil Togay Tango Oteli'nde kalmadılar. Bu çok da önemli değil, ama Sayılgan'ın kulaktan dolma ve/veya polis raporlarından gelme bilgileri denetlemeden kullandığını göstermesi açısından vurgulanmayı hakediyor.

Sayılgan şu bilgiyi de veriyor:" Aynı yıllarda (1949 ve 1950. MŞG) Paris'te bulunan Attilâ İlhanda (aynen. MŞG) Fahrettin Petek ile temasa geçti." İyi etti. Yılların dostları Paris gibi bir başkentte bulunacaklar ve temasa geçmeyip de ne yapacaklardı?

Ama eğer bunu İlhan da İJTB'yi geçti biçiminde" okumak" isteyen varsa hata eder. Çünkü birkaç kez yazdım yineliyorum bir daha: İlhan'ın" o taraklarda bezi yok"tu.

Nihayet" tabloyu tamamlamak" için Sayılgan'dan şu alıntıyı da yapıyorum: " Arslan Humbaracı da bu sıralarda (1949-1950) Paris'e geldi ve bir ara Jön Türker Teşkilatına Kemal Baştuji'nin yerine başkan oldu." (s 285.)

İJTB'de yönetim birkaç kez değişmiş anlaşılan. Burada ilginç bir nokta Fahri Petek'in üye olduğu yazılıyor ama yönetici olduğu konusunda herhangi bir kayıt bulunmuyor. Bu da onun" ben hep ikinci planda kalmayı tercih ettim, hiç yönetici olmak istemedim" kuralıyla örtüşüyor.

10 Aralık 1952 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi birinci sayfasının sağ üst köşesinde beş sütunu kapsayan" Fransa'daki 'İleri Jön Türkler' Cemiyetinin esrarı çözüldü" başlıklı müthiş haberini, Doğan Aksoy, Sabiha Sertel, Yıldız Sertel, Necil Togay ve Gün Togay'ın" kimlik kartı/nüfus cüzdanı/vesikalık" fotoğraflarıyla süslüyor ve şu alt yazıyı ekliyor:

"Merkezi Paris'te bulunan (İleri Jön Türkler) Cemiyetinin bugünkü idare heyeti azaları"

Parantezi, o günlerde alışılmış olduğu gibi ve tırnak koymak yerine, gazete tercih etmiş.

Bu haberin doğru olduğunu kabul edecek olursak, burada da Fahri Petek'in ismine rastlamıyoruz. Ve onun Paris'e ulaştığı 1949 Temmuz sonundan Aralık 1952'ye kadar olan-bitenleri görmeye çalışmalıyız diye düşünüyorum. Nasıl oldu da İJTB ilk kuruluş anından 1952 sonuna bu kadar büyük bir değişime ugradı? Gazete haberinde İJTB'nin ilk kurucu takımından Doğan Aksoy dışında başka bir ismin olmaması herhalde dikkatinizi çekmiştir. Beş ismin dördü" yenilerinki" veya "sonra gelenlerinki". O halde ne oldu da ilk kurucuların çoğu Aralık 1952'deki" idare heyeti azaları" arasında görünmüyor sorusunu sorabiliriz.

Bu arada bir bilgi daha verebilirim: İJTB'nin 16 Aralık 1951 tarihli bildirisinde" Paris, 16 Aralık 1951" tarihi okunuyor ama adres olarak şu veriliyor:

"*Union des Jeunes Turcs Progressistes*, c/o UİE, Vojtesska, 12, Prague".

Paris'te yazılmış olan ve İJTB'nin karşılığı Fransızca olarak verilen bildiride adres neden Prag'ta? Neden örneğin Paris'te herhangi bir adres verilmemiş?

Bunları anlamak veya kısmen anlayabilmek için tekrar başa dönüyoruz: Fahri Petek'in Temmuz 1949'da Paris'e vardığı ana:

Kendi ifadesiyle," Geldiğimin ertesi günü kuruluş amacı Nâzım Hikmet'in özgürlüğüne kavuşması olan ve yeni kurulmuş İJTB'den Mahmut Türkman, Doğan Aksoy ve Kemal Baştuji'yi buldum."

Vartan İhmalyan kitabında, İJTB'deki isimler olarak önce şunları veriyor:" İzmirli eczacı Fahrettin Petek, Doğan (Aksoy. MŞG), Adanalı Taci, Mustafa Kemal (Baştuji. MŞG),Yıldız Sertel, İstanbul'dan birlikte geldiğimiz Barkev (Şamikyan. MŞG) ve ben (Vartan İhmalyan. MŞG). Sonra aramıza Türkiye'den gelen ozan Attila İlhan da katılıyor." (A.g.k. s.: 113.)

Vartan sayesinde İJTB bünyesindeki Ermeni yoldaşları bulmak mümkün oluyor. Çünkü onlar da İstanbul'daki değişik eylemlerin ve siyasi oluşumların içindeki çalışmalar nedeniyle karşılaştıkları zorbalıklardan canlarını kurtarıp Paris'e kadar ulaşabilmiş TKP'li, TSEKP'li gençlerdi...

Onların arasına Avedis Aliksanyan'ı da katmak gerektiğini sanıyorum. Daha 1940'ların başında İstanul'da iyi bir gazeteci olarak tanınan Avedis Aliksanyan'ın Türkiye'deki sol hareket içindeki önemi üzerine araştırılması gereken noktalar olduğunu sanıyorum... (Rıfat Ilgaz'ın 1946'da "ikinci baskı"sını yayınladığı gençlik şiirlerinden oluşan *Yarenlik*'te Avedis Aliksan-

yan'ın" tenkidi" diğerleri yanında okunmaya değer. S. 7'de. Burada "Yarenlik üzeine tenkitler"e imza atanların isimlerini sıralamak kimi açılardan öğretici olabilir: Asım Akşar, Oktay Akbal, Yusuf Ahıskalı, Sabahattin Ali, Avedis Aliksanyan, Özdemir Asaf, Muzaffer Şerif Başoğlu, Pertev Naili Boratav, Hüsamettin Bozok, Hulusi Dosdoğru, Abdülbaki Gölpınarlı, Kenan Harun, Esat Adil Müstecaplıoğlu, Fahir Onger, Kemal Salih Sel, Ömer Bedrettin Uşaklı, Refi Cevat Ulunay.)

Nihayet bu vesileyle de Sayılgan'ın önemli bir hatasının altını çizmeden geçmeyelim: Kitabında aynen şunları yazıyor:

" Vartan B. Şemiktan, Avedis isimli Türkiye Ermenileri teşkilata alındılar." (s. 285.)

Burada Sayılgan, Vartan İhmalyan ile Barkev Şamikyan'ın isimlerini karman çorman etmiş ve yanlış yazmış. Ama bu meseleyi konuştuğum Tacettin Karan" Hayır, dedi, Vartan'ın iki ismi vardı biri de Bartev'di, o nedenle Aclan öyle yazmış olmalı." Acaba? Öyle olsa bile soyadını yanlış yazıyor. Ama Aclan'ın Avedis için ise sadece adıyla yetindiği apaçık. Değil mi Taci? Eh bu kadar kusur kadı kızında bile olur deyip geçelim.

Fahri Petek ile o günleri konuşuyoruz:

MŞG: Vartan İhmalyan kitabında sizden" İzmirli eczacı" diye söz ediyor, oysa pek fazla İzmirli sayılmazsınız değil mi?

FP: Evet doğru. Ama sol çevrelerde beni daha çok" Eczacı Fahri" veya" İzmirli Fahri" olarak bilirler. Vartan burada ikisini birleştirmiş.

MŞG: Vartan İhmalyan İJTB'liler" Fahri Petek'in Porte d'Orleans'daki evinde sık sık toplanıyor" diye anımsıyor. Oysa oradaki sizin otel odanız değil mi?

FP: Evet öyle, İdéal Hôtel'deki oda olmalı. O otelden sonra Tango Otel'e geçtim. Orada yedi sekiz ay kaldım. Daha sonra Saint-Martin Bulvarı'nda bulunan (13, Boulevard Saint-Martin) çatı katındaki odaya/eve geçtim.

MŞG: Vartan İJTB'nin broşürlerinden de söz edior.:

FP: Doğru, birkaç broşür ve birkaç bildiri çıkarıldı. Ama ben broşürlere, bildirilere, hele İsmet İnönü'ye ve diğer yöneticilere postayla veya başka biçimde gönderilmelerine taraftar değildim. Çünkü İJTB'nin kuruluş amaclarının dışında kalıyorlardı. Bizim görevimiz o değildi. Broşürleri birkaç arkadaşla Doğan Aksoy hazırlıyordu. Doğan çok çalışkan bir arkadaştı. Bizim İJTB toplantılarının notları da Doğan Aksoy'daydı. O ölünce notlar ne oldu bilmiyorum. Arşivi nereye gitti, kimde kaldı bilmiyorum. Doğan iki-üç kadınla yaşadı. Kimbilir kimde kaldı? Öldüğünü de kızı telefon edince öğrendik. Yıllar sonra oldu bunlar. Ama İJTB'li günlerimizde Doğan aynen senin

(Bendeniz kulunuz MŞG) gibi böyle bir dosya kâğıdını dörte katlar, düzgünce keser ve o çeyrek kâğıtlara kurşun kalemle yazardı. Ha bire de yazardı. O yıllarda kimi zaman uzun mektupar yazardım. Bulgaristan'da bizim bir arkadaş vardı, ona gönderirdim. Onun vasıtasıyla tanıştığım bir" responsable" (Petek aynen böyle Fransızca olarak söylüyor yani "sorumlu". MŞG) bir adama yani TKP'lilerle ilişkideki sorumluya gönderdiğim ve içinde Sevim Tarı'nın Paris'e gelişiyle, onunla bütün konuşmaların hepsinin bulunduğu bir mektubum fotokopisi Türk polisinin eline geçmiş. Nasıl geçmişse onun fotokopisini almışlar..."

Fahri Petek'in sözünü ettii" Bulgaristan'daki arkadaş" belki Bilal Şen olabilir. Bu arada TKP'den sorumlu kişinin o günlerde Bulgaristan'da bulunduğunu veya Bulgaristan üzerinden onunla ilişkiye geçildiğini de böylece öğreniyoruz. Bu sorumlu Gün Benderli'nin" SBKP Türkiye Masası Şefi" diye tanıtığıı" Ponamaryof" olabilir mi? (A.g. k.: s. 423 ve 427)

Fahri Petek'in vurguladığı gibi," İJTB'nin asli görevi Nâzım Hikmet'in özgürlüğüne kavuşması için çaba" harcamaktır. O zaman Nâzım Hikmet'in kurtarılması için çalışmalara hemen başlanıyor... Şair Temmuz 1950'de özgürlüğüne kavuşacak. İşte Petek'in Paris'e varmasından itibaren neredeyse tam bir yıllık bu süre içinde Paris'te gençler pek çok şey yapacaklar...

DOĞAN AKSOY

Doğan Aksoy gençtir. Vali çocuğudur. Yakışıklıdır. Çalışkandır. FKP üyesidir. Dünya Barış Kurulu eylemlerine canla başla katılıyor. İJTB'nin atom karıncasıdır. Sürekli koşturmacalar içindedir. Onu anlatan en ilginç satırları Sevim Belli'nin yapıtında buldum. Bir parçasını aktarmak istiyorum:

" Doğan Aksoy ile Kemal Baştuji İleri Jön Türkler'in ilk kurucuları idiler. Özellikle Doğan hareketin en aktif üyesiydi, her şeyi çekip çevirendi. Kemal her zaman onun yardımcısı gibi bir konumda görünüyordu. İleri Jön Türkler hareketi Türkiye'de oldukça geniş bir yankı uyandırmıştı. 1949-1950 yıllarında, Paris'te hatta Fransa'da belli bir siyasi otorite oluşturmuşlardı Türkiyeliler arasında. Baştan bir genişleme göstermişler, kendilerine ilerici, sosyalist diyenleri toparlama gibi bir başarı sağlamışlardı. (...) Doğan ve Kemal Paris'te ötekilerden kıdemli idiler. Daha iyi Fransızca biliyorlardı, özellikle Kemal. Fransız Komünist Partisi (FKP) üyesi idiler. O zamanın FKP'si Avrupa'nın en kuvvetli, en büyük komünist partisi idi. (...)

Doğan Aksoy'a biraz kaçık, hatta zırdelli diyenler bile olmuştur. Ama Doğan'ın işi devrimcilikti. Samimi idi de. Bu anlamda profesyoneldi. Eskiden de kotarırmış işlerin çoğunu. Ellerinde her zaman köşeleri yuvarlanıp yıpranmış koca bir tomar kâğıt bir de nedense arka ucu her zaman kemirilmiş kırık bir kurşun kalemle dolanırdı. (...) Kavgacıydı Doğan. Kavgacılığı sabırsızlığından ileri geliyordu belki de... Başkaları için onun temposuna ayak uydurmak oldukça güçtü." (A.g.k.: s. 267, 268, 269.)

KEMAL BAŞTUJİ

O günlerde Paris'teki ilginç komünistlerden biri de Kemal Baştuji'dir. 1923'te Malatya'da doğmuş olan Mustafa Kemal Baştuji, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Cografya Fakültesi'nde klasik filolojiden mezun oldu. Buradaki yükseköğrenimi sırasında hocası Nurullah Ataç'tan kültür ve edebiyat sevgisini "kaptı". Gençlik yıllarını tiyatro, şiir ve hikâye türündeki sanat ve edebiyat alanlarındaki arayışlarla zenginleştiren Baştuji üniversite döneminde sanatın bütün dallarıyla ilgilendi. Ve 1947'de Fransa Cumhuriyeti Hükümeti burslusu olarak Paris'e doktora yapmak üzere geldi.

Paris'te önce estetik öğrenimine başladı...

Özgürlüklerin ve "Acının Başkenti"nde kendini özgür ve Türkiye ile kıyaslanınca daha demokratik bir siyasi ortamda buldu ve ülkesindeki eşitsizliklerin, adaletsizliğin, baskıların giderilmesi ve mümkün olursa ortadan kaldırılması için siyasetle aktif olarak ilgilendi. Onun FKP'ye üye olması, Dünya Barış Kurulu ile ilişkiye girmesi ve İJTB'nin oluşturulmasında birincil derecede rol alması bu kapsamda değerlendirilebilir sanıyorum. Bir de elbette şiirlerine bayıldığı Nâzım Hikmet'in özgürüğüne kavuşması için.

Baştuji" ders ve seminerlerini de ihmal etmiyor" ve o zaman Sorbonne'da sanat tarihi ve estetik derslerinin de demirbaşlarından biri oluyor.

Bu kadarı yetmiyormuş gibi, o günlerde Paris'te yaşayan birçok ressamımızın düzenli gittiği ve resim çalıştığı/yarattığı "La Grande Chaumière Atölyesi"ne de "misafir sanatçı" olarak devam ediyor.

İşte bu ortamda, Paris'te o sıralarda resim sanatıyla ugraşan Nedim Günsur, Baştuji'deki resim yeteneğini keşfetti ve onu resimle cidddi olarak ilgillenmesi ve resim yapması için teşvik etti. Daha sonra Nedim Günsur Paris'ten ayrılırken resim malzemesinin tümünü, boya kutularından fırçalarına kadar, Baştuji'ye" miras" olarak bıraktı. Hediye etti...

Ama bir süre sonra ekmek parası için binbir türlü iş yapmak zorunda ka-

lan Baştuji resimle ilgilenmeyi hep çıkmaz ayın son çarşambasına bıraktı... Ama 1960'ların ikinci yarısında" sobelendi" ve resim bütün unsurlarıyla ve tam anlamıyla sıkısıkıya yakasına yapıştı. İşte böylece bir süre sonra sadece resim yapmak ve resimle geçinmek olanağı yakaladı... Uzun hikâye bu... Gelin biz en iyisi yeniden 1949'a dönelim:

1949'da Baştuji'yi İJTB'nin en inançlı militanlarından biri olarak buluyoruz: 26 yaşının olgunluğu içinde.

O anladaki/günlerdeki Baştuji'yi anlatması için Tacettin Karan'ı davet ediyorum: "Taci"yle 1 Mayıs 2007'de gösteri ve yürüyüşten sonra gerçekleştirdiğim söyleşiden aynen aktarıyorum:

MŞG: Kemal Baştuji İJTB'li, TKP'li ve FKP'li ama kimi zaman önceden saptanmış ve kendisine bildirilmiş ve eveti de alınmış olsa bile toplantınıza katılmıyor, neden?

Tacettin Karan: Kemal çok sevimli bir yoldaşımızdı. Ama çok kötü bir huyu vardı: Toplantı yapacağız mutlaka katılmalısın der, Kemal'e haber veririz. O da "Tabii gelirim" diye yanıtlardı. Tamam derdi demesine ama sık sık da toplantılara gelmezdi. Aslına bakarsanız Kemal genellikle toplantılara katılmazdı. Kötü huyu buydu. O sıralarda ekmek parası kazanma derdine düşmüştü: Binbir türlü iş yapıyordu: Bilhassa duvar boyacılığı. Zaten daha sonra ressam olacak ya. Ama sadece bu değil, Kemal biraz da dalgacıydı. Toplantıya gelmeyince sorardık Kemal'e:

- Oğlum niye gelmedin?

- Yav sorma deplasmandaydım.

Yani bir boyacılık işi bulmuş kalkıp diyelim Paris'in bir banliyösüne gitmiş, o zaman toplantı moplantı mı kalır Kemal için? Sorun buydu. Başka bişey değil yani.

Ama Kemal Baştuji bir defa "deplasmandaydım", iki defa "deplasmandaydım" deyince kendi kaderini kendisi çizmiş oldu ve adı "Deplasman" Kemal olarak kaldı.

Kemal biraz dalgacı, biraz tuhaf bir çocuktu. Ama bir kadın görmesin hemen bir kedi gibi mıyavlamaya başlar, yılışır, mıymıy, mıymıyıntı bir hale girerdi, yumuşak, yumuşaçık ki evlere şenlik."

Tacettin Karan gençlik arkadaşına takılıyor takılmasına ama Jacqueline Baştuji de bana anlattı" Kemal'in ne kadar kibar ve zarif olduğunu". "Ayrı bir kültürden" gelen ve hele ana-babasına göre" anlaşılması mümkün olmayan bir dünyanın" çocuğu olarak görülen Baştuji'nin ailesi tarafından kabulü için Jacqueline'in göbeği çatlayacak, o da ayrı hikâye. Bu da çok uzun bir hikâye...

" ŞIHOĞLU"

Artık yeri gelmişken Yusuf Tacettin Karan'ı, "Taci"yi veya "Taci Abiyi" takdim etmek gerekiyor:

Önce Sevim Belli'den birkaç satır almalıyım:

" Taci sanıyorum 1949 yılında bembeyaz giysileri ile şık bir delikanlı olarak gelmiş Paris'e, okumaya. Adanalıydı. Olabilir ki soyunda Araplık vardı. Aleviydi ve şeyh (şıh) oğluydu Taci. Ailesinin gözdesi idi, veliahttı. Ülkesinde olsa babasından sonra başköşeye oturacak, eli öpülecekti. Bu rolü kendisi de alaya alırdı hep. (...) İstanbul Yüksek Tahsil Gençler Birliği çevresinden geliyordu Taci.

Alçakgönüllü bir oğlandı bizim şeyhoğlu. Her işin peşine koştururdu. Bu işin neden kendisine 'düşürüldüğünü' sorgulasa da koştururdu gene. Ağa tavırları yoktu. Komik durumları, konu kendisi de olsa, alaya almasını bilirdi. (...) Paris'teki Türk ve Fransız öğrenci çevreleriyle geniş ilişkileri ve de Fransız kız arkadaşları vardı. Çok kişinin girdisini çıktısını bilirdi. (...) Eleştirici (idi). İnsana bulaşan saf bir çoşkusu vardı (...) Mizacı ile de çocuktu. Ve de en gencimizdi." (s. 272-273.)

Evet, o günlerde İJTB grubu içindeki en genç militan Tacettin Karan'dır. Tacettin Adana'nın sıcağında kavrulmuş bir karadır. Evet gerçekten "Kara"/"Siyah". Yani Yusuf Tacettin Karan Arap'tır. İnanmayan Adana'nın ileri gelenlerinden sorabilirler. Sevim Belli'nin belirttiği ve Tacetten Karan'ın bana bizzat anlattığı gibi, babası bölgenin sözü dinlenen, saygı gösterilen insanlarından biridir. Şıhtır evet. Ve bu atalarından beri böyledir. Ailesi zengindir: Hem Karan ailesi hem de değişik soyadlar taşısalar bile amcaları ve diğer akrabaları.

Tacettin, daha Lise öğrencisiyken Adana'da" ikamete memur" yani kendi ülkesinde sürgün Arif Dino'nun çevresindeki gençlerden biriydi. Daha çocuk yaşta komünizme aşık oldu Tacettin. Böyle aşk ta hani az bulunur.

Sonra İstanbul Üniversitesi, İstanbul Yüksek Tahsil Gençler Birliği, TSEKP, tutuklamalar derken kendini bir zulüm akşamının sabahında Paris'te buldu. Paris'e varışı ve ilk saatleri epey "roman"dır. Bunu Attila İlhan anlatır çok iyi bir biçimde: *Abbas Yolcu*'da, Bana laf düşmez.

Ve Tacettin'in Paris'te ilk tanıştığı insanlardan biri Fahri Petek'tir. Çünkü Fahri Petek'in o günlerdeki *Le Tango Hôtel Bar*'daki odası ülkeden çıkabilen komünistlerin Paris'teki ilk durağıdır: Gare de Lyon'dan hemen sonraki durak:

"*Terminus tout le monde descend*" der trendeki ses ve genç komünist kendini Petek'te bulur.

Bu Fransızlar müthiş kardeşim: Her şeyin çaresini yaratmışlar: İşte metro diye bir şey var burada acaip! Yeraltı sürüngeni tamamen. Dakik de: Tik tak tik tak saat gibi çalışıyor.

Sonra öğrenciliğini Sorbonne'da sürdürür Tacettin. Kayıt işi yalnız o kadar kolay olmaz: Oturma kartı olmadığı için, önce *L'İnstitut Catholique de Paris*'e kaydını yaptırır, onunla oturma kartı alır ve sonra istediği fakülteye girebilir: Hukuk Fakültesi'ne. Sorbonne'da ne iyi ki FKP'nin öğrenciler için oldukça çok sayıda üyeli bir hücresi var: O zaman Tacettin, Kemal Baştuji ile hemen girerler FKP'nin Sorbonne hücresine.

O günkü "Sorbonne Hücresi"nde üye Jacquline (Daha sonra Baştuji), "Hücremizde herhalde elli kadar öğrenci vardı" dedi, söyleşimizde.

Yani nasıl olur hem TKP'li hem de FKP'li olmak? Komünizme aşk derecenize bağlıdır bu. Hele bir de o günlerde TKP'den "üyelik kartı" istediğiniz zaman "Kart yok" yanıtı veriliyorsa ve "Peki üye olduğumu nasıl ispat edeceğim" diyerek üsteleyene ise, "Sen öyle bil!" yanıtı yapıştırılıyorsa...

Tacettin Karan bu, Adanalı adam kardeşim, ille kart ister. Ve kartını, onca arzuladığı kartını, FKP'den alır. Böylece rahatlar. Tacettin erer muradına böylece.

TKP'li ve FKP'li ve aynı zamanda İJTB'li bu küme içinde Fahri Petek, diğerlerine göre hem biraz daha yaşlıdır, hem evli ve bir çocuk babasıdır, hem de gençlere oranla biraz daha dünya görmüştür ve daha deneyimlidir. Gelin Sevim Belli'ye bir kez daha kulak kabartalım isterseniz:

" Fahri Petek daha oturaklı bir tipti. Kalıcı, arkadaşça dostuklar kurmaya daha yatkın görünürdü. (...) Fahri ise ağabeyimizdi." (s. 273-274.)

Ama Fahri Petek'e her zaman bir ağabeye gösterilen saygı, ilgi ve özen gösterildi mi?

O günlerde kendilerini komünist olarak algılayan, komünist olduklarını söyleyen gençlerden Doğan Aksoy, Kemal Baştuji ve Tacettin Karan birka-

çı gelir gelmez FKP ile ilişkiye girmişler ve üye olmuşlardı. TKP ile ilişkileriini koparmadan. Peki Fahri Petek'in FKP ile ilişkisi nasıldı?

Gün Benderli, Fahri" Fransız Komünist Partisi üyesiydi." diye yazıyor. (A.g.k.: s. 156.) Acaba öyle miydi?

Fahri Petek'le bu meseleyi de konuştum, konuşmamızdan bir-iki parçayı bu vesileyle aktarmak istiyorum:

MŞG: O yıllarda FKP ile ilişkiniz oldu mu?

FP: Gençler vardı, *Jeunesse Communiste*'ten (Komünist Gençlik'ten) birtakım çocuklar, onlarla ilişkimiz oluyordu. Ama FKP'li olmadım.

MŞG: Charles Dobzynski'yi tanıdınız mı?

FP: Hayır. Onu Kemal Baştuji iyi tanırdı. Kemal hem FKP üyesiydi. Hem de o sıralarda Nâzım'ın kimi şiirlerini Fransızcaya adapte etmeye çabalayan Dobzynski'ye yardım etti, yanılmıyorsam.

Evet, durum anlaşılıyor. Kulak boynuzu geçmiş: Daha sonra gelenler daha önce gelenlerle birlikte veya ayrı ayrı FKP'ye üye olmuşlar ama Fahri Petek FKP dışında kalmış. Buna" bırakılmış" bile denebilir. Dahası defalarca istemesine rağmen TKP kendisine" Paris'te Partimizi Fahri Petek temsil ediyor" türünden bir belge vermediği gibi, Petek'e açık bir biçimde" TKP'lisin" bile denmiyor. Bunlar işte Petek'in canını sıkıyor. Hem de çok sıkıyor. Bir süre sonra ise ona" titist" damgası vurulacak.

Ancak şunu da eklemek lazım: Gençler FKP'lı olsunlar veya olmasınlar birçok eyleme birlikte gidiyorlar, birçok şeyi ortaklaşa yapıyorlar: Örneğin o günlerde CGT'nin (Genel İş Konfederasyonu) kurduğu ve FKP ve ona yakın bilim kadın ve adamları, gazeteci, yazar, sanatcı ve şairlerin konferanslar, seminerler verdiği" Université *Nouvelle*" ("Yeni Üniversite") isimli ve genellikle ücretlilere, emekçilere, işçilere yönelik akşam derslerini kaçırmıyorlar. Bu konuyu Vartan İhmalyan kitabında şirin bir biçimde anlatıyor (A.g.k. s. 113-116), Attilâ İlhan'da *Abbas Yolcu*'da değiniyor. Bu konferanslar, seminerler sayesinde bizim genç komünistler FKP'nin önemli liderlerini tanımak, onları dinlemek ve bildiklerine yeni bilgiler eklemek olanağı buluyorlar. Böylece Thorez'ler, Duclos'lardan feyz alıyorlar. Konuşma ve nutuk atmak tekniklerini biraz da onlardan öğreniyorlar...

Bu bağlamda Nisan1949'da Paris'te" *Mouvement Pour La Paix*" ("Barış Haraketi") tarafından düzenlenen" Barış Taraftarlarının Dünya Kongresi/Kurultayı" adlı toplantısına Bizimkilerin katılmaları ve daha sonra bu Hareket içinde yer almaları anlam kazanıyor. Bu Hareket içinde de birçok eyleme katıldılar. Neler yaptılar, nasıl yaptılar ve benzeri birçok sorunun yanıtını da elbette bulmak gerekiyor...

Gençler elbette yaşamı ve yaşamayı da unutmuyorlar. Paris'te sinemalara, konserlere, futbol maçlarına gidiyorlar. Tiyatro izliyorlar. Gezip görüyorlar. Oturup seyreyliyorlar. Genel kültürlerini zenginleştiriyorlar. Kültür dağarcıklarına yeni şeyler katıyorlar. Bunları Vartan İhmalyan'ın ve Attilâ İlhan'ın kitablarında izlemek mümkün. Örneğin, 1949'u 1950'ye bağlayan geceyi Fahri Petek'in Attilâ İlhan ve Cahit Güçbilmez ile o günkü arkadaşlarının evinde geçirdiklerini Şair'in yazdıkları sayesinde biliyoruz.

BİR DOST

O günlerde İJTB'li gençlere yol gösterenler arasında kimi Fransızlar da bulunuyor. Bunlardan birini burada tanıtmak ve bu vesileye anmak gerekiyor: Bu kişi Louis Bazin'dir.

Louis Bazin Fransa'daki "en ünlü türkolog"lardan biri olarak tanınır. Doğrudur. Ama sadece bu kadar değil.

1940'lı yıllarda Ankara'da yaşadı: SBF'de okutmanlık yaptı...

Sonra Paris'te öğretim üyesidir... Ailesi ve çocuklarıyla Türkiye hayranı sevimli bir insan. Şaka yapmaya bayılanlardan.

Fahri Petek ve Louis Bazin dostluğu üzerine Petek'le konuştuklarımızı aktarmak istiyorum. Böylece hem ikisi arasındaki yakınlığı öğrenmiş olacağız, hem de Bazin'in hemen hemen hiç bilinmeyen bir yönünü gün yüzüne çıkarma olanağını bulacağız. Bu açıklamalar aynı zamanda Bazin'in Türkiye'deki Demokrasi ve İnsan Hakları kavgasına, kendini hiç ortaya koymadan, kendini hiç öne sürmeden, kendinden hiç söz ettirmeden nasıl yardımcı olduğunu gösteriyorlar:

MŞG: Louis Bazin'i tanıdınız mı?

FP: Aaa tabii. 1949'da tanıdım Bazin'i. Her hafta sonunda evine giderdik. İlerici Jön Türkler Birliği'ni kurmak için Doğan Aksoy ve diğerleri, Türkçe hocası ya, onu da aralarına almak için görüşmeye gitmişler.

Ben geldiğimde Bazin'le bu vesileyle tanıştım. Daha sonra da sık sık beraber olduk. Doğan Aksoy, Kemal Baştuji ile birlikte giderdik evine. Bazin o sıralarda, Paris'in güneydoğusundaki bir banliyöde, Saint-Maur-des-Fossés'de oturuyordu. Marne kıyısında şirin bir evi vardı. Kayığı bile vardı. Ve birlikte Marne'a açılırdık. Tatlı su istakozları senin, gambalar benim epey şey avlardık. Muazzam gambalar yakalardık. Ve evinin bahçesinde bir güzel kızartıp onları mideye indirirdik. Mis gibi beyaz şarapla elbette. Tam İzmir, İstanbul havası. İnanılmaz derecede hem de. Bazin bayılırdı bu havalara. Türkiye'de epey kalmıştı, yanılmıyorsam üç-dört yıl ve ülkemizi çok

ama gerçekten çok seviyordu. Dahası Türkçeyi çok iyi konuşuyordu.

Bazin'le o günlerdeki ilişkilerimizi Doğan, Kemal ve benden başka kimse bilmezdi.

MŞG: Bazin o günlerde ve daha sonra Türkiye'deki baskıları teşhir eden ve rejimi eleştiren bir-iki yazıyı takma isimle yazıp, öğretmenlerin ve/veya öğretim üyelerinin sendika dergilerinde yayınlıyor. Bunlardan haberiniz oldu mu?

FP: Hiç haberim olmadı.

MŞG: 1967'de Abidin Dino'nun eşi Güzin Dino ile karşılıklı mektuplaşmalarından biliyorum. Abidin o sırada güneyde hastanelerde ameliyat, tedavi gibi bir dizi ve epey belalı sağlık sorunlarının üstesinden gelmeye çalışıyor. Bazin Türkiye'deki siyasi ve sendikal gelişmeleri, özellikle öğretmenlerin ve öğretim üyelerinin sendikalarına ve kendilerine yapılan baskıları izliyor ve daha çok bilgi için Güzin Dino'dan kimi belgeleri istiyor. Onları bulmasını ve çevirip kendisine iletmesini rica ediyor. Ve daha sonra bunları Fransa'daki öğretim üyeleri sendikalarının yayın organlarında takma isimlerle kamuoyuna yansıtıyor. Bunları izleyebildiniz mi?

FP: Hayır maalesef. Ama sen de çok iyi biliyorsun ki Abidin ve Güzin bu tür işleri herkesten gizli kapaklı yaparlardı. Biriyle, hele bir Fransızla, bir işi yaparken başka kimseye haber vermezlerdi. O işte bir tür monopol, tekel kurarlardı. Artık o iş sadece Abidin'den ve Güzin'den sorulmalıydı. Başka hiç kimsenin dahli olamazdı. Olmamalıydı. Öyle işte. Bazin ile bu tür ilişkilerinden, birlikte yaptıklarından haberim olmadı. Hiç.

MŞG: Bazin'in Türkiye'den tanıdığı Pertev Naili Boratav var o günlerde Paris'te. Boratav bu tür konularda tavır takınır mıydı? Onunla görüşür müydünüz?

FP: Tabii canım, evime gelirdi, evine giderdik.

MŞG: Bunu biliyorum, ama bu daha sonraki yıllarda. Daha önce, yani 1940'ların sonunda ve 1950'inin hemen başında ilişkiniz var mıydı?

FP: 1949'da ve hemen sonrasında hayır.

MŞG: Boratav sizin siyasi faaliyetlerinize katılır mıydı?

FP: Hayır.

MŞG: Çok uzaktı öyle mi?

FP: Evet. Hâlbuki solcu. Adı solcuya çıkmış ama çok uzak. Eşi hele çok korkardı bu tür işlerden. Hayrunissa Hanım solcu gibi duruyordu ama tamamen sağcıydı. Tutucuydu. Boratav öyle sık sık kahveye filan çıkan biri de değildi. Dolayısıyla o ilk yıllarda kendisini pek aramızda göremediğimiz gibi, bu tür eylemlerde de hiç göremedik... Daha sonra da etliye sütlüye karışmayan hal ve gidişini sürdürdü. Bilimden başka şeyle ugraşmadı desem yeridir.. Bu da bir hayat tarzı işte.

STOCKHOLM BARIŞ ÇAĞRISI

İkinci Dünya Savaşı'nın iki atom bombasıyla bitirildiğini bugün anımsayanların sayısının çok olmadığını vurgulamak gerekiyor. O günlerde ise bu iki atom bombasının Japonya İmparatorluğu'nda (O günkü ve bugünkü resmi adı aynen budur) yol açtığı akıl almaz katliam, o zamana dek görülmemiş ölçüdeki tahrip gücü ve yarattığı şok, endişe, tedirginlik ise bugün düşünülemeyecek kadar yüksekti. Evet atom bombası öldürücüydü, fena halde kıyıcıydı. Ve atom bombası tehlikesi artık en dramatik boyutlarıyla somut olarak vardı. Atom bombası gerçek bir kitle imha silahıydı... Ve yeni bir atom bombasının atılmayacağını da o günkü koşullarda hiç kimse garanti edemezdi. Öte yandan ABD emperyalizmi atom bombasının da verdiği "güçle" daha da "horozlanıyordu"...

Evet, Büyük İnsanlığın geleceği bu denli tehlikeli bir savaş aracıyla ipotek altına alınmıştı artık. Atom bombası Demokles'in kılıcının yerine geçmişti sanki: Herkesin başının üstünde sallanıyordu sanki...

O iki atom bombası sadece Hiroşima ("Mon Amour") ve sadece Nagazaki'ye değil sanki her eve her ülkeye atılmıştı... Bu ölümcül silahın bir daha kullanılmasını önlemek, dünyayı atom bombasından arındırmak gerekiyordu. Bunun için de birşeyler yapmak gerekiyordu...

Bunun ve elbette savaş sırasındaki kıyımların etkisiyle savaş sonrasında barış ve dünyanın atom bombasından arındırılması en önemli konulardan biri biçimine bürünmüştü ve bu mesele 1950'ye doğru giderek daha çok sayıda insanı kapsar hale gelmişti.

Bunda elbette o günlerde birçok cografyada bölgesel ve" sınırlı" biçimlerde başlayan, süren ve sonu bir türlü gelmeyen savaşların da etkisi vardı. Örneğin Vietnam'da, Madadagaskar'da, Tunus, Fas ve Cezayir'de Fransa sömürgeciliğine karşı değişik boyutlardaki ve yoğunluklardaki bağımsızlık ve ulusal kurtuluş savaşları ve bunlara Fransız ordusunun çok sert tepkisi ve

katiamlar, silahsız göstericilere ateş açılması (Cezayir ve Madagaskar'da silahsız göstericilere karşı ateş edilmesi ve yüzlercesinin öldürülmesi, binlercesinin zindanlarda, hapishane sözcüğü burada hafif kalır ve başka sözcük de yok çünkü" çürütülmek" istenmesi burada anımsanabilir), Kore'de savaşın başlamak üzere veya başlamış olması da rol oynadı... Savaş daha başlamadan önce kimi ABD'li siyasetçi, bazı senatörler örneğin," Kore'de başlatılacak savaşın daha hemen ilk gününde bitirilmesinin mümkün olduğunu" söylebildiler örneğin. Elbette arif olanlar anladılar.

O yıllarda, ABD, Japonya'yı işgal etmiş, Güneydoğu Asya'ya öteden beri yerleşmişti ve kimi ülkede Fransa'nın bırakacağı" boşluğu" doldurmak için sabırsızlıkla sırasını bekliyordu. Kimi yerde ise apaçık tepiniyordu. Bu arada Filipinler'deki ulusal kurtuluş savaşçılarına karşı ölümcül makinelerini konuşturuyordu...

ABD savaş sırasındaki müttefiki SSCB ile de fırsatını yakalayınca hesaplaşmak için planlar hazırlıyordu ve bu biliniyordu... ABD'li kimi yöretici açıktan açığa tehdit etmekten de çekinmiyordu...

Yani" İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesi" bütün ülkelerde, özetle dünyada, yeryüzünde devletler arasında, kimi devletlerle halklar(ı) arasında barışı ve insanların güven içinde, barış içinde yaşayabilmesini tamamen sağlayamamıştı.

Ve dahası, bugünden bakılınca anlaşılması mümkün olmayabilir ama, o günlerde birçok insan yeni bir dünya savaşının çıkması olasılığından bile söz ediyordu...

Değişik ülkelerdeki sol siyasi partiler ve en başta birçok ülkede faşist ve/veya nazi işgallerine ve insanlık ötesi rezilliklere karşı savaşın başından sonuna kadar direniş hareketlerini örgütlemek başarısını gösteren ve bunun altından alnının akıyla çıkmayı da becererek geniş bir katılım ve meşruiyet kazanan, yurtseverlik alanında sağcılara küçük dilerini yutturan komünist partiler de barış meselesine dört elle sarıldılar.

Öte yandan işçi sınıfı, emekçiler, doğaları gereği neredeyse, savaşa karşıydılar, onların ve halkların barış yanlısı oldukları da anlaşılıyordu, görülüyordu. Çünkü o belalı savaş yıllarının yükünü onlar taşımışlardı. O yük onlara taşıtılmıştı. Ölüler ve milyonlarca yaralı onlardandı... Ve onlar "bunun" bir daha başlamasını asla istemiyorlardı. Ölüleri ve her gün kendileriyle birlikte dolaşan an(ı)ları bunu yineleyip duruyordu: Artık savaş yapılmamalı. Bu tepki, bu tavır son derece doğaldı. Onca kıyım, katliam ve insanlığa karşı suçlardan sonra hele.

Bu gelişimlerin ve oluşumların sonucunda birçok ülkede sol partiler, kararlı işçi sendikaları, inanmış bağımsız bilim kadın ve adamları, en dürüst

ve ünlü sanatcılar, iyi şairler, namuslu yazarlar, kadınlar ve erkekler ve gençler Barış Hareketi'ni başlattılar ve bu hareket aydan aya, yıldan yıla genişledi, genişledi ve ciddi boyutlar kazandı.

25-28 Ağustos1948'de Polonya'nın Wroclaw kentinde "Barış İçin Aydınlar Dünya Kongresi" ("Congrès Mondial Des İntellectuels Pour La Paix ") yapıldı. Kongre "Dünya barışı savunucuları kongresinin toplanması" için çağrı yaptı. (Bu konuda şu kaynağa bakılabilir: *Congrés Mondial Des İntellectuels Pour La Paix, Wroclaw-Polonge, 25-28 Aout 1948,* compte-rendu présenté par le bureau du secrétaire général, Varsovie, 1949, Zaklady Graficzne RSW "PRASA", Warszawa/Varşova, 1949.)

20-25 Nisan 1949'da, Paris'te ve Prag'da, daha önce vurguladığım gibi, aynı anda, "Dünya Barış Taraftarları Kongresi" ("Congrès Mondial Des Partisans De La Paix") düzenlendi. Bu aynı zamanda 4 Nisan 1949'da kuruluş antlaşması imzalanan NATO'ya da bir anlamda yanıttı. Ama sadece o kadar da değil...

Amaç dünyada barışı sağlamaktı...

Böylece dünya barış hareketinde yeni bir ivme kazanıldı: Daha çok ülkede örgütlenmek ve barış idealini daha geniş kitlelere mal etmek umuduyla...

Prag ve Paris'teki Kurultay'dan sonra Mart 1950'de Stockholm'da son derece geniş kapsamlı bir katılımla" Dünya Barış Kurulu Komitesi" toplandı. Dünya Barış Kurulu'nun bir anlamda" Meclisi" görevini üstlenen Komite (kimi kaynakta" Daimi Komite" diye anılıyor) dünya barış hareketinde bir dönüm noktası oluşturacak bir eyleme imza attı.

Yeryüzünün değişik ülkelerinden gelen, birçok halkın temsilcisi ve kimi zaman farklı siyasi görüşlere sahip temsilciler, Birinci Kurultay'da seçilmiş delegeler, atom bombasının yeniden kullanılmasına engel olmak arzusuyla ilkeler belirlediler, yöntemler saptadılar. Ve sonuçta bu konuda bir ilk adım olması umuduyla ortak bir metin hazırladılar ve imzaya açtılar:

19 Mart 1949 tarihini taşıyan bu belge" Stockholm Barış Çağrısı" adı altında tarihe mal oldu.

Fransa'da ve dünyada bu Çağrı aynı zamanda bir insanın ismiyle birlikte anılır: Bu insan ünlü fizik bilgini Frédéric Joliot-Curie'dir. Elbette 19 Mart'ın aynı zamanda onun doğum günü olması herhangi bir fizik yasasıyla ilgi değildir, ama bu, Fahri Petek'in Parisli ilk günlerinde Eczacılık Fakültesi'ndeki hamisi, meslektaşı ve giderek dostu Profesör Curtois'nın" Büyük fen bilimcilerinin tümü mart ayında doğmuşlardır ve seni de (Fahri Petek'i) mart ayında doğmamış olsaydın Fakülte'ye ve Laboratuvar'a almazdım" demesindeki sırrı kısmen çözecek nitelikler de taşımaktadır.



26 Nisan 1949'da Seçilen Dünya Barış Kurulu Bürosu

Elbette asıl önemlisi adı geçen fizik bilginin aynı zamanda "atom enerjisi denilen gücü icad edenlerden biri" olmasıdır. Ve bu nedenle şu sözleri atom bombası konusunda herkese uyarıcı özellikler taşıyor: "Atom enerjisi gücünün ne kadar korkunç bir güç olduğunu ve ona karşı henüz herhangi bir savunma mekanizmasının, bir savunma aracının bulunmadığını, icad edilmediğini ve edilemeyeceğini de biliyorum. "Bu nedenle adı geçen bil-

gin Çağrı metninin mümkün olduğunca çok sayıda kişi tarafından imzalanmasının atom bombasının güçüne denge unsuru olacağına ve onun yeniden kullanılmasını engelleyebileceğine inanıyordu. Şu sözleri bunun ispatıdır: "İnsanlığın yüreğine ve aklına seslenen bu metin eğer bir milyon insan tarafından imzalanırsa, işte o zaman, gezegenimizi atom bombasından kurtaracak biricik kalkan haline gelecektir."

Evet, o metnin bir milyon insan tarafından imzalanması için bütün dünyadaki bütün barış yanlıları seferber oldular. Evet, savaş için seferberlik yerine barış için seferberlik ilan edildi. İyi de oldu.

Barış yanlılarının biraz gereksiz bir biçimde SSCB'yi oluşturan bütün devletlerdeki bütün insanları, beşikteki çocuktan eşikteki yaşlıya kadar, imzacı olarak kabul edip "imzacı sayısını beş yüz milyon" göstermesi gereksizdi mutlaka, ama metnin milyonlarca insan tarafından imzalandığını da kimse yalanlamıyor. Nitekim bağımsız kaynaklar 12 veya 15 milyon imzadan söz ediyorlar. Bu asla yabana atılır cinsten birşey değil.

Bu büyük katılımda, 25 Haziran 1950'de başlayan Kore Savaşı ve atom bombasının bir kez daha kullanılması tehlikesinin gündeme oturması büyük rol oynadı. Çağrı" atom bombasının kesinkes yasaklanmasını" ve" bu yasağın uygulanmasını garanti altına almak için uluslararası ciddi bir denetim kurulması" arzularını dile getiriyordu.

Çağrı'da aynı zamanda "Atom bombasını kullanacak hükümet insanlığa karşı suç işlemiş olacak ve savaş suçlusu olarak muamele görecektir" deniyordu.

Aradan geçen yarım yüzyıldan fazla zaman dilimi içinde atom bombası bir daha öldürmek, tahrip etmek için kullanılmadı. Bu olgu Çağrı'nın bir başarısı olarak tarihe not edilemez mi? Kore savaşı sırasında/süresince onca "meraklısına" ve yanlısına rağmen ABD atom bombası kullan(a)madı. Bu Çağrı'nın ilk anlarındaki başarısı olarak kabul edilmelidir kanısındayım. Elbette imza atanların çokluğu ve kalitesi de belirleyici oldu.

Paris'te bulunan TKP ve FKP yanlısı, üyesi, sempatizanı, militanı gençlerimiz, öğrencilerimiz mutlaka bu metni imzaladılar diye düşünüyorum. İJTB yönetici ve üyelerinin de imzaladıklarına kesin gözüyle bakabilliriz sanıyorum.

Fransa'da metni imzalayanlar arasında o günlerin en önemli şair, sinema ustası, yönetmen, aktör, gazeteci, yazar, ses sanatcısı, ressam ve sanatçılarından Louis Aragon, Marcel Carné, Marc Chagall, Yves Montand, Simone Signoret, Pablo Picasso, Gerard Philipe, Maurice Chevalier, Michel Simon, Jacques Prevert ilk akla gelenler...

O günlerde pek tanınmayan ama daha sonra Fransa siyasi hayatında önemli roller oynayacak olan şu iki isim de imzalayanlar arasındadır: Jacques Chirac ve Lionel Jospin.

Çağrı'nın ilk imzacısı Frédéric Joliot-Curie ve eşi, Pierre ile Marie Curie'nin kızı İrène Joliot-Curie o tarihlerde bütün çevrelerde saygıyla anılan isimlerdir. 1935'te birlikte Nobel Kimya Ödülü'nü alan çift bilimsel araştırmaları ve buluşlarıyla herkesin hayranlık duyduğu insanlardırlar. Kadının erkeğin soyadını alması ilkesine, erkeğin de kadının soyadını alabileceğini ve her ikisinin iki soyismi birlikte taşıyabileceklerini gösteren son derece eşitlikçi ve son derece uygar olduklarını da geçerken anımsatmalıyım.

Çağrı metninin birinci imzacısı Frédéric Joliot-Curie, 1949'dan 1958'e Dünya Barış Kurulu'nun başkanlığını üstelendi. Bu adam aynı zamanda 1941'den itibaren Direniş Hareketi'in en önemli temel taşlarından biriydi. 1942'den beri FKP üyesidir. 1956'da FKP'nin Merkez Kurulu üyesi olacaktır...

Burada aklıma hemen Fahri Petek'in de fen dalında bilim adamı, kimyacı ve neredeyse Frédéric Joliot-Curie ile aynı tarihte, hatta ondan bir yıl önce bile, Türkiye Komünist Partisi ile ilişki kurmuş ve onca dert, baskı ve sorunlara rağmen bundan yıllar sonra bile TKP'ye inanmış olmasını çarpıcı bulduğumu belirtmek istiyorum.

Ama daha sonrası Fransız bilim adamı açısından bir anlamda "yükseliş"tir, Petek için ise bir anlamda "iniştir":

İşte gördük ve kalanları da birazdan göreceğiz: Petek TKP ile ilişkisi sonucu eczanesini, mesleğini, evini, barkını, eşini yeni doğmuş kızını, şirin kasabasını, ülkesini canı kadar sevdiği ülkesini evet, terketmek zorunda kalıyor, Fransa'ya geliyor ve dilim varmıyor ama buna "Fransa'ya sığınıyor" demek için bir adım kalıyor, Paris'te yoksulluk çekiyor, sadece kupkuru ekmek yiyerek yaşamak zorunda kaldığı günler oluyor, ama TKP'li olmakta ısrar ediyor.

Ama TKP'ye bakar mısınız lütfen? "Partisi" ona, Fahri Petek'e, "Eczacı Fahri"ye, "İzmirli Fahri"ye açık ve kesin bir biçimde "TKP'lidir" diyemiyor. Onun defalarca yinelemesine ve Paris'ten İstanbul'a geri gelmek için giden yoldaşlarına bu konuda ısrarla ricalar da bulunmasına ve Paris'te TKP'lilerin FKP ile ilişkilerini açık bir biçimde başlatabilmesi ve eşit eşite kurulacak ilk adımları atabilmesi için gerekli "kâğıdı" bir türlü alamıyor. Çünkü Parti göndermiyor.

Daha beteri de var: "Parti" İstanbul'dan Paris'e dönenlere veya ilk kez Paris'e gelenlere Petek konusunda farklı, çelişkili ve asılsız şeyler söylemek-

ten bile çekinmiyor. Gün Benderli'nin ve Sevim Belli'nin yazdıkları ve benim Petek'in bugün hayatta bulunan o yıllardaki TKP'li yoldaşlarıyla yaptığım söyleşiler bu konuda yeterli derecede bilgiyle dolu.

Gel de dayan bakalım. Petek dayanıyor. Ama her şeyin bir sınırı var elbette...

Fahri Petek'in TKP ile ilişkisindeki dram buradadır. O kendisine, yaşına, mesleğine ve toplumsal ilişkiler demetindeki durumuna uygun bir ilgi bekliyordu ama bu gösterilmedi, gösterilemedi. Bizde böyle olur "Parti"nin aydına tavrı. Bizde" Parti" böyle davranır bir parça özgür düşünen "adamına"...

İşte Joliot-Curie ile Petek arasındaki fark. Petek'ten kaynaklanmayan bir fark. Ne kadar acı değil mi?

"NÂZIM HİKMET'İ KURTARMAK"

1949 sonunda Nâzım Hikmet'in Bursa Hapishanesi'nde yıllardan beri ve hiç mi hiç adil olmayan bir yargılama sonrasında verilen haksız bir cezayı çektiği *Vatan* gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman'ın aklına geldi ve Şair'in özgürlüğüne kavuşturulması meselesini gazetesinde düzenli ve sürekli olarak işlemeye başladı. Bu konuda Yalman en büyük yardımı gazetesinin hukuk danışmanı avukat Mehmet Ali Sebük'te buldu. Paris'e belli bir süre kalmak için geldiğinde tanıştığım ve bu konuda birkaç kasetlik söyleşi yaptığım rahmetli Sebük meseleyi en ayrıntılı bir biçimde bana anlattı. Bu konuda epey hacimli bir kitabı da var.

Avrupa devletlerinin ve özellikle Fransa hukuk sistemini ve ceza hukuklarını iyi bilen Sebük, Nâzım Hikmet'i kurtarmak için elinden gelen gayreti gösteriyor... Avukat Sebük için, bu "adli bir hatadır" çünkü ve bir an önce düzeltilmesi de gerekmektedir.

Burada elbette Nâzım'ın özgürlüğüne nasıl kavuştuğunu anlatmayacağım. Ancak Paris'teki gençlerimizin ve bilhassa İJTB bünyesindeki öğrencilerin ve emekçilerin neler yaptıklarını anlatmadan önce birkaç tarihi anımsatmak istiyorum:

Önce Nâzım'ın özgürlüğüne kavuşmasının güncelleştirilmesiyle Dünya Barış Hareketi'nin çalışmalarının birbiriyle çakışıyor olmasını son derece ilginç bulduğumu belirtmeliyim.

Dünya Barış Hareketi elbette Türkiye'de yansımasınnı buldu. Behice Boran ve yoldaşlarının başına neler geldiğini burada anlatmacağım ama *Türkiye'de Barışseerler Cemiyeti*'nin ömrü devlet tarafından çok kısa kesildi... (*Abidin Dino* isimli çalışmamın ikinci cildinde bu konuyu epey ayrıntılı bir biçimde aktarıyorum.)

Öte yandan Dünya Barış Kurulu'nun 1. ve 2. kurultaylarında Nâzım Hikmet'in özgürlüğüne kavuşması değişik konuşmalarda gündeme getirildi. Bi-

rincisinde, yani Paris ve Prag'ta 20-25 Nisan 1949'da toplananda, Musafa Baştuji tarafından. İkincisinde, 16-22 Kasım 1950'de Varşova'da toplanmasında, yani Nâzım Hikmet'in özgürlüğüne kavuşmasından sonrakinde ise Pablo Neruda tarafından. Üçüncüsünde ve sonrakilerinde Nâzım Hikmet bizzat bulunacaktır...

İkinci kurultayda işin ilginç bir yönü daha var: Nâzım Hikmet 15 Temmuz 1950'den beri özgürlüğüne kavuştuğu için pasaport alıp yurtdışına çıkabileceğini son derece doğal bir biçimde umut eden, bekleyen ve öyle olmaması için herhangi bir engeli akıllarına bile getirmeyen kurultay hazırlayıcıları Şair Baba'ya "Le Présidium Du Congrès" (Aynen."Kurultay Yönlendirici Başkanlığı") bünyesinde ve "Turquie" (Türkiye) delegesi olarak yer veriyorlar. Bunu *Deuxiéme Congrès Mondial Des Partisans De La Paix, Varsovie, 16-22 Novembre 1950* başlıklı yapıtta 24. sayfada apaçık görmek mümkün. (EFR, Paris, 1951.)

Ayrıca Dünya Barış Kurulu "Bürosu" (Dünya Barış Kurulu'nun bir anlamda "Yürütme Kurulu" veya "Hükümeti") toplantılarında veya "Komite" toplantılarında da Nâzım Hikmet'in gündeme getirildiğini biliyoruz. Örneğin Ekim 1949'da Roma'da toplanan "Komite"de. Hatta burada Nâzım Hikmet üzerine "tanıtıcı bir konuşma" yapan Aslan Humbaracı Şair Baba'nın komünistliği üzerinde gereksiz yere ısrarla ve uzunca durunca Komite'nin İlya Ehrenburg ve Aragon gibi deneyimli üyelerinden papara yedi. Ve bu sorumsuz tavrıyla Aslan Humbaracı aslında öyle inanmış bir komünist ve/veya barış yanlısı değil bir ajan olduğu konusunda da ilk işareti verdi.

9 Şubat 1950'de Paris'te alınan bir kararla, 25 Nisan 1949'da yine Paris'te alınmış başka bir kararla konulan "Dünya Barış Ödülü"nün, o yıl ilk kez, edebiyat, sanat, sinema alanlarındaki başarılı birçok başka sanatcı, yazar ve yönetmen kadın ve erkekle birlikte (Ayrıntılı listesi yukarıda andığım kitapta: s.868'de) hapishanedeki Nâzım Hikmet'e de verilmesi kabul ediliyor...

Evet Nâzım Hikmet Dünya Barış Kurulu tarafından biliniyor, değişik kurumlarınca gündeme getiriliyordu.

Türkiye'de de Şair Baba'nın bir an önce özgürlüğüne kavuşturulması, kavuşması için birçok iyi niyetli insan, birçok gençç, birçok öğrenci, siyasi militan, gazeteci, hukukcu kadın ve erkekler, bilim kadın ve adamları, hatta kimi siyasetci bile canla başla gayret gösteriyorlar.

Değişik eylemler yapılıyor. Nâzım Hikmet isimli dergiler çıkarılıyor. Değişik içerikli dergilerde onun özgürlüğüne kavuşması için herkes bir şeyler yapıyor.

Orhan Veli örneğin o günlerde Ankara'da yayınladığı *Yaprak*'ta ozana şiirler yazıyor. Ona her zamanki gibi Melih Cevdet Anday, Oktay Rifat ve

ellbette Sabahatin Eyüboğlu ve daha başkaları da katılıyor... Cahit Sıtkı Tarancı bile o bilinen, o çok ünlü tedbirliliğini bir kenara bırakıp kaleme sarılıyor ve Nâzim için en iyi şiirlerden birini patlatıyor.

Nâzım Hikmet isimli dergi çok biliniyor. Bu arada *Barış* isimli ve ilk sayısı 15 Nisan 1950'de çıkarılan bir dergi daha var o da anılmalı. İsmi nedeniyle. Ve isminin yanındaki "Barış Güvercini"nin Abidin Dino imzasını taşıması vesilesiyle. Ve nihayet bu sayının başyazısının "Barış Yolu" başlığını taşıması acısından. Başyazının hemen yanında Nâzım Hikmet'in kara kalem bir portresi var ve şunu okuyabiliyoruz:

"NÂZIM HİKMET DÂVASI MİLLETE MAL OLMUŞTUR."

Abidin Dino, Mehmet Ali Aybar, Rasih Güran da boş duracak değiller ya: Onlar da kolları sıvıyorlar ve kadim dostlarının artık özgürlüğüne kavuşması için *Nuhun Gemisi* isimli haftalık bir dergi yayınlıyorlar. Abidin bu derginin yayınlanmasında ve Nâzım'ın özgürlüğüne kavuşmasının kesinleşmesine kadar elinden gelen bütün maharetini ortaya koyuyor... Yazıyor, çiziyor, çiziyor, yazıyor, derginin her şeyiyle, tek başına neredeyse, uğraşıyor. Mesele çünkü bir yoldaşın ölümden kurtarılmasıdır. Başka şey değil.

Nâzım Hikmet ise bütün bu yapılanları sevinerek izliyor, herkese binbir teşekkür ediyor. Ama gerek değişik gazete ve dergiler aracılığıyla yapılan yayınlara ve gerekse avukatlarının defalarca Başbakan, Adalet Bakanı gibi ülke yöneticileriyle yaptıkları görüşmelere rağmen kesin bir sonuç alamayınca bizzat eyleme geçmeye karar veriyor ve önce 8 ve 9 Nisan 1950'de açlık grevine yatıyor. Sonra yeniden 2 Mayıstan 19 Mayıs 1950'ye kadar... Engel olmasaydılar daha da sürdürecekti. Ama Şair Baba'nın sağlığı son derece tehlikeli bir girdaba doğru hızla girince dostları araya girmenin zorunluluğunu hissediyorlar... Ve Abidin Dino'nun ikna kuvvetiyle Şair Baba'yı ölümün elinden çekip alıyorlar doktorları...

Nâzım Hikmet 14 Mayıs 1950 seçimlerini kazanan Demokrat Parti'nin (DP) seçim vaatlerinden biri olan Genel Af Yasası hükümlerine göre özgürlüğüne kavuştu ama "afedilmedi".

Bu nokta önemli. Çünkü TBMM'deki DP'li kimi ilkel antikomünist milletvekilleri onun hapisten çıkamaması için özel bir gayret gösterdiler ve Nâzım Hikmet "afedilmeyen mahkumlar" arasında bırakıldı.

Ne iyi ki birkaç akıllı DP milletvekilinin müdahelesiyle son anda Yasa'nın 5. Maddesinde düzenlenen "afedilmeyen mahkumların cezalarından ne kadar indirim yapılacağı" hükmü biraz genişletilerek "cezaların üçte ikisinin indirilmesi" ilkesi benimsendi. Ve Nâzım Hikmet bu sayede yakasını

kurtarabildi. Çünkü 1938'de tam anlamıyla bir devlet komplosu ve Mehmet Ali Sebük gibi komunizmle uzaktan bile ilgisi olmayan hatta kimi açıdan tam anlamıyla komünizm düşmanı bir hukukcunun "adli hata" olarak nitelediği bir "yargılama" sonucu hakkında verilen 28 yıl 4 aylık cezanın hesabını yapalım, 12 yıldan fazlasını, tamı tamamına 12 yıl 4 ayını doldurmuştu. Dolayısıyla kalan cezası indiriliyor ve ancak bu şekilde özgürlüğüne kavuşabiliyordu.

Buna Nâzım'ın "afedilmesini" engelleyen milletvekilleri çok üzüldüler elbette. Ama demokrasi ve özgürlük yanlıları çok sevindiler.

Bu nokta son derece önemli: Çünkü onun sürekli hapiste kalmasını isteyenlerin varlığını gözler önüne seriyor. Bu tür kötülük adamları Nâzım'ı daha sonra da rahat bırakmadılar...

Nâzım Hikmet 15 Temmuz 1950'de Marmara'ya yüzünü sürebildi. Yoldaşlarını kollarının arasına alıp sarılabildi. Mavi Gözlü Dev yürüdü özgürce Cerrahpaşa'dan Kadıköy'e. Merhaba Kız Kulesi. Merhaba Boğaziçi canımın içi dedi mutlaka. Dayıkızı Münevver'e sarıldı sımsıkı. O srada zaten sarılacak kimse de yoktu yanında. Güneş ama randevusuna gelmişti ve Mavi Gözlü Dev "güneşi zaptedeceğiz / Güneşin zaptı yakın" türküsünü mırıldandı. Gözleri güneşte. Gözlerinin içinde güneş.

BARIŞLA BARIŞMAK

Paris'teki gençlerimiz de Nâzım Hikmet'in özgürlüğüne kavuşması için değişik türlerde bir dizi eylem yaptılar:

Nâzım Hikmet'in şiirini, şiir sanatını daha geniş kesimlere tanıtabilmek arzusuyla, şiirleri Fransızcaya çevrildi veya daha doğrusu Fransızcaya çevrilmiş şiirleriyle birlikte çoğaltıldılar ve dağıtıldılar.

Fahri Petek onları o günlerdeki biçimleriyle aynen saklamış. Hemen o güzelim sararmış yaprakları ödünç alıp fotokopilerini çıkardım. Neler mi var? İşte bazılarını sıralıyorum:

Angine de poitrine
Le cinquième jour d'une grève de la faim
De vos mains et du mensonge
İl neige dans la nuit
Pierre Loti
Comme Kerem
Fragments de l'épopée de la guerre de l'indépendance
Fragments de l'épopée de Cheikh Bedreddin
Rubai

Fahri Petek şöyle diyor: "*Nâzım Hikmet'i Kurtarma Ve Yapıtlarını Yayma, Tanıtma Komitesi* bünyesinde Nâzım'ı tanıtmak, şiirlerini sevdirmek ve yaymak için kimi şiirlerinin Fransızcasını çoğalttık, dağıttık, okuduk."

O günlerde ve birkaç yıldan bu yana, Nâzım'ın açlık grevi vesilesiyle ve daha öncesinden de Dünya Barış Kurulu'nun zaman zaman onu gündeme getirmesi veya başka etkenler sonucu şiirleri Aragon'un yönetimindeki *Les Lettres Françaises*'de, FKP'nin resmi yayın organı *L'Humanité*'de ve *Ce Soir* isimli akşam gazetesi gibi yarı resmi yayın organlarında (Ki bu akşam gazetesi de uzun zaman Aragon ve 1951'de Nâzım'la tanıştıktan sonra Nâzım'ın şiirlerini Fransızcaya adapte etmeye çalışan Charles Dobzynski tara-

fından yönetildi) ve Parti'nin birçok başka dergilerinde yayınlanıyordu.

Nâzım Hikmet'in kimi şiirlerinin Fikret Âdil tarafından yapılmış çevirileri ise daha 1930'ların ikinci yarısından itibaren Fransa'da dönemin edebi dergilerinde yayınlandı. Şairimiz Fransa'da tanınıyordu öteden beri.

1949 ve 1950'de ise Sabahatin Eyüboğlu, Paris'te bulunduğu günlerde, aylarda, Hasan Güreh takma ismiyle ve Aragon'un yardımıyla çeviriler yaptı ve yayınladı. Ancak Sabahattin Eyüboğlu ceberrut devleti bütün mekanizmalarıyla ve "içinden" çok işi tanıdığı için ve ülkeye dönüp çalışma olanağının elinden alınmasını önlemek umuduyla bu işi son derece gizli kapaklı yapmayı tercih etti. Ve başarılı da oldu.

Böylece İJTB ve Nâzım Hikmet'i Kurtarma Komitesi üyesi gençlerimizin Fransızca şiir konusunda epey bir "paketi" vardı denebilir. Ve oradan seçtiklerini çoğaltıp Paris'te değişik yerlerde, ama anlaşılan daha çok öğrenci kesimlerinde ve FKP çevrelerinde dağıttılar. FKP'li gençler de bu konuda onlara kimi zaman destek verdi...

NÂZIM HİKMET'İ KURTARMA ve YAPITLARINI TANITMA ve YAYMA KOMİTESİ

Paris'te bilinen tarihi bir alışkanlıktır. Bir konuda, bir dava için bir eylem yapılacaksa mutlaka ve hemen ve en önce bir Komite kurulur. Mutlaka evet çünkü onsuz hiç bir şey yapılamaz.. İlle komite!

İyi de Komite'nin başına kimi getireceksiniz? İşte son derece ciddi bir soru(n). Kim bu işi üstlenebilir? O günkü gençlerimizin aklına kimler gelmiyor ki? Sartre? Aragon?

Evet, Nâzım'ı kurtarmak için her ikisinin de kapısı çalınıyor.

Sartre nasıl karşıladı bizimkileri, bilemiyorum. Ama hayır yanıtı verdiğini kesin biliyorum. Çünkü Komite başkanı olmadı.

Ama Aragon konusunda Fahri Petek'in anlatacakları var:

" İleri Jön Türkler Birliği bünyesindeydik ve Aragon bize bu konuda hiç yardım etmedi. Kemal Baştuji ile Aragon'a gittik. Aragon Nâzım'ı seven biri.. Rastlantıya bak, Aragon'un yanında önemli bir isim var, şu çok önemli, çok tanınan Alman sinemacı, film yönetmeni, Erich Oswald von Stroheim. Aragon'dan Komite'nin başkanı olmasını istedik, 'Hayır!' dedi. İmza ver dedik. Verdi ama yürekten bir imza değildi. Gözünden anlaşılıyordu ki istemeye istemeye imza verdi. Yani öylesine, hani kerhen deriz ya aynen öyle. Yanındaki adamdan imza istedik o hayır dedi. Yanındaki adam hayır dedi düşünebiliyor musunuz? Çıkışta Kemal'e 'Bak dedim, koskoca Aragon Nâzım'ı kıskanıyor, imza verdi ama mecburiyetten.'

Bunu daha sonra Abidin'e aynen böyle anlattım. Abidin de bana ne dese beğenirsin 'Exagéré etme' (Abartma), ben de o zaman 'Hayır hiç exagéré etmiyorum' dedim.

Komite'ye başkan olması için bir Fransız arıyoruz. Aragon olmayınca Tzara'ya önerelim dedik. Kemal o sırada FKP'li ya. Onun sayesinde Tristan Tzara'ya ulaşabildik. Tzara ile İJTB vesilesiyle ilişkimiz oldu zaten.

Tzara o sırada FKP'de ama kenarda kıyıda bırakılmış biri. FKP ile ilişkisi pek iyi değildi ve hatta FKP'den çıkarılıp çıkarılmayacağı bile konuşuluyordu o günlerde. Parti içindeki görüntüsü bozuktu.. Partililer Tzara'yı pek tutmuyordu. Adamın parası var, kitapları iyi satıyor, Saint-Germain cafelerinde hâlâ bir miktar taraftarı bile var ama FKP ile arası şekerrenkti.

İnanmayacaksın belki ama önerimizin üstüne resmen atladı. Bu Komite vesilesiyle Tzara'ya bir dinamizm getirdik diyebilirim. Komite çalışmaları süresince Kemal Baştuji ile birlite iki üç kez biraraya geldik. Kemal'in Fransızcası mükemmeldi. O işi çekip çeviriyordu Tzara ile."

Tzara'nın o günlerde FKP ile ilişkisinin son derece dertli olduğunu, bir anlamda "bıçak sırtı" durumunun söz konusu olduğunu Tzara üzerine iyi bir kitap yayınlayan F. Bruot da belirtiyor.

Fahri Petek daha sonra şunları da ekliyor:

"Nâzım Hikmet'i Kurtarma ve Yapıtlarını Yayma, Tanıtma Komitesi'nden söz edenlerin birçoğu İJTB'den hiç bahsetmiyorlar. Sanki İJTB diye bir şey yokmuş gibi. Bu adaletsizliktir. Çünkü tam tersine bu Komite'nin kurulmasının öncüsü bizdik, İJTB'idi. Tzara'yı da biz bulduk. Bu çerçevede ilişki kurduğumuz biri, işte Jean-Paul Sartre, adam hiç bir şeyi, hiç bir önerimizi kabul etmedi."



nhuriyet

TANRI BUYRUĞU

Çarşamba 10 Aralık 1952

Fransadaki "İleri Jön Türkler,, Cemiyetinin esrarı çözüldü

Bu Moskova uşağı vatan hainlerinden mürekkeb cemiyetin Türkiye icra komitesini teşkil eden dört Devlet Tiyatrosu

Cumhuriyet, 10 Aralık 1952

İMZA KAMPANYASI

Gençlerimiz Nâzım'ı kurtarmak için imza kampanyası da başlatılar. Bu kampanyada da FKP'li gençler onlara yardımcı oldular. FKP anlaşılan bu işin başarılı olması için gerekli izni verdi. 18 Ocak 2009'da Villejuif'te "Nâzım Hikmet ve Paul Eluard Kardeşliği" başlıklı anma toplantısında "Nâzım Hikmet ve Paris Ma Rose" başlıklı bir konuşma yaptıktan sonra tanıştığım dünya tatlısı yaşlı bir bayan bana aynen şunları söyledi: "Nazim Hikmet'i kurtarmak için imza kampanyasında ben de çok koşturdum. Burada ve çevresinde. Çevre kasabalara bisikletimle sık sık gidip imza topladım. Çok seviyorduk Nazim'i." (Nâzım'i Nazim diye telafuz ettiği için aynen öyle verdim.)

Jacqueline Baştuji de bana benzer şeyleri birkaç yıl önce anlatmıştı: "Evet Nazım'ın kurtarılması için bisikletimle Paris'te çok dolaştım. Epey imza topladım. Bizim açımızdan, yani sıradan bir Fransız için, o denli yüce ve yetenekli bir şairin hapishanede tutulması inanılır gibi değildi, asıl suç buydu bize göre ve herkes imzasını atıveriyordu."

Gençler imza kampanyası yanında Nâzım Hikmet'i basın ve yayın dünyasına tanıtmak amacıyla bir basın toplantısı düzenliyorlar. Bunu Fahri Petek anlatıyor:

"Luxembourg Bahçesi'nin Saint-Michele'e açılan kapısının karşısındaki Rue Soufflot'ya girerken sol tarafta köşedeki ilk cafe'yi biliyorsun. O zamanlar orada Le Cafe Capoulade vardı. Basın toplantısını, onun birinci katında, üst katında, düzenledik.

Bu basın toplantısını biz bize yaptık, Kemal Baştuji, Doğan Aksoy ve Aslan Humbaracı ile. (Fahri Petek söz konusu kişi için "polis olduğundan şüphelendiğimiz genç adam" diye söz ediyor ve ismini önce hatırlayamıyor, ancak Neriman Hanım "Humbaracı, Humbaracı" deyince, onun Aslan Humbaracı olduğunu çıkarıyoruz. MŞG) Alman, İngiliz, Fransız, Amerikalı bütün

gazeteciler gelmişti. Bizim Fransızcamız iyi değildi o günlerde, oysa Fransızca yanında İngilizce ve Rusça da bilen Aslan Humbaracı bu işi çok iyi kotardı. Çok iyi idare etti. İngilize İngilizce, Fransıza Fransızca yanıt verdi. İyi konuştu. Onu konuşturduk ama ne söyleyeceğini, nasıl söyleyeceğini biz saptayalım dedik. Bu tipi Doğan Aksoy bize tanıştırmıştı ama biraz karışık bir herifti. Daha sonra bu oğlan için polis dediler. Zaten bir süre sonra bizi temsilen birkaç toplantıya katıldı ve orada ne mal olduğu ortaya çıktı. Zaten o günlerde içimize polis sokulduğunu tahmin ediyorduk...

Nâzım'ın kurtarılması için neler yapılması gerektiğini, neler yaptığımızı bütün dünyaya duyurmak istedik böylece. Kanımca Nâzım'ın durumu ve Nâzım'ı kurtarma çalışmalarımız böylece yeni bir ivme ve uluslararası bir boyut kazandı. Çünkü bütün gazeteciler yayın organlarında meseleye yer verdiler."

Nihayet Nâzım Hikmet'in özgürlüğüne kavuşması faaliyetleri arasında Paris'te düzenlenen "Nâzım Hikmet Şiirleri gecesi"ni de saymak gerekiyor. Fahri Petek o geceyi anımsıyor:

"Evet, Paris'te Nâzım Hikmet gecesi yaptık. Saint-Michel'de büyük bir cafede büyük bir toplantı yaptık. Kurtarma faaliyetlerimiz için biraz para bile topladık o gece.

Nâzım'ın Türkçe şiirlerini Attilâ İlhan okudu. Attilâ bizim toplantılara katiyyen gelmiyordu ama Nâzım Hikmet gecesini duyunca koşarak geldi ve Nâzım'ın şiirlerini çok çok güzel okudu. Attilâ Nâzım'ın şiirlerini Nâzım'dan daha iyi okurdu. Zaten çok güzel şiir okurdu. Nâzım'ın şiirlerinin Fransızcalarını ise Fransız bir arkadaş okudu. Çok büyük ve çok güzel bir gece oldu. Burjuva kadınlar filan vardı ve o gece herkes ağlıyordu kardeşim. O kadar dokunaklıydı ki o şiirler. Hele Nâzım'ın o anda hapishanede ve her an ölebileceğini düşününce."

26 Haziran 2004'teki söyleşimiz sırasında Fahri Petek, "Nâzım'ı sevmez olur muyum? İki yılımızı harcadık, serbest bırakılması için." dedi. Evet, Paris'teki gençler de Şair Baba'nın özgürlüğüne kavuşması için koşturdular, yapabileceklerinin en iyisini, en çoğunu yaptılar.

O günlerde ortakça yapılan eylemler arasında Bir Mayıs 1950' de var. O günü Fahri Petek şöyle anımsıyor:

"FKP ve CGT'nin düzenlediği Bir Mayıs 1950 gösteri ve yürüyüşünde en başta Fransa Silahlı Kuvvetler'inden üç general vardı. Adamlar üniformalarıyla ve Enternasyonal'i söyleyerek yürüyorlar. Biraz arkalarında epeyce kalabalık bir polis topluluğu, onlar da gösteri ve yürüyüşteki yerlerini almışlar. Evet, evet polisler de yürüyorlar ve Enternasyonal'i söylüyorlar... Onlar

da üniformalarıyla ve rütbeleriyle... O gün birçok polisin ve komiserin FKP'li olduklarını anladım. Paris'teki ilçe belediye başkanlarının çoğunun da. Ne kadar şaşırdığımı anlatamam. Düşünün bir Türkiye'den komünist olduğum için kaçmak zorunda kalmışım ve geldiğim yerde böylesi bir manzarayla karşılaşıyorum. Saşırmaz mıyım? Hem de nasıl!

Bizler gibi CHP'nin Tek Parti cenderesinden kurtulup gelen bizler için demokrasi işte buydu. Yapılacak şey buydu..."

Haziran ve Temmuz 1950'de İJTB yayınladığı "Çağrı" ve "Açık Mektub" ile adını yeniden duyuruyor.

Haziran 1950 tarihini taşıyan "Stockholm Çağrısını İmzalayınız ve İmzalatınız" başlıklı ve "İleri Jön Türkler Birliği Avrupa Komitası" (Aynen) imzalı bildiride Barış konusunda vurgu yapılıyor ve DP hükümeti sıkı bir biçimde eleştiriliyor...

4 Temmuz 1950 tarihli bildiri aynı imza ve "İleri Jön Türkler Birliğinden Demokrat Parti Hükümetine Açık Mektup" başlığıyla yayınlanıyor. Barışın korunması samimi ifadelerle arzulanıyor, ABD emperyalizmi kınanıyor, DP hükümetinden yapması gerekenler madde madde isteniyor...

7 Temmuz 1950'de aynı imzayla ve "Kore Korelilere, Türkiye Gençliğine Çağrı No 5" başlığıyla yayınlanan bildiride ise Kore Savaşı'nın sorumlusunun ABD olduğu vurgulanıyor, buna karşılık Korelilerin mücadelesinin 1919'da Türkiye'deki "Kuvayı Milliye" ruhunu anımsattığı belirtiliyor ve dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin Kore'ye asker göndermemesi, göndermesi halinde gençlerin bu işe girişmemesi çağrısı yapılıyor...

Bu faaliyetler Türkiye'de yankılanıyor: TÜSTAV Arşivi sayesinde edindiğim, "Türkiye Cumhurbaşkanlığı Genel Kâtipliği"nden "Yüksek Başbakanlığına" yazılan, 31 Temmuz 1950 tarihini taşıyan ve "Yalova Kaplıcaları"ndan (Demek ki Cumhurbaşkanı Celal Bayar o sırada yaz dinlencesinde) gönderilen bir belgede bakın neler yazılıyor:

"Paris'te 'İleri Jön Türkler Birliği Avrupa Komitası'nın gönderdiği Haziran 1950, 4 Temmuz 1950, 7 Temmuz 1950 tarihli üç sirküler Cumhurbaşkanımız tarafından okunmuş ve emirleriyle ilişik olarak takdim edilmiştir.

Derin saygılarımla.

Genel Kâtip"

Türkçesi: Gereğinin yapılması demektir.

Gereğinin yerine getirilmesinden önce bu emire ilişkin bir not daha var TÜSTAV'ın edindiği "Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü" kayıtlarındaki bu notta söz konusu "üç sirküler"in içeriği özetleniyor ve şu sonuca ulaşılıyor, aynen aktarıyorum:

"Netice:

Her üç sirkülerde Sovyetler ve Solcular lehine propaganda yapılıyor, gençlik ve halk bu yolda kışkırtılıyor."

Devlet öteden beri Paris'teki öğrenci çevresinin içine en azından bilinen bir ajanını sokmuştu: Bu daha önce birkaç kez ismini andığım Aslan Humbaracı'dır.

Büyük ihtimalle Ankara'dan gelen emir üzerine Paris Büyükelçiliği ve Bakonsolosluğu da işe müdahele gereğini duyuyor. Duymak zorunda kalıyor. Ve "Fransa Türk Talebe Ocağı" kurulması için devreye giriyor..

"FRANSA TÜRK TALEBE OCAĞI"

1950'lerin başında, biraz önce değindiğim gibi, Paris'te "Öğrenci Müfettişi" Ahmet Kutsi Tecer'dir:

Bu kişi, Fahri Petek için, "Sağcı ve yaramaz bir adam"dır. Şair olduğunu biliyoruz. Ankara'dan gelen emir ve Büyükelçilik'ten alınan emir ve onay üzerine o sırada sayıları gittikçe artan öğrencilerin "kötü cereyanlara" kapılmaması için bir "Talebe Derneği" kurdurtuyor: Adı "Fransa Türk Talebe Ocağı" olarak konuluyor. Metin Toker başkan seçiliyor. Yönetim Kurulu'nda o sırada Paris'te bulunan Sevim Tarı da görev alıyor...

Aclan Sayılgan, yukarıda alıntı yaptığım kitabında, "öğrenci teşekkülüne komünistler muhalefet yerine, teşkilatı ele geçirmeyi uygun gördüler ve Dr. Sevim Tarı'nın başkan olmasını sağladılar." diye yazarken hem Türkçe hem de bilgi hataları yapıyor:

Çünkü Dr. Sevim Tarı'nın, o günkü koşullarda son derece alımlı, şık ve bayan olması nedeniyle Yönetim Kurulu'na seçilmesini kuruluş toplantısındaki solcu olarak tanınmayan öğrencilerin birkaçı teklif ediyorlar. Dolayısıyla "Komünistlerin" bu seçimde bir müdahalesi söz konusu olmuyor. Veya Sevim Tarı sadece onların oylarıyla seçilmiyor. Öye bir durumda seçilmesi de zaten mümkün değildi. Çünkü toplantıya katılanların ezici çoğunluğu bırakın komünist olmayı komünizme düşmandılar. O gün o toplantıya katılanlar bana anlattılar, bu öğrenci derneğini kurmak için, 45 rue d'Ulm'de, L'Ecole Normale Superieure'deki bir salonda biraraya getirilen öğrencilerin çoğu ilkel antikomünist duygularla "doldurulmuş" gençlerdir veya öyle özel olarak siyasetle filan ugraşmayan çocuklardır.

O gün o toplantıya katılan Fazlı Akmansoy'un bizzat bana anlatığına göre, toplantı Büyükelçilik'in, Başkonsolosluk'un, yani özetle "Öğrenci Müfettişi"nin emriyle düzenleniyor ve amaç "solculara cevap vermek", İJTB'ye ve "Komünist öğrenci ve Türklere" karşı bir dernek kurmaktır.

Fazlı Akmansoy "Katılanların çoğu 'futbolcuydu'. Yani siyasetle filan ilgilenen tipler değildiler. Bu arada o günlerde Cite Universitaire'de kalan Ruknettin Tözüm gibi aklı başındaki öğrenciler de vardı." diyor.

Akmansoy o günkü Kültür Ateşesi'nin ismini Ali Teoman olarak anımsıyor. "Sonra Galatasaray Lisesi'nde müdür oldu. Kızını da tanıdım." diye ekleyerek.

O günlerde Paris'te, Tours'da, Poitiers'de, Grenoble'da ve benzeri taşra kentlerinde okuyan ve birçoğu Galatasaray lisesi mezunu öğrencilerdir çoğunlukta olanlar.

Burada ismi geçen Sevim Tarı, daha sonra Sevim Belli, *Boşuna mı Çiğnedik? Anılar* başlıklı kitabında, "Türk Elçiliği İleri Jön Türklere Karşı" başlığı altında bu derneğin kuruluşunu anlatıyor. Konumuzu açıklayıcı nitelikler taşıdığı için bir parçasını aktarmak istiyorum:

"İleri Jön Türkler hareketi ve solcu gençlik kümelenmesi Fransa'daki Türkiye Büyük Elçiliği'ni de harekete geçirmekte geçikmedi.(...) Komünistlere karşı, elçiliğin (açık ya da gizli) yönetim ve denetiminde bir dernek kurulmasına karar verilmiş. Ayrıntılarını ve hazırlanışını anımsamıyorum, haberdar da değildim zaten. Yeni idim Paris'te. Paris'teki Türkiye vatandaşları doğal üye sayılıyorlardı herhalde. Oldukca kalabalık bir toplantıya katıldık. (...) Solcu olarak tanınmış ve bu yeni örgütlenmenin hedefi olan kişiler elbette ki benimle birlikte değillerdi. Ne var ki yanıma gelip de adaylığımı koymamı isteyenlerin sayısı beni şaşırtmıştı. Hiçbirini tanımıyordum. (...) Dalgalı saçları ve güleç yüzü ile dikkati çeken ressam Haşmet Akal'ı hatırlıyorum. Ortalıkta dolanıp kulis yapıyordu. Benim ise belli bir çekingenliğim vardı. (...) Her neyse önerildim ve Yönetim Kurulu'na seçildim. Ortalıkta dolaşan adlardan biri de Metin Toker'di. (...) Metin Toker de aynı örgüte başkan seçildi. O gazetecilik okuyordu Paris'te. İsim olarak bir de Naim Tiralı'yı anımsıyorum. Yazardı o zaman, biliyordum. Hukuk eğitimi yapıyordu Paris'te. Efendi bir çocuktu.

Evet başlangıçta peş peşe birkaç toplantı yapıldı ise de göze görünür bir ilerleme (!) kaydedilemedi. Antikomünizm henüz açıkça dile getirilmiyordu. Sonra günün biri, Yönetim Kurulu olarak elçiliğe gittik saygılarımızı sunmaya. (...) Elçi (Numan Menemencioğlu) bizi kabul edip uyarma nezaketini gösterdi (!) Komünizm tehlikesi konusunda bizi bilgilendirdi. Ancak komünizmin neden ve kimin için tehlikeli olduğunu söylemedi. Ayrıca bizi uyarmayı da eksik etmedi:

- Dikkat edin aranıza sızabilirler

Bu sözleri söylerken de şişkin gözkapaklarının altından –karşısında yer

almış olduğum için herhalde- gözlerimin içine bakıyordu. İtiraf ederim ki kuşkulanmış ve biraz heyecanlanmıştım." (s. 286-288.)

Evet, SevimTarı "İdare Kurulu" üyesi, Metin Toker ise başkan olarak seçiliyorlar. O günlerde ve öncesinde de Metin Toker öğrenciden çok gazetecidir. Evet, Toker gazetecilik te yapıyor aynı zamanda ve bir yandan Büyükelçilik'le öte yandan Başkonsolokluk'la ilişkileri böylece birkaç "kanaldan" sürüyor.

O yıllarda Paris'te okuyan öğrencilerden ve yaşayan sanatcılardan adı "komüniste" çıkmışlarla ilişkiye girmeyen "akıllı" öğrenciler "hal ve gidişten geçer not almayı" garanti ediyorlardı. Ve dolayısıyla Öğrenci Müfettişliği çevrelerinde, Büyükelçilik ziyafetlerinde, "kabullerinde" onlara hakettikleri yer ayrılıyordu. Ve onlara hayranlık bu vesilerle veya mutlaka başka vesilelerle açıkça dile getiriliyordu. Bunlara Başkonsolosluk'ta da kolaylık gösteriliyordu...

Ama diğer öğrenciler Başkonsolosluk'ta en önce girişteki Recep Zerman'a hesap vermek zorunda kalıyorlardı... Recep Zerman sıkı bir sorgulamadan geçirmeden hiç kimseyi öyle kolay kolay salıvermiyordu... "Zehir Hafiye"nin Paris şubesi mübarek. Biraz da zehir zemberek! (Recep Zerman konusunda Hıfzı Topuz'un kitaplarında epey ayrıntılı bilgi bulunuyor. Oradan aktardığım kimi parçalara *Abidin Dino* isimli çalışmamın üçüncü cildinde yer verdim. Burada yinelemek istemiyorum.)

Bu koşullardaki Paris öğrenci çevresinde, bir süre sonra Sevim Tarı'nın solcu olduğu öğrencilerce öğreniliyor ve o zaman Fransa Türk Talebe Ocağı idare kurulu üyelerinin ona karşı tavrı değişiyor. Bunu Sevim belli şöyle anlatıyor:

"(...) ben dernek kurulduktan bir süre sonra solcu kimliğimin öteki kurul üyelerince öğrenildiğinden, beni atlatmaya çalıştıklarından, hatta bensiz toplantılar da yaptıklarından neredeyse emindim. (...) Üstelik de CHP-DP çelişkileri derneğin gündemini daha çok etkiliyor gibi görünüyordu. (...) Benim fakülte (İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi. MŞG) dönemimden, sınıfımdan, PCN'yi (FKB) birlikte okuduğumuz öteki fakültelerden ve de Şişliler'den, Nişantaşılar'dan gelme ve elbette ki antikomünist birkaç çalımlı ve varlıklı delikanlı da Paris'te tahsil eylemekte idiler o sıra. Dernek Yönetim Kurulu ile de pek ilgiliydiler nedense!" (A.g.k. s. 288.)

Evet, öğrenci "cephesi"nde işler böylece ele alınmaya çalışılıyor... Ama elbette "bu gerekli ama yeterli değil"di. Bir de ta "hücrenin içine kadar adam sokmak" lazım. İşte huzurlarınızda ajan Aslan Humbaracı!

BİR "GAZETECİ"

Yıllarca Paris'te yaşayan ve solcu takımla, öğrenci çevresiyle birlikte birçok eyleme katılan ve daha önce birkaç kez ismini andığım, kimi kaynakta Aslan Kumbaracı veya Arslan Kumbaracı, kiminde Aslan Humbaracı diye anılan kişi, Türkiye sol hareketi içinde yer alan ve epey kötülük yapan tiplerden biri olması açıından da son derece önemli:

1940'larda Cami Baykurt'un yanından ayrılmayan bu genç, Cami Baykurt'la birlikte İstanbul'da Sertel'lere de dadanmıştı.

Aynı ismi 1940'ların sonunda Paris'te buluyoruz. İJTB'nin en faal üyesi, en faal üyelerinden biri olarak.

Bu defa yanında eşi de var: Tacettin Karan'ın bana anlattığına göre, Necla veya Nejla isimli eşi o sırada çalıştığı *Société Savante* bünyesinde "Nâzım Hikmet'i Kurtarma Komitesi'nin bir şubesini bile açmıştı. Ve bu amaçla birtakım imzalar filan da toplamıştı..."

Aslan Humbaracı'nın yaptıklarına gelince, onları birçok kaynakta okumak olası: Her biri değişik ve kimi kez birbiriyle çelişkili bilgiler içerse bile.

Aclan Sayılgan *Türkiye'de Sol Hareketler*'de bu konuda şunları yazıyor:

"Arslan Humbaracı da bu sıralarda (1949 baharında) Paris'e geldi ve bir ara Jön Türkler Teşkilâtına Kemal Baştuji'nin yerine başkan oldu. (...) 1951'de Jön Türklerden ayrıldı." (s. 285 ve 286.)

Bunu Fahri Petek'e soruyorum ve bana şu yanıtı veriyor:

"İngilizce, Fransızca, Rusca, Almanca gibi birçok dil bilen bir gençti. Muntazam, ince sakallı, fiyakalı bir herif. İlerici Jön Türkler Birliği'ne onu başkan gibi aldık, 'kullanmak' için. Kullandık onu. Çok lisan bildiği için, bir de çok fiyakalı bir herif olduğu için. Yakışıklı bir oğlandı. Nâzım Hikmet'in özgürlüğüne kavuşması için düzenlediğimiz basın toplantısında örneğin o konuştu. Ve gazetecilere İngilizce, Fransızca, Almanca cevapları o verdi. Sonra 'polis' olduğu söylendi. O da ortadan kayboldu zaten."

Yıldız Sertel ise *Ardımdaki Yıllar* isimli anı türü kitabında onun hakkında şunları yazıyor:

"Dünya Gençlik Festivali'nin birincisi "Budapeşte'de (1950'de. MŞG) yapılmıştı. Hatta o festivale, Paris'teki (İleri) Jön Türkler Derneği'nin üyeleriyle beraber, o zaman *New-York Times*'ın Türkiye muhabiri olan Aslan Kumbaracı da gitmişti. Paris'teki Türk gençleri, Kumbaracı'nın ihanet ettiğini, festivalden sonra sosyalist dünya aleyhine yazılar yazdığını anlatıyorlardı. Bu ihanet yüzünden örgütleri de darbe yemiş, parçalanmıştı." (s.149.)

İşlerin tam anlamıyla böyle olmadığını biliyoruz:

Budapeşte'deki festivale İJTB içinde ciddi sorumluluklar verilmiş olan Aslan Humbaracı ile Doğan Aksoy gönderiliyor.

Humbaracı o sırada henüz adı geçen gazetenin hiçbir şeyi değil.

Festival'de Nazım Hikmet'in kurtarılması kampanyası çerçevesinde yapılması gereken konuşmayı İJTB adına Humbaracı yapıyor.

Çünkü "adam enaz sekiz dil biliyor", Fahri Petek'in ve Tacettin Karan'ın bana anlattıkları gibi. O günlerde çat pat Fransızca konuşan birçok öğrencimiz arasında Humbaracı sanki bir "ışık". Ancak yaptığı konuşmadaki ve genel davranışlarındaki provakatif tavrı ile SSCB KP'lilerin şüphesini uyandırıyor.

Ekim 1950'de Roma'da düzenlenen Dünya Barış Kurulu'nun "Komite" toplantısında. Aslan Humbaracı, hem Komite'nin üyesi olarak, hem de yine İJTB'nin temsilcisi sıfatıyla konuşuyor ve Nazım'ı "komünist şair" olarak ilan ediyor. İşte buna dayanamayan, İlya Ehrenburg ve Aragon başta, düzenleyicileri ve katılımcıları fena halde sinirlendiriyor ve adı geçenler Humbaracı'yı fena halde azarlıyorlar...

Uzatmayalım Humbaracı'nın maskesi düşüyor ve kayıplara karışıyor...

Bir süre sonra *Cumhuriyet* 'deki dizi yazısıyla "komünizmden ayrılışını" anlatıyor: Elbette İJTB'li bütün eş, dost, tanıdık ve tanımadıklarını da ihbar ederek.

Böylece, Humbaracı'nın "faal olduğu" yıllarda, Bulgaristan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde yayınlanan *Yeni Işık* gazetesinin, Çekoslovakya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti resmi haber ajansının ve, sıkı durun, *Pravda*'nın "Avrupa muhabirliğini" yaptığı ortaya çıkıyor. (Bu bilgileri ve fazlasını Aclan Sayılgan'ın kitabında bulmak mümkün: Örneğin: s.286-287.)

Aclan Sayılgan, Zekeriya Sertel'in *Hatırladıklarım (1905-1950)*, isimli kitabında (1968'de İstanbul'da yayınlanan), bu konuda yazdıklarını da, bir ölçüde alay edercesine, aktarıyor:

"Oysa bu gencin (Aslan Humbaracı) İngilizler hesabına çalışan bir casus olduğu sonradan meydana çıktı. Demek onu aramıza İngilizler sokmuştu."

Bunu yazan Zekeriya Sertel'dir ve Sertel, onun "bir casus" olduğunu böylece açıklıyor. Ama ABD'yi değil de "İngilizler"i suçluyor: Elbette onu "kullananlar" İngilizler de olabilir. Ama neden sadece İngilizler olsun?

Sertel neden sadece İngilizleri suçluyor? Meçhul. Ama belki ABD'yi kollamak istemesindendir: Çünkü bir yandan ilk gençliğini geçirdiği ve gazetecilik ve reklamcılık mesleklerini öğrendiği ve belki bir gün yeniden dönebileceğini ümit ettiği ve nihayet büyük kızının ABD'li bir "diplomatla" evli olması sonucu sempatiyle baktığı bu dev devleti küstürmemek istiyor olabilir. Sertel'in ABD'ye gitmeyi, oraya yeniden yerleşmeyi çok istediğini yazmak herhalde devlet sırrını ifşa etmek olmayacaktır. Ayrıca bunu suçlamak için de yazmıyorum. Sadece bilinmesinde yarar var: Kimi gerçeklerin anlaşılabilmesini sağlamak için.

Yıldız Sertel'in yukarıda andığım kitabında bu konuda yazdıklarıysa, "t" küçük harfle tarihle alay etmenin Türkçesi olmalı. Olayların ve tarihlerin karıştırılmasının hafıza kaybından mı kaynaklandığını, yoksa bilinçli olarak mı yapıldığını bilmem mümkün değil maalesef. Yıldız Sertel gibi sözünü ettiği olayları bizzat yaşamış birinin, olayları bu biçimde aktarmasını son derece manidar bulduğumu yazmama lütfen izin veriniz. Hele sanki tümüyle bu işlerin dışındaymış havasını vermesini anlamak mümkün değil.

Konumuz açısından bu işin önemi şurada: Paris'te 1950'lerin öncesinde ve hemen sonrasında ABD ve Türkiye Cumhuriyeti gizli servislerinin kendisine göre "en gizli" partinin ve "en gizli" örgütün içine bile "sızabildiklerini" göstermesi.

Aslan Humbaracı'ya gelince, o olanaklar elverince "mesleği" olan gazeteciliği ABD'nin "en iyi" gazetelerinden birinde sürdürdü... Eşi Bayan Necla Humbaracı ne oldu acaba?

Burada işin ilginç olan yanı şu elbette, İJTB, Fransa'daki ve Türkiye'deki gelişmelere ve gerek hükümetin gerekse Büyükelçiliğin müdahalelerine rağmen bildiri faaliyetlerine devam ediyor: Örneğin 20Aralık 1950'de "İleri Genç Türkler Birliği Avrupa Komitesi" imzalı ve "Türkiye Gençliğine Çağrı No 6" başlıklı ve "Barışsever genç kız ve erkek arkadaşlar" diye başlayan bir bildiri yayınlıyor. Kore Savaşı konusunda ve barışyanlısı tavrını sergiliyor. Türkiye Cumhuriyeti hükümetini Kore'ye asker göndermesi nedeniyle ve ABD emeryalizmini sıkı bir biçimde eleştiriyor.

Bunlar ve daha önce birkaç kez vurguladığım meseleler üzerine İJTB içinde Paris'teki on kadar komünist öğrenci ve genç arasında ciddi sürtüşmeler başlıyor. 1951 Ocak ayında Paris'e yeniden gelen Gün ve Necil Togay'ın da TKP'den beklenen belgeyi getirmemeleri ve Petek'e karşı olum-

suz tavırları bardağı taşıran son damla rolünü oynuyor... Paris'teki on kişilik grup birbirlerini karşılıklı olarak suçlayarak "stalinciler" ve "titistler" diye ikiye ayrılıyor.

Bu iki küme arasındaki huzursuzluğun giderilmesi için TKP Paris'e Sabiha Sertel'i gönderiyor. O da Paris'e yanında eşi Zekeriya Sertel ve kızı Yıldız Sertel ile geliyor. Hani yukarıda bu işlerin ççookkkkk dışındaymış gibi yazan Yıldız Sertel ile. Paris'teki Ermeni komünistlerden Barkev Şamikyan'ın yardımıyla Sertel ailesine Clamart'da ve Şamikyan'ların eviyle aynı sokakta ve iki adımlık mesafede, bahçe içinde şirin bir ev kiralanıyor. Bu ev bugün hâlâ o günlerdeki haliyle aynı yerde duruyor. Evi dışarıdan gördüm ve fotoğraflarını çektim. İstanbul'da Caddebostan taraflarındaki iyi evlerden biri sanırsınız. Küçük ve şirin bahçesi de yerli yerinde.

Fahri Petek'le o günleri konuşuyoruz:

MŞG: Sizin İJTB ile ilişkiniz ne zaman bozulmaya yüz tuttu?

FP: Benim 1950'nin sonunda İJTB'dekilerle aram bozudu. 1951'de düşe kalka sürdü ve 1951 sonuna doğru tamamen ayrıldım onlardan. Doğan Aksoy daha sonra görüşmek isteyince görüştük filan. Ama bu görüşmeler arkadaşlık düzeyinde kaldı ve ilişkimiz siyasi bir boyut kazanmadı. Bu hiç siyaset konuşmuyorduk biçiminde anlaşılmasın. Elbette siyasetten de söz ediyorduk. Hatta o bana bildiği kadarıyla TKP içindeki son gelişmeleri de aktarıyordu. Ama benim onlarla organik anlamda yani partisel veya derneksel hiç bir ilişkim kalmadı. Bu, bu anlamda kesin bir kopuştu.

MŞG: O noktaya nasıl geldiniz? Nasıl oldu bu bölünme, bu kopuş?

FP: İJTB ikiye bölündü. Necil ve Gün TKP'li ama zaten İJTB'ye girmemişlerdi. Onlar ve Paris'teki birkaçı stalinciydi. Yani SSCB Komünist Partisi ve TKP çizgisini körü körüne izleyenler. Bizse daha bağımsız tavır takınıyoruz. Onlar İJTB'nin tümüyle TKP emrine girmesini istiyorlar. Bastırıyorlar. Bizse İJTB bağımsızdır ve bağımsız olarak kalmalıdır diyoruz. Veya Nâzım Hikmet özgürlüğüne kavuştu, İJTB misyonunu başarıyla bitirdi dolayısıyla İJTB kapatılmalıdır diyoruz. Ben defalarca İJTB TKP'nin alt örgütü olamaz dedim örneğin. Onlar o zaman bizi "titist" diye suçladılar. O günlerdeki en büyük küfür de buydu zaten. Biz de onlara stalinci dedik. Böylece tam anlamıyla ikilik çıktı ortaya.

MŞG: Peki, bu yeni tavrınızda sizi kimler izledi?

FP: Benimle birlikte hareket eden ve dolayısıyla benimle birlikte "titist" damgası vurulan Hasan Akkuş vardı, Cahit Güçbilmez vardı, biri daha vardı, ismini anımsayamıyorum, hani şu intihar eden çocuk. Yani dört beş kişiydik. Ki İJTB zaten toplam on-onbir kişiden oluşuyordu. Taş çatlasa. Ha-

reket bozuldu. Aslında Nâzım hapisten kurtulunca İJTB'nin varlık nedeni de ortadan kalkmıştı. Nitekim o zamana kadar bizimle hareket eden, kimi alanda bize yardımcı olan Avni Arbaş gibi sanatcı ressam arkadaşlar bu işlerle ilişkilerini tamamen kopardılar. Bak mesela Turhan Baytop aklıma geliyor. Onun da "midesi bozuldu" ve bu işlerden tamamen soğudu. Ayrıca TKP'nin ille İJTB'yi vesayeti ve denetimi altına almak arzusu, ısrarı, ayak oyunları bizi çok üzdü. Dahası kalanlar zamanlarını, bize, Türkiye Cumhuriyeti yöneticilerine, İnönü'ye, Celal Bayar'a, Menderes'e ve birbirlerine küfür ederek geçiriyorlardı. Yani ciddi yapılacak işleri de yoktu artık.

MŞG: Peki bu iki grubu biraya getirmek için TKP herhangi bir girişimde bulunmadı mı?

FP: İJTB gençlerin kurduğu bir örgüt. TKP eğemen olmak istiyordu ve bu amaçla önce Sevim Tarı geldi. Sonra Gün ve Necil Togay. Daha sonra Sabiha Sertel ve Yıldız Sertel geldiler. Zekeriya Sertel de geldi ama o TKP'li değildi.

MŞG: O yıllarda Sabiha Sertel TKP'liydi değil mi?

FP: Tabii. Doğru. Evet TKP'liydi. İşte o günlerde, yani 1951 başında, Paris'te İleri Jön Türkler Birliği içinde benim ve birkaç arkadaşımla TKP'nin "sıkı militanları" arasında bu derneğin TKP'den bağımsız olması konusunda tartışma çıkınca, Sabiha Sertel TKP tarafından Viyana'dan Paris'e gönderildi. Aramızı bulması, işi tatlı bir biçimde bitirmesi, yani İJTB'ni TKP'ye kesinkes bağlaması için gönderildi. Bu vesileyle Zekeriye Sertel de Paris'e geldi. Ve ben onu 3 Aralık 1945'ten sonra ikinci kez bu vesileyle Paris'te görmüş oldum. Paris'te İJTB içinde o sırada Doğan Aksoy, Gün ve Necil Togay gibileri stalinci bir çizgi izliyorlardı, bense anti-stalinciydim. Nitekim kısa süre içinde bana "titist" damgası vuruldu. Çünkü ben onların İJTB'ye eğemen olmalarına engel oldum TKP'nin bizim gibi iyi niyetli çocukları kullanmaya kalkması hiç hoşuma gitmedi. Kendileri bir haltetmemiş insanlar, yani hiç bir şey yapmadan kalkıp gelmişler ve hazır bir derneğe eğemen olmak istiyorlar. Canımı en çok bu sıkıyordu. Kuruluşunda, gelişmesinde hiç bir katkıları olmamış, hiç bir eyleminde yer almamış insanlar bir gençlik örgütünü ele geçirmek istiyorlar. Dikkat et, niyetleri içine girip çalışmak değil, İJTB'yi emir altına almak. Ben bu işe hiç yanaşmadım. Sabiha Sertel'in davetine gittim, çok güzel yemek yapardı, yemeklerinin tadına baktım ama arabuluculuğu maalesef olumlu sonuca ulaşamadı. Benim açımdan İJTB ve TKP ile kesin kopuş ta böyle başladı.

ORTAK HAYATTAN AİLE HAYATINA

Fahri Petek'in TKP, TSEKP, İJTB üyesi olarak bunların bünyesinde yarı gizli yarı açık aktif siyasetle ilişkisi, Eylül 1941'de İstanbul'a Eczacılık Fakültesi'ne kaydını yaptırmak için gidişiyle başladı ve 1951'de büyük olasılıkla yine bir eylül veya ekim ayında veya belki biraz daha sonra, 1951'in son günlerinde, bitti.

Bu on yıl veya biraz daha fazla süren zaman dilimi içinde TKP için birçok şeyini feda eden, birçok alanda özveriyle kendisini ikinci plana çeken ve öncelikliği partisine ve partisinin çıkarlarına veren Fahri Petek yine TKP yüzünden siyasete küstü.

Fahri Petek bilge bir adamdır. O nedenle bunların tümünü sinesine çekmeyi de bildi.

Nitekim bakın ne diyor: "Siyasette ben daima ikinci planda kalmayı tercih etmişimdir. Siyasi çalışmalarda kirletmek kolay temizlemek zordur."

Onun kolayı değil zoru seçtiğini biliyoruz.

Başka bir gün yaptığımız sohbette kendisi hakkında bir dostunun söylediklerini bana şöyle aktardı:

"O dost bir gün bana çok doğru ve çok yerinde bir şey söyledi: 'Fahri sen bir tek şey yapamazsın hayatında: Siyaset! Bu yüzden boş ver politikaya!' Bu laf çok doğruydu gerçekten. Ve o dost Zekeriya Sertel'di."

Nitekim siyasetten elini ayağını çekecektir Fahri Petek. Kendisini tümüyle işine, mesleğine, ailesine verecektir. Ve böylece bir anlamda yeni bir hayata yeniden başlayacaktır. Oysa yaşadığı yine kendi hayatıdır. Ama ilgi alanları, amaçları artık başka başkadırlar.

Evet, işte böyle on yıldan fazla zamanınızı verdiğiniz siyasette şef olmak için başkalarının kafalarına basarak yükselmek istemezseniz ve başkalarının da sizin kafanıza basıp yükselmesini arzulamazsanız siyaset size küser, siz de siyasete küsersiniz. Küsüverirsiniz. Fahri Petek için de aynı şey oldu: Şef

olmak istemedi. Şef olmak isteyen ama kendine göre veya kendisi açısından çapsız kadın ve erkeklerle boğuşmak zorunda kaldı, morali bozuldu ve işi bıraktı. Boks maçlarında buna "havlu atmak" denir..

Can sağolsun.

Ve ne iyi ki aktif siyasetten bu kesin kopuş, bu "boşanma", Eylül 1951'de eşi Neriman Hanım'ın ve canından çok sevdiği kızı, iki yaşındaki, Gaye'nin Paris'e varmalarıyla çakıştı ve siyasetin kadir ve kıymet bilmezliğinin olumsuz etkisi bir parça bile olsa azaldı.

Evet, Fahri Petek için hayatında yeni bir dönem başlıyordu: Paris'te birken üç olmak ve bir hayatı üç can arasında paylaşmak.

Neriman Hanım, kızı Gaye kollarında, İzmir'den "Ankara" vapuruna bindi...

Marsilya'ya vardıklarında onları karşılayan Fahri Petek'ti. Ve üç can oradan trenle Paris'e geldiler. 13 Boulevard Saint-Martin'deki çatı katına yerleştiler.

Adresi özel olarak veriyorum çünkü gerek Vartan İhmalyan gerekse bu konuda yazanların çoğu adresi Boulevard Saint-Denis diye anımsıyor ve öyle yazıyorlar. Mahalleye Strasbourg-Saint-Denis denilmesinden ve binanın Saint-Denis Bulvarı'na çok yakın olmasından kaynaklansa bile, bu yanlışı burada düzeltelim diyorum. Çünkü mutlaka polis kayıtlarına da böyle geçmiştir: "Müfrit komünist ve iflah olmaz muhalif Fahri Petek 13 Boulevard Sanit-Martin'de oturuyor" diye. Ama hiç te belli olmaz. Aclan'a uydularsa adresi de yanlış yazmış olabilirler. Çünkü Aclan Fahri Petek'i unutmuyor. Ona yayınladığı kitapları kimi zaman epey gecikmeli, bazen beş bazen on yıl sonra, bile olsa yine de gönderiyor...



Aile bir arada. Republiqe Meydanı, 1951

Petek ailesi biraraya ve Paris'e geldikleri gün hemen Republique Meydanı'na çıkıp bir tur attılar mı? Bilemiyorum. Ama önümdeki fotoğrafta gördüklerim şunlar: Fahri Petek iki dirhem bir çekirdek takım

elbise, kravat, pabuçlar mükemmel, Neriman Hanım'ın kıyafeti çok şık, kısa ceketi sol kolunda ve sağ eliyle önünde yürüyen iki armut bir elma boyundaki Gaye'nin kıvırcık saçlarına dokunuyor. Şipşakçı yakalamış pozu ve deklanşöre basıvermiş. Petek ailesinin Paris Okyanusu'na katıldığı böylece tarihe kaydedilmiş. Arkaya kurşun kalemle bir not bile düşülmüş, hani her ihtimale karşı. İşte şimdi sırası geldi ve aynen aktarıyorum: 28/9/1951, Paris. Ne diyorduk Eylül 1951'de vardılar diyorduk. İşte ispatı.

Ev, çatı katında. Adresini verdiğim mekan Paris'in 10. arrondissement'ında ve kimi açılardan başkentin merkezi sayılabilir. Veya önemli merkezlerinden biri. Republique Meydanı'na hemen iki adım. Biraz ötesinde ve Saint-Martin bulvarı ile Saint-Martin sokağının keşistiği yerde, sol kol üstündeki binada Vartan İhmalyan ve eşi oturuyor. Bir ara Tacettin Karan da bu evde onlarla birlikte oturdu. Parasızlık ve yer bulmaktaki zorlukların sonucu.

Doktor Japhet'nin evi de çok yakın. İşte iki adım daha ve oradayız. Doktor Japhet canım, hani daha önce sözünü ettiğim İstanbul Musevisi Doktor. Nam-ı diğer Cafer. Gündüz mesaisinden sonra evinin altındaki cafede vakit geçiren ve bu arada orada mekan tutmuş hayat kadınlarının dertlerini dinleyen, hasta olanlarını muayene eden, gerekince reçete yazan. Nitekim "Karılar sokağı" da orada ya.

Petek'lerin evi bugün adını "Küçük Türkiye" koyduğumuz mahallenin tam ortasında. O yıllarda da burası "yabancıların mahallesi"ydi.

Evet, mekan 7. katta. Asansör olmadan her gün bir kere, üç kere, beş kere yedi kat çık yedi kat in, genç ve sportif olmak lazım. Bunu çünkü herkes yapamaz. Fahri Petek burada belli bir süre tek başına kalıyor. Tek başına deyişim lafın gelişi. Çünkü evi hiç boş kalmıyor: Gelenler, gidenler, gelip kalanlar, gidip gelenler...

Sonra Eylül 1951'den itibaren ise ailesiyle. Aile burada 1958'e kadar ikamet edecek... Neriman Hanım aynen şöyle diyor: "1951'de geldim. Chambre de bonne'a geldim. Yedi yıl kaldık orada."

Evin tümü tamamı oniki metrekare. Ama sudan ucuz. Ve Fahri Petek'in o günkü parasızlık anlarında bu bir "nimet"tir, "bulunmaz Hint kumaşı"dır.

Bu evi ona Cahit Güçbilmez buluyor. Cahit çatı katının sahibi kadını "ayarlıyor" ve böylece işi bitiriyor. Petek anımsıyor: "Cahit'in o sıralarda yaşadığı Fransız kız arkadaşı böyle bir çatı katında kalıyordu. Ve onun tanıdığı ev sahibinin benzer bir odayı kiralayabileceğini öğrenen Cahit benim Tango Otel'de bile oda kirasını ödemekte zorlandığımı bildiği için bir gün geldi ve bana Fahri, benim kız arkadaşın tanıdığı bir ev sahibinin bir chambre de bonne'u varmış, kiraya verecekmiş, çok ta iyi bir insanmış, istersen

bir bakalım, belki o odayı sana kiralar, oraya girersen kurtarırsın paçayı", dedi. Gittik.

Ev sahibi kadını bulduk. Kadın çok kibar ve çok efendi bir insandı gerçekten. Bana,

- Evet, öyle bir odam var ama çok harap bir halde, size yaramaz, size yakışmaz dedi.

Ben de o zaman ziyanı yok bir göreyim dedim. Kadın anahtarları verdi, çıktık yedinci kata ve baktık. Oda gerçekten harap. Ama çaresizim. İndim ve ev sahibi kadına siz merak etmeyin, ben gerekeni yaparım, odayı oturulur hale getiririm dedim. Sonra kirası ne kadar diye sordum. Kadın hık mık etti. Zorlandı yani ve ne dese beğinirsin?

Para, kira istemez! Ben ısrar edince,

Eh o zaman kapıcıya ayda ufak bir şey verirsiniz, diye işi bağladı.

Asil bir kadındı. Yani bu tür insanlar da vardı Paris'te. O odaya böylece girdim. Benim için son derece rahatlatıcı bir şeydi bu, kira derdim artık neredeyse tamamen bitmişti.

Fahri Petek Tango Otel'den böyle ayrılıyor...

Otelin bulunduğu rue au Maire'den buraya taşınmak çocuk oyuncağı. Hem çok yakın. Hem de Petek'in iki bavul üç çantadan başka şeyi de yok çünkü. Attilâ İlhan *Abbas Yolcu*'da bu taşınma işini Petek "Seine'in sağ yakasından sol yakasına geçti" diye yazıyor. Şair Seine'in hangi yöne aktığını anlayamamış. Kendi kendine "Kaptan" titrini veren biri için son derece şaşırtıcı.

Dahası Tango Otel ve Saint-Martin Bulvarı aynı yakada. Yani Seine'in sağ yakasında. Bunu Petek'e anmsatınca ikimizde güldük ve Petek şunu ekledi: "Orada bir yanlışlık var. Tango'nun sokağından Republique'e geçtim. Yani hep Seine'in sağ yakasındaydım."

Nihayet Attilâ İlhan'ın bu saptamasını Petek'in Paris'te kaldığı ikinci oteli İdéal Otel'den Tango Otel'e geçişi için yaptığını varsaysak bile yanlışlık devam ediyor: Çünkü o durumda Petek Nehrin sol yakasından sağ yakasına geçmiş oluyordu. Vesaire, vesaire...

28 Kasım 2006'da 13 Boulevard Saint-Martin'deki binayı ziyaret ettim. Bina dışarıdan bakılınca altmış yıl önce nasılsa aynen öyle duruyor. O dönemin gerçek burjuva binalarından biri: Ön cephedeki her katta yedi iri pencere var. Azbuz değil. Herkes böylesini yaptıramaz. Çatı katında ise yedi tane "chien assis" denilen çıkıntılı çatı pencereleri bulunuyor. Epey fiyakalı.

Bulvarın 1 numarasından itibaren Republique Meydanı başlıyor. Saint-Martin bulvarı çok kısa bir bulvar. Sanki arzusu yarıda kalmış gibi. Birkaç yıl önce bu bulvarda Maraşlıların bir kahvesi vardı, sonra dönerciye (İsmini bile not etmiştim Kasım 2006'da: "Hak Yolu Restaurant") çevrildi, sonra

da "Afrika mutfağının değişik türlerini" sunan bir lokantaya, böylece acaba arzusu tamamlandı mı? Bilinmez. Ama o bulvar öylesine kesik ve gideceği yere kadar gidememiş bir bulvar olarak kaldı.

İşte ufacık tefecik olması yüzünden ismi çabucak unutuluyor. Ve hiç kimsenin aklına oradaki bir binadan sözederken Saint-Martin Bulvarı'nda demek te gelmiyor, gelmedi, gelmez. Hem bulvar küçücük olduğu için, hem Saint-Martin sokağı ile karıştırılması olasılığı sonucu, hem de o bölgeye genel olarak Rebuplique denilmesinden. Gel de "kimliğini" ispat et bakalım! Ama böyle bir bulvar var ve o bulvarda 13 numaralı bir bina da bulunuyor: İnanmıyorsanız buyurun ziyaretine gidelim:

İşte 13 Numara. Bulvardaki ana kapıdan birinci binaya ("Bâtiment A") giriyoruz ve hemen görüyoruz: Bir giriş katı var. Sonra dört kat daha ve sonra bir de çatı katı. Türk usulü kat saymayla hesabını yapınca altı kat oluyor. Eee peki Petek'in "yedinci katı" nerede? Meçhul... Binadan çıkıp numaraya tekrar tekrar bakıyorum: Tamam burası 13 numara ama yedinci kat yok (mu?).

Neyse yürüyelim arkadaşlar: Ve o zaman birinci avluya varıyoruz. "Bâtiment B". Oradan ikinci avluya geçiyoruz. İşte "Bâtiment C". Ve oradan da bulvarın paraleli Rue Meslay'e ulaşıyoruz. Gaye Petek ilkokulu bu sokaktaki okulda okuyacak. Pek yakında. Evden beş adım ötede.

Gördünüz mü? Bir bulvardan girdik, iki avlu ve üç bina geçtik ve başka bir sokağa çıktık: Paris böyledir işte: Hayat hayatın içinde. Kutu kutunun.

Tam orada işte ve karşımızda merdivenler var. İnelim mi? İnmeyelim mi? İnelim haydi. Oradan Rue du Temple'a varıyoruz. Biraz daha yürürsek Tango Otel'e ulaşıp "Paris'te Son Tango"yu yapmamız mümkün. Ama bir dahaki sefere deyip geri dönüyoruz. Şimdi henüz zamanı değil.

Petek'lerin evinden çok insan geçti. Çok dost, çok arkadaş. Sonu gelmeyen tartışmalar yapıldı bu evde: Sanat ve siyaset konuşuldu aralıksız. Picasso kalıcı mı gidici mi? Moda mı? Değil mi? Geçmiş ve geleçek te... Menderes demokrat mı? Değil mi? İsmet İnönü ne olacak? Yeniden "işlerin başına dönebilecek mi?" "Bu memleketin hali ne olacak?" Bildiğimiz meseleler yani... Bildiğimiz ve bir türlü sonuçlandıramadığımız.

Radyo sürekli açık. Patırdı kütürdü de sonuna kadar açık...

Şarap şişeleri boy boy...

Kimi kez çay üstüne çay içiliyor. Fahri Petek'in sıkı ve sahici çay demlediğini duymayan kalmadı Paris'te. "Tavşan kanı bunlar"...

O daracık oda sigara dumanlarıyla ağırlaşıyor, ağırlaşıyor ve çekilmez oluyor. Attilâ İlhan'ın yazdığı gibi, "Daracık oda. Bir sürü adam. Cigara dumanı. Çay buğusu. Paldır küldür bir çekişme içindeyiz." Şair bunları Fahri Petek'in Tango Otel'deki odası için yazıyor ama bu hava aynen yeni evde de sürüyor.

BİR ODADA BİR ORDU

Fahri Petek evini tasvir ediyor, hatta sohbetimiz sırasında, planını bile çiziveriyor.

"Bak, evin şekli şöyle: Kapıdan girince görünüş şu, şu kadar bir yer var diyelim, şu 1,5 metre, kapısı burda, burdan giriliyor, tavanı bu, şurdan itibaren *mansardé*, şurdan itibaren kafan zaten çarpıyor tavana. Orasını zaten kullanamıyorsun. Burda bir yatak var. Yatağın ayağı tam buraya kadar geliyor, o parçayı böylece kullanmış oluyorum o zaman. Bu yatağın üzerinde büyüdü Gaye: Evet bu yatağın üstünde oynayarak büyüdü Gaye.

Burada, işte şurada da ben böyle dolap gibi bir şeyler yaptım. Şekerleri, şişe şişe zeytinyağlarını, kutu kutu çayları, onların içine yerleştirdim.

Şurada da bir masa vardı. Bazen sekiz kişi, dokuz kişi hatta on kişi oluyorduk bu masanın çevresinde. Arkadaşlar geliyorlardı. İçmek için,yemek için. Onlarda para vardı, biftek onlardan. Şarap, çay, şeker, kahve, yağ benden.

Sonra bu masada birç oynanırdı. Hem çok sıkı briç. Paris'te çok iyi briççiler vardı o günlerde. Daha sonraları Doğan Avcıoğlu filan da briç oynamak için bize gelirdi. Ama çok önceden bizim briç takımı Mübin (Orhon), Oğuz (Orbey), Matematikçi Ahmet biz ona Kürt Ahmet derdik, yani Ahmet İkizek ve benden oluşuyordu. Sık sık briç oynardık burada. Cahit Güçbilmez de bize katılırdı. Başkaları da... Ama asıl kadromuz o ilk saydıklarımdan oluşuyordu.

Sonra pokerciler vardı. Bu isimlere o zaman birkaç tane daha genç öğrenci katılırdı. Poker bizde veya o sıralarda Schola Cantorum'da oturan Mübin veya Oğuz'da oynanırdı...

Gel seninle koridora çıkıp bir çember turu atalım: Koridor çünkü böyle dönüp dolaşıp benim odaya geliyor: Şurada merdiven vardır. Buradan çıktıktan sonra şurada bir başka oda. O odada Zeytuni isimli bir Cezayirli oturuyordu. Bu koridor böyle gidiyor, burda bir oda boşalıyor, bu böyle de-

vam ediyor, burda üç oda daha var, tek tek odaların kapılarını kapatıp apartman haline sokmuşlar. Burada Monsieur Vignaud oturuyor, eşiyle birlikte. Bay Vignaud terzi. Evinde çalışır. Sabahtan akşama akşamdan sabaha. Ondan sonra bu koridor böyle devam ediyor, burada bir boşluk var. Sonra bir oda daha. Ardiye olarak bırakmışlar o odayı. Sonra benim oda geliyor. Ve şurada da bir helayla koridor turumuz bitiyor. Herkesin kullandığı ortak hela koridorda.

Şurda bir oda daha var. Bu odayı da ben sonradan kiraladım. Aslında kiralama da değil, odanın sahibi 'Bu odayı da kullanabilirsin' dedi, peki dedim, aldım, o odayı da düzene soktum ve kullanmaya başladım. Gaye biraz büyüyünce bu odayı ona verdim.

Bu merdivenin karşısında bina devam ediyor ve o tarafta Monsieur ve Madame Thomas'nın dört tane odası var, peşpeşe, yanyana. Caddeye bakan odalar bunlar. Bunlar chambre de bonne değil. Caddeye bakan dört küçük oda. Madame Thomas yaşlı bir hanım. Bir de astımlı ve verem bir kocası var: Mösyö Thomas. Çok uzun boylu. Onların hikâyesi çok acı ve çok komiktir...

Bina eski yapı. Eski zamanlarda bahçeye, avluya arabayla filan girerlermiş.

İşte bizim takımla benim odada briç oynardık geceleri. Arkadaşlar gelir, şaraplar içilir, yemekler yenir, odam dolar taşardı. Matematikçi Ahmet, Ahmet İkizek, Doğan Avcıoğlu ve parası olan bir-iki kişi daha, ama özellikle bu ikisi, aralarında parola kullanarak sırayla bir sefer biri, ertesi sefer öbürü et işini üstlenirdi. İkisi de bursluydu, paraları vardı ve ikisi de çok iyi insanlardılar. Ben de Mübin de o günlerde beş parasızdık. Mübin resime filan merak sarmıştı, resim yapıyordu ama resimle henüz geçinemiyordu.

Biz briç oynuyoruz, içiyoruz, tartışıyoruz, odaya sık sık gidip gelmeler oluyor, girip çıkmalar ve epey gürültüye de yol açıyoruz istemeyerek, Bay Vignaud, komşumuz, rahatsız oluyor. Çok iyi, çok hoş bir insan istemeye istemeye onu rahatsız ediyormuşusuz. Çünkü o şirin adam bizim gürültümüzden uyuyamıyormuş. Hele yaz aylarında. Herkesin pencereleri açık ve bizim odalarımızın pencereleri zaten karşılıklı birbirine bakan pencereler, benim odadaki bütün tartışmalarımız, konuşmalarımız ve gürültümüz onların odasının içinde gibi. Gürültümüz adamı fena halde rahatsız ediyor. Bir gece Bay Vignaud geldi:

- Mösyö Petek, dedi, gürültünüzden uyuyamıyoruz, bir çare bulalım, bu işi çözelim.

- Mösyö Vignaud, size bütün samimiyetimle söylüyorum ve çok afeder-

siniz ama bu gürültü bitmez, sizin de uykunuz kaçar. Yapacağınız bir tek şey var: Arkadaşlarım bize geldiklerinde siz de buyurun ve briçi öğrenin.

Mösyö Vignaud'un yüzünde tiki vardı, tak tak tiki tak iki tikini attı otomatik olarak, bu tikler terzilik mesleğinden olmalı, şöyle bir düşündü ve C'est possible, c'est une solution (olabilir, bu bir çözümdür) dedi. Aradan iki gün geçti. Arkadaşlar çıkageldiler. Birkaç dakika sonra bir de ne göreyim: Aaaa Mösyö Vignaud da gelmesin mi? Evet adam 'çözümümüze' inanıyordu demek ve geldi. Ona önce güzelce briçin kurallarını anlattık öğrettik. Sonra bizi seyretmeye başladı. Ve biz onun önünde briç oynamaya başladık, o bizi seyretti, biz oyunumuzu oynadık. Ve işin en güzel tarafı Mösyö Vignaud'un bize ve briçe muazzam alışması oldu. Evet Mösyö Vignaud tiryakimiz oldu. Briçe merak sardı. Arkadaşlar geldiğinde hiç kaçırmıyordu artık ve pat diye o da zuhur ediyordu. Artık o da bizden biri oldu. Hatta o da eli boş gelmiyordu. Bir iki şişe şarabını da getiriyordu.

Bir gece öyle otururken, Mösyö Vignaud geldi tak tak kapıyı çaldı, açtım, arkadaşlar o gece yoklar, ne dese beğenirsin?

- Nasıl olur yahu, niye gelmediler? Ne yapacağız bu gece?

Canınızı sıkmayın, dedim, gelin birlikte oturup sohbet eder, şaraplarımızı yudumlarız.

İşte böylece dünya tatlısı Mösyö Villon, Ahmet İkizek'in, Doğan Avcıoğlu'nun, Mübin'in, bizim ve briçin tiryakisi oldu ve o kadar ki arkadaşlarım gelmeyince ve briç partileri yapamayınca bana resmen bozuk atıyordu. Daha da ilginci şarap ve kahve meraklısı Bay Vignaud çay tiryakisi oldu. O hale geldi ki çay içmeden yapamıyordu."

DOĞAN AVCIOĞLU PARİS'TE

Fahri Petek'e Doğan Avcıoğlu'nu soruyorum. O da Paris'te tanıdığı bu sevimli insanı şöyle anlatıyor:

"Doğan Avcıoğlu Paris'e çok sonra geldi. Bize geldikten bir süre sonra katıldı. Enterasan bir delikanlıydı.

O sıralarda ben parasız adamlardan biriyim. Bizim çocuklar Schola Cantorum'da birinin veya diğerinin odasında biraya gelir, içki içer, poker oynarlardı, kendi aralarında. İşte o günlerdeki öğrenciler, yazarlar, sanatcılar, ressamlar falan. Oğuz Orbey, Mübin filan...

Mübin bir gün geldi ve şunu söyledi: 'Bir oğlan geldi, çok saf bir tip, çok ta parası var, bir poker partisi yapıp onu biraz yolalım.'

Ve gitti sözünü ettiği genci getirdi. Pokere başlandı. Mübin'in 'çok saf' dediği o oğlan bunları bir yuttu bir yuttu anlatılamaz. O genç Doğan Avcıoğlu'dan başkası değildi. Ve o gün çok iyi anımsıyorum, poker oynayanlardan biri vardı, Türkiye'ye gitmek için bilet alacaktı, ama pokere öyle bir kaptırdı ve Doğan bunları öylesine yuttu ki bu zavallı bilet parasını bile pokere yatırdı o gün ve o parayı da orada yitirdi. Doğan meğerse pokerin ustasıymış, bunların tümünü soydu soğana çevirdi..

Doğan'la böyle tanıştık.

Sonra Paris'te kaldığı zaman içinde Republique'teki chambre de bonne'umuza sık sık geldi. Şaraba bu kadar iyi dayanan adam da hiç görmedim doğrusu. İçer içer içerdi ve bana mısın demezdi. Gerçekten enterasan bir tipti Doğan. Doğan iyi briç te oynardı. Yemekten sonra diyelim briç oynarken bir litre şarabı tek başına ve ağzına tek lokma atmadan içerdi ve briçini de çok iyi oynardı. Gerçek bir şarapçı. Dehşet bir içkici.

Çok ta şirin bir oğlandı. Beni çok severdi. Ben de onu çok severdim."

SİGARA YÜKLÜ GECELER VE KİMSESİZ SABAHLAR

Yemek yenir, briç ve/veya poker oynanırken "memleket meseleleri" de konuşuluyordu elbette. Hem de nasıl. O günlerdeki DP iktidarının Paris'te tek taraftarı yoktu desem yeridir. Hele bizimkilerin içinde. Ama yine de bu işin içinden "nasıl çıkılır" konusunda herkesin kendine özgü düşüncesi ve eylem planı vardı. Yani analizde birleşilse bile, herkes "Bu iktidar değişmelidir" dese bile bunun nasıl olacağı konusunda, sonucta yani, yollar ve yöntemler farklılaşıyordu. Eh o zamanda tartışma uzuyordu uzuyordu ve odada sigara dumanından göz gözü görmez oluyordu. Ve aniden sabah, ilk metronun homurtularıyla pat diye odaya doluyordu. Ulan yine bir "beyaz gece" geçirdik bu belalı başkentte! Vay anasını. Haydi ilk metroya diyenler olduğu gibi. Yahu ben bittim deyip orada, o minik odada, bir kenara kıvrılıp uyuyanlar, bir sandalye üstünde uyuklayanlar da "pinekleyenler" de oluyordu.

Ama herhalde en ilginç "eve dönüşü" Cahit Güçilmez keşfetmişti. Burada sözü Gaye'ye bırakmak zorundayım. Gelin kulağımızı kabartalım bakalım:

"Cahit Güçbilmez'in evi de bizimki gibi tepelerdeydi. Bizim evin karşısındaki binadaydı. Mübin'le içtiği geceler Mübin'le birlikte bizim evin damına çıkarlar, oradan da bir damdan öbür dama atlayarak Cahit'in evine giderdiler. Çünkü Mübin de yüksekleri çok severdi. Mübin'de içtiği zaman yükseklere tırmanmak hastalığı vardı. İçtiği zaman yükseklere çıkmayı çok severdi Mübin ve o nedenle tepelere tepelere çıkardı. Çıkmak isterdi. Cahit te pilavdan dönenin kaşığı kırılsın hesabı ona uyardı. Ve bu ikisi iki gece kuşu gibi pırrr pırrrr diye bizden çıkar Cahit'in evine uçarlardı."

BAY THOMAS GİTTİ Mİ? GİTMEDİ Mİ?

Bu binada kimi zaman dramlar da yaşanabiliyor: Doğal bir biçimde: İnsanlık durumudur bunlar.

Birini Fahri Petek şöyle anlatıyor:

"Bir sabah saat 4 sıralarında kapımız vuruldu, açtım:

- Günaydın Mösyö Vignaud, hayırdır?

- Çabuk gelin, Mösyö Thomas yatağından düşmüş, yardım edin de yatağına yatıralım.

Peki dedim, geliyorum. Pijamalı filan gittik. Mösyö Thomas şöyle iki metre boyunda, upuzun bir adam, Mösyö Vignaud adamın başından tuttu, ben ayaklarından ve adamı yatağına ancak böyle yatırabildik.

Tam o sırada aaaa garip bir şey oldu: Mösyö Thomas'dan ses seda çıkmıyor. Öldü sandık. Mösyö Vignaud kalbine kulağını dayadı ve dönüp bana:

- Mösyö Petek c'est fini dedi.

Yapma yahu. Dev gibi adam nasıl böyle birdenbire gider? Tam bunu düşünürken Mösyö Thomas'dan 'Offf...' diye iç geçirme gibi bir ses çıktı. Bunun üzerine Mösyö Vignaud:

- Mösyö Petek c'est pas fini, dedi.

Belki yirmi kez c'est fini, c'es pas fini, diye sürdürdü. Mösyö Vignaud ' bitti' 'bitmedi', 'gitti', 'gitmedi' derken Mösyö Thomas ölüverdi.

Hem acı hem komik bir hikâye.

Ben o sırada Fransa'da neredeyse gizli yaşıyorum. Çünkü çalışma kartım yok. O durumda aklıma ilk yardıma, itfaiyeye, acil servise veya herhangi bir doktora telefon edip yardım istemek bile gelmiyor. Öyle bir şey yapmış olsaydık, adama oksijen filan verilebilir, biraz daha yaşamasına olanak sağlanabilirdi. Bunlar o anda aklımıza gelmedi. Hele polise telefon etmek asla. Hani öyle bir şey yapsam bana kâğıtların nerede diye sorsalar ve çalışma kartımın olmadığı anlaşılsa beni gözaltına alabilirler diye çekiniyorum. Ama

Mösyö Vignaud'nun aklına da telefon etmek gelmedi. Yada da aklına ilk gelen şey gelip benden yardım istemek oldu. Ve o sabah 4.30'da veya 5'te Bay Thomas öldü. Mösyö Thomas'yı biz gömdük.

Evet hem gülünecek hem ağlanacak bir hikâye.

Bayan Thomas bir süre daha yaşadı. Hep bizim binada kaldı. Her zaman iyi komşuluk ilişkilerimiz de sürdü. Onun bir kaplumbağası vardı: Gaye evine giderdi Bayan Thomas'ın ve kaplumbağasıyla oynar, hoşça vakit geçirirdi. Madame Thomas Gaye'ye bayılırdı. Bayan Thomas çok sevimli bir insandı."

HAZİN BİR PARİS HİKÂYESİDİR

Neriman Hanım Paris'e geldikten bir süre sonra nasıl yaptıysa yaptı kendisine bir dikiş makinesi aldı ve kendisinin, eşinin ve küçük kızının giysilerini bizzat üretmeye başladı. İyi terzidir Neriman Hanım. Biçki-Dikiş okulu mezunu olduğunu anımsıyorsunuz. İyi dikiş diker evet. Ama gerekirse dikiş makinesini başka bir terziye ödünç bile verebilir. İşte buyurun Fahri Petek anlatıyor:

"Bir akşam eve dönünce, Neriman 'Mösyö Vignaud ugradı, seni sordu, çok kederli bir hali vardı' deyince, ne olmuş diye sordum.

- Karısı kaçmış, dedi.

Eyvah! Karısı kaçmış ama öyle sıradan bir kaçma da değil bu. Evde ne varsa silmiş süpürmüş, herşeyi alıp götürmüş. Adamın bütün hayatı, ekmek teknesi dikiş makinesini da. Pes doğrusu! Adam terzi yahu, adamın dikiş makinesini almak demek onu ölüme terketmek gibi bir şey. Karısı kaçar ama dikiş makinesine dokunmamalıydı.

Mösyö Vignaud kederlenmesin de kim kederlensin yani? Benim diyen terziye yapılacak en büyük kötülük budur mutlaka.

Gittim hatırını sormaya. Baktım Mösyö Vignaud felaket bir durumda. Adam terzi ama öyle zar zor geçinen, hayatını şöyle böyle kazanan bir terzi. Mütevaziden bile aşağı düzeyde bir gelir sahibi bizim terzi.

Bizim ev ve bizim bina tam bir roman doğru da, bu olayla bir de bir parça dram katıldı hayatımıza. Mösyö Vignaud'nun durumuna o kadar üzüldük ki Neriman'ın Zipp marka bir dikiş makinesi vardı, Mösyö Vignaud'nun o halini görünce 'Alın siz kullanın, işinizi sürdürün, ekmek paranızı çıkarın' diyerek dikiş makinesini ona önerdi. Adam çok memnun oldu. Dikiş makinesini kullanmak üzere aldı. Böylece onun o ilk andaki perişanlığı geçti. Kendine geldi adam...

Sonra aradan zaman geçti ve Mösyö Vignaud bir gün çıkageldi, çok neşeli:

- Gel, dedi bana, bir hanımla tanıştım, seni onunla tanıştıracağım.

Gittim. O hanımla tanıştım. Böylece Bay Vignaud kendisine yeni bir hayat arkadaşı bulmuş oldu...

Sonra gel zaman git zaman Bay Vignaud binadan ayrıldı. Ayrılacağı gün vedalaşmak üzere bize geldi, onun çok güzel bir kâsesi vardı, o kâseyi bana hediye etti:

- Alın, dedi, benden size hediye olsun.

Ve Bay Vignaud bizi böyle terketti. Acı tatlı anılarını bize bırakarak."

ECZACILIK FAKÜLTESİ'NDE

Fahri Petek'in o günlerdeki en önemli dertlerinden biri, birçok yabancının her zamanki ortak derdi, oturma ve çalışma kartının bulunmamasıdır. Fransa'da her yabancı mutlaka oturma ve çalışma kartına sahip olmak ister. Bu amaçla ve aynı zamanda fen bilimleriyle, üniversite ile araştırma ve inceleme dünyasıyla bağını yeniden bağlamak umuduyla Faculté de Pharmacie de Paris'ye (Paris Eczacılık Fakültesi'ne) doktora öğrencisi olarak kayıt yaptırmak istiyor.

Doktora yapabilmesi için önce onun doktora yapma sorumluluğunu üstlenecek bir profesör bulması gerekiyor. Bu profesör Jean-Emile Courtois olacaktır. Ve bu adam her zaman Fahri Petek'in yanında olacaktır. Elbette Fahri Petek de ciddiyeti, iyi bir araştırmacı ve çalışkan bir insan olmasıyla bu özeni hakediyor. Herkesin bildiğini tekrar pahasına bile olsa yazmak lazım: Burada kimse haketmediğini elde edemez. Paris'tir buranın adı ve burada kaytarmacılar tutunamazlar. İstisnalar hariç. Ama burada istisna filan da söz konusu hiç değil.

Petek, artık doktora öğrencisidir ve enzimoloji alanındaki doktorasını bu fakültede bu hocayla gerçekleştirecektir.

Fahri Petek aynı zamanda Bio-Kimya Laboratuvarı'nda stajyer ve ücretsiz araştırmacıdır. Dikkatinizi rica ediyorum. Ücretsiz diye yazdım. Evet aynen. Petek geçim sıkıntısı çekmeye devam edecektir yani.

Fahri Petek bu konuda bakın ne diyor:

"Biz o günlerde Paris'te açlıktan ölüyorduk, oysa Türk polisi, MİT ve onun buradaki uzantıları bizi 'Moskova'dan para almakla' suçluyordu. Daha komiği şu ki bizi hem 'Moskova'dan para almakla' suçluyorlardı hem de bizim topladığımız veya toplayabileceğimiz paraları 'Moskova'ya göndereceğimizi' iddia ediyorlardı. Son derece tutarsız ve kendi içinde çelişkili bir yaklaşım. Çünkü palavra."

O zaman geçinmek için Petek binbir iş yapmak zorunda kalıyor. Hepsini anlatmıyorum ama birini aktarmam da şart. Çünkü son derece ilginç.

ŞİPŞAK

O yıllarda Paris'te Palais de Justice önünde, Place de la Rebuplique'te ve benzeri insanların sık sık girip çıktığı mekanlarda, dolaştıkları sokak, cadde, bulvar ve meydanlarda "sokak fotoğrafcıları" veya daha çok bilinen tabiriyle şipşakcılar vardır. Petek onlardan biriyle, bir İspanyol şipşakcıyla tanışıyor.

Paris'te karşılaşan iki yabancı ne yaparlar? Birbirlerine geçinmek için, aç kalmamak için "tuyau" (Türkçeleşmiş olan bu sözçük yani tüyo artık çeviriye ihtiyaç duymuyor, ne kadar iyi) verirler. İspanyol fotoğrafcı da aynısını yapıyor. Hem Petek'in daha çocukluğundan bu yana fotoğraf meraklısı olduğunu anlatmamış mıydık? Anlatmıştık. Eee o zaman? O zaman Paris'te gece kulüplerinde yeni bir fotoğraf sanatçısı boy gösterecek. Yakışıklı Türk Fahri Petek huzurlarınızda:

Gün Benderli yazıyor: "Günlük ekmeğini çıkarabilmek için neler yapmış neler. Çok iyi becerdiği fotoğrafcılıkla, şipşak fotoğraf çekerek, çektiği fotoğrafları satarak ekmek parasını çıkarmış." (A.g.k., s. 153.)

Tam sırasıdır Petek'le sohbete oturmanın:

MŞG: Paris'e ilk geldiğiniz günlerde sokak fotoğrafcıları yaygın mıydı?

FP: Evet yaygındı.

MŞG: Sizin ve birçok başka tanıdığın Rebuplique Meydanı'nda şipşakcılar tarafından çekilmiş fotoğrafarını gördüm...

FP: Çok normal. O günlerde Republique Meydanı bizim Taksim Meydanı gibi bir yerdi. Gezeni, dolaşanı, piyasa yapanı boldu. Eh şipşakcılar da bunu kaçıracak değiller ya. Onlar de bu Meydan'da iş başındaydılar. İyi de para kazanıyorlardı. Ben de bir İspanyol ile bir müddet şipşakçılık yaptım.

MŞG: Aaa nasıl oldu?

FP: Bak anlatayım: Çok parasız kaldığım bir zamandı. Aslında Türkiye'de de çok fotoğraf çekerdim, çoçukluğumda. Daha ortaokuldayken eski kö-

rüklü bir fotoğraf makinem vardı. Ufak bir makineydi ama çok güzel fotoğraflar çekerdim. Yani fotoğrafçılık bende eski bir tutkudur. Ve Paris'te bu çok işime yaradı.

Paris'te uzun boylu fiyakalı bir İspanyol fotoğrafçı ile tanıştım. O Republique Meydanı'nda fotoğraf çekiyordu. Göz aşinalığımız var. Bir gün ben Republique Meydanı'ndaki banklardan birinde oturuyorum. O da yorulmuş herhalde, geldi yanıma oturdu. Sohbete başladı:

- Fotoğraftan anlıyor musun? diye sorunca ben de,

- Aslında fotoğrafcıyım o kadar çok fotoğraf çektim ki, deyince bizimki neredeyse yerinden hopladı ve bana şunları söyledi:

- Yahu ne diyorsun? Aman kardeşim ben geceleri çalışamıyorum ve bu işi benim yerime yapacak bir yardımcı arıyorum, ben sana bir makine vereyim geceleri benim yapamadığımı sen yap. Benim çekemediğim fotoğrafları sen çek. Geceleri sen kulüplere git, beylerin ve bayanların içerlerken, yemek yerlerken, dans ederlerken, göz göze dudak dudağa oldukları o mutlu anlarını sen 'ölümsüzleştir'.

Beş parasızdım ve ekmek kapısı böyle açılıyordu önümde. Tamam dedim. Ve bir müdet onunla çalıştım. O biraz içmeye filan meraklıydı. Geceleri çalışmak istemiyordu. O zaman ben onun kartıyla Saint-Martin ve Strasbourg bulvarlarındaki veya Pigalle taraflarındaki gece kulüplerine giriyordum fotoğraf çekiyordum. Birçok insan tanıdım. Onlarla hoşça vakit te geçiriyordum. O kulüplerde çalışan kadınlarla tanıştım, onların tüketime zorladığı heriflerle fotoğraflarını çekerdim, o 'düdüklere' kartımı verirdim, isteyenler daha sonra gelip fotoğraflarını alırdı.

Kimi zaman şansız sürprizler de oluyordu. Bak bir tanesini anlatayım: O günlerde Neriman ve Gaye gelmişlerdi. Bir gün kurumaları için negatifleri güneşe asıp Neriman ve Gaye ile indik. Döndüğümde filmler sıcağa dayanamayıp gitmişlerdi. Çok sıcak vardı o günlerde. Tavan arasında, çatı katında oturuyoruz ya, çatı kiremitli değil, çinkoyla kaplı ve bütün sıcağı artırıcı etkisiyle filmleri alıp götürmüştü. O günlerde muazzam sıcak vardı. Filmler böyle erimişlerdi.

Şipşakçılık mesleğim maceram üç belki dört ay kadar sürdü. Üç-beş kuruş para kazanabildim...

Fotoğraf sanatına ilgimse hep sürdü. Elimde hep fotoğraf makinesiyle dolaşırdım. 1950'lerde, 1960'larda bilhassa ama sonraları da çok fotoğraf çektim. Fakat maalesef onların bir kısmı kayboldu. Kimi fotoğrafım ödünç alanın elinde kaldı. Kimi dost, arkadaş, tanıdık ise fotoğraflarımı ödünç aldıktan sonra iade etmeyi 'unuttu'. Kimi 'Fotoğraflarınızı sergileyelim' diye

fotoğraflarımı seçerek aldı sergi açmadı. Bu arada zaman da intikamını aldı: Bazı negatifler oturduğumuz, taşındığımız değişik mekanlarda değişik nedenlerden, işte bir yerde rutubetten, bir yerde ışıktan, bir yerde başka bir nedenden, yani şundan bundan 'bozuldular' ve o zaman onları da atmak zorunda kaldım..."

Ancak yine de birçok çok iyi fotoğrafı kaldı. Onları Petek'te gördüm. Hele dost, arkadaş ve tanıdıklarının fotoğrafları ve onlarla, "otomatik sayesinde" çektiği fotoğrafları son derece önemli: Nâzım Hikmet'le, Abidin ve Güzin Dino ile, Yaşar Kemal ile olanlar az bilinenler aynı zamanda. Münevver Andaç'ın fotoğrafları da öyle.

Gaye ile bir sohbetimizde bana babasının 1950'lerde çekilmiş fotoğraflarını gösterirken

- Babanın o sırada elinde sürekli olarak bir fotoğraf makinesi var deyince şu yanıtı veriyor: "Babam o sıralar çok fotoğraf çekerdi."

Fahri Petek'in fotoğrafa bir sanat olarak merak sardığını biliyoruz. Israrım üzerine o yıllarda çektiği fotoğraflardan bir demet sundu:

Petek'in fotoları çok güzel. Sergilenmemiş olmaları büyük bir şansızlık. Hâlâ sergilenmeliri mümkün. Çünkü tam sergilenecek eserler bunlar.

Petek, sanatsal fotoğrafcılık işine, hemen Eczcılık Fakültesi'nin yanı başındaki Luxembourg Bahçesi'nden başlamış: Bilinen havuzunda kâğıttan kayıkları çekmiş, uzaktan kumandalı olanları henüz piyasada yok, ama balonlarıyla ve rüzgârın keyfine ve kendi kaderlerine terkedilmiş oyuncak yelkenliler var: 36 ve 44 numaralı olanlar sıkı bir yarış içindeler. Havuzun çevresi silme dolu: Bu yarış kaçırılmaz asla! Boş bir koltuk veya bir sandalye bulmak nâ-mümkün.

Paris'in tarihi binaları, anıtları ve tarihi yüzleri var yapıtlarında. Binalar terkedilmişçesine yalnız ve ağlamaklı. Kimi geçmiş günlerin yasını tutuyor sanabilirsiniz. Geçmiş geçmiştir çünkü. Bir daha gelebilemez çünkü. Ne de o sesler ne de o müzik. O nedenle olmalı kimi tarihi eser apaçık küsmüştür işte "Alacağınız olsun!" dercesine yaşayanlara ve bu nedenle sırtlarını dönmüşlerdir.

Petek'in fotoğraflarındaki tarihi yüzler birer portre, birer vesikalık gibi alınmışlardır, sanatcı imzasını burada böyle atmıştır ve bu yüzler tarihi yüzlerdir ama düş kuran yüzler değildir. Düş kurmaz diş kırarlar. Kelle uçururlar. Kafa keserler. Giyotin bir Fransız buluşudur. Doktor Giyotin başka işle değil hızlı öldürme meselesiyle ugraşmak zorunda kalmışır. Neden? Nasıl neden? Unutmamak lazım kardeşlerim: Şiddetin başkentindeyiz çünkü. Şiddetin ve acıların başkentindeyiz çünkü.

Sonra Paris'in denizi yoktur ama "su" ile özel bir ilişkisi vardır. Bu da tarihidir. İşte o nedenle ve kaçınılmaz olarak Seine üstüne atılmış, serilmiş, boylu boyunca uzatılmış köprüler gelir. Ama lütfen dikkat: Açı burada alışılmışlardan çok farklıdır. Sanatçı imzasını böyle atar. Köprünün altından turistleri gezdiren bir "bateau mouche" geçiyor. Veya bir "vedette".Bir "Paris-Tour Eiffell" seferine ne dersiniz? Bir şey demem. Birlikte geziye çıktıklarınızı iyi seçemediyseniz sıkıntılı olmaya adaydır diyebilirim ısrar ederseniz.

Fahri Petek'in Paris fotoğraflarında sandallar, kayıklar var. Dizi dizi. Kimsesiz. Burası ne İzmir'dir çünkü ne de İstanbul. Kayıkcılar kimbilir neredeler? Kızanlar da nâ-mevcud.

Takalar var sonra: Altısı yanyana biri epey uzakta, cezalandırılmış gibi, allı morlu takalar mı bunlar? Belli değil, çünkü siyah ve beyazın dışında renk yok.Fakat tıka basa mal dolu oldukları çok belli, üstleri zehir zemberek kapalı. İşte yine de hamarat bir kadın veya belki de bir erkek beyaz çamaşırlarını (beyaz olduğunu nereden çıkarıyorum? Fotoğrafların siyah-beyaz olmasından herhalde) üçüncüsünün sırtına asıvermiş, yanyana, hafif bir rüzgar olmalı, sallanıyorlar...

Ve kaçınılmaz olarak balıkçılar: Fotoğrafta iki kişi var, oltalar atılmış, heyecan ve sabırla bekleniyor. Balıkçılık sabır işidir. Çeketlerin yakaları kalkık. Hemen oradaki şarap şişesi mi? Bilinmez. Sabır şarapla çekilir. Şarap mezesiz çekilir akşamların sabır saatlerinde. Paris'te. Seine kıyısında. Fotoğraf çok şık.

Sonra inekler ölümsüzleştirilmiş başka birinde. Sütleri alınınca anaların, yavruları gelip analarının kulağını emiyor, emilecek başka ne kaldı ki? Burası Normandiya olmasın? Evet burası Normandiya'dır ve Fahri Petek'in Normandiya aşkı burada böyle başladı. Ve T büyük harfle Tarih böyle not düştü defterine. Yazlık evini burada bulacak, buraya yerleşecek yılın dinlence günlerinde ve burada balıkçılıkla zaman geçirecek, sabrının sınırlarını genişleterek Fahri Petek.

VE BATASICA GEÇİM DERDİ

İyi hoş ta fotoğraf sanatı karın doyurmuyordu o günlerde. Henüz bu işin de bir sanat dalı olarak tutunabileceğine inananların sayısı çok değildi. O nedenle Petek'in geçim derdi hep sürdü:

"Geçim derdini ve para işimi aslında hiç halledemedim. O günlerde hem Eczacılık Fakültesi'ne ve Labo'ya gidiyordum, hem fotoğrafcılık yapıyordum ama yine de geçinebilicek kadar para kazanamıyordum.

O günlerde bende neyse ki o şans kısmet oyunlarından kazandığım şeker, zetinyağı ve çay vardı. Kimi zaman arkadaşlar akşam yemeği için eve geldiklerinde bifteği onlar getiriyorlardı. Gerisi bendendi.

Şeker, çay ve kahveyi o günlerde hâlâ karneyle veriyorlardı. Her biri için de ayrı bir karnemiz vardı. Bulmak ta kolay değildi. Bende bunlardan fazla miktarda olduğu için onları başka gıda maddesiyle değiştirirdim ve böylece eksiklerimi gidermeye çalışırdım. O sıralar Franızlar çaya meraklı değillerdi, çay almazlardı. Bense çaya meraklıyım kahve verip çay alıyordum örneğin. Muazzam çay biriktirdim böylece. Ev o günlerde aynı zamanda mal deposu gibiydi: Şeker, çay, şişe şişe zeytinyağı deposu."

GAYE REHİN ALINIYOR

Paris'te düşe kalka yaşam sürüyor.

O günlerde, 1952'inin ilk aylarından birinde, şubat veya mutlaka martta, Fahri Petek'in annesi, anne yüreğidir bu dayanamaz, kalkıp Paris'e geliyor: "Nasıl yaşıyorlar, iyiler mi, kötüler mi?" diyerek. Teftiş değil, merak.

Fahri Petek aynen şöyle diyor:

"Annem bir süre sonra Paris'e bizi görmeye geldi. Nereye nasıl yerleşmişiz diye görmeye. Zavallı kadının guatrı vardı."

Ne olursa olsun evlat özlemi dendi mi akan sular durur.

Paris nedir ki o günlerde? Republique Meydanı, Saint-Martin Kanalı, sokaklar, "büyük bulvarlar", büyük bulvarlarda gösteri yapan cambazlar, hokkabazlar, fırfırcılar, müzisyenler... Ve sonu gelmez bir git-gel, bir defile... Herkes hem seyrediyor hem de seyrediliyor. Paris biraz da budur zaten... Gösteri kent gösterilen kent.

Çocuk Gaye her zaman pırıl pırıl giysiler içinde, bir gün babasının elinden tutar. Bir gün omuzlarına çıkar. Bir gün kravatına yapışır. Hatta biraz çekiştirir bile. Babasının gömleği tiril tiril. Eee ne de olsa kadın eli değmiş. Neriman Hanım geldiğinden beri ütüleme işi bir başka canım.

Gaye bu, bir bakarsınız ertesi gün babaannesiyle Saint-Martin Kanalı'nın orada yine. Çok hoş giydirilmiş bu kız çocuğu babaannesiyle çok mutlu. İkisi de neşeli. Büyükanne biraz hasta: "Boğazında guatr var." Dolaşıyorlar. Bir gün dolaşırsın, iki gün dolaşırsın, üç gün, beş gün... Eee bunun sonu?

Bunun sonu şudur: Nebile Hanım, üç canın oniki metrekarelik bir çatı katı odada çile doldurduğunu kısa zaman içinde anlar. Tamam, oğlunun ülkeye dönmesi mümkün değildir. Eh oğlunun bu yalnızlıklar başkentinde yalnız kalması da uygun olmaz. Neriman Hamın o zaman Paris'te oğluyla kalabilir. Ama bu çocuk bu küçük kız cocuğu ne olacak? Okula gitmiyor. Okulların açılmasına, yeni ders yılına da daha epey zaman var. O halde İs-

tanbul'a gelse büyükannesiyle ve orada yazı geçirip Paris'e dönmek için eylülü beklese nasıl olur? Neriman Hanım için zor olur mutlaka. Ama ince eleyip sık dokuduktan sonra aile karar verir. Tamam, Gaye, yani torun babaannesiyle ülkeye dönecek.

Gaye o günleri anımsıyor: "Babaanem, 'Bu çoçuk yaz aylarında bu küçücük odada perişan olur, kavrulur. Ben onu Türkiye'ye götüreyim. Orada biraz hava alsın.' dedi ve bizimkileri ikna etti. Ve beni yaz aylarını onunla birlikte geçirmek üzere Türkiye'ye götürmesine karar verildi. Okullar açılana kadar Türkiye'de kalacaktım. Okullarını açılmasına doğru beni Paris'e gönderecekti ve Paris'te anaokula başlayacaktım. "



Nebile Hanım, Fahri Petek ve Gaye

Gider ayak Republique Meydanı'nda, Saint-Martin Bulvarı'na yakın metro giriş-çıkışlarından birinin tam önünde şipşakçıya yakalanmışlar. Yoksa fotoğrafı çeken Neriman Hanım mı? Bakın işte Nebile Hanım şık mantosuyla, şık çantasıyla. Yüzünde ufak bir tebessümle poz veriyor. Oğlu yanında, Uzun bir pardösüyle. Gaye babasının elinden tutmuş ama adımını da atmış. Gaye belli oluyor yolcu. Nitekim fotoğrafın arkasında 31 Mart 1952 tarihi atıldıktan sonra şu not düşülmüş: "Türkiye'ye dönüşüm Marsilya'da 4 yaşına girdim." Çocuk Gaye'nin yazısı bu. Evet, fotoğrafın çekildiği gün Paris'ten trenle Marsilya'ya gittilerse ertesi gün yani 1 Nisan1952'de Gaye üç yaşını doldurmuş ve dört yaşına girmiş oldu. Marsilya'da.

Oradan da vapurla İstanbul'a dönüş yolculuğu başladı.

Bu ilk gelişinde Gaye Paris'te çok az süreyle kaldı. Hesabını yapalım: Eylül 1951'den 1 Nisan 1952'ye. Yedi ay en fazla. Ve gidişinde henüz bunun dramatik bir boyut kazanacağını hiç kimse bilmiyordu. Çünkü o yaştaki bir çocuğun rehin alınabileceğini hiç kimse aklının ucundan bile geçiremezdi. Oysa ne diyor Gaye: "Ninem beni Türkiye'ye götürdü. Otage (rehine) alındım. Ve ancak üç yıl sonra anne ve babama dönebildim." Evet 1952'de Gaye dönmek için havaalanına gidince, çıkmasını engellediler. Gaye'nin deyişiyle "Çıkış için gidince bırakmadılar. Üç buçuk yaşındaydım.Çok çocuktum o sırada ve ayrıntılarını hatırlamıyorum ama çok üzüldüğümü tahmin ede-

bilirsiniz. Dahası çıkmama, anne ve babama gitmeme neden engel olduklarını da anlamıyordum, anlayamıyordum."

Evet aynen böyle oldu: Gaye'nin Türkiye'den Paris'e dönüşü öngörüldüğü gibi Eylül 1952'de gerçekleşemedi. Gaye ancak 24 Mayıs 1955'te anne ve babasıyla biraraya gelebildi. Onlarla kuçaklaşabildi. Onlar da Gaye'yi kollarının arasına alıp, öpebildiler, koklayabildiler, o sarışın kıvırçık saçlı çocuğun nar ve elma kokan yüzünü, yanaklarını, gözlerini.

Nasıl olur diye sormayın lütfen. Oldu işte. Yaptılar işte. Paris'te anne ve babası bir çare aramaya koyuldular. Çocuğun bir an önce anne ve babasına kavuşması. Anakoluna başlaması için.

Sözü önce Neriman Hanım'a vermek istiyorum:

"1952'de kayınvalidem geldi, 'Ne bu haliniz' dedi, 'Çocuk burada kalmamalı, yazı birlikte geçirelim, tatile Türkiye'ye götürüyorum' dedi ve götürdü Gaye'yi. Gidiş o gidiş. Bırakmadılar dönsün.

Ben Başkonsoloslu'ğa gittim hemen. Başkonsolos'a çıktım ve o da ne cevap verdi biliyor musunuz?

Ben çocuğunuzu Türkiye'de tutuyorum ki babası onu almak için Türkiye'ye dönsün ve hapse atılsın. Babası için onu tutacağız.

Kayınvalidem hasta, kim bakacak çocuğuma? Biz çocuğumuz olmadan nası yaşarız? Ve buna benzer şeyler söylüyorum adama. Ama adam hiç oralı değil ve bozuk plak gibi aynı şeyi yineleyip duruyor:

- Biz babası için çocuğunuzu tutuyoruz.

Çocuğumuzu yanımıza getirebilmek için verdiğimiz bu mücadelemiz üç yıl sürdü. Ve o adam aynı şeyleri tekrarlayıp durdu. Bu adam daha sonra Moskova'da görevdeyken bir otel odasında ölü bulundu. Kimi 'intihar' dedi, kimi 'cinayet'... Bilemiyoruz. Ama onun buradayken MİT'ten olduğunu herkes biliyordu. Karışık bir adamdı."

Fahri Petek aynı adam için şunları ekliyor: "Gaye'in dönmesini engelleyen Başkonsolos çok adi bir herifti. Büyük ihtimalle MİT'dendi."

Neriman Hanım ekliyor: "Üç yıl rehin kaldı Gaye. Sonra Başkonsolos değişti ve Gaye'nin dönmesine izin verildi."

O süre içinde Gaye İstanbul'da ninesiyle yaşadı. Bin bir serüvenle. Bakın neler anlatıyor o günler için:

"1952'de Türkiye'e dönünce bir süre Bergama'da kalık. Sonra babaannem Eyüp'e taşınmaya karar verdi. Çünkü Bergama'da kendini artık çok yalnız hissediyordu. Oğlu yok. Gelini yok. Eyüp'te ise akrabaları var. Baba tarafımız Eyüp'te oturuyor zaten. Eyüp'e yerleşebilmek için eczaneyi eczacı bir aileye sattı. Ninem bana 'Baban dönünce artık Eyup'te otururuz' di-

yordu. Çünkü o günlerde bile hâlâ babamın dönme olasılığı hep aklımızdaydı. Öyle bir serüven içinde Eyüp'e taşındık.

Ahşap bir eve yerleştik. Eski tip bir evdi.

Babaannem Eyüp'te eczacılık ruhsatıyla yeni bir eczane açtı: Petek Eczanesi. Kendisi eczacı değildi ama bu işi bilen biriyle işleri birlikte yürütüyordu. Ruhsat babamın babasından gelen ruhsattı. Dedem eczacı babam eczacı ben de o yaşımda ve rehin alındığım için, Paris'e dönemediğim için ve yaşım küçük olduğundan okula da gidemediğim için, zamanımın çoğunu eczanede geçiriyordum. Maskot gibi eczanede otuyordum. Kâğıtları, kutuları, ne bulursam karıştırır dururdum. Birçok müşteri gelip giderdi. O arada sakızcı geçerdi sakız isterdim, sakız alınırdı. Ne istersem yapılırdı. Bir dediğim ikiletilmezdi. Hep el üstünde tutuluyordum.

Babaannemle bir tek yemek kavgamız vardı. Evimiz eczaneden ayrı bir yerdeydi. Biraz uzaktaydı. O günlerde o yıllarda yemek yemezdim. Ninemse yemek yemem için ısrar ederdi. Ben kaçardım o zaman. Ben kaçınca o da peşimden kovalardı, ille yemeği yedirecek. Ben kaçardım o kovalardı. Evin içinde bir koşmacadır sürer giderdi. O kovalar ben masanın altına girerdim. Epey komik sahneler oluyordu yani. O evde birçok kadın vardı: Memduh, babaannemin uzak bir yeğeni vardı, onun annesi vardı, yaşlı bir kadın. Bu kadının reçel odası vardı. Bir dizi reçel yapardı. Başka birtakım kadınlar gelirdi. Ve işte o kadar kadının arasında, o kadın kalabalığının içinde, ninem peşimden koşardı bana yemek yedirmek için ve ben kaçardım yemek yememek için. Ama kaçıp kurtulamazdım ve ninem neticede kıstırır ve beni enselerdi. Ve beni cezalandırmak için arnavut biberini alır ağzıma sürerdi. Ne acı çekerdim ne acı. Anlatamam. Ondan sonra Memduh'un annesi koşardı ve nineme bağırırdı 'Nebileeeee! Öldüreceksin çocuğu! Mahvedeceksin kızı!' Ve beni ninemin elinden çekip alır ve kurtarırdı. Yani tam anlamıyla yaralayıcı, kalıcı ve sarcısı izler bırakan şeyler. Ben tabii ciyak ciyak durumlardayım, o yaşlı kadın beni götürür, sabunlarla bilmemnelerle ağzımı yıkar, yıkar, yıkardı. Ben fena halde ağlıyorum doğal olarak. Canım çok yanmış çünkü. Kolay mı yahu, ninem kalkmış açımadan ve bilhassa cezalandırmak amacıyla arvanut biberini ağzıma sürmüş. Facia. Arnavut biberi öyle bir canımı acıtıyor ki anlatamam. Ve işin komik yanı ninemin bütün bunları bana ille yemek yedirmek için yani nasıl demeli 'benim iyiliğim için' yapması.

Ninemin böyle birtakım garip şeyleri, benim hiç anlamadığım tarafları vardı. O zaman öyleydi tavırları. İşte yaramazlık yapan çocuğun ağzına biber sürülürdü. Felaket bir şey. Ama aynı ninem aynı zamanda beni çok ta severdi.

Ninem ince topuklu pabuçlar giymeye meraklıydı. Tik tik tik yürürdü böyle. İnce ve zayıftı. Güzeldi. Alımlıydı. Bana bir şirinlik yapmak istediği zaman Eyüp'ten 'şehre inerdik'. Ben oldum olası, evet evet çocukken bile, pabuç hastasıyım ya, ninem beni sevindirmek için, belki bir arnavut biberi 'işkencesinin' ertesinde, 'Haydi gel sana bir pabuç alalım' diyerek Beyoğlu'na götürmeye karar verirdi. Evden çıkar, bir dolmuşa binerdik. O yıllarda dolmuşların nesi vardı anımsayamıyorum ama otomobille yolculuk bana çok dokunuyordu. Dolmuşta benim midem aniden bulanmaya başlar ve benim 'ööö' filan gibi sesler çıkarmam üzerine, babaannem o şıklıktaki bir kadından beklenmesi mümkün olmayan inanılmaz bir şekilde dolmuş şöförünü bir kalaylar bir kalaylardı ki adam neye ugradığını şaşırırdı. İstanbul dolmuş şoförü, hani bir yerde bir parça bitirim biri ama ninemin o tepkisi karşısında adam feleğini şaşırır ve hemen duruverirdi. Ninem ne küfürler çıkarırdı 'Kakavan, hayvan! Ulan bunu kullanmasını bilmiyorsan git okuluna oku, öğren de gel! Çocuğu hasta ettin! Bela mısın nesin!' ve daha neler de neler. Şoför resmen çarpılırdı. Bu kadar şık, bu kadar iyi giyinmiş bir hanımefendiden bu kadar usturuplu küfürleri duyunca.

Artık bilemiyorum bu ninemin bana çok bağlı olmasından mıydı? Ben onun yanında bir tür emanet gibi olduğumdan mıydı? Korkudan mıydı? Hani bana bir şey olursa anne ve babama karşı ne yaparım diye mi çekiniyordu? Bilemiyorum. O tavırları çok ilginçti ve kimi kez inanmayacaksınız belki ama şoförün dili filan tutulurdu. Gerçekten."

Gaye'nin o günlere ilişkin bir anısı daha var biraz kanlı canlı, ama bilinmesinde yarar var sanıyorum:

"Babaannem, eczacı eşi, oğlu da eczacı ve kendisi de bir eczaneyi bilen biriyle işletiyor ya, Kurban Bayramı gelince, ille bir kurban kestiriyordu.

Kesme işini babamın kuzeni Memduh, oturduğumuz evin önünde yapıyordu. Memduh 'ayı' gibi, iri yarı heybetli bir adamdı ve bu kesme işini de epey şiddetli bir şekilde icra ediyordu. Sonra koyunun işkembesini çıkarıp bir kenara koyması ve o işkembenin üstündeki sayılamayacak kadar çok sayıdaki sinek bugün bile midemi bulandırır ve bende iz bırakmış bir sarsıntıdır. Evet hâlâ izlerini taşıyorum. Kan pek aklımda kalmamış fakat o iri işkembe ve o sinekler aklımdalar hâlâ. Öye bir tiksindim ki anlatamam. O manzara aklımda hep çok iğrenç bir manzara olarak kaldı.

Bir de kesilen kurbanın dağıtımından aklımda kalan bir şey var: Ve bu nedenle de bu bayramı hiç sevmezdim. Babaannem ile kesilen koyunun ayrılan parçalarını götürüp yoksullara dağıtırdık. Dağıtılacak parça bir beze sarılır, o bezin rengi o parça etten akan kanla kızıllaşır, kızıllaşırdı ve bazen

birkaç damla kan bile akardı. Ve ben ölürdüm kardeşim, ölür ölür dirilirdim, sonra tekrar ölürdüm.

Bir kurban kesiminden sonra et götüreceğimiz öksüz bir çocuk vardı, babaanemle o çocuğa da gittik. Babaanem çocuğa bir de 'kıyafet' yani giysi alalım dedi. Ve o sıralarda çok moda olduğu için ille 'Bahriyeli kıyafeti alalım' dedi ve aldı, benim muhalefetime rağmen. Çünkü ben, o çocuk kafamla bile, alışılmış, bir giysinin daha yerinde olacağını sanıyordum. Ninem pohpohlu bir bereyle, geniş yakalı, bilmemneli bir bahriyeli kıyafeti aldı. Ben çok kötü buldum bunu ve çok utandım. Ama ninem hiç oralı olmadı ve o giysiyi o çocuğa hediye etti."

PARİS'TE NELER OLUYOR

Eylül 1952'de, Ankara'nın kimi apartmanlarında, kimi mahallelerinde hüzün kol geziyordu yeniden: TKP'li oldukları sanılan, aylardır süren takibat sonrasında oluşturulan dosyalara dayanılarak, insanlar evlerinden alınıyordu:

Çoluk çocuklarının, komşularının gözleri önünde: Sağa sola ama bilhassa sola korku salmak için. Gözdağı vermek için. Kitaplıklar altüst ediliyor. Yaşlı analar ve babalar tersleniyor. Evet insanlar bir kez daha siyasi görüşleri, farklı siyasi yaklaşımları nedeniyle gözaltına alınıyor: İtile kakıla. Ankara'da sidik, ter, kan ve bok kokan "hücreler" dolduruluyordu yine: Tertemiz insanlarla.

Devlet Ekim 1951'de başlattığı TKP tutuklamalarında yeni bir sayfa açıyordu: Ankara'da yazılmaya başlanan ve İstanbul'da devam edecek olan.

"Barabar"ı en iyi söyleyen Ruhi Su tutuklananlar arasındaydı. Ahmet Arif'ler, "Patriyot Hayati"ler, tiyatro sanatçıları, yazarlar, şairler, üniversite öğrencileri, öğretmenler, Ankara'nın namuslu emekçileri, tek tek veya grup grup gözaltına alınıyorlardı.

Polisin aralarına soktuğu "ajanlar" duruşmalarda "tanık" olarak çıkacaklar/ çıkarılacaklar "yoldaşlarının" karşısına. Bir örnek ister misiniz? Orhan Suda'nın kitabından aktarıyorum:

TKP Ankara "hücre"lerinden birinde, Orhan Suda'nın yanında şu isimler var: Kemal Bekir (Özmanav), Turan Tuna, Kamuran Baştuji (O sırada Paris'te bulunan ve yukarıda birkaç kez sözünü ettiğim Kemal Baştuji'nin küçük kardeşi. MŞG) ve Orhan Suda. Orhan Suda'nın yazdığına göre, "hücresine", "yukarıdan (TKP üst yönetiminden veya Ankara İl Sekreterliği'nden demek istiyor. MŞG) gelen emir sonucu yeni üye olarak katılmış Sabahattin Özbay", 15 Ekim 1953'ten itibaren İstanbul'da başlayan duruşmalarda "tanık" olarak karşılarına çıkarılacaktır. (Orhan Suda'nın kitabında: s. 57 ve devamı, s. 74 ve 86, s. 119-120.)

Bu arada tutuklananlar arasında Fahri Petek'in İzmir'de 1940'lı yıllardan beri tanıdığı ve o günlerde Ankara Devlet Tiyatrosu'nda aktör Aclan Sayılgan da bulunuyor.

Ve Aclan polisteki gözaltı süreci içinde bildiklerini ve bilmediklerini anlatacak polisin en birincil yardımcılarından biri konumuna girecektir. Bu tavrını yaklaşık bir yıl kadar sonra başlayan duruşmalarda da sürdürecektir ve bütün bunlar o günlerin gazetelerince kamuoyuna yansıtılacaktır.

Paris'te yaşayanlar da elbette duyacaktır olan-bitenleri. Basın aracılığıyla veya ülkeden gelenler, Paris'e şöyle bir ugrayanlar sayesinde.

Fahri Petek Ankara ve İstanbul'dan çok uzakta olsa bile bu tatsız, acı ve bir yerde dramatik olaylardan elbette tedirgin oldu. Sadece kendisi için değil. Bunu kesinlikle söylemek olası.

Evet, olup-bitenlerden tedirgindi Fahri Petek: Çünkü ülkede bir kez daha düşünce özgürlüğü ayaklar altına alınıyor diye. Ülkeye olası dönüşü biraz daha ertteleniyor diye. Ve bir kez daha Türkiye Cumhuriyeti gerçek yüzünü en akıl almaz bir vurdumduymazlıkla Fransa, Avrupa ve dünya kamuoyuna sergiliyor diye. Evet devlet yüzüne takmaya çalıştığı demokrasinin ne kadar aldatıcı bir maske olduğunu gözler önüne seriyordu.

Cinayetler ise sadece ağlatıyordu. Ağlatır:

Burada sadece bir tanesini örnek olarak aktarmak istiyorum. Bu aynı zamanda Aclan Sayılgan nam adamın ne tür bir yaratık olduğunu ispat etmesi açısından da öğretici olacaktır:

Yaşar Çöl isimli Ankara Ticaret Okulu öğretmeni, dayanamaz dayağa, işkenceye, zulme ve çıldırır. Bu cinayet değilse cinayet nedir? Başka çıldıranlar da oldu.

Ankara'da tutuklanan tiyatro oyuncusu, bizim artık yakından tanıdığımız aktör Aclan Sayılgan, polisle işbirliği yaptıktan ve hafif bir cezayla "yakasını kurtardıktan" sonra, polisin kendisine açtığı polis kaynaklarına dayanarak oluşturduğu ve birkaç kez andığım, kitabında, "çıldıranların neden çıldırdıklarını" uzun uzun anlatıyor ve "polisin hiçbir suçu olmadığını" vurgulamak için epey çene çalıyor: Ama aklına şu soruları sormak hiç gelmiyor:

"Davranış biçimlerinde değişikler gözlendiği ileri sürülen tutuklu insanlar, gençler, aydınlar neden tedavi edilmediler? Bu insanlar o biçimlerde gözaltına alınmasaydılar, işkence görmeseydiler böyle şeyler yapar mıydılar?" Böyle sorular sormadığı gibi, Aclan, ipin ucunu o kadar kaçırıyor ki şöyle bile yazabiliyor:

"Yaşar Çöl'den başka çıldıran olmamıştır. Ancak Ahmet Arif Ünal, ses duymuş, damarlarını kesmek istemiş, kendisine ŞOK TEDAVİSİ YAPILARAK

İYİ EDİLMİŞTİR.(...) Galiba Muzaffer Arabul'a da şok tedavisi yapılmış. Asım Akşar da ses duymuş ve şok tedavisi görmüştü."

Burada izninizle soruyorum: Pes denmez mi? Büyük harfle yazan benim. Şunun için: Sayılgan, anlaşılabileceği gibi, "şok tedavisinin" "iyileştirici" ve neredeyse sıradan bir "tedavi" olduğunu sanıyor ve/veya öyle sandığını yansıtmak istiyor. Okuyucunun da kendisi gibi bunun "tedavi için, iyileştirmek için" yapıldığına inanmasını arzuluyor. "İyi edilmiştir" diye yazması bundan. (Sayılgan'ın kitabında: s. 345'in dibinde başlayan ve s. 347'inin dibine kadar süren 140 numaralı dipnotu okumanızı tavsiye ederim. Eğer aklınız, vicdanınız ve yüreğiniz kaldırabilirse.)

Tekrar ediyorum: TKP tutuklamalarını, önce İstanbul ve sonra Ankara tutuklamalarını, Fahri Petek uzakta bile olsa öğrendi: Okuyarak, dinleyerek. Siz siz olsanız dostlarınıza, tanıdıklarınıza, arkadaşlarınıza, yoldaşlarınıza yönelik bu çapta bir saldırı olunca döner misiniz ülkenize? Elbette dönmezsiniz. Hele buna bir de sizin dönmeniz için ve dönmeniz halinde gözaltına alınmanız için kızınızın rehin tutulduğunu da eklerseniz.

Dahası Petek'in zaten ülkesini terkettiğinde belli bir süre için "kendisini güvenceye almak, tutuklanmaktan, hapsedilmekten kurtulmak" niyetinde olduğunu biliyoruz.

O nedenle bu tür tutuklamalar, gözaltında işkenceler ve benzeri bin bir rezillik, sizi ülkenizden ve sevdiklerinizden maalesef daha da uzak tutar: İstemeseniz bile.

Bu kadar da değil: Çünkü 10 Aralık 1952 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi, daha önce vurguladığım gibi, birinci sayfasının sağ üst tarafının tümünü şu haberle doldurdu:

"Fransa'daki 'İleri Jön Türkler' Cemiyetinin esrarı çözüldü". Bu müthiş vurucu başlığın altında şu satırları okumak mümkün:

"Bu Moskova uşağı vatan hainlerinden mürekkeb (oluşan) cemiyetin Türkiye icra komitesini teşkil eden dört Devlet Tiyatrosu sanatkârı ile bir dekoratör tevkif olundular".

Beş adet vesikalık fotoğraf başlığı süslüyor: Doğan Aksoy, Sabiha Sertel, Yıldız Sertel, Necil Togay, Gün Togay.

Ve isimlerinin üsünde şu not ta konuluvermiş:

"Merkezi Paris'te bulunan (İleri Jön Türkler) Cemiyetinin bugünkü icra heyeti azaları".

Haberde ismi geçen sanatcılar şunlardır: Ankara Devlet Tiyatrosu'ndan Ruhi Su, Ulvi Uraz, "Ajlan" (Aynen böyle yazılı) Sayılgan, Kemal Bekir Özmanav. Bu isimlere İstanbul Şehir Tiyatrosu dekarotörlerinden Süheyl Terek'i de eklemek lazım.

Aclan'ı artık saymıyorum ama Ulvi Uraz da bir süre Paris'te kaldığı için ve TKP bünyesinde Sevim Tarı, Gün ve Necil Togay ile birlikte çalıştığı için Fahri Petek'in ismen ve kısmen tanıdığı biridir.

Dolayısıyla Fahri Petek açısından durum çok açıktır: Ülkeye dönmesi o günlerde asla mümkün değildir.

Daha sonra da benzeri tutuklamalar bütün 1950'li yılların ikinci yarısında ve sonunda süreceği için bu saptama daha sonrası için de geçerlidir.

Dahası da var:

Çünkü 1951'deki tutuklamaların Paris'te yankılanması da söz konusudur. Bakın nasıl:

SU UYUR DST UYUMAZ

Fransız polisinin, gizli istihbaratının "yerleşmiş ve çok sıkı gelenekleri" vardır. Bunlardan biri değişik ülkelerin değişik türdeki muhaliflerini uzaktan bile olsa gözetlemektir. "Büyük Gözaltında" tutmaktır. Nerede kaldıklarını bilmektir. Not etmektir. Fişlemektir.

"Hani gün olur işimize yarayabilir, zamanı gelir kullanırız" diyerek adres, isim, cisim, yani fotoğraf ve benzeri belgeler tutulur bir dosyada. Dosyalar açılır. Dosyalar kapanır. Fransa'da bu işler böyledir.

Evet Fahri Petek Aralık 1952'de Paris'te aktif siyasetten epey uzaktadır. Uzaktır o tür işlerden artık.

Ama ne olursa olsun, istediği kadar İJTB ve TKP ile ilişkilerini koparmış olsun, istediği kadar aktif siyasetten ayrılmış olsun, polis ve istihbarat polis ve istihbarattır ve gözlerini kapasalar bile görevlerini yaparlar. Petek ismi polis ve istihbarat kayıtlarında "mufrit muhalif" olarak yazılı değil mi? Yazılı. O halde?

Hele bir de Türkiye Cumhuriyeti'nin Paris'teki temsilcilerinden veya doğrudan doğruya Ankara'dan Dışişleri ve/veya Adalet bakanlığı'ndan bir "rica" ve/veya yazılı bir istek iletilmişse.

Ne demek yani Fransa Cumhuriyeti, Fransa Cumhuriyeti'in Ortadoğu'daki müttefiklerinden ve son birkaç yıldır ABD'ye belini biraz daha çok dayasa da zaman zaman Fransa'ya da dönüp göz kırpan, kaş göz işareti yapan Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni yöneticilerine kollarını açmayacak mı? Olur mu? O kadar nüfusa sahip, pardon genç ve tüketime meraklı nüfusa sahip ve dahası laik ve geçmişinden beri fransız kültürüyle içli dışlı Türkiye Cumhuriyeti ile iyi ilişkiler için ne yapılmaz ki?

Sözü gelin burada Fahri Petek'e bırakalım:

"Bir gece yattık. Sabahleyin saat 6.30'da odanın kapısı hızlı hızlı sert sert çalındı. Hala çatı katındayız. Kalkıp açtım. Karşımda beş kişi. Hiç tanımadı-

ğım beş adam. Ben uykuluyum onlar değil. En öndeki sarışın herif, 'Bir dakika' deyip beni hafifçe itip, selamsız sabahsız girdi içeri. Hani 'daldı' deniyor ya aynen o biçimde. Raflarda dizili kitaplara göz attı. Kimya kitapları filan. Oradan bir şey çıkaramadılar. Ama Neriman'ı ve beni alıp götürmek istiyorlar. O gece bize bir arkadaş gelmişti, Muammer, yiyip, içtikten sonra biz de kalmıştı. Sivillerden biri öbür odaya girip onu görünce 'Aaa bir kişi daha var' deyince, onu da aldılar. Hepimizi bir otomobile koyup götürdüler. DST'nin Rue des Saussaies'deki binasına götürdüler. Ve sorgu sual başladı."

Burada araya girip birkaç açıklama yapmam gerekiyor: DST, *Département de Sûreté Territoriale*'ın, yani Ülke Güvenlik Kurumu'nun kısaltılmışıdır. Bu sokağın özelliği İçişleri Bakanlığı'na çok yakın olmasıdır. Öte yandan İkinci Savaş yıllarında Gestapo'nun Paris'teki merkezi de bu binadaydı ve burada birçok Direnişçi'ye öldüresiye işkence yapıldığı için bu sokağın sadece ismini anmak bile küfür anlamına geliyordu. Savaş sonrasında Fransızların nasıl hâlâ bu binayı benzer amaçlarla kullandığına akıl sır erdirmek mümkün değil. Sözü yeniden Fahri Petek'e bırakıyorum:

Binbir soru sordular: Psikolojik baskı vardı. Bildiklerimi söyledim. Hatta Türkiye'deki siyasi rejime ve iktidardaki partiye ilişkin kimi konularda yanlış bilgileri vardı, onları düzelttim. Yani bir anlamda 'dosyalarını' güncelleştirdim. Ama söylemeyeceğim şeyler vardı, bunlara yanıt vermemek için baştan hazırlıklıydım. Ve önceki sorularına öyle yanıtlar veriyordum ki öbür soruyu, yani zorlayıcı olması mümkün soruyu sormuyorlardı. Bunlara kendimi çok önceden beri hazırlamıştım. Taa Türkiye'den beri. Orada olası bir polis sorgulamasında nasıl davranılması konusunda antremanlıydım. Hazırlıklıydım. Bu orada değil ama burada çok işime yaradı.

'İleri Jön Türkler'den kimleri tanıyorsunuz, kimlerle ilişkiniz var? biçiminde bir soru sorduklarında yanıtımı kısaca veriyordum. Yani herkesin bildiği, açık seçik şeyleri anlatıyordum. Arkadaşların isimlerini tek tek soruyordular. Saydıkları isimler arasında bilinenlerin yanında örneğin Selim Turan, Avni Arbaş ve hatta Pertev Naili Boratav gibi bilinmeyenler veya çok az bilinenler de vardı. Bu polisin Paris'teki bizleri ne kadar iyi izlediklerinin ispatı sayılabilir.

Soruşturma faslında anladım ki DST Başkonsolosluk ile dirsek teması halinde, hatta onların aracılığıyla hakkımda soruşturma açılmış. Bu arada bir şey daha gördüm: Benim daha önce bir mektubum çalınmıştı, otel odasından, fotokopisi alınmış mektubumun, o da ellerindeydi... Neriman ve Muammer başka bir odada sorguya çekiliyorlardı.

Bana sorulan sorular ve verdiğim yanıtlar aşağı yukarı şöyle:

- Komünist misiniz?
- Evet.
- İleri Jön Türkler Birliğini siz mi kurdunuz?
- Evet, ben de kurucularından biriyim.

Bu arada Neriman Hanım sohbete katılıyor:

"Beni ayrı bir odada sorguya çekiyorlar.

Muammer de orada benimle beraberdi. Muammer bana 'Polise ben Fransızca bilmiyorum de' diye önerdi. Ben de öyle yaptım.

Ama polis beni yine de sorguladı: Bana birtakım fotoğraflar gösteriyorlar ve soruyorlar:

- Bunları tanıyor musunuz?
- Ben Fransızca bilmiyorum ve söylediklerinizi anlamıyorum, dedim. O zaman fazla üstelemediler. Ama biraz sonra bir polis Muammer'le konuşmamıza kulak misafiri olunca 'Anlıyor Fransızca ' diye seslendi. O zaman Muammer 'Anlar bir parça, ama konuşamaz' dedi. Fakat olanlar olmuştu ve beni yeniden sorgulamaya aldılar ve sıkıştırmaya başladılar: Bu gazeteyi (10 Aralık 1952 tarihli *Cumhuriyet*'i) gösteriyorlar ve soruyorlardı:
- Bunu tanıyor musunuz? Örneğin Yıldız'ın fotosunu gösteriyorlar.
- Tanıyor musunuz?
- Hayır tanımıyorum, diyorum. Gerçekten de Yıldız'ı o zamanlar tanımıyordum. Daha sonra babasıyla Paris'e 1975'te geldiklerinde tanıdım.

Necil'in veya Gün'ün fotoğraflarını gösteriyorlar ve aynı soruyu soruyorlar. İkisini de tanıyorum, ama ben yine hayır tanımıyorum diyorum...

Ve bu böyle sürdü.

Bu arada sorgucu polisler motosiklete atlayıp Başkonsolosluğa gidip geliyorlar. Bana başka başka gazeteler gösteriyorlar, gazetelerdeki fotoğrafları gösterip sorular soruyorlardı...

Epey uzadı sorgu faslı..."

Fahri Petek sözü alıyor:

"Bizde geceyi geçiren arkadaşımız Muammer'i de sorguya çektiler. Adamların aradığı şu: Acaba son tutuklamalarla ilgili olarak ve onları kınamak amacıyla Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı tehlikeli bir şey, tehlikeli bir eylem hazırlıyor muyuz?

Bir şey soruyorlar, cevap veriyorum. Bir yanıtı denetleyebilmek için bazen bir sivil polis motosikletiyle gidiyor, herhalde Başkonsolosluğa, orada yanıtı denetliyor. Geri dönüyor. Söylediklerimi oradan doğruluyorlar, doğrulamıyorlar, denetliyorlar.

Anamın babamın ismi, TSEKP ile ilişkim, Türkiye'de bütün yaptıklarım,

İJTB ve Paris'te yaptıklarımız ve benzeri konulardaki bilgileri böyle denetlediler.

Anladım ki Türkiye Cumhuriyeti'nin Fransa Cumhuriyeti'ne müracaatı olmuş ve Fransa da bu işlemi başlatmış.

O gece bizi serbest bıraktılar. Hemen dost ve tanıdıklara ulaşmaya çalıştım, kimine telefon ettim: Aman haberiniz olsun, böyle bir şey var, belki size de uğrayabilirler dedim.

Adnan Menderes'in bütün solcu takımını sıkıştırmak istediğini anladım.

Bir hafta sonra DST'den bir mektup geldi:

'48 saat içinde Fransa'yı terketmelisiniz.'

Nereye gitmeli? SSCB'ye mi? Kendimi komünist sayıyorum ama TKP'li değilim. Ayrıca TKP'li olsaydım bile SSCB'ye gitmezdim. Çünkü oraya gidince Türkiye'ye dönme imkânımı kaybedeceğimden emindim. Moskova'ya gidersem bitti. Hayatımı orada sürdürmek zorunda kalacağım. Oysa benim niyetim, arzum bir gün ülkeme dönmek. Çaresizdim.

Aklıma Profesör Courtois geldi. O belki bir şeyler yapabilirdi.

Fakülte'ye gittim. Bizim Profesör Courtois'yı buldum, durumu ona anlattım. Adam basbayağı şaşırdı ve

- Nasıl olur, çalışmaların ne olacak? dedi. O sırada Fakülte'de ve Labo'da beni çok seviyorlar. Bunun üzerine Mösyö Courtois,

- Hemen yeğenime telefon etmeliyim dedi. Yeğeni ünlü milletvekillerinden. Telefon etti ve bana

- Hemen git onu gör, seni bekliyor, gerekeni yapacak.

Meclis'e gittim. Adamı buldum. Otorite sahibi bir adam, belli oluyor. Bana aynen şunları söyledi:

'İlk defa hayatımda fikri açıdan tam tersim olan birine yardım edeceğim. Şansınız varmış DST'nin bugünkü genel müdürü Courtois'nın liseden sınıf arkadaşı. Courtois bunu bilmez ama ben biliyorum ve bu işimizi kolaylaştıracak. Şimdi telefon edeceğim, onu ve Courtois'yı akşam yemeğine davet edeceğim. Ve bir çaresini bulmaya çalışacağız.'

Ve bu sağcı milletvekilli benim gibi bir komünisti korumak ve sınır dışı edilmemi önlemek için söylediğini yaptı.

Merak bu, o akşam La Closerie des Lilas'da buluştuklarını biliyorum ya, oranın önünden geçtim ve üçünü baş başa vermiş konuşurken gördüm. Ve umutlandım.

Nitekim iki gün sonra Paris Préfecture'lüğünden (Emniyet Müdürlüğü'den) bir mektup aldım:

"Paris Emniyet Müdürlüğü 5. Kattaki Dışişleri Bürosuna gelmelisiniz. Madame bilmem kimi görmelisiniz."

İsim Korsikalı bir isim ama unutum şimdi, belki Favietti gibi bir şeydi.

Hemen gittim. Hanım çok fiyakalı bir hanım. Buyur etti, oturdum.

- DST Genel Müdürü bana telefon etti, durumunuz biraz karışıkmış, size ülkemizde kalmak için bir haftalık oturma izni veriyoruz, her hafta gelip bizi göreceksiniz ve oturma izninizi birer hafta birer hafta uzatacağız.

Öyle yaptık. Her hafta oturma iznimi uzatmak için Korsikalı Hanım'a gidiyorum. Uzatıyor. Denetliyor.

Bu bir süre böyle devam etti. Sonra bir haftadan üç aya geçildi. Sonra altı aylık bir oturma izni verdiler. Sonra bir yıllık. Böylece paçayı kurtardık."

PARİS'TE ABİDİN'LE

Abidin Dino Paris'e 1952'nin sonuna doğru geldi ve kaldı. Fahri Petek'le bir süre sonra tanıştılar. İşte o günlerden birinde, Mübin ile onu o sıralarda ve daha sonra da çok seven Fahri Petek Schola Cantorum'un yakınındaki o ünlü Cafe'de oturuyorlarken, tanıştılar. Bunları ve daha fazlasını Fahri Petek'le defalarca konuştum. Şimdi sözü Petek'e bırakıyorum:

"O günleri unutmak mümkün değil. Mübin çok sevimli bir insandı. Çok. Akşam üstleri o cafe'de buluşuyoruz. Bir bardak, bazen iki bardak içiyor, gülüyor, eğleniyor, laflıyoruz. Mübin bizden biraz daha fazlasını içerdi. Bu meredi çok severdi kerata. İyi çocuk olduğu için bir şey söylemiyordum? Tabii sonraları işin boyutu çok ama çok arttı. O ayrı konu. Bir akşam üzeri yine böyle birkaç arkadaş oturmuş sohbet ederken, uzun boylu, uzun ve iri burunlu ve çok hoş bir adam geldi. Mübin tanıştırdı:

- Abidin Dino, Fahri Petek.

Adını duymuştum. Ve Güzin'le birlikte iki adım ötedeki Schola'da kaldıklarını da biliyordum. Biraz sohbet ettik. İstanbul'dan filan.1940'lardan. Ortak kimi tanıdıklarımız çıktı. O günlerde Paris'te Eczacılık Fakültesi'nde öğretim üyeliğinin ilk basamaklarını çıkıyorum. Benim müsbet bilim alanında çalıştığımı öğrenince çok ilgilendi. Çünkü o yıllarda bizim bütün arkadaşlarımız, sosyal bilimlerde ve/veya siyaset bilimi alanında doktora yapıyordu. Bir süre daha muhabbetten sonra, Abidin ayrıldı, ayrılmadan önce:

- Yine görüşmek üzere, demeyi unutmadı.

Ben de çok iyi bir izlenim bıraktı hemen, Mübin'e döndüm:

- Ne zarif adam dedim.

Mübin de bana katıldı ve

-Evet, tamamen haklısın, kaç saattir kelimeyi arıyor ve bulamıyordum, aynen senin söylediğin gibi çok zarif bir adamdır Abidin, dedi.

Abidin çok iyi bir ressam.

Tabii o günden sonra sık sık görüştük. Abidin bizim poker, briç toplantılarımıza katiyen gelmezdi. Ama ben onu Schola Cantorum'da, 13 Quai Saint-Michel'deki ev-atölyesinde ve daha sonra taşındığı 10, Rue de L'Eure'deki ev-atölyesinde ziyaret ederdim. Bu arada birbirimizle iyi anlaşınca ailecek görüşmeye de başladık. Neriman da çok beğendi Abidin'i. Hele Türkiye'den nihayet Mayıs 1954'te dönüp gelebilen, küçük bir çocuk olan kızım Gaye Abidin'e bayılırdı.

Abidin o güzel gözleriyle bizim gör(e)mediklerimizi görür ve bize gösterirdi eserlerinde. Bizi o nedenle ve böylesine sarar sarmalardı. Heyecanlandırırdı. Onun o gençlik ve hatta çocukluk çoşkusu hep sürgitti. Abidin'i çekici kılan noktalardan biri de budur.

Ayrıca iyi bir komünistti. TKP'li yıllarında ve TKP ile ilişkilerini koparduktan sonra da. Her ilerici hareketin içinde yerini alan, ülkedeki her gelişmeyi saati saatine izlemeye çabalayan hassas bir adamdı Abidin. Bence hep iyi bir militandı Abidin. Ve hep solda. Yani hiç bir zaman ortanın solunda bile olmadı demek istiyorum. Evet, hep solda ve kararlı bir biçimde."

Abidin'in Petek'lerde çekilmiş pek çok fotoğrafı vardır. Hepsi de Fahri Petek'in eseridir bunlar. Kimi zaman Petek makinesinin otomatiğini kurmuş ve koşarak gelmiş Abidin, Neriman Hanım ve diyelim Yaşar Kemal'in arkasında poz vermiştir. Kimi zaman ellerini arkadaşlarının omuzuna koymuştur. Kimi zaman ise Güzin ve Abidin'i görebiliriz bir fotoğrafında: Bunlardan birinde Güzin'in Abidin'e bir bakışı vardır: Titreyebilirsiniz. Sanki Abidin'e "fırça çekiyor" sanabilirsiniz. Abidin'in umurunda bile değildir bu.



Yaşar Kemal, Fahri Petek, Abidin Dino, Neriman Petek

Ve Abidin acaip çay içer: Bir elde beş parmak vardır. Tamam, buna kimsenin bir itirazı da yoktur ama Abidin sadece iki parmakla çay bardağını tutar ve öbür üç parmak tetikte bekler. Ne olur ne olmaz diye. Kol saatinde ise zaman tam onbiri onbir geçeye takılı kalıvermiştir. İşte fotoğraf dediğiniz de böyle olmalıdır. Size saati bile vermelidir. Bundan iyisi can sağlığı.

Petek'in Abidin fotoğrafları dizisinde biraz daha büyümüş ve neredeyse artık genç kız olmuş Gaye'yi bir kız arkadaşı ve Abidin'le birlikte ve yine çay içerken görmek mümkün.

Dans ederken de Abidin'i Güzin'le "resmeden" yine Fahri Petek'tir.

Ve Abidin Dino çömerttir: Abidin bu konuda gerçek bir istisna olarak bile anılabilir: Abidin'in sevimli olmasının bir boyutu da burada zaten: O hiç bir zaman cömertliğinden hiç bir şey yitirmedi: Örneğin bir akşam yemeğine davet edildiğinde mutlaka bir desen, bir tablo, bir afiş, mutlaka bir şey hediye götürmeyi unutmadı. Başkalarının yaptığı gibi, bilmem kimin, bilmem hangi tarihte size hediye olarak getirdiği bayat lokumları götürmek aklının ucundan bile geçmedi/geçemezdi. Bu konuda Fahri Petek te Neriman Hanım da bana hak veriyorlar.

O yıllarda Paris'e arada sırada ama neredeyse düzenli ugrayan değişik nitelikli insanlar da vardır. Ve Fahri Petek onlarla da arkadaşlık etmekten kaçınmaz. Örneğin Doktor Safter Tarin ile.

DOKTOR SAFTER TARİN

Doktor Safter Tarin gibi resime meraklı kişiler de uğruyor Paris'e ve kimi zaman kısa süreli bile olsa yaşıyor zaman zaman Paris'te.

Doktor Safter Tarin Fahri Petek ile çok iyi arkadaştır. İstanbul'dan ortak anıları, ortak dostları vardır. Paris'te de öyle. Ama Paris'tekilerin kimi biraz "çok özeldir" hani.

Doktor Safter Tarin ile Fahri Petek'in ve daha sonra "polis olduklarını" bizzat Fahri Petek'in bana söylediği biraz garip "öğretmenlerle" rakı sofrasında çekilmiş fotosunu yine Fahri Petek gösterdi ve bana hediye etti.

Bu fotoğrafta yedi kişi var: Altısı çilingir sofrasının etrafında sıralanmış, biri ayakta. Belli poz veriyorlar. Çeken kimdi acaba? Hepsi cepheden. Eh! Artık ve mutlaka bu fotoğraf ta "Arşiv"de yerini almıştır. Fotoğraftakilerden Fahri Petek ve Safter Tarin'i tanıyoruz.



Otel odasında çilingir sofrası

Ayaktaki gencin "futbolcu" yani ve güya "ne sol ne sağ anlamında bir öğrenci" olduğunu Fahri Petek söyledi. Sonra araştırmalarım sonucunda bu "futbolcunun" Fazlı Akmansoy olduğunu buldum. Kendisiyle de söyleşi yaptım. O da birçok şey anlattı bana ve bu arada "Ooo Fahri Petek'le çok poker oynadık" dedi örneğin.

Diğerleri şunlar, Fahri Petek takdim ediyor:

Solda, sağ elinde sigara, gözleri kapalı olan: "Rakı sofrası zaten onun otel odasında" kurulmuş. Ayaktaki Fazlı Akmansoy. Herkes çeketliyken gömlekli olan tek kişi de o. Onun hemen yanında Fahri Petek: Sol eli çenesinde ve alaylı bakıyor. Petek'in biraz arkasında tebbessüm eden biri: "Kürt asıllı bir doktor" diyor Petek.

Sonra "İstanbul'dan Lise öğretmeni, ismini hatırlamıyorum."

Sonra yine biri: Petek açıklıyor: "İşte MİT ajanı buydu. Bu adamın ne iş yaptığını hiçbir zaman öğrenemedik: Bu adamlar Başkonsolosluk'la çok alakası olan adamlardı. Bizim aramıza girdiler. Ve bir ay sonra kayboldular. Gerçekten bir ay sonra koyduysan bul!" Nihayet Doktor Safter Tarin. O sadece gülüyor ve profilden Antony Quin görseydi ikizi sanırdı diyesim geliyor.

Biz zaten onu konuşmuyor muyduk? Evet, Doktor Safter için Petek şunu söylüyor: "Suratı çok güzeldi. TKP'li değildi."

Olabilir. Ama 1944-1945'te, İstanbul'da, İGB (İleri Gençler Birliği) üyesi olmakla suçlanarak gözaltına alındığını ve birçok arkadaşıyla birlikte açılan davada yargılandığını ve nihayet, "İGB'ye girmeyi kabul etmediği" için beraatına karar verildiğini biliyoruz.

Doktor Safter, Parisli yıllarında resime merak sarıyor. Örneğin Fikret Muallâ'dan resim alıyor (Fikret Muallâ'nın "Sakallı Adam ve Kız" suluboyası ondadır mesela), Hıfzı Topuz ve birkaç arkadaşıyla Mualla'yı, son yıllarını geçirdiği köyde ziyareti sırasında. Belki daha önce ve daha sonra da... Bunları ve daha başka anılarını Hıfzı Topuz değişik kitaplarında anlatıyor.

ÇAYDANIK ISLIK ÇALIYOR

O günlerin arkadaş topluluğu içinde eskiler yanında yeniler de var:

Cahit Güçbilmez, Faruk, Ahmet İkizek, Avni Arbaş, Oğuz Orbey, Selim Turan gibi eski tanıdık, arkadaş, dostlarla birlikte artık Mübin Orhon'u, Hamit Yamaç'ı, Abidin Dino'yu, Hakkı Anlı'yı ve 1953'te Paris'e demir atan Remzi Raşa'yı görmek mümkün.

Faruk ve kız arkadaşı Marie ile bir günün yorğunluğu, örneğin Le Select'in terasında, ve bir günün beyliği havasında, akşam üzeri atılabilir. O an Faruk'un objektifi sayesinde ölümsüzleştirilebilir de:

İşte Neriman Hanım, Marie, Fahri Petek, sağ elinde cigarasıyla. Kadınların tebüsssümü daha belirgin. Petek'in beyaz gömleğinin yakaları açık. Teras henüz yükünü tutmamış ama yine de epey insan var. Yıl 1953. Mevsim ilkbahar olmalı. Faruk o günlerde motorsikletiyle dolaşan bir tip. Mesleği ise hep aynı: Taksi şoförü. En kendi halinde yaşamını sürdürüyor. Gaye'nin anlatımıyla "Çok tonton bir adamdı. Çok uzun zaman hayatımızın bir parçası oldu."

Fahri Petek anlatıyor: "Bir gün Faruk beni bir çiftle tanıştırdı. İkisi de Türk. Adam çok şık. Eşi de öyle, epey efendi bir kadın. Dostluk ediyoruz. Ama zaman içinde farkettim oğlan da bir sıkıntı var. Bir gün nitekim dayanamadı ve şunu söyledi:

- Fahri Bey, ben Ankara'da Polis Enstitüsü'nde öğretmendim.

- Öyle polis gördüm ki hayatımda senin Polis Enstitüsü'nde öğretmen olup olmaman hiç umurumda değil, dedim. Ondan sonra rahatladı."

Fahri Petek'in ve diğerlerinin anlattıklarından şu ortaya çıkıyor: O yıllarda Paris'e belli sayıda polis de gönderiliyor: "Türk polisi uyumaz!" Değişik nedenlerle. Ama o günlerde Paris'te Türk sayısı son derece sınırlı olduğu için, bir gün veya başka bir gün bu insanlar ister istemez bir yerlerde karşılaşıyorlar, tanışıyorlar. Bu dünya küçük bir köydür nitekim. Kimi dost bile oluyor.

Bu arada elbette "görevli" veya "çok özel görevli" olarak gelenlerle Başkonsolosluk'ta çalışan polisler de vardı. Bunların görevi öğrencileri, aydınları, sanatcıları izlemek, gözlemek, peşlerinde koşmak, haber toplamaktı.

Bu arada resmi görevi polis olmayan kimi öğrenci, kimi sanatcı da haber taşımak işini üşenmeden üstleniyorlardı. Bu onlara neler kazandırıyordu? Bilinmez. Ama kimi insanda böyle bir özenti de vardır: Polislik özentisi. Bunun çaresi de yoktur.

Aman canım gelin biz yine iyi ve sevimli tanıdıklarımıza dönelim:

İşte örneğin o günlerde Paris'te bulunan Oğuz Orbey mimar ve kentleşme uzmanıdır ve son derece sevimli bir insandır. Fahri Petek onunla da arkadaşlık ediyor:

"Evet Oğuz çok şeker bir oğlandı. Alesia'da oturuyordu. Onu sık sık ziyarete giderdim. Bu arada Oğuz'a yakın oturan Remzi'ye de ugrardım. Remzi'nin resmini beğenirim. Remzi resminde sıkıdır. Eline de sıkıdır. Remzi Kürttü. Ahmet İkizek te Kürttü. Zaten ona biz 'Kürt Ahmet' derdik. Ahmet'in birkaç lakabı daha vardı: Örneğin ona 'İkizek İkitümür' de derdik.

O günlerde hep beraberdik. Ahmet kumara meraklıydı. Her türlü oyunu parasına oynardı. Satrançı bile. Ahmet çok iyi arkadaşımızdı. Bize gelir giderdi. Biz de onlara gider gelirdik. Ailecek görüşürdük. Hatta Ahmet ve eşiyle üç belki dört sefer aynı evi tutup yaz tatiline bile birlikte gittik...

Ahmet İkizek'in kız kardeşi de vardı yanılmıyorsam.

Dört çocukları da oldu.

Bir ara Bezons'da oturuyordu. Kimi cumartesileri Paris'ten birçok arkadaş, eşlerimizle, çocuklarımızla onlara giderdik. Paris'e bu kadar yakın ve aynı zamanda bir parça kır kokan banliyösündeki bahçe içindeki evinde zaman geçirirdik. Açık havada yemek yerdik. Sohbet ederdik, hoş zaman geçirirdik filan."

Fahri Petek'e Fikret Muallâ ile tanıştınız mı diye soruyorum Yanıtı şu oluyor:

"Hayır, öyle bir tanışma ve dostluğumuz olmadı. Ama iki veya üç kez Le Select'te karşılaştım. O yıllarda ve sonrasındaki sanatçı arkadaşlarım işte Abidin'di, Hakkı Anlı'ydı, nam-ı diğer 'Çingene' Hakkı, Remzi'ydi filan."

Fahri Petek o yıllardaki ilginç bir ismi daha anımsıyor:

"O günlerde Hamit Yamaş da iz bırakanlardandır. Paris'te sinema okumaya gelmişti. Biri ona para gönderecekti o da bir kamera alacaktı.

Hamit üç mü dört mü yıl o adamdan gelecek o parayı bekledi. O para gelmedi. Hamit kamerayı alamadı ve Türkiye'ye dönmek zorunda kaldı. Hamit Gaye'yi çok severdi. Gaye de onu.

Hamit 'Büyük Bulvarlar'da dolaştığımız günlerde küçücük Gaye de müzisyenleri, cambazları filan görebilsin diye onu omuzlarına alırdı.

O zamanlar geceler çok sıcaktı ve çıkıp dolaşmayı tercih ederdik. İşte o gecelerde en iyi gezilecek mekanda Büyük Bulvarlar'dı.

O günlerde cafe teraslarının önünde akerdeon çalan biri vardı: Aimable isminde biri. Hamit bu herifi dinler dinler ve sonra bana 'Fahri bak bu oğlan ileride çok büyük bir akerdoncu olacak' derdi. Öyle de oldu gerçekten."

İĞNE YAPILIR

Fahri Petek ilginç bir anısını aktarıyor:

"Çatı katındaki evdeyiz. Sabahın ikisi. Kapı çalınıyor Kalkıyorum. Yine mi polis diye düşünmüyor da değilim hani. Açıyorum kapıyı. Ve Karşımda bu defa polis değil, polise evimi gösteren kapıcının oğlunu buluyorum.

- Ne var oğlum bu saatte?

- Mösyö Petek gelir misiniz annem ölüyor. Annem dediği DST'nin sivil polislerine evimi gösteren kadın.

- Yahu ben doktor değilim ki, doktora telefon etsenize. Ben ne doktorum ne de hemşire. Kardeşim ben ne yapabilirim?

- Annem lütfen bir gelip baksın dedi. Çare yok. Oğlanla indim. Kapıcının mekanına girince önce epey büyükçe bir oda var. Kapıcılar da aslında pek sevilmeyen insanlardır. Çünkü polise çalışan insanlar bunlar. Polise bilgi veren, haber taşıyan tipler. Kimi zaman da pek sevimsizdirler. Kapıcılık neredeyse komiserliğin bir parçası gibi. Her binada da o yıllarda bir kapıcı var. Yani gireni çıkanı çaktırmadan veya pek çaktırmadan takip eden bir tür 'gönüllü' polis. Nitekim DST'den gelen sivil polislere evimi gösteren de bu kapıcıdır. Kapıcımız kadın, ve o mekanında eşi ve dostuyla yaşıyor. Yani hani 'üçlü' denir ya öyle bir yaşam. Bir de bir oğlu var. İyi peki. Kapıcının mekanı avlunun ortasında bir oda, bir kat ta yukarıda var. Kapıcı, eşi ve dostu üçü birlikte oturuyorlar. Ben içeri girdiğimde bir de baktım, eşi ve dostu bulut gibiler, kafaları bööyle. Oğlu 'Mösyö Petek annem yukarıda' dedi. Çıktık yukarıya: Bir yatak. Kadın hakikaten feci bir durumda. Üç tane de köpek yatıyor yatağın üstünde. Kadın yorganın altında, köpekler yorganın üstünde. Oğluna

- Yahu annenin ilaçları yok mu? Neler alıyor? Getirdi, gösterdi, baktım. Anladım ki kadın kalp hastası. Baktım iğne de var. Tamam dedim bu kalbe iyi gelir.

- Şırınga var mı?

- Var. Getirdi.

- Sıcak su? Getirdi. O arada bana bir iğne verdi ama iğnenin ucu yok. Kırılmış olmalı. Ve o artık iğne olmaktan çıkmış.

- Oğlum, dedim, bununla iğnesini yaparsam umarım mikrop filan kapmaz.

- Bir şey olmaz siz lütfen iğneyi yapınız, dedi. O zaman annesine iki tane iğne yaptım. Sonra düşündüm: Yahu ben ne halt ettim. Ne doktorum ne de hemşire. Kadına bir şey olsa, benim başım belaya girecek. Giderdim kesin. Neyse ben bunları düşünürken, kadın kedine geldi, hatta ayağa bile kalktı. Kurtardık kadını böylece. İşte DST'den gelen heriflere benim evimi gösteren kadını böylece kurtardım."

GAYE PETEK ÖZGÜR

Gaye'nin Türkiye'deki rehineliğinin bitmesi için anne ve babası Paris'te aralıksız mücadele ediyorlar.

O günlerde Paris'te Başkonsolos hep aynı adam: 5 Ağustos 1951'den beri bu görevi yürüten Muammer Hamdi Dambel. Ve 16 Kasım 1954'e kadar görevde kalacak.

Bugün Türkiye Cumhuriyeti Paris Başkonsolosluğu girişinde duvara asılı fotoğrafları, isimleri ve görev süreleriyle belirtildiği gibi, 14 Ocak 1955'te bu göreve Fuat Kepenek atanacak ve 5 Şubat 1960'a dek görevini sürdürecek. Gaye'nin özgürlüğüne kavuşmasında bu görev değişiminin etkisi oldu mu?

Gaye'nin Paris'e dönüş tarihini annesinin bugüne kadar sakladığı uçak bileti sayesinde biliyoruz: 24 Mayıs 1955. Ve dahası annesi ve babasının bana anlatığına göre, dönüşünü Fuat Kepenek'in insanı tavrı sağlıyor. Şöyle: Anne ve babasının aralıksız başvuru dilekçeleri ve ilgili belgelerden oluşan ve günden güne kabaran dosya yeni Başkonsolos'un önüne geliyor. Küçücük bir kız çocuğuna yapılanın onun ve anne ve babası için insani olmadığını ve "Bir devletin vatandaşını rehin alamayacağını" belirten Kepenek, Neriman Hanım'ı makamına davet ediyor. Meseleyi bir de onun ağzından dinliyor. Tahmin edeceğiniz gibi, Neriman Hanım anne yüreğini konuşturuyor. İzninizle anımsatayım: Çocuğundan ayrı tutulalı üç yıl olmuş. Ve Başkonsolos hemen orada yeni bir dilekçe yazıp kendisine vermesini rica ediyor. Neriman Hamın önerileni sevinerek yapıyor. Ve Gaye'nin anne ve babasına dönüşü olumlu bir çözüm yoluna giriyor...

Gaye ile bu konuda şunları konuştuk:

MŞG: Özgürlüğüne nasıl kavuştun?

GP: Garip bir şekilde. Babamın Şekibe ablasının ablası, ben ona hala diyordum, babaannemin kuzeninin kızının kardeşi bir subayla evliydi. Ve o subay benim ülkeden çıkışım için dolaylı olarak Alpaslan Türkeş'ten yardım isteyince yolum açıldı. Çok ilginç. Paris'e tek başıma döndüm. Air-France

uçağıyla. Ve bugün ne iyi ki Air-France ile döndüm diyorum hâlâ. Şimdi anlatacaklarımı duyunca anlayacaksınız nedenini.

İstanbul'da hava alanında boynuma bir etiket asmışlardı. İsmim filan yazılı olan. Beni bu halimle Fransız bir hostese teslim etiler. Öylece uçtum. Ama uçak havalandıktan hemen sonra, indirildi yeniden İstanbul'a. Yolcuların ve hepimizin şaşkınlığını tahmin edebilirsiniz...

MŞG: Bana hemen Abidin Dino'nun 1952 başında evet evet 1952 başında Roma'ya gittmek için bindiği uçağın havalanır havalanmaz geri çağrılması ve İstanul'a indirilmesini anımsatıyor bu hikâye...

GP: Evet, aynen öyle oldu. Beni hostesler indirdiler. Meğerse uçağın indirilmesine sebeb olan benmişim. O sırada tamı tamamına altı yaşımı idrak edeli, bir aydan biraz fazla olmuş. İndirildim. Babaanem, Memduh ve beni yolcu etmeye gelen diğer akrabalarım Havaalanı'ndan henüz ayrılmamışlardı. Ve "Paris uçağı geri dönüyor" anonsunu duyar duymaz hemen koşuyorlar ne oldu diyerek. Ben onları göremiyorum, zaten o anda öyle bir hava içindeyim ki kimseyi görecek halim de kalmamıştı, başıma nelerin geldiğini anlamaya çalışıyordum. Ben akrabalarımı göremiyorum ama onlar beni görüyorlarmış. Bunu daha sonra yazdıkları mektuptan öğreniyorum. Ben indirilince şaşırıyorlar ve elbette fena halde tedirgin oluyorlar. Düşünsenize koskoca uçak indiriliyor: Altı yaşındaki bir çocuk için. Meğerse uçak havalandıktan sonra polis denetleyici amcaların aklına aniden bir fikir düşüyor: "Yahu kızın bavullarını aramadık, kitaplar filan olabilir. Kitapların içinde babasına ve komünistlere belki mikrofilm götürüyordur" diyorlar. Adamlar haksız mı şimdi? Emir emirdir ve uçağı elbette geri döndürür. Tamam, geri döndük. Ben ve bavullarım bağlı olarak özel bir büroya alındık, polis amcaların karşısına diktiler beni ve bavullarımı. Polis amcalarım çok işbilir amcalar. Hemen başladılar "çalışmaya": Bavullarım tek tek açıldılar, çocuk kitaplarımı, o güzelim çizgi romanlarımı, o canımıniçi resimli romanlarımı gözümün önünde kapak kapak, sayfa sayfa yırttılar. Evet gözümün önünde gözüme sokarcasına. Polis amcalarım bu işi çok iyi biliyorlar: Biliyorlar ki kitapların içine mikro filmler saklanabilir, kimbilir ne sırlar konulabilir. Kitaplarımı, çocuk romanlarımı parça parça parça parça ediyorlar, bir şey bulamayınca o halleriyle bavuluma sallıyorlardı. Ama bugün artık söylemek zorundayım: Polis amcalarım bir hata yaptılar: Pabuça meraklı olduğumu, ninemin de yardımıya değişik değişik birçok çift pabuçum olduğunu biliyorsunuz ve bu nedenle bir bavul dolusu pabuçum vardı ama polis amcalar o pabuç dolu bavulu aramayı AKIL EDEMEDİLER. Bu büyük bir hataydı. Ya mikrofilmleri o bavulun içindeki bir ayakkabımın içinde sakladıysam ya mikrofilmleri o bavulumun bir köşesinde sakladıysam.

O sırada Air-France uçağı ve içindeki onlarca yolcu merakla beni ve bavullarımı bekliyorlar ve küçük bir çocuğun ne tür bir suç işleyebileceğini

de öğrenmek için yanıp tutuşuyorlar. Yahu bu memlekette de neler oluyor neler? Aman kardeşim nedir bu?

Evet Türk polisi görevini yaptı ve altı yaşındaki çocuk ve bavulları nihayet dönebildiler uçağa. Çünkü polis amcalar ve diğerleri görevlerini bitirince o küçük çocuğa "Haydi gidebilirsin!" emrini verebildiler. Polis amcalar çok şeker adamlardır, çok samimidirler o nedenle sizli bizli konuşmazlar senli benli olurlar hemen. Ve emir verirler. Başka şey de vermezler. Bunu da herkes anlayamaz elbette.

Ama Air-France hosteslerinin de hakkını yememeliyim. Beni hiç yalnız bırakmadılar ve "iş" biter bitmez beni alıp bir kuş hafifliğinde önce uçağa kadar uçurdular sonra da uçağı uçurdular. Pırrr ulan pırrrrrrrrr

Bu defa kimse bizi yeniden indirmeyi akıl etmedi. Ne olacak akılsızlar işte (!)

Altı yaşındaki çocuk neler hissetti o anlarda. O yüzyıl kadar uzun süren anlarda.

Hele uçaktakilerin hissettikleri.

Hele Türkiye için yapılan bu muhteşem reklam (!)

Bunları anlatmak çok zor.

Polislerin davranışlarının nedenlerini bugün bile çözemiyorum. Manzarayı çok iyi anımsıyorum. Ama örneğin niye kitaplarımı parçaladıklarını anlayamıyorum. Evet anımsıyorum korkuluyum, tedirginim, titriyorum, perişanım. Ama hâlâ her şeyi anlayamıyorum.

Bana daha sonra Bizimkiler anlattılar: Babaannem ve Memduh filan indirildiğimi görünce sormuşlar "Ne oluyor?" diye, o zaman lütfedip "Kitaplarına bakılacak!" yanıtını vermişler. Sanırsınız kitapların içindeki resimlere bakacaklar!"

Neriman Hanım 21 Mart 2006'daki görüşmemiz sırasında Gaye'nin o günkü uçak biletini bulup getirdi.

Tarihi çok açık: 24 Mayıs 1955.

Sonra şunlar yazılı: "Parayı ödeyen: Emine Gaye Petek. Antaş. Yeşilkoy'den kalkış saati: 12.45."

Elbette Paris'e varış ta var. Onu en güzel anlatan Gaye'yi babasınnın kucağında gösteren bir fotoğraftır. Gaye memnun ama babasına biraz "yabancı". Aradan geçen üç yıldan fazla zaman içinde sanki babasına hemen ısınamamış. Nitekim Gaye'nin ve anne ile babasının anlattığına göre, çocuğun anne ve babasına ısınması için bir süre geçmesi gerekecek.

Dahası bunun altında ciddi başka bir messele daha var. Gelin Gaye'yi dinleyelim.

NİNE ANNEYE KARŞI

Daha önce yazdım: Fahri Petek'in annesi gelini Neriman Hanım'ı "oğlunu elinden aldı" diye pek sevmiyor. Veya çok sevmiyor diyelim. Ama dahası da var:

Nine torunu annesine karşı "yüklüyor" da. Gaye anlatıyor:

"Ninem, Nebile Hanım, 1950'lerin başında bile bana çoçukken hâlâ babamdan serzenişle söz ederdi hep ' Beni bıraktı' filan diye. Hem de onu severek anardı. Ama annemden hep çok fena biçimde, kötüleyici biçimde söz ederdi. Ve beni anneme karşı dolduruşa getirirdi.

Bir örnek vereyim: Ninem 1955'te Paris'e dönmem kesinleşince, 'Paris'e döner dönmez annemin benden tamamen kurtulmak için beni metronun altına atacağını' söylüyordu. Ve o kadar çok yineledi ki bunu, beni buna inandırdı. Dolayısıyla Paris'e döndüğümde annem gözüme bir 'canavar' gibi görünüyordu. Ninemin canla başla yürüttüğü 'çalışma' sonucunda. Oysa annem çok yumuşak, sevecen, koruyucu ve dünya iyisi bir insandı. O kadar yumuşak, sevecen, iyi ve koruyucu bir insan bulmak zordur. Ama ninem beni böylesine doldurunca durum çok korkunçlaştı tabii.

Paris'e dönüşümde annemle ilk metroya girişimizde ben tamamen panikledim, çok fena halde tedirgindim ve anmenin beni her an metronun altına atması korkusu beni tamamen felç ediyordu, beni metronun altına atmasını bekliyorum (!!). Perişan bir vazeyitteyim. Annem tederğinliğimi farketti.

- Ne oluyor Gaye? Neyin var kızım?

- Sen beni atmayacaksın di mi bunun altına? Annem bu laf üzerine fena halde çarpıldı, sanki başından aşağıya karasular, kaynar sular boşaldı.

- Ne diyorsun kızım?

-Babaannem dedi ki sen beni bunun altına atacakmışsın. Annem perişan oldu. O anda annemin aklından neler geçti bilemem ama enazından şunu düşünmüştür sanıyorum: 'Bu kadın üç yılda kızımı bana düşman etti.'

Bu bir örnek. O ilk günlerde annemle ilişkilerimde çok korkaktım, çok çekingendim. Ama annemin beni metronunu altına atmayacağını hemen anladım. Ve bu tedirginliğim, çekingenliğim ve korkaklığım kısa süre sonra geçti. Çabuk geçti.

Daha sonra annemle ninem arasındaki buzlar da eridi: Ninem 1960 sonunda veya 1961'de Paris'e yeniden geldiğinde kansere yakalanmıştı, o günlerde babam Fakülte ve Labo'da, ben okulda çok meşgul olduğumuz için, onunla annem düzenli ve sürekli ilgilenince, ninem annemi takdir edebildi. Çünkü onu doktora götüren onunla en çok ve en yakından ilgilenen annem oldu. Böylece onlar da bir anlamda 'barıştılar'. Maalesef ninemin hastalığı çok ilerlemişti, ninemin ille 'Memleketimde vefat etmek isterim' demesi ve Doktor Japhet'nin tavsiyesi üzerine, ninem İstanbul'a döndü ve dönüşünden onbeş gün kadar sonra hayata gözlerini kapadı.

Benim Paris'e yeniden varış günlerime dönecek olursak, annem ve babam öyle sevimli ve öyle hoş bir ortam yarattılar ki ben kendimi hemen gerçek yuvamda ve güvende hissettim. Anne ve babamın yumuşak, sevecen ve koruyucu ve iyi olmaları bütün korkumu sildi süpürdü. Yaşıtlarım gibi neşeli, koşmayı ve koşturmacayı seven çocukluğumu yaşadım böylece. Eğlenceli bir çocukluk geçirdim. Epeyce mütevazi ama eğlenceli bir çocukluk geçirdim. Çok eksiğim vardı: Oyuncağım yoktu örneğin. Ama ben bizzat kâğıtlardan keserek bebekler yapıyordum. Kendi oyuncaklarımı kendim yaratmaya çabalıyordum. Bolluk içinde değildik. Bu çok açıktı. O ilk yıllar her açıdan ve her üçümüz için zor yıllar oldular. Annem ve babam nelere katlandılar, bir onlar bilirler. Beni yaşıtlarım gibi besleyebilmek için neler neler yaptılar. Yemek yiyeyim diye binbir oyun binbir numara icat ediyorlardı.

Mutlu ve neşeli olabilelim diye oyunlar yarattılar. Ne güzel eğlendirdiler beni. O yıllar çok yoksul yıllarımızdı, ama aynı zamanda çok ta mutluyduk. Babam sevimli ve yakışıklı, annem yumuşak, sevecen ve iyi huylu. Ben rahat edebileyim diye çok uğraştılar, çok çabaladılar.

Elbette bunları o günlerde anlayamadım, o yaşta anlayamazdım. Ama sonra, epey sonra her şeyi anladım. Annemin ve babamın sevecenlikleri, yumuşaklıkları gerçekten bir içim suydu. Çok hoştu. Kimi zaman kendileri yemediler bana yedirdiler. Evet paramız pulumuz kıttı, hatta kimi kez hiç yoktu, ama eğlenceli bir hayatımız vardı. Örneğin o chambre de bonne'da bunalıyorduk, babam kalkıyor 'Haydi Gaye gidip bir film seyredelim mi?' diyordu ve haydi hep beraber çıkıyor bir sinemaya gidiyorduk. Çıkmak için güzel güzel giyinirdik, kuşanırdık ve Strasbourg-Saint-Denis'de, Rue René Boulanger'deki, şimdi artık cafe olan, sinemaya giderdik.

HAYDİ, SİNEMAYA GİDELİM

O sinemada kapıya yakın bölümde otururduk. Ucuz ve sıradan bir sinemaydı. Tam mahalle sineması. Fena halde ayak kokardı. Zaten babam da bazen "Haydi Gaye var mısın? Ayak kokan sinemaya gidelim mi?' diye sorardı. Haydi gidelim derdik. O sinemada pek çok kovboy filmi seyrettik. Örneğin, orada ilk Hitchcock filmini de gördüm *Fenêtre Sur Cour*'u orada izledim ve mest oldum. Harika bir şeydi. Ben epey küçüktüm, belki yedi yaşındaydım. Hitchcock filmi görmek de o yaştaki her çocuğa nasip olmaz hani. Elbette anlatılanların hepsini anladığımı sanmıyorum ama film beni çok sardı doğrusu. Çok etkiledi.

O yıllarda sinema seansları başlı başına bir kültür defilesiydi, bir kültür deposuydu. Önce reklamlar vardı. Haberler vardı. Kısa bir film gösterilirdi. Bazen bir çizgi filmi. En sonra asıl filme sıra gelirdi. Yani bir seansta epey şey görmek, anlamak mümkündü. Benim sinema aşkım böyle başladı.

Ayrıca sinemaya gitmek başlı başına bir olaydı. Öyle pat diye çıkılıp gidilmezdi. Özenle giyinirdik, kuşanırdık sonra çıkardık. Sinemaya gitmek o zaman özel bir 'çıkma'ydı.

Film bitince çıkıp turlardık. O yıllarda Strasbourg-Saint-Denis, Boulevard Poissonnière ve diğer bulvarlar dolaşılan mekanlardı. Nitekim oralara *Les Grands Boulevards* ismi boşuna takılmamıştı. Defile yapılırdı oralarda."

O günlerde çekilmiş fotolar var: Neriman Hanım ve Fahri Petek epey süzülmüşler, epey zayıflamışlar. Gerçekten bir geçim sorunları olduğu kesin. Doğru dürüst beslenemedikleri açık. Ama ne yapıp edip Gaye'nin en iyi biçimde beslenmesini sağlıyorlar. Gaye, anne ve babasıyla mutlu. Tebessüm etmeyi ve gülmeyi yeniden öğrenmiş artık. Belli oluyor. Ne hoş. Çocuğa da bu yakışır.

"Annem ve babam buradaki maddi ve manevi zorluklarını bana küçükken hiç hissettirmemeyi başardılar. Hiç yabancılık çekmeden büyüdüm burada. Hepsi annem ve babam sayesinde oldu."

YIKANAN OYUNCAK

Gaye pabuçlara meraklı ya, Paris'e dönüşünden sonra ayakkabı mağazalarının önünde durup hayallere dalıyor uzun uzun. Dört bilezikle donatılmış sağ kolu sağ eli çenesinde. Vitrinin içine düştü düşecek. Hayran olduğu belli:

Hangisini almalı? Hangisini ne zaman kullanmalı? Fiyatlar da öyle az sayılmaz hani. Kimi 1.990 Frank. Kimi 2.910 Frank. O kadar paramız var mı? Bilemiyorum. Çünkü kasa bende değil...

Ama o günlerde Gaye'nin başka bir "aşkı" var. Bu '*Baigneur*' isimli bir oyuncaktır. İsmi böyle yazılıyor ama aman yanılmayalım, bu yıkanan bir kız bebektir. Ve gelin Gaye'den hikâyesini dinleyelim:

"Çocukken oyuncağım yoktu. O yıllarda Republique Meydanı'nda '*Magasins Reunis*' isimli küçük bir *Galeries Lafayette* gibi bir magaza vardı. Üst katlarından biri tümüyle oyuncaklara ayrılmıştı. Geniş bir merdivenden çıkılırdı o kata. Ve orada camlar ve camekânlar içinde oyuncaklar vardı. Orada benim bir bebeğim vardı: '*Baigneur*'. Benim diyorum çünkü ona bayılıyordum. Bir-iki yıl o mağazaya düzenli ve sürekli olarak o oyuncağı görmeye gittik. O kata taşındık resmen. O oyuncak bebek hiç bir zaman satılmadı. Artık satıcı bayanlar beni tanıyorlardı ve o oyuncağa vurulduğumu da biliyorlardı. İşin zaten saklısı gizlisi de kalmamıştı. Annemle her gittiğimizde, o sevimli satıcı kadınlar, o '*baigneur*'ü vitrininden çıkarıp bana verirlerdi, bir süre oynayabileyim diye. Yıllarca o bebeğe gittik.

Buna tahammül edebiliyordum çünkü annem ve babam bana her zaman durumumuzu anlatıyorlardı: 'Bak kızım paramız yok' diyorlardı. 'Şu nedenden paramız yok' diye açıklıyorlardı. 'Ama birgün paramız olunca sana o bebeği alacağız' da dediler. Ve tuttular da sözlerini. Evet bana o bebeği aldılar. Evet, evet. Ama ben artık o bebekle oynayacak yaşı geçmiştim. Ama olsun anne ve babamın anlatmaları ve benim o bebeğe 'aşkım' konusunda

bana gösterdikleri anlayış sayesinde o bebeğe o anlarda sahip olamamak benim için bir eksiklik olmadı. Asıl önemlisi de buydu.

Aynı zamanlarda kataloglardan bebekler keserdim, onları bebeklerin konuştukları gibi konuştururdum. Bir tür *mise-en-scène* yapardım. Kataloglardan kestiğim oyuncaklarımı bizzat sahneye koyuyordum ve onları konuşturuyordum, onları canlılaştırıyordum. Karagöz-Hacivat gibi. Bu da büyük olasılıkla o günlerde sık sık sinemaya gitmemden kaynaklanıyordu. Bebeğim yoktu ama böylece kendi bebeklerimi kendim yaratıyordum. Aslında bir anlamda sinema yapıyordum. Zaten daha sonraki yaşamımın kilometre taşlarını da sinema yerleştirdi: Jak ile tanışıp 1971'de evlenmem, Kerim'in dünyaya gelmesi, Jak'ın ve benim dostluğumuz ve arkadaşlığımız ve daha bin bir ilişki sinema sonucu geldiler, doğdular, geliştiler, dal budak saldılar..."

DUVAR HALISI

Gaye çocukken çocuk olduğunu bilmiyordu. Her akıllı çocuk gibi o da kendisini diğerleri gibi görüyordu: Bir insan. Düşünen, konuşan ve özgürce kararlar alan ve onları en bağımsız biçimde uygulayan veya uygulamaya çalışan bir insan. Ve işte o günlerde en özgür biçimde zaman zaman Republique Meydanı'nın tam ortasındaki alanda kumda oynardı. Atlıkarıncalara bayılırdı: "Atlı karıncalara çok binerdim." Kimi zaman ise babasının iş yerine Eczacılık Fakültesi ile Labo'ya yakın taraflarda babasıyla dolaşırdı: O zaman onları Rue Soufflot'da yakalayabilirdik: Eller yukarı! Ama teslim olmadılar. Hele Gaye teslim olmadığı gibi, kimi zaman annesinin bin bir zahmetle saklamak istediği bir "sırrı" bile "ifşa" ederdi. İşte ispatı:

"Chambre de bonne'da oturuyoruz. Duvarda bir delik var. Oradaki duvar kâğıdı da yırtık. Annem o deliği ve o yırtığı saklamak için, oraya bir duvar halısı astı. Güzel.

Bir gün Türkiye'den babamın akrabalarından birinin gönderdiği zengin bir aile Paris'e geldi. Karı koca. Bizi ziyarete gelecekler ama annem fena halde sıkılıyor: Chambre de bonne'da oturuyoruz, evde akar su yok. Tuvaleti koridorda ve daha bir dizi mesele. Doğru dürüst bir kahve fincanımız bile yok. Nitekim o sabah daha misafirlerimiz gelmeden önce annem bana 'Gel çıkalım kahve fincanı alalım' dedi. Çıktık. Gittik bir mağazadan iki tane çok güzel, eli yüzü düzgün kahve fincanı aldık. Çünkü bizdekiler eski püsküydü...

Misafirlerimiz geldiler. Kahveler içildi filan. Durumu fark ettiler elbette. Annemi rahatlatmaya çalışıyorlar, bu arada 'Her şey çok güzel aaa duvar halınız da var ne kadar cici' filan gibi şirinlikler yapıyorlar. Ben bunu duyunca o minik minnacık halimle kalktım ve ne dedim biliyor musun?

'Aaa o öyle değil bu halının arkasında bir delik var, o deliği kapatmak için o halıyı oraya astık. Kahve fincanlarını da sizin için aldık.'

Bir sessizlik oldu aniden. Hani bir çuval incirin içine edilir ya aynı o durum. O sırada bir sinek geçse duyulacak kadar derin sessizlik sürüyor... Annem zavallı perişan. Ama maalesef olan olmuştu."

İşte size tam bağımsız ve özgür hareket ve söz hakkı ve bu söz hakkının en harbi biçimde kullanılması.

HAYDİ, TAŞINIYORUZ: LES LİLAS'YA

Leylaklara bayılırım. Rengine, kendine özgü parfümüne. Nerede dikilmiş olurlarsa olsunlar ışığı bulmalarına. Yollarına devam etmelerine. Boyunlarını ve çiçeklerini yükseklere uzatmalarına.

Evet, bayılırım leylaklara. Kokusuna. Rengine. Cesaretine.

Evet, leylaklar neredeyse her yerde yetişebilen cinsten ağaç mı desem çiçek mi desem kendi kendisinin kraliçesi bir bitkidir.

Paris'in hemen yanı başında ve en yakın banliyölerinden biri bu şirin ismi taşır: Les Lilas. Başkente yapışıktır.

Petek'ler buraya taşındılar: 1958'de olmalı. Buraya taşındıklarından sonra kendilerine en çok yardım eden ise Ermeni bir kadındır ve o kadınla tanışmalarının nedeni de, hatta neredeyse esbab-ı mucibesi de Gaye'dir veya Gaye'nin "trotinet" (Fransızcasıyla *trottinette*) merakıdır. Bakın nasıl:



Gaye trotinet yapıyor

"Çocukken çok trotinet yapardım. Republique Meydanı'nda. Les Grands Boulevards'da ve daha birçok yerde...

Madame Marie Kotchumian (Koçumiyan) ile de bunun sonucunda tanıştık. Şöyle oldu:

Bir gün ben yine Republique Meydanı'nda trotinet yapıyorum ve arkamdan gelen annemle de laflıyorum. Yani iki de bir arkama dönüp anneme bir şeyler söylüyorum veya anlatıyorum. Bunun sonucunda az daha bir

kadına çarpacaktım. Bu kadın beni tuttu ve çarpmamı önledi ve aynı zamanda bana Türkçe olarak 'ne yapıyorsun kızım amma heyecanlısın biraz dikkatli ol!' deyince nasıl şaşırdım nasıl şaşırdım anlatamam. Aklıma bile gelmezdi o yaştaki bir Fransızın, bir kadının, bana Türkçe hitap etmesi. Çok şaşırdım o koşullarda Türkçe konuşan bir kadınla karşılaşınca. Biz annemle Türkçe konuştuğumuz için o da bize Türkçe hitap etti. Hepsi bu, ama ben fena halde çarpıldım. Sonra annemle bir parça konuştular ve ayrıldık.

Yıllar sonra Les Lilas'ya taşındık ve hayatın güzel bir cilvesi olarak Madame Marie bizim evin arkasındaki binada oturuyormuş. Annem yıkadığı çamaşırı balkona asmıştı, bunu karşıdan gören Madame Marie eşine 'Sarkis bak hele bunlar mutlaka Türk' deyip bizimle ilişki kurdular.

Ve ben o kadını görür görmez tanıdım: Aaa bu kadın Republique Meydanı'ndaki kadın değil mi? Evet ta kendisi.

Dünya tatlısı, şeker dilli Madame Marie'nin Les Lilas'da pek çok Ermeni arkadaşı vardı ve hepsiyle tanıştırdı bizi. Mahallenin girdisini çıktısını bize o öğretti.

Bir eşi vardı. Bir kızı: Anna. Bir de sakat bir oğlu.

O yıllarda onlarda televizyon vardı ve onlara televizyon seyretmeye giderdik.

Harika yemekler yapardı Madame Marie. Su böreklerinin tadına doyum olmazdı. Ve ne kadar da ikram etmeye meraklıydı, anlatamam. Gerçekten dünya tatlısı bir kadındı. Bayılırdı bizim onları ziyaretlerimize. Biz hep beraber televizyon izlerdik, o ise ikram üstüne ikram yapardı. Meyveler, tatlılar, kurabiyeler, alkol, ne istersen o. Hatta fazlası bile.

Madame Marie'nin kocası Sarkis Bey ise çok iyi ud çalardı.

Kızının düğününe akrabalarıymışız gibi davet edildik. Gittik. Ve bütün yaşamı boyunca bizimle en yakın akrabamız gibi ilgilendi."

Gaye Les Lilas'daki birkaç komşularından daha söz ediyor:

"O binada komşumuz olarak Rum bir çift vardı: Madame Katina ve eşi Mösyö Pascal.

Eşi Türkleri pek sevmezdi. Madame Katina ise tam tersine bize bayılırdı. Annemi çok destekledi örneğin.

Onların da bir torunu var, Dominique, hâlâ Les Lilas'da oturuyor. Bazen karşılaşıyoruz, oturup bir kahve içip laflıyoruz. Çocukluk anılarımızı tazeliyoruz.

Çocukluğumda benim yaş günlerim kutlanırken annem özellikle Madame Katina'yı ve torunu Dominique'i davet ederdi. Benim okul arkadaşlarımdan da Françoise'ı, Danielle'i, Marlène'i.

Türkiye'den bize misafir gelince de Madame Katina mutlaka davet edilirdi. Örneğin dayım Ferruh İdemen bize geldiğinde akşam yemeğine onları da davet ettik. Nitekim o gün çekilmiş bir fotoğrafımız bile var: İşte annem, Madame Katina, kızı, damadı, torunu yani benim okul ve mahalle arkadaşım Dominique, Mösyö Pascal ve dayım görünüyor."

Fotoğrafı kim çekti dersiniz?

Elbette Fahri Petek. Ve şimdi onunla Les Lilas'yı ve o günleri ve o evleri konuşuyoruz: Balkonlarına çamaşır asılan evleri. Güneşe karşı duran, güneşle sarmaş dolaş olan binaları.

MŞG: Buradaki ilk adresiniz neredeydi?

FP: Les Lilas'daki ilk evimizin adresi çok kolay: 39, Rue Henri Barbusse.

MŞG: Hani belediyesi öteden beri Fransız Komünist Partisi tarafından yönetilen bir kentte böylesine şirin bir sokak ismi bulunması şaşırtıcı değil. Hiç değil. O evde ne kadar süreyle oturdunuz?

FP: Bu ilk evde önce kirada oturduk. Sonra "tombala" vurdu ve evi 3.000 Franka evet inanılır gibi değil ama sadece üç bin franka satın aldık.

Daha sonra, yanılmıyorsam 1961 olmalı, Neriman bu evi görüyor ve bu eve âşık oluyor. O zaman bu evi 30.000 Franka satın aldık. Birinci evi 15.000 Franka sattık. Oradan gelen paraya iki kişiden aldığım borcu da ekleyerek bu ikinci evi satın alabildik.

Bu evi satın almak için bana 10.000 Frankı Fakülte'deki Madame De GrandChamps verdi. Kalan 5.000'i se Doktor Japhet yani bizim İstanbullu Musevi dostumuz nam-ı diğer Cafer'den aldım. Ondan nasıl borç aldığımı anlatmalıyım. Bir akşamüzeri Doktor Japhet'yi her zamanki gibi *La Violette Le Cafe Bar Tabac*'da buldum. Yanımda öğrencilerimden Vietnamlı Todong vardı.

Aramızdaki konuşma aşağı yukarı aynen şöyle oldu:

- *Bonsoir mon cher.*
- *Bonsoir.*
- Çek defterin yanında mı?
- Yanımda.
- Üstüne 5.000 yaz. Yazdı.
- İmzala. İmzaladı.
- Bana ver. Verdi. Çeki teşekkür edip aldım ve çıktım.

Böylece bu evi satın almak için gerekli 30.000 Frankım oldu ve evi satın aldık. O günden bu güne hesabını yapalım neredeyse elli yıldır bu evde oturuyoruz."

İnsanların Fahri Petek'e bu kadar kolayca borç vermelerinin nedeni ona

güvenleridir elbette. Ama aynı zamanda o günlerde artık işlerini yoluna koymuş olmasının da rolü var muhakkak. Eczacılık Fakültesi'nde durumu iyidir. Labo'da artık ücretli olarak çalışıyor. O eski parasızlık, beş parasızlık günleri arkada kalmıştır artık.

Böylece Les Lilas'lı, Leylaklı, olan Fahri Petek hesabını yapınca ortaya çıkıyor, şaka maka 1950'lerin sonundan bugüne neredeyse altmış yıldır Les Lilas'da oturuyor. Bu kentin ona artık şeref madalyası vermesinin zamanı gelmedi mi? Bana kalırsa çoktan geldi. 1989 yazında aradan geçen kırk yıldan sonra ülkesine dönünce doğum kentinin kendisine onur madalyası verilmesinden sonra hele bu artık zorunlu hale geliyor. (Bergama kentinin onur madalyası için 29 Eylül 2000 tarihli *Kardelen* haftalık gazetesine bakılabilir: BERKSAV tarafından verilen ödül için özel bir tören de düzenleniyor.)



Fahri Petek meslektaşlarıyla

Les Lilas'da Fahri Petek, Labo'dan meslektaşı, kimya alanında uzman ve iyi arkadaşı, yaz dinlencelerinden birini Nice taraflarında birlikte ailecek geçirdikleri Mösyö Le Dizet ile de komşu oluyor.

Gaye ise 1956-1957 ders yılında Rue Meslay'de başladığı ilkokulunu Les Lilas'da tamamlıyor.

İlkokula girdiğinde Fransızcası yoktu Gaye'nin. Ama orada Jenny Plocki isimli öğretmeniyle karşılaşınca bu işin de üstesinden kısa zamanda gelebildi. Gaye'nin anlatımıyla, Jenny Plaki "bana Fransızca öğreten öğretmen hanım. İlkokula başladığımda hiç Fransızca bilmiyordum. Onun sayesinde öğrendim. Mlle Plocki genç bir kadındı. Ailesi 'ölüm kamplarına' götürülmüş, eziyet ve zulüm görmüş Polonyalı bir Yahudi aileydi. Bana çok yardımı

oldu. Yıllar sonra karşılaşınca bana ilkokul yıllarım üzerine şunları anlattı:

'Sen kimseyle konuşamadığın için bana yapışmış bir vaziyetteydin.. Devamlı eteklerime yapışıktın. Tek kelime Fransızca bilmediğin için benden hiç ayrılmıyordun. Bir gün jimnastik dersinden ağlayarak geldin. Ben de gidip jimnastik dersi öğretmenine sordum:

Gaye Petek neden böyle hüngür hüngür ağlıyor?

Hiç bir şey anlamıyor falan filan dedi. O zaman Mlle Plocki o öğretmene şunu söylüyor:

Tabii anlamaz çünkü Fransızca bilmiyor. Sonra Mlle. Plocki müdüre gitmiş, 'Jimnastik dersi sırasında Gaye Petek'e Fransızca dersi vermek istiyorum, böylece dili çabucak öğrenir' demiş. Benim için Mlle. Plocki tek öğrenciye ders vermek yöntemini getirdi. Sınıf jimnastik dersine gidiyordu ben Fransızcaya. Bu sayede Fransızcayı hızla öğrenebildim.

Evde sürekli Türkçe konuşulması sayesinde ise Gaye anadilini de unutmadığı gibi, onu da hakkıyla konuşuyor, yazıyor ve okuyor.

Ailede bu gelenek sürüyor. Gaye ve Jak'ın oğlu Kerim de bugün Türkçeyi mükemmel biliyor.

Petek'lerin Les Lilas'daki evlerini birçok arkadaşı ziyaret edecektir. O kadar zaman içinde bu evden geçmeyen, bu eve ugramayan, bu evde bir çay içmeyen, bir akşam yemeği yemeyen kimse kalmadı sanıyorum. Hepsinin ismini yazmaya kalksam sayfalar dolar. Bu arada Türkiye'den buraya gelip belli bir süre misafir olarak kalanlar da var. Onların listesi de epey kabarık. Hepsini sayamayacağım ama birkaçını da anmadan geçmek olmayacak:

En başta Abidin ve Güzin Dino, bir süre sonra Yaşar Kemal. Petek ailesinin değişik taraflardan akrabaları, yakınları... Liste gerçekten çok uzun.

Ama en önemlisi mutlaka Nisan 1961'de Petek'leri ziyaret eden Şair Baba'dır.

NÂZIM HİKMET PETEK'LERLE

Nâzım Hikmet "Gülüm", *"Ma Rose"* adını taktığı Fransa'nın başkentiyle 7 Mayıs 1958'de tanıştı.

Nâzım Hikmet, o günlerde General Charles de Gaulle'ün şaibeli bir biçimde başbakanlığa atanmasına muhalefet eden ve bunu protesto amacıyla on binlerce emekçinin katıldığı görkemli bir gösteri düzenleyen Fransız Komünist Partisi (FKP) ile Genel-İş Konfederasyonu (CGT) öncülüğündeki yürüyüşe bile katıldı, eşinin/doktorunun yasaklamış olmasına ve Güzin'in sert sert bakmasına rağmen. Eşi Doktor Galina, Fransa Cumhuriyeti kendisine giriş vizesi vermediği için, Şair Baba ile Paris'e gelememişti, ama kalp sorunlarıyla karşılaşmaması için bir sayfa kadar tutan "önerilerini", buna aslında "Doktor Galina'nın 12 Emiri" de demek mümkün, okunaklı bir biçimde yazıp göndermişti. Ve Güzin bunların harfi harfine uygulanmasını denetlemek için kendi kendini yetkili kılmıştı. Ve Nâzım da fena halde "yanmıştı". Ne içki, ne istediği anda sokakta dolaşmak, ne de bilhassa merdiven çıkmak! Hiçbir şeyden çekmedi Nâzım, Güzin'den çektiği kadar (!) Ama uysal bir çocuk gibi "ablasının" uyarılarına katlandı.

Nâzım, Moskova'ya döndükten sonra Abidin ve Güzin'e gönderdiği mektuplarında Güzin'i bazen "abla", bazen "sevgili jandarmam" gibi nitelemelerle anıyor ve hafif tarafından yükleniyor. Artık o kadarı da olur; yılların arkadaşları ne de olsa.

Ancak Paris'teyken Güzin'i arada bir atlattığı da oldu. Evet Nâzım Hikmet arada bir kaçamak yaptı.

Araştırmalarım sonucunda buldum: Örneğin Güzin'in denetim için gelmesinden çokkkkk önce kalkıp hemen otelinin dibindeki ve Saint-Michel bulvarı üzerindeki küçük ama bir görseniz bayılırsınız cinsinden şirin kahvede, ismiyle *La Boule d'Or*'da, bir sabah erken saatlerde kahve içtiği Fransız polis raporlarına kayıt edildi. Bunun şaka olduğunu hemen belirtmeli-

yim. Yarısı şaka ama. Polis kayıtlarında bu konuda iz var mı henüz bilemiyorum, ama Nâzım'ın arada bir sabah erkenden çıkıp aşağıdaki kahvede bir kahve içip iki *croissant*/ayçöreği yediğini biliyorum. Çünkü bu nokta, Nâzım'ın "suçunda", ve Güzin'e asla "çaktırmadan", onunla işbirliği içinde olan Abidin Dino nam ressamın "ifadesinde" yazılı. Fakat Nâzım bunu doğrulamaktan kaçındı (!)

O gün, işte o görkemli gösteri günü yani, Nâzım Hikmet, Abidin Dino ve birkaç yoldaşıyla birlikte Republique Meydanı'na kadar yürüdü. Sonra yoruldu ve Abidin'in de ısrarı üzerine, "çünkü işin artık şakaya gelir yanı kalmamıştı", şair gösterinin sonrasını bir arkadaşının (Charles Dobyznski isimli yoldaşı, sevimli arkadaşımız, "Vitamin Dede" bana bizzat anlattı bunları) evinin balkonundan izledi. Çok heyecanlandı şair. Ne demek yani koskoca Fransa işçi sınıfı değil miydi sokakları, caddeleri, bulvarları ve meydanları dolduran. Bu kızıl bayraklar yoldaşlarım, bu sloganlar arkadaşlar ne demek oluyor? İhtilal yürüyüşte değil mi?

Nâzım Hikmet bu ilk gelişinin Paris günlerinde hemen başlayarak birikmiş/biriktirilmiş hasretini gidermek için dolaştı durdu başkentte. Şurası Seine değil mi? Şurası Eyfel. Şurası Père Lachaise mezarlığı. Şurası komünarların tepesi; Louise Michel demek burada çarpıştı, elinde tüfek. Demek vurulmadı Louise Michel. Bravo kıza doğrusu. Ne cesaret ne güç! Evet, elinde tüfek. Demek kadınlar cephenin en önündeydiler. "Bravo!". Demek çocuklar da savaştı. Demek burjuvazi katliamı şurada yaptı. Burada yatan Marx'ın o güzelim kızı değil mi? Söyleyin bana yoldaşlarım bu yürüyüş nereye böyle, söyleyin ne olur...

Nâzım Hikmet görmek, öğrenmek, tanımak istiyordu: İşte işçi sınıfının "kalesini", Boulogne-Billancourt'daki Renault Otomobil Fabrikası'nı ziyaret etti. Sendikacılar onu büyük bir sevecenlik ve yoldaşlık duygularıyla karşıladılar. Birlikte hemen oradaki şirin ve mütevazi işçi lokantalarından birinde öğlen yemeği yediler: Evet hep beraber, ayrı gayri yok.

Nâzım, bu ilk gelişinde, üç hafta kadar kaldı Paris'te. Pek çok şiir yazdı. 1949 ve 1950'de özgürlüğüne kavuşması için basın toplantısı, şiirlerinin Fransızcaya çevrilmesi, imza kampanyası ve daha birçok iş için koşturan Tristan Tzara başta, bütün dostlarına teşekkür ziyaretleri yaptı. Aragon ve Elsa ile tanıştı. Fransız Komünist Partisi'nin isimleri az bilinen, ama sapına kadar ihtilalci militanlarından ve Direniş Haraketi'nin isimsiz yıldızları Jean Marcenac, Pierre Biro (Pierre ille "Nâzım'ın koruyuculuğunu yapacağım" diye tutturdu ve yaptı. Pierre bana anlattı bunları, uzun uzun) ve daha niceleriyle tanıştı.

Paris'te çoştu, Nâzım'da. Mavi gözlü dev bu kardeşlerim. Gözlerinde çakan şimşekleri gördünüz mü hele? Yakasında kızıl karanfil, başında kasketi İstanbul'un afilli delikanlısıdır kolkola yürüdüğümüz. Hani İstanbul sokaklarının ifadesini alan, arkasındaki, önündeki ve bilhassa hep sağındaki "aynasızları", "gölgelerini", "silik ve silinmeye elleri mahkûm herifleri" sobeleyen ve onlardan birkaçına şiirlerini ezberleten delikanlı. Anımsıyor musunuz? İşte o Nâzım yoldaşlarım, Paris'i böyle teslim aldı. Şiirleriyle. Paris de zaten bunu bekliyordu ve bırakıverdi kendini şairin kollarına.

Nâzım Hikmet Paris'e bu ilk gelişinde, 1957'de Paris'te Les Éditeurs Français Réunis (EFR) tarafından yayınlanan *C'est Un Dur Métier Que L'Exil* isimli kitabını tanıtıcı imza gecesine katıldı. Charles Dobzynski tarafından ve Şair Baba'nın katkılarıyla Fransızcaya adapte edilen şiirleri elbete meraklıların, sevenlerinin ve onu tanıyanların çok ilgisini çekti. İmza gününe birçok insan katıldı. Bunlardan biri de Remzi Raşa'dır. O gün ressam Remzi için şunları yazıp imzalamış Nâzım Hikmet:

"Remzi cana her gün bir birinden güzel resimler yapsın diye".

Gülüm benim, Paris'im, iki gözüm sen de al beni kollarının arasına, al beni. Bu caddeler, bu kaldırımlar, bu sokak, meydan ve bulvarlar bizim. Louise Michel değil mi şu geçen? Maurice Thorez konuşmuyor mu bu gece "*Université Nouvelle*"de. Haydi çocuklar oraya evet evet hep beraber oraya gidiyoruz. Duclos da gelmiştir mutlaka. Marty de. Yoldaşlarla halaya durmak için tam zamanıdır. Haydi hep beraber.

İşte şimdi tam sırasıdır: Fahri Petek'le Nâzım Hikmet'i konuşuyoruz?

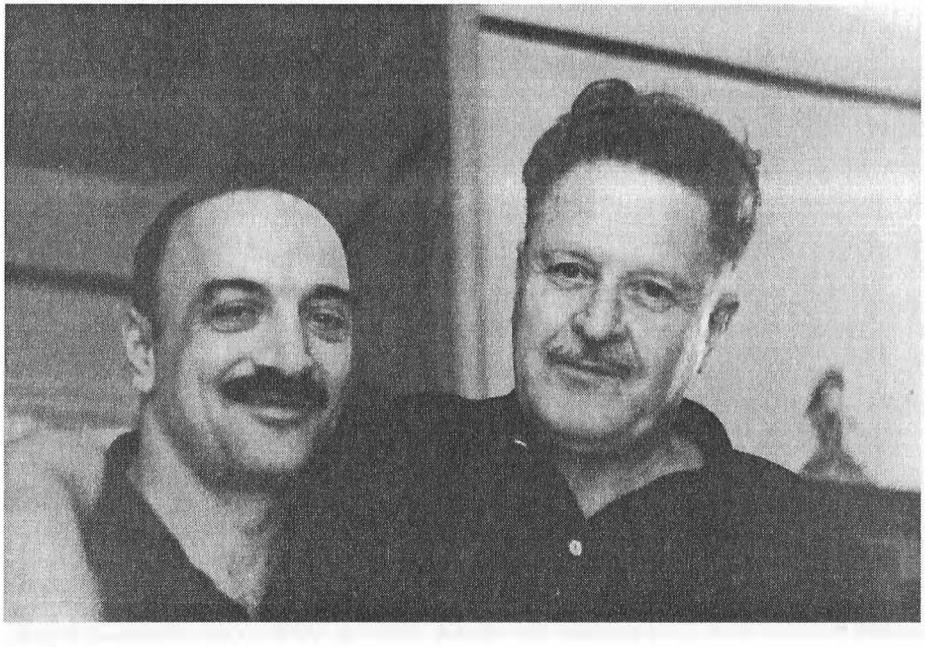
MŞG: Nâzım Hikmet'i bu ilk gelişinde gördünüz mü?

FP: Nâzım'ı çok severim. İki yılımızı harcadık serbest bırakılması için. Tabii Paris'e ilk geldiği zaman gördüm. Tanıştık. Ama Güzin'in biliyorsun bir huyu vardır, Nâzım'ın kimseleri ziyaret etmemesini, kimselerin de ondan habersiz pardon ondan izinsiz Nâzım'ı görmemesi için elinden geleni yapar. Duvarı örer hemen Nâzım'ın çevresinde. Bu yüzden bu ilk gelişinde uzun boylu görüşemedik. Saint-Michel'deki bir cafe'de bir parça görüşebildik, birazcık hasret giderdik.

Nihayet ikinci gelişinde Paris'e, Nisan1961'de, daha uzun boylu konuşabildik. Bu defa Nâzım Hikmet, Abidin, Güzin ve Mübin ile bize, evimize geldi. O sırada Les Lilas'daki birinci evimizdeydik. O ev alt katta olduğu için Nâzım'ın kalp sorunu olmadan gelmesi kolaylaştı. Bu ikinci gelişinde düzenlenen imza gününü de hatırlıyorum. İmza gününü *Le Divan* isimli Kitapevi'nde yaptı.



Nâzım Hikmet ve Neriman Petek



Nâzım Hikmet ve Fahri Petek

MG: Evet. O imza günü 21 Nisan 1961 cuma akşamı yapıldı. Bu vesileyle *Paris, Ma Rose* isimli yeni kitabını da imzalıyor. *Le Divan* Saint-Germain-des-Près Meydanı'nda. Muhteşem bir imza günü oluyor. Epey kalabalık filan. Siz oraya gittiniz mi?

FP: Hayır gitmedim. Çünkü o günlerde görmek istemediğim eski tanıdıkların, TKP'li bazı eski tiplerin orada bulunacağını tahmin ediyordum. Oysa ben bu adamlarların birkaçıyla hiç mi hiç karşılaşmak istemiyordum. Ama Nâzım kalktı evimize kadar geldi. Can adamdı Nâzım Hikmet. Nitekim Nâzım Yaşar Kemal'e Moskova'dayken "Bu çocuklar benim için çok uğraştılar, çok çektiler" demiş... Bunu Yaşar Paris'e geldiğinde bana söyledi...

MŞG: Bunu Yaşar Kemal uydurmuş olabilir mi?

FP: Olabilir.

MŞG: O gün Nâzım Hikmet'le neler konuştunuz?

FP: Bize gelince o gün epey sohbet ettik. Fotoğraflar çektirdik. Benimle, Neriman'la. Bu arada kitabını da imzaladı.

MŞG: Evet imzaladığı kitabı Gaye'de gördüm. Şunları yazmış: "Kardeşim canım Fahrettin Petek'e, Neriman Yengeye, güzeller güzeli Gaye'me". Sonra Gaye'nin bana söylediğine göre, tarihi de Neriman Hanım atmış: 24 Nisan1961.

Bu sırada Neriman Hanım'ın Nâzım Hikmet'le yan yana olduğu fotoğrafa bakıyoruz. Neriman Hanım'ın gözleri kapalı. O zaman soruyorum:

MŞG: Neden gözleriniz kapalı?

NH: Gözlerim kapalı çünkü Nâzım o gün öyle şiirler okudu öyle şiirler okudu ki bize, çok duygulandım ve ağladım ağladım ağladım. Ben ağlarken Fahri bu fotoyu çekince gözlerim elbette kapalı olarak çıktı.

MŞG: Aa böylesi de güzel. Çünkü Nâzım Hikmet'le berabersiniz. Eşsiz bir an.

Oysa Neriman Hanım ağlarken çekilmiş olan bu fotoğrafta kendisini beğenmediğinden kendi tarafını kesmiş kimi fotoğraflarda. Ne iyi ki Fahri Petek'te orijinali duruyordu. Ondan ödünç aldım. Fahri Petek şunu söyledi hemen:

FP: Dikkat et, bu fotoğrafları şimdiye kadar hiç kimse görmedi. Nâzım'ın tek başına çektiğim fotoğraf ta öyle. Bunlar gerçekkten ilk kez görülmüş olacaklar. Eğer kitapta yayınlanırlarsa.

MŞG: Tamam hiç merak etmeyin. Arkadaşlarımın gereken özeni göstereceklerinden eminim. O günlerde Nâzım Hikmet'i nasıl buldunuz?

FP: Nâzım hep 7 yaşındaki bir çocuk gibiydi. Müthiş bir hafızası vardı. Her şeyi hafızasına nakşediyordu.

Nâzım'ın aşk, evlilik konusudaki zevkini ise tartışmalı buluyorum doğrusunu istersen. Vera öyle ahım şahım, öyle aman aman bir kadın değildi. Daha önceki eşi Doktor Galina da öyle. Hatta bana kalırsa Doktor Galina başbayağı çirkin bir kadındı. Ama Nâzım Doktor ile yaşamını sürdürseydi, mutlaka o kadar genç yaşta aramızdan ayrılmazdı. Düşün Moskova'daki evinde vefat ettiğinde, fenalık geçirip düşüyor ve düştüğü yerde otuz dakikadan daha uzun süre kalıyor. Doktor Galina olsaydı mutlaka hemen gereken müdahaleyi yapabilirdi.

MŞG: Vera daha genç bir kadın. Gezmek, dolaşmak, şık ve önemli magazalardan alış veriş yapmak meraklısı. Zaten biraz da bu nedenlerle Nâzım onu Paris'e, Milano'ya, Floransa'ya, Roma'ya filan götürüyor. Ama aşkın da dili yoktur biliyorsunuz.

FP: Doğru doğru, ama gönlüm isterdi ki Nâzım bir süre daha yaşasın. Ama olmadı işte.

MŞG: Kasım 1962'de Nâzım Hikmet yine Vera ile önce Milano ve Floransa'ya ve Roma'ya gidiyorlar, müzeleri dolaşıyorlar, mutlaka iyi mağazaları da ve sonra Paris'e geliyorlar. Nâzım, Vera, Abidin, Güzin, Jean Marcenac, Charles Dobzynski ve daha birçok yoldaşıyla yılbaşı gecesini Paris'te Doktor Hershel ve iki dirhem bir çekirdek eşi Dora'nın evinde geçiriyor. 4 Ocak 1963'te, yanında eşiyle Moskova'ya dönüyor Nâzım. Bu gelişinde görüştünüz mü?

FP: Hayır görüşemedik. Zaten bu son evimizde oturuyorduk Ve o yıllarda asansörümüz de henüz yoktu. Nâzım'ın bu kadar kat çıkması mümkün değildi. Ve yine tahmin edebileceğin gibi Güzin ve Abidin tarafından Nâzım'ın etrafında sıkı ve yüksek bir duvar örülmüştü. Onu aşmak zordu, ve doğrusunu istersen Nâzım Hikmet için bile olsa onlarla ugraşmak istemedim. Bıkmıştım bu tür duvarlardan çünkü.

MŞG: O yıllardaki Abidin ve Nâzım'ı kıyaslayabilir misiniz?

FP: Tabii. Bana göre, Abidin tam bir "kapalı kutuydu". Öyle ne yaptığını, nereye gittiğini, nereden geldiğini anlatan biri değildi ve öyle biri hiç olmadı. Sen de biliyorsun ilişkilerini kompartımanlara ayırır ve birindekinin diğerlerindekilerle ilişkisinin olmaması için özel bir gayret gösterirdi. Bu konuda Güzin de ona fevkalade yardım ederdi. Biliyorsun işte. Evine gittiğinde başka biriyle karşılaşman mümkün değildi, asla mümkün değildi. Ben mesela bir tek Fransız arkadaşını bile tanımam...

MŞG: Biz ama Abidin'lerde karşılaştık. Ajandama not etmişim. 1984'te. Çok iyi anımsıyorum: Ancak beş dakika ve ayakta konuşabildik. Çok iyi anımsıyorum hatta siz bana "Bize de bekleriz" deyip telefon numaranızı ve

adresinizi vermiştiniz. Ama doğrusunu isterseniz tamamen haklısınız, Abidin genel olarak aynı gün iki ayrı kişiye randevu vermezdi. Haydi diyelim çok ivedi bir iş çıktı veya önüne geçilemez bir zorunluluk sonucu iki ayrı kişiye aynı gün, aynı öğleden sonra randevu verdi diyelim, ne yapar ne eder diğeri gelmeden birinciyi yolcu etmek isterdi. Bu konuda da elbette en önemli görev Güzin'e düşerdi. O zamana kadar bürosunda güya bir şeyler yapan Güzin birden çıkagelir, salondaki alçak koltuğa oturur ve gitmesi gereken "misafirin" gözlerinin içine gözlerini dikerdi. Anlatabiliyor muyum? Kaç kişiyi kaçırmıştır böyle Güzin? Ben biliyorum. Çünkü birçoğu bana dert yanmıştır. Kimi ise bir daha oraya adımını bile atmaya cesaret edememiştir. Bunlardan birkaçının Güzin'e "başçavuş" lakabını taktıklarını duymuşsunuzdur mutlaka. Güzin bu konuda herkese ders verecek kadar uzmandır. Bunlar ne birini ne öbürünü sevmemize engel olmadı ama böyle bir mesele de vardı ve birçok insanı küstürmesi yüzünden çok da iyi olmadı. Özellikle Abidin açısından. Ama o gün siz ayrılmakta biraz geçikince karşılaşmıştık. Çok da iyi olmuştu. Daha sonra da birkaç başka yerde karşılatık. Ve sizi tanımak olanağı buldum.

NH: İnsanların bu şekilde karşılaşıp tanışmalarını istemezlerdi..

FP: Evet evet işte bir "*filtration*" yapıyorlardı. Ve daha sı Abidin'in ajandasını Güzin tutuyordu. Abidin'e "Gülüm gel şurada buluşalım" dersin o kalkar "Dur Güğüş'e sorayım" derdi. Güzin'e sorunca da Güzin kompartıman teorisi ve uygulaması icabı gereken "*filtration*"u yapardı. Ama Abidin'i yine de çok severdim. Bence Abidin ressam, yazar, sanatçı, aydın ve tek sözcükle gerçek bir *"artiste complet"*ydi.

MŞG: Ben de aynı kanıdayım. Abidin aynı zamanda mücadele adamıydı. Sizin bu konudaki değerlendirmeniz nedir?

FP: Şimdi Nâzım'la Abidin'i kıyaslayınca, Nâzım daha saf, inanmış bir adam, Abidin daha entelektüel bir adam. Eminim ki Abidin de inanmış bir adamdı. Ama Nâzım'a göre biraz daha entelektüel bir tarafı vardı. Abidin hakkında bir sürü uyduruk şeyler de çıkardılar. Ben bunların hiçbirine zerre kadar inanmadım. Benim için her zaman çok kıymetli bir insan olarak kaldı.

KORSİKA'DA TATİL

Türkiye'deki siyasi gelişmeler elbette yurtdışındaki vatandaşlarımızı da yakından etkiliyor. Örneğin bir keresinde Türkiye'den Paris'e Başbakan Adnan Menderes'in gelmesi söz konusu olunca Fransız istihbaratı yine Fahri Petek'i ziyaret etti.

Fransız polisinin ve gizli istihbaratının "iyi gelenekleri"nden biri de şudur: Değişik ülkelerin değişik türdeki muhaliflerini o ülkenin yöneticileri Fransa'yı resmi ziyarete geldiklerinde başkentten uzaklaştırmak.

Bu durumdaki muhalifler, artık mevsimine göre, ya Savoie dağlarında, ya Pireneler'de ya da Korsika adasında, fakat bilhassa Paris'ten mümkün olduğunca uzak bir mesafede ve resmi ziyaretin öncesinden sonrasına kadar "zorunlu ikamete davet edilirler". Zorunlu ama bütün giderleri Fransa Cumhuriyeti devleti tarafından karşılanır.

Fahri Petek te istediği kadar İJTB ile TKP ile ilişkilerini koparmış olsun, istediği kadar aktif siyasetten ayrılmış olduğunu söylesin, sadece mesleğiyle uğraşsın, bütün zamanını ailesine ve arkadaşlarına ayırsın, polis ve istihbarat polis ve istihbarattır ve gözlerini kapasalar bile görevlerini yaparlar. Petek ismi polis ve istihbarat kayıtlarında "müfrit muhalif" olarak yazılı değil mi? Yazılı. O halde? Çaresi yok! Gereken yapılacak!

Sözü gelin Fahri Petek'e bırakalım:

"Bir gün Emniyet Genel Müdürlüğü 5'ème Bureau'dan (5. Şube'den) bir 'çağrı' mektubu aldım: Falan gün filan saatte '5. Şube'ye gelmelisiniz'.

Gittim. Beni bir sorumlu kabul etti. Bürosuna aldı, 'buyurun oturun' dedi. Oturdum. O da karşıma geçti. Sonra bir dizi soru ve cevap faslı başladı:

- Başbakanınız geliyor diye bir eylem yapacak mısınız? Ben bu soruya çok şaşırdım.

- Benim zaten o taraklarda bezim kalmadı, dedim. Ama adam bana,

- Eğer öyle bir niyetiniz varsa vazgeçin, sizi Korsika'da dinlenceye davet ediyoruz' dedi.

- Yahu ne dinlencesi kardeşim, benim çalışmalarım var, hiç bir yere gidemem, dedim.

- Ama parasını biz vereceğiz, bizim misafirimiz olacaksınız, diye ısrar ediyor. Baktım niyetleri kötü: Beni ille Korsika'ya tatil yapmaya göndermeyi kafalarına koymuşlar. Sanıyorlar ki siyasi liderimiz buraya gelince biz ona karşı bir şiddet eylemi yapacağız. Ama adamları Fakülte'de ve Labo'da sürdürmem gereken çalışmalarımın ve araştırmalarımın bulunduğu konusunda ikna edince tatile götürmekten vazgeçtiler. Bu arada bana,

- Peki, siyasi liderleriniz hakkında ne düşünüyorsunuz? diye bir soru daha sorunca, dayanamayıp şu yanıtı verdim:

- Türk halkı onların hakkından gelecektir. Onları yakında Türk halkı yargılayacaktır dedim. 27 Mayıs 1960'de darbe olduktan sonra 5. Şube'de beni sorgulayan adamın neler düşündüğünü çok merak ettim doğrusu. Bana hak vermiştir diye düşünüyorum. Bu arada, iyi anımsamıyorum ama bizim lider de buraya gelmekten mi vazgeçti? Sonuçta Korsika davetini kabul edemedim ve bu 'Güzellik Adası'na gidemedim."

Bu polisiye davetin ve "Korsika'da tatil davetinin" aynı günlerde Abidin Dino'ya da yapıldığını biliyorum.

27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra ise rejimde yeniden milliyetçilik heyecanı baş gösterdi. Paris'tekiler bunu geç fark ettiler ama olanların bir kısmı da onlara oldu. O günlerde Paris'te yaşayan, yaşamaya çabalayan, sanatlarını icra eden veya ekmek parasını kazanmak için bin bir değişik iş yapanlardan "askerlik borcunu ödememiş" olanlar önce "üç ay içinde askerliklerini yapmak için ülkeye dönmeye davet edildiler". Ama bu davetten birçoğunun haberi bile olmadı. Dolayısıyla yanıt bile veremediler. Örneğin benim bildiklerim arasında Remzi Raşa var.

Fahri Petek'in bu "davet"ten Ağustos 1964'te haberi oluyor... Yanıt ta veriyor ve hatta "1965 ortasında gelebileceğini" bile bildiriyor. Öte yandan Fahri Petek öğrencilik yıllarında 1940, 1941, 1942 ve 1943'te askeri kamplarda geçirdiği sürenin askerlik süresine denk geldiğine ve bu açıdan bakınca askerliğini yaptığına da inanıyor. Dolayısıyla herhangi bir "vatani borcu" olmadığından emin. Dahası bilimsel çalışmaları nedeniyle Fransa'dan ayrılması hele böylesine uzun süreli ayrılması asla mümkün değil. Buna rağmen yanıt veriyor. Fakat bu nedenler onun vatandaşlıktan çıkarılmasını engelleyemiyor. Çünkü amaç sadece askerlik yaptırmak değildir, devletin ne kadar güçlü olduğunu göstermek ve aynı zamanda göz korkutmaktır.

Fahri Petek Türkiye'nin Paris Başkonsolosluğu'ndan gönderilen 13 Ocak 1965 tarihli mektubu alınca durumu öğrenebiliyor:

Başkonsolos Barduk Olgaçay imzalı ve Petek'in ev adresine gönderilen mektupla Fahri Petek'e "Türkiye Bakanlar Kurulu'nun No: 6/3948 ve 21.11. 1964 tarihli kararı ile Türk vatandaşlığını yitirdiği" bildiriliyor.

Adı geçen Başkonsolos bu göreve 20 Kasım 1964'te başladı. Büyük olasılıkla bu bir rastlantı olmalı: Bakanlar Kurulu kararının alınmasından bir gün önce. Ve bu görevde 7 Kasım 1968'e kadar kaldı.

CONSULAT GENERAL DE
T u r q u i e

Paris, le 13 Janvier 1965

No: K.22 /9

Monsieur, [redacted]

J'ai le regret de vous faire savoir que par décision du Conseil des Ministres de Turquie en date du 21.11.1964 No: 6/3948 vous avez perdu la nationalité turque.

Recevez, Monsieur , mes salutations distinguées.

Le Consul Général

[illegible]

[illegible]duk Olgaçay

Monsieur Fahrettin PETEK

10 Bd Eugène Decros

Les Lilas (Seine)

Consulat General de Turquie Paris, le 13 Janvier 1965.
Vatandaşlıktan çıkarılma belgesi.

Vatandaşlıktan çıkarılmak böyle bir şeyle karşılaşan için elbette zor iştir. Fahri Petek kanımca Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından asla çıkarılmamış olmayı tercih ederdi. Evet, vatandaşlıktan çıkarılmak, vatandaşlıktan çıkarılan için öyle kolay kolay hazmedilebilir bir mesele değildir. Fahri Petek gibi duygusal, içindeki çocuğu öldürmemiş, içindeki kadına saygılı ve bilhassa içindeki maçoyu ayaklarının altında ezmiş biri için hele, böylesi bir karar bir acıdır, bir darbedir, başınızdan kaynar suların boşalmasıyla eş anlamlıdır. Yani öyle kolay kolay sineye çekilemez, bir anda bütün mazinizin, tozu ve dumanı içinde koşturduğunuz bütün sokak, bulvar, cadde ve meydan isimlerinin silinmek istenmesini nasıl kabul edebilirsiniz?

Petek'in bu üzüntüsünü Gökşin Sipahioğlu herhalde hissetti ve Fahri Petek ile o günlerde bir söyleşi yaptı. Bu söyleşi 14 Temmuz 1965 tarihli *Hürriyet*'te yayınlandı. Neriman Hanım *Yeni İstanbul*'da yayınlandığını söylüyor. Gazetedeki söyleşinin fokopisi var, Petek'in biri Labo'da çalışırken diğeri ağzında cığarasıyla fiyakalı iki fotoğrafıyla süslü söyleşinin yayın tarihi çok açık. Ama gazetenin ismi yok. O nedenle hangi gazete olduğu konusunda kesin bir şey diyemiyorum. Ama ikisinden biri olduğu da açık sanıyorum.

Fahri Petek Gökşin Sipahioğlu'nun söyleşiyi nasıl yaptığını anımsıyor:

"Gökşin geldi. Fotolarımı çekti, sohbet ettik, notlarını aldı ve gitti. Bu gazetede yayınlanan söyleşinin ilginç bir yan hikâyesi de var. O sırada yaz dinlencesini geçirmek için ve bizimle konuşmaları sonucu Türkiye'yi merak eden ve ziyaret etmek için İzmir'de bulunan dostum Profesör Courtois bakmış biri gazete okuyor ve benim fotoğraflarım. 'Aaaa bu Petek' demiş. Söyleşinin yayınlandığından bizim böyle haberimiz oldu. Gökşin sağlam çıktı. Söyleşimizi aynen yayınladı."

Söyleşinin başında Gökşin şöyle bir giriş yapıyor:

"Şimdiye kadar yapmış olduğu kırktan fazla neşriyat ile adından ve yaratıcı buluşlarından dünya üniversitelerinde okutulan kitaplarda sık sık bahsedilen Fahri Petek'in geçen yıl yeşil kahveden çıkardığı yeni bir protein de akıl hastalıklarının tedavisinde deneme olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Her geçen gün yeni bir buluşu Paris ilim çevrelerinde büyük bir ilgi ile karşılanan Petek'e 1964 Ağustos ayında, 'Askerliğini yapmak için üç ay içinde yurda dönmesi' konsolosluktan aldığı bir mektupla kendisine bildirilmiş. Fahri Petek derhal bir cevap yazarak: 'Paris Üniversitesiyle bir yıllık kontratı bulunduğunu, çok önemli bir araştırmaya başladıklarını, kontratı sona erince 1965 ortasında askerlik ödevini yerine getirmek için Türkiye'ye geleceği' hususunda teminat vermiştir.

Petek'in bu müracaatına tam yedi ay hiçbir cevap çıkmamış ve sonra

Paris Konsolоluğundan aldığı mektupta kendisine 'Türk vatandaşlığından çıkartıldığı' bildirilmiştir.

Büyük bir şok geçiren ve kararın düzeltilmesi için Danıştay'a dava açacağını söyleyen Fahri Petek: 'Bugüne kadar askerliği geciktirmemin sebebi birbiri arkasına başladığım araştırmalar ve buluşlarım olmuştur. Hiçbir zaman askerlikten kaçmayı aklıma getirmedim. Hatta bana bir araştırma Laboratuvarı verirlerse ömrümün geri kalan kısmını vatanımda geçirip doktora talebesi yetiştirmeye hazırım."

Daha sonra Gökşin o günlerde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına yeniden alınan Gülbenkyan hakkındaki fikrini soruyor Petek de bunu açıklıyor... Sonra çok önemli bir bilgi veriyor: Aynen aktarıyorum: "İşin acı tarafı, burada benim askerlik işimle uğraşıp güya vatanseverlik taslayan Türk konsolosu devletin 100 bin lirasını yediği için merkeze alındı, garip bir tecelli bu değil mi?"

Fotoğrafların altındaki yazıda ise şunu okumak mümkün: "Fransa Milli Araştırma Merkezi Biokimya Bölümü'nde kanser araştırmaları yapan Fahri Petek vatandaşlıktan çıkarılmasına çok üzüldüğünü söylüyor."

Evet, üzülmemek elde değil.

Sonrası mı? Onu da Petek anlatıyor:

"Vatandaşlıktan çıkarılınca bir de pasaportsuzluk sorunu doğdu. O zaman ne yapmalı? Çünkü uluslararası kongreler düzenleniyor, katılmam lazım. Fransa dışına çıkmak zorundayım. Eee çıkmak için de pasaport şart. O zaman Fransa Cumhuriyeti'nden bir pasaport istedim. Onlar da kalkıp bana 'Vatansız Pasaportu' verdiler."

Tam ve açık adıyla *Titre de Voyage pour Apatride*. Petek'in bana gösterdiği bu belgenin veriliş tarihi 30 Nisan 1968'dir ve 9 Mayıs 1970'e kadar geçerlidir. Daha sonra değişik tarihlerde uzatılıyor...

Petek bu konuda şunları ekliyor:

"O yıllarda kongrelere otomobille gidiyordum ve her sınır geçişinde bu pasaport yüzünden mutlaka bir mesele çıkıyordu.

Mesela Çekoslovakya'ya gittim. Gümrük'te pasaportumu aldılar, gittiler... Bir saat geçti ses seda yok... Sonra geldi herif: 'Pasaportunuzu Türkiye Cumhuriyeti başkonsolosluğuna soruyorlar' demez mi? Yahu kardeşim sen ne diyorsun, Türkiye komünist mi? Değil! Komünist olmadığına göre rejim ne olabilir? Sağcı olabilir. Zaten sağcı da. Yıl 1969. Benden vatandaşlığımı aldığına göre ben herhalde sağcı değilim. Polis tercüman bayanı dinledi, dinledi hafifçe güldü ve 'Gir!' emrini verdi. Ha şöyle yola gel be kardeşim! Gazladım.

Pasaport sıkıntım her zaman oldu. Bu sıkıntı epey sürdü. Böyle 'vatansız pasaportu' ile şuraya buraya gittim.

Sonra 'Bir başvur da Fransa Cumhuriyeti vatandaşı ol!' dedi arkadaşlar, tanıdıklar. Başvurdum. İnanmayacaksın ama De Gaulle imzalı bir kâğıt geldi: 'Fransa Cumhuriyeti vatandaşlığına kabul etmiyoruz' diye. Pes! Nasıl olur? Ne biçim demokrasi bu böyle?

FKP o yıllarda epey güçlü. FKP'ye gittim. Bir sorumluyla görüştüm. Adam bana ne dese beğenirsin: 'Biz maalesef bu konuda hiç bir şey yapamayız'. İyi mi?

Yaka silktim yani. Sonra biraz zaman geçti. İkinci bir başvuru yaptım. Bu defa vatandaşlığa kabul edildim. Ve o zaman o 'vatansız pasaportu' iade ettim. Yepyeni bir pasaport aldım: Fransa Cumhuriyeti vatandaşı pasaportumu böylece almış oldum. Artık sınır geçmek çocuk oyuncağı oldu. Türkiye sınırları hariç!"

O da 1989'a kadar. Ama yine de Aralık 1993'te Abidin Dino'nun cenazesini İstanbul'a getirdiklerinde polisin alıkoymak istediği tek kişi Fahri Petek oldu. Orada imdadına dağ gibi Yaşar Kemal yetişti: Höst lan dağılın bakiiim! Bunun dışında ülke ile 1989'da yeniden kurulan ilişki sürüyor.

Vatandaşlıktan çıkarılmasından hemen sonrası için Petek şunları da ekliyor:

"Bu hayırsız işin en hayırlı yanı Gökşin'le tanışmamız oldu. Gökşin'le arkadaşlık ettim. Sonra ailecek görüşmeye başladık. Bize geldiler. Biz onlara gittik. Gökşin'in Amerikalı çok şirin bir eşi var. Ne biçim Kazanova olduğu da çok iyi biliniyor. Yakışıklı oğlandır Gökşin."

O yıllarda Türkiye'den değişik nedenlerle gelen insanlarla da arkadaşlık yapmak mümkün. Fahri Petek'in not ettiği ve bir fotoğrafıyla ölümsüzleştirdiği bu misafirlerden biri İdil Biret'tir. İdil Biret 19 Aralık 1968'de Paris'te dünyanın en ünlü beş virtüözüyle konser vermeden önce de sık sık Paris'e konser için geldi. Tıklım tıklım Salle Pleyel'de dinleyenleri tam anlamıyla mest eden muhteşem konserler verdi... Bunlardan biri vesilesiyle Paris'e geldiğinde, 1961'de olmalı, Petek'ler onu ve eşini akşam yemeğine davet ettiler. Sonra Hakkı Anlı'nın atölyesinde İdil Biret'in çok şirin bir fotoğrafını da çekti. O fotoğraf bu kitapta yer alırsa ilk kez yayınlanmış olacak.

Artık Paris'e gelemeyecek olan ve ölümüyle herkesi üzen birini de anmamız lazım burada: Bu Şair Baba'dır. Paris ve Paris'teki yoldaşları onu asla unutmadılar. Ve onu anmak amacıyla 8 Aralık 1964'te Salle Pleyel'de *"Présence de Nâzım Hikmet"* isimli bir anma geçesi düzenlendi. Fahri Petek, eşi Neriman Hanım ve Gaye de elbette oradaydılar o gece. Neriman Hanım "Salon tıklım tıklımdı" diye anımsıyor.

Evet, 1964'ün 8 Aralık günü. Paris'in soğuk ve yağmurlu bir akşamındayız. O güzel insanlar o akşam, o saatte, Salle Pleyel'de Nâzım Hikmet'i anmak için bir araya geldiler. Salon tıklım tıklımdı, Neriman Hanım'ın dediği gibi: Bütün ülkelerden, bütün Nâzım hayranları oradaydılar.

O gece sahnede konuşmacı olarak dört kişi vardı: Abidin Dino, CNE

(Comité National des Ecrivains. Yazarlar Ulusal Komitesi) başkanı Jacques Manoul, Charles Dobzynski ve Aragon.

Piyanoda kompozitör ve müzisyen Philippe Gérard var. Bu sanatcının ismi ünlü aktör Gérard Philipe ile karıştırılıyor sık sık. Oysa ünlü aktörün soyadında sadece tek P bulunuyor. Hınzırlık olsun diye yapmıştır bunu. Hayır şaka yapıyorum: Gerçek ismi Gérard Philip olduğundan ve sondaki p'nin de okunmasını arzuladığı için. Abidin'in Fransızcada ismini çocukluğundan beri Abidine yazması gibi.

O gece Nâzım Hikmet'in şiirlerini Alain Cuny, Monique Morelli, Hélène Martin, Sylvia Montfort ve Michel Piccoli gibi Fransa'nın o günlerdeki en ünlü ve sola kararlı bir biçimde angaje olmuş sinema ve tiyatro oyuncuları seslendirdiler.

Elbette Anadolu bütün renkleri ve şirinlikleriyle ve tüm dertleriyle kalkıp Paris'e kadar geliverdiler. Nâzım bu: Ülkesinden ve ülkesinin insanlarından bahsetmeyecek te ne yapacak? Şairdir şair olmasına ama aynı zamanda tam anlamıyla öykücüdür de. Her şiirinde bir, bazen birkaç hikâye bulunur çünkü.

O gece Sartre'ın ve SSCB Yazarlar Birliği başkanı Konstantin Simonov'un mesajları okundu.

Sartre "tanıdığı Nâzım'ı" anlattı. Simonov ise yıllarca dostluğunu ve yaratıcılığını yakından görmek olanağı bulduğu yoldaşını.

Sonra Aragon ve diğerleri sıkı birer konuşma yaptılar.

Bunların tümü veya tümüne yakını 10 Aralık1964 tarihli Les Lettres Françaises'de yayınlandı. Aragon'un genel yayın yönetmenliğini üstlendiği haftalık dergi bir önceki sayısında Nâzım Hikmet'i anma gecesi öncesi şairimizi tanıtıcı bilgiler ve şiirler yayınlamıştı.

Abidin Dino, o gece, bildiği, arkadaşlık ve yoldaşlık ettiği Nâzım Hikmet'i anlattı. Abidin'in Nâzım Üstüne isimli kitabında sanatcımızın usta şairimize ilişkin anılarını ve yorumlarını bulmak mümkün. (İlk kez 2002'de yayınlanan kitabın daha sonra birkaç baskısı yapıldı.)

O gece tıklım tıklım salonda bizden de birçok insan vardı: Hemen aklıma gelen birkaç ismi daha sıralamak mümkün: Güzin Dino en başta elbette. Sonra Kemal ve Jacqueline Baştuji de. Tacettin ve eşi Jacqueline Karan da. Ve daha pek çok eski ama hâlâ işleyen tüfek daha.

Herkesin o gece yaşadıklarına ve hemen sonrasındakilere ilişkin anıları da bulunuyor. Bunlardan o geceye ilişkin kısa ve sevimli anılarını yazanlar da oldu. İşte Zeynep Oral onlardan biridir: *O Güzel İnsanlar* (Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2007) isimli ve tanıdığı ünlü yazar, şair ve sanatçılara iliş-

kin anı ve yorumlarını aktardığı kitabında o geceye götürüyor bizi ve şunları yazıyor:

"(Yıl 1964'tü. Paris'in dev bir salonunda, Salle Pleyel'de Nâzım Hikmet'i anma gecesi vardı. O gecenin sonunda kendimi Abidin Dino ve Louis Aragon'la aynı masada bulduğumda bulutlar üzerinde uçabilirdim. Kendimi dünyanın en aptal öğrencisi gibi hissettiğim bir anda Abidin Bey benimle dünyanın en akıllı, en yetenekli, en güzel insanıymışım gibi konuşuyordu. Nasıl unutabilirim!)" (Anılarını parantez içinde sunan bizzat yazardır. Kitapta sayfa 16'da.) Doğal olarak yazarın o geceye ilişkin anılarını biraz daha ayrıntılı anlatmasını, örneğin anma gecesi sonrasında lokantaya veya "café"ye gittiklerinde yanında Aragon ve Abidin'den başka kimlerin olduğunu ve neler konuşulduğunu, konuşulanlardan anımsadıklarını aktarmasını çok isterdim. Kim bilir belki bir gün.

Bu tür geceler aynı zamanda uzun zamandır birbirini göremeyen eski dostların buluşmalarına yol açması bakımından da önemli. Yeniden ilişkilerin kurulmasına da.. Adreslerin alınıp verilmesine de.. Kopan bağların onarılmasına da...

Fahri Petek o gece elbette Abidin ve Güzin'le bir araya geldi. Ve belki Kemal Baştuji ile de yeniden ilişkisini kurdu. Belki...

Petek'in o yıllardaki öncelikli dostları, yakınları daha çok Eczacılık Fakültesi'ndeki meslektaşları, asistanları ve öğrencileridir. Petek "le premier turc à intègrer le CNRS" unvanını da taşıyor. Yani "Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi'ne giren ilk Türk".

Ve belli bir zaman sonrasında artık Fransa'dan ayrılamayacağı sonucuna ulaştı ve buraya bir daha ayrılmayacak gibi yerleşmek gerektiğine karar verdi. Aynen şunları söyledi bana:

"Türkiye'ye dönemeyince artık Paris'e yerleşiyorum. Ama ben yine de bir gün mutlaka dönerim diyorum. Dönmek istiyorum.

Fakat Mösyö Courtois dayanamadı ve bir gün bana şunu dedi:

'Artık bırak, bu dönme hayalini seni CNRS'e sokalım.'

O zaman ben de peki dedim. Courtois her yıl gerçekleştirdiğimiz çalışmaları ve bunların sonuçlarını aksatmadan, sektirmeden kitaplarına alıyordu zaten. Bu vesileyle bir ölçüde tanınıyordum. Benden çok şey aldı kitaplarına. Ve böylece beni Courtois kurtardı diyebilirim. Ben de ona çalışmalarım, araştırmalarım ve buluşlarımla epey yardımcı oldum."

Petek böylece biokimyanın bütün dünyada önemli adımlar attığı bir süreçte "polisakarit enzimoloji" dalında araştırma ve çalışmalarını sürdürüyor, derinleştiriyor.

1979'da CNRS bünyesinde bu dalda kurulan Laboratuvar'ın yönetimini üstleniyor ve birçok bilim kadın ve adamının yetişmesine son derece önemli katkılar yapıyor.

1979'da bu Labo'nun açılışı vesilesiyle Châtenay-Malabry'de yapılan açılış kokteylinde Petek'i arkadaşları ve öğrencileri yalnız bırakmıyorlar.

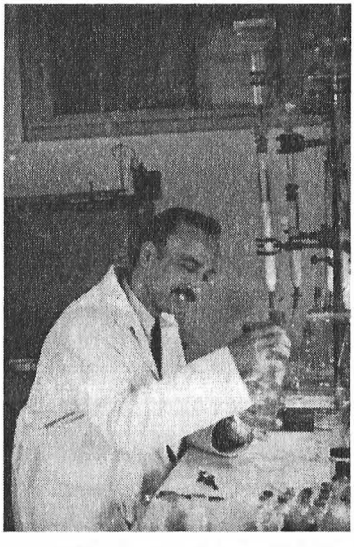
O gün çekilen neşeli fotoğraflardan birinde ellerinde içki bardaklarıyla birkaç öğrenci ve her zamanki gülümseyen haliyle Hakkı Anlı'yı görebiliyoruz. Petek bu fotoğrafa bakarak birkaç öğrencisini bize takdim ediyor:

"İşte Vietnamlı öğrencim Todong, işte İranlı Zanuzi, bu Japon Aruyoşi, bu İspanyol Villaroya olmalı."

Ve diğerleri... Labo'da sanki şenlik var. Herkes mutlu...

Petek bu Labo'da 1986'da emekli olana kadar ve hatta daha sonra da çalıştı.

Birçok öğrencisinin doktora çalışmalarını, doktora tezlerini yönetti. Onlara yol gösterdi. Bilim kadını ve adamı olmanın inceliklerini aktardı.



Fahri Petek laboratuvarında

Bugün bu Labo Fransa'nın en ünlülerinden ve en önemlilerinden biri olarak biliniyor. Paris XI. Üniversite'nin Eczacılık Fakültesi de aynı mekanda bulunuyor. Büyük bir üniversite kampüsü oluştu orada zaman içinde... Ve bunda Fahri Petek'in de katkısı oldu mutlaka.

O günlerde Petek'in "teknisyeni" ve en yakın çalışma arkadaşlarından biri olan Mlle. Eberhart'ı ve diğer yardımcılarını da anmak lazım. Onunla Labo'da ve Strasbourg'a Tıp Fakültesi'nde Profesör Mandel ile araştırma ve çalışmalar için altı aylığına gittiklerinde çekilmiş fotoğrafları var. Sürekli tebessüm eden genç bir kadın.

JANİNE VE "UMUT"

Petek'in öğrencileri ve yardımcılarıyla dostluğu, arkadaşlığı hep sürdü. Bunlardan biri ve aynı zamanda Petek'ler sayesinde gerçek bir Türkiye hayranı hatta Türkiye aşıkı olan Janine'i yazmak gerekiyor.

Kimya dalında çalışmalar yapan Janine, Petek'in öğrencisi oldu. Ve tezini onunla yaptı. Sonra CNRS'e girdi. Petek'e Gaye'nin deyişiyle "platonik bir biçimde aşık" olan Janine "çok iyi bir kızdır. Hep bekâr kaldı. Yılmaz Güney ile de tanıştı." Gaye ve Petek'lerle.

Aslına bakarsanız daha Yılmaz Güney Fransa'ya ulaşmadan Janine onu tanıyordu.

Fahri Petek, Janine'in bu konuda gerçekleştirdiği ve kimsenin bilmediği bir olayı bir anısını aktarıyor:

"Janine Umut filmini 1972'de 'Yılmaz Güney Toplu Gösterisi' için Belçika'dan alıp Paris'e getiren kadındır. O zaman yaklaşık otuz yaşında olan bu genç kadın gözünü kırpmadan yaptı bu işi.

Brüksel'de bir cafe'de tanımadığı iki adamla buluştu. Filmi ona verdiler, o da çantasına koyup getirdi.

Film o günlerde Paris'te Gît-Le-Cœur Sineması'ndaki toplu gösteride Parisli seyircilerine ilk kez gösterildi."

Sonrasını Gaye anlatıyor:

"Janine daha sonra erken emekliliğini aldı, çünkü annesine bakması lazımdı. Ve hâlâ babama sık sık telefon eder. Arada bir gelir. Zaman zaman uğrar. Neredeyse aileden biri gibidir."

Gaye'nin anlattıklarına ben de tanığım. Petek'lerle söyleşi yaptığım uzun öğleden sonralarında ve kimi zaman akşam saatlerinde Janine'den telefonlar geldi. Janine şu anda Normandiya'da oturuyor. Bu Normandiya sevgisi Petek'den mi Janine'e geçti yoksa Janine'den mi Petek'e geçti? Bunu araştırmak lazım.

Ama bana kalırsa bu "hastalık" Petek'ten Janine'e geçmiştir: Çünkü Fahri Petek oldum olası Normandiya hayranıdır. Aşığıdır. Yazlık evini orada alması ve orada balığa çıkması da bu hayranlık, sevgi ve aşkla yakından ilgilidir elbette.

Ortaokulu Luxembourg Bahçesi'ne ve babasının o yıllarda çalıştığı Labo ve Eczacılık Fakültesi'ne çok yakın Lycée Montaigne'de bitiren Gaye, liseyi Pantin Lisesi'nde bitirdi. 1967-1968 ders yılında.

Lise yıllarında Ciné-Club'e üye olan Gaye böylece çocukluğunda baba ve annesiyle gittiği sinema seanslarının getirdiği sinema aşkını sürdürdü. Bu daha sonraki yıllarda da devam edecek...

İşin ilginç tarafı elbette aşağı yukarı aynı tarihlerde Pantin'den ve Les Lilas'dan kilometrelerce uzakta, şu çok ünlü İstanbul nam kentte birkaç gencin de bir araya gelerek Sinematek'i kurmalarıdır.

Bunlardan birinin ismini, Jak Şalom ismini aklımızda tutalım. Petek ailesine damat olacak çünkü. Pek yakında. Jak Şalom küçükken yanlışlıkla filmlerin yıkandığı bir kova suyla yıkanmış bebektir çünkü. Görecek göreceksiniz. Sinemanın delisi değil, zırdelisidir.

Gaye o yıllarda çok sevimli bir öğrencidir. Birçok kız arkadaşı vardır ve onları anne ve babasıyla tanıştırır. Onlardan çay tiryakileri olanlar bile oldu. Çay ve sigara. Fahri Petek'in Gaye çocukken onun için bana "Gaye işte bu sigara dumanları içinde büyüdü" dediğini biliyor mu?

Gaye o günlerde Abidin, Güzin, Mübin, Hakkı Anlı gibi sanatçı, yazarlardan oluşan bir çevrede büyüdü aynı zamanda, diğerlerini saymazsak...

Gaye 1966 yazından itibaren ülke ile yeniden titreşime giriyor. Bakın nasıl oluyor:

Neriman Hanım ülkeye dönmekten veya Gaye'nin dönmesinden çok korkuyordu. Çünkü tekrar rehin alınmaları ve Fahri Petek'in ülkeye çekilip hapsedilmesi tehlikesi vardı onun açısından bakınca. Böyle bir korku anlaşılabilir. Çünkü 1952'den 1955'e kadar Gaye'nin başına gelenleri biliyoruz.

Ancak Gaye ille Türkiye'ye dönmek ve onbir yıl sora ülkenin neye benzediğini yakından görmek isteyince anne ve babası arzusuna karşı koymuyorlar. Ve yolculuk başlıyor. Gaye anlatacak:

"1966'da Türkiye'ye döndüm. 1955'ten beri ilk kez. Yaz tatili için. Babam beni otomobille Venedik'e kadar götürüyordu. Oradan 'Ege', 'Truva' gibi vapurlardan biriyle İzmir'e ulaşıyordum. Bir süre İzmir'de kalıyordum.

Sonra ver elini İstanbul.

Orada Muzaffer Özkolçak'larda kalıyordum. 'Uzun' Muzaffer'lerde yani. 'Uzun' Muzaffer'ler o zamanlar Göztepe taraflarında oturuyorlardı.

Daha sonra Ortaköy'e taşındılar.

Son yıllarda Bozcaada'da bir yer vardı orayı çok seviyordu oraya yerleştiler, ama ben orayı maalesef göremedim. Çünkü oraya yerleşince yaz kış sürekli orada kalıyordu ve ben gittiğimde görüşemiyorduk bir türlü.

Bir ara buraya da geldiler.

Muzaffer Özkolçak çok acı çekmiş bir insandı. Hayallerini gerçekleştirememiş bir insandı. Ve bu nedenlerle çok üzgündü. İstanbul Tıp Fakültesi'nde okurken 'komünistlik'ten birkaç kez gözaltına alınmış, işkencelere tabi tutulmuş, eziyet edilmiş ve bu nedenle mezun olamamıştı.

Galata Kulesi'nin tepesine orak çekiçli bayrak asmaya kalkışmış heyecanlı bir gençlik yaşamıştı.

Müthiş sevimli ve cana yakın bir insandı. Bana kimi kez anlatırdı geçmişini.

1966'da tek başıma gidince Muzaffer Özkolçak'larda kaldım. Çok sakin çok hoş bir adamdı. Çok ta uzun bacaklıydı. 'Uzun' lakabı zaten oradan geliyor. Bazen çıkar birlikte yürürdük, Ortaköy'ün arka mahallelerinde, Boğaziçi kıyısında filan.

Beni Türkiye ile 'barıştırmak' için çok uğraştı. Daha önce oturduğumuz mahalleye götürdü. O zaman oturduğumuz evi bile buldu. Babaannemin mezarını birlikte aradık, birlikte bulduk ve birlikte ziyaret ettik.

Muzaffer Özkolçak o sırada muhasebecilik yapıyordu. Sinematek'te de muhasebe işlerini o üstlenmişti. Hatta ben Jak Şalom'la tanışınca Jak beni alıp ona götürmüştü 'Bak babanın yakın arkadaşı Muzaffer Özkolçak burada bizimle çalışıyor' diyerek.

Babam Türkiye'yi ilk terk edişinden tam kırk yıl sonra, 1989'da, ülkeye döndüğünde Muzaffer tabii korkunç bir heyecan yaşamış. Bunun video filmi var babamda.

O filmde çok şeyler var tabii. Vapurdalar örneğin babamla Muzaffer, böyle birbirini çok seven iki çocuk gibi birbirlerinin ellerini tutmuşlar ve hiç bırakmıyorlar. Müthiş etkileyici.

2004 sonunda Muzaffer Özkolçak aramızdan ayrılınca babam perişan oldu. Muzaffer Özkolçak İstanbul Kadıköy'de kendisine ayrılan zamanı doldurdu ve aramızdan sessizce ayrıldı. Dünya tatlısı bir insandı."

1966'dan itibaren Gaye tatil için düzenli olarak Türkiye'ye gitti. İşte böylece ülkesiyle barıştı diyebilir miyiz? Bilinmez.

Gaye, Mayıs 1968'de Sorbonne'da öğrenciyken kapıyı çalmadan pat diye bütün evlerin salonlarına giriveren ve Nanterre denilen gecekondularla çevrili yeni kurulmuş kendi halindeki bir fakülten sıçrayan bir alev gibi baş-

layıveren Mayıs 68 öğrenci ve emekçi eylemlerinin içinde buldu kendini...

Gaye büyük bir coşku ve heyecanla katıldı gösteri ve yürüyüşlere, toplantılara, eylemlere...

Fahri Petek ise Eczacılık Fakültesi ve Labo Sorbonne'a ve olayların merkezine göreceli olarak hem yakın hem de uzak olması sonucu ve bilhassa olayların öncelikle toplum bilimleri etkilemesi ve fen bilimleri fakültelerinin olayların kenarında kalması nedeniyle Mayıs 68'i biraz uzaktan seyretti. Ama öğrencilerinden eylemlere katılanlara sevecenlikle baktı. Fakat Eczacılık Fakültesini işgal etmiş öğrencilerden bir grup bir gün Labo'nun kapılarını açıp orası serin diye oraya yerleşince ve hatta orada sigara bile içince Fahri Petek öğrencilerini kibarca uyardı. Onlar da hocalarının uyarısını çok iyi anladılar ve Labo'yu hemen terk ettiler. Labo havaya uç(urul)madan önce. Çünkü onca yanıcı ve patlayıcı arasında sigara içmek tehlikeyle dalga geçmenin Fransızcasıydı...

PRAG'DA TEMMUZ-AĞUSTOS

1968'de Fahri Petek, "Mayıs 68'ini Prag'da yaşadı" desem herhalde daha doğru olacak. Çekoslovakya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde o yılın ilk haftalarında başlayan "Güler yüzlü sosyalizm" deneyimi 19- 20 Ağustos 1968 gecesi SSCB tanklarının ülkeye girmesi üzerine sona er(diril)di. SSCB'nin askeri müdahalesi çatışmaya dönüştü ve çarşamba 20 Ağustos 1968 ve sonrasındaki günlerde ciddi olaylar yaşandı. O günlerde gizlice yayınlanan gazeteler ve Prag'da bulunan değişik ülkelerin değişik nitelikteki gazetecileri olayları epey geniş biçimlerde yansıttılar. 31 Ağustos 1968 tarihli *Paris Match* olayları *"Agression russe"* ("Rus saldırısı") başlığıyla kapaktan ve birçok fotoğrafla sayfalarca verdi örneğin.

O günlerde Prag'da çok sayıda turist bulunuyordu: Doğu Almanya'dan gelenler, İtalyanlar, Avusturyalılar, Fransızlar... O günlerin en önemli özelliği "fakültelerin kapalı otellerin dopdolu" olmasıdır... Herkes bir şeyler olacağını tahmin ederek günlerdir Prag'da sipere yatmış durumdaydı anlaşılan.

O sabah saat 6.30'dan itibaren televizyon özel program yapıyor olayları aktarmak için...

Fahri Petek, meslektaşı Mösyö Courtois ile "Biokimyacılar Kongresi" için Prag'da bulunuyor. Fahri Petek Çekoslovakya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde nelere tanık olduğunu anlatıyor:

"Çekoslovakya'ya dört defa gittim. Hep otomobille. Prag çok güzel bir kenttir. Hayran oldum. 1968 Ağustosunda Prag'daydım. Tankların önündeydim. Aslında biz oraya Temmuz ayındaki bir kongre için gitmiştik. Prag'ı çok sevdim ve kongre bitiminde Profesör Courtois'ya ben biraz daha kalmak istiyorum dedim. O da 'kal' deyince kaldım. Biraz Prag'da kaldım. Sonra ülkeyi dolaştım. Karlova'ya gittim otomobille. Tek başımaydım. Bir otele yerleştim. Bir oda verdiler bana. Karlova'da herkes rahat. Sakin her taraf. İki gün sonra bir patırdı bir gürültü, kalktım ne oluyor dedim. Otel yöneti-

cisi, sahibi, çok iyi Fransızca konuşuyordu: Tanklar girdiler, dedi. Tanklar kuzeyden girdiler. Bunu duyar duymaz ve tanklara yakalanmadan ülkeden çıkabilmek için hemen otomobile atladım. Ver elini Prag. Hızla yol aldım ve vardım başkente. Bir otele yerleştim. İki saat sonra tanklar Prag'a girdiler. Onlar da epey hızlı sürmüşler anlaşılan. O zaman Prag'da iki üç gün daha kaldım. Olayların nasıl seyredeceğini merak ediyorum. Olan-bitenleri birinci mevkiden izleme olanağı buldum böylece. Tankların önüne dikilen gençleri gördüm. Ruslar çok güç durumdaydılar. Çünkü halk, hele gençler ve öğrenciler Ruslara çok kötü davranıyordular. Rusları çünkü 'işgalci' gibi görüyordular... Sonra iki üç gün geçti ve Prag'dan ayrıldım..."

Bratislava'da Slovakların tankları kaldırım taşlarıyla karşıladıklarını biliyoruz. Orada ve Prag'da ciddi çatışmalar olduğunu da...

Petek daha sonra Çekoslovakya'ya döndüğünde halktaki Rus düşmanlığının aldığı boyutları daha yakından görmek olanağı da buluyor: "1970'de miydi? Bratislava'ya davet ettiler. Almanya üzerinden Avusturya'ya gittim. Yanımda iki öğrencim var. Oradan kuzeye yönelip Bratislava'ya vardık. Orada tanıdığım çok sayıda profesör var. 'Şekerli maddelerin hücrelerdeki rolü üzerine' konulu bir kongreye katıldım.

İki öğrencim kongre bitince döndüler.

Ben Prag'ı bir kez daha ziyaret etmek istedim. Bratislava'dan Prag'a gitmek için yola çıktım. Birdenbire karanlık bastı. Yolumu yönümü kaybettim... Birden bire bir de ne görelim: Karşımda silahlı tipler. Asker yahu bunlar tamam ama kim?

- Ne işin var buralarda? Nereye böyle? diye sormasınlar mı? Ormanda askerler. Fransızca bilirler mi? Bilmezler tabii. Ama ben o zaman çat pat Çekçe'mi konuşturdum: Fransızko, Fransızko dedim. Yanlış bir yola girdiğim belli. Ormanda anlaşılan SSCB askerlerinin kışlası var. Askerler de durumu anladılar, gideceğim yolu birazcık tarif edip, beni bıraktılar. Oradan çıktım. Yağmur çiselemeye başladı. Sağ kolda biraz daha gidince uzakta ince bir ışık göründü nihayet. Işığa doğru otomobili sürdüm. Işığa vardım sonunda. Baktım bir kahve. İçeride iki masa. Birinde beş, öbüründe üç veya dört kişi oturmuş. Saatte 23 filan. Kahveciye Fransızca 'Yiyecek bir şeyiniz, sosis filan gibi bir şeyiniz var mı?' diye sordum, çünkü açlıktan ölmek üzereyim. Adam anlamadı. Ama Fransızca konuştuğumu çaktı. İçeri gitti, bir kızla, kendi kızıymış, bunu daha sonra öğrendim, geri döndü. Kızı Fransızca öğreniyormuş çat pat ama iyi derecede konuşuyor Fransızcayı. Derdimi ona anlattım.

-Tabii tabii dedi kız, mutfağa girdiler. Bir şeyler hazırladılar. Beni ufak

bir masaya yerleştirdiler. Oturdum. Bir de bir bira getirdiler. Nefis. Kıza, buralarda bir otel var mı? diye sordum.

- Elli kilometre ötede bir otel var, dedi. Bu da mükemmel. Karnımı doyurup biramı içerken, birazdan yola koyulurum yeniden ve saat bir veya iki gibi otele varırım diye düşünürken, kız tekrar geldi ve bana,

-Yan masadakiler sizi içki içmeye davet ediyorlar, dedi. Pilavdan dönenin kaşığı kırılsın dercesine, peki, dedim. O zaman hemen iki masayı birleştirdiler dokuz kişi oldular benimle de on kişi olduk. İyi mi? Ben yemeğimi yiyorum. O sırada biri Fransızca bilen oğlunu çağırdı. Bir başkası da Fransızca bilen kızını çağırdı. Biz olduk on iki kişi. Düşünün üç çevirmenim var, kahvecinin kızını da hesaba katarsak. Az buz değil hani. Muhabbet koyulaştı. Adamlar artık beni bırakmak ta istemiyorlar.

- Hiç olmaz. Bu gece bizde kalacaksınız, demesinler mi? Ve beni o gece o vakitte bırakmadılar. Harika bir gece geçirdim: O adamlarla, o gençlerle o sohbet, o güzelim içkiler, o dostluk, o yarenlik unutulur gibi değil. Son derece kibar insanlar. Çekler Şehmus gerçekten çok kibar insanlar. Çok sevdim Çekleri çok. Çok sevdim o insanları. Ne desem yetmez bugün."

"BU GÖZLER FAHRİ'NİN GÖZLERİ"

Fahri Petek 1971'de kongre mevsimi gelince, yani yazın, bu defa Bulgaristan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ndedir. Evet, çünkü "7th Febs Meeting" o yıl Varna'da düzenlenmiş. Nitekim Gaye'de o günlerde orada çekilmiş bir fotoğraf var: Bu fotoğrafta Fahri Petek'i, bir bayan ve bir bay ile ayaküstü ama son derece ciddi olduğu her halinden belli bir sohbette yakalayabiliyoruz. Tamam, canım bu "Kimyacılar Kongresi"...

Petek o kongreye CNRS'ten bir asistanıyla gidiyor. Kongre bitiminde asistan Paris'e dönüyor.

Fahri Petek ise her zamanki gibi "dünya turunu" sürdürecek. Her seferinde yaptığı gibi, bu kez de otomobille oraya kadar gittikten sonra Bilal Şen'i bulacak ve ondan Gün Benderli-Togay'ın Budapeşte'deki adresini alacak ve Varna ile Budapeşte nedir ki "Bir sigara içimlik yol" deyip direksiyona geçecektir. Dur durak bilmeden bir çırpıda gidecektir: Yolda otomobilin egzoz borusu kırılınca onu bile umursamayacak ve bir iple bağlayıp, pat pat pata pat gürültüleri arasında yoluna ara vermeden devam edecektir. Ve bir gece ansızın Gün'ün kapısını çalacaktır.

Gün Hanım bunu kitabında çok hoş anlatıyor: Gelin bu satırları okuyalım şimdi:

"Bir akşamdı, çok iyi hatırlıyorum. Budapeşte'deki evde, bizimle aynı katta oturan bir arkadaşımın, Klari'in yanına geçmiştim biraz gevezelik etmek için, Yılmaz (Eski yoldaşı yeni hayat arkadaşı. MŞG) evde kalmıştı, televizyon seyrediyordu. Saat kaçtı bilmiyorum. Birden kapı çalındı. Klari açtı baktı, Yılmaz: 'Ne oldu' demeye kalmadı. 'Gel Gün, biri bekliyor seni aşağıda' dedi. İndik. Baktım tam asansörün önünde, spor ceketli bir erkek duruyor. Kırlaşmış sakalı bayağı uzun, tepesi çıplak başının kenarlarından aşağıya doğru sarkan kırlaşmış, uzunca, seyrek saçları var. Böyle uzun saçlı sakallı kimseyi hiç tanımadım ben. Ama gözler, gözleri... Öfkesini, neşesini,

alaycılığını, ciddiliğini, nefretini, sevgisini, üzüntüsünü ve sevincini hiç saklayamadan gösteren kahverengi gözleriyle bakıyor bana. Bu gözleri tanımamak kabil mi? Bu gözler Fahri'nin gözleri...

Yılmaz, televizyon seyrederken, aşağıdan kapının zili çalınmış. Yılmaz dışarı çıkıp bakınca kapıcı aşağıdan, 'Gelin, biri sizi arıyor' diye seslenmiş. Yılmaz inmiş bakmış, tanımadığı biri, 'Ben Fahri Petek' deyince, Yılmaz'ın ilk lâfı, 'Eczacı Fahri mi?' demek olmuş. Çünkü benden çok dinlemişti Fahri'yi ve eczacı olduğunu. Petek, diye hiç bahsetmemiştim. Ve eklemiş hemen, 'Sizi o kadar çok dinledim ki Gün'den'.

Evet, gerçekten çok dinlemişti. Fahri'yi görünce ne kadar sevineceğimi de biliyordu. Onun için gözleri gülüyordu bana yukarıya haber vermeye geldiğinde.(...) O akşam gece yarılarına kadar konuştuk. Fransa'da çektiği sıkıntıları, yokluk yetmiyormuş gibi manen de ne kadar büyük baskılarla karşılaştığını, kızına yıllar sonra nasıl kavuşabildiğini ayrıntılarıyla o zaman öğrendim.

Fahri, Budapeşte'de ancak birkaç gün kaldı." (A.g.k. s. 154-155.)

Fahri Petek de anlattı bana bu yolculuğu ve Gün ile Yılmaz'la geçirdiği geceyi ve "Ancak bir gün kalabildim Budapeşte'de" dedi.

KOMÜNİSTLER MOSKOVA'DA

Uluslararası kongreler sayesinde Fahri Petek 1972'de kendisini bu defa Moskova'da buluyor. Ve orada ilk yaptığı işlerden biri, yine 1950'lerin hemen öncesinde ve başında Paris'te birlikte mücadelelere atıldığı yoldaşı ve çok yakın dostu Vartan İhmalyan'ı aramak oluyor. Geçmişin izinde yol alıyoruz bir kez daha.

Bunu Petek epey üzüntülü bir biçimde anlatıyor. Gelin dinleyelim:

"Vartan İhmalyan'ı bulmak istiyorum. Kaldığımız yerde soruyorum:

-Telefon rehberini verir misiniz? Bana garip garip baktı adam ve sonra,

-Yok, dedi, telefon rehberi yok.

- Nasıl olur yahu koskoca Moskova gibi bir başkentte telefon rehberiniz yok mu?

-Yok!

- Şimdi bir dostumu, bir yoldaşımı arıyorum, ne yapacağım?

- Arayamazsın! Önce sormaya mecbursun, karakola başvurup onu aramak istiyorum demek zorundasın.

- Eyvah! Vay canına dedim. Stalin öleli yıllar ne yılları on yıllar olmuş ama Stalincilik en fena haliyle sürüyor. Neyse bir profesörün aracılığıyla Vartan'ın telefon numarasını nihayet edinebildim. Çok memnun oldum. Nihayet dostumla konuşacak, hasret giderebileceğim diye seviniyorum. Vartan beni öteden beri çok sever. Ben de onu. Hemen telefon ettim. Vartan'ı buldum ama sevincim kursağımda kaldı: Çünkü o bana

- Aman, dedi, kapa telefon dedi, acele bir biçimde. Telefonu zaten o hiç beklemeden pat diye kapadı.

Yahu ne oluyor diye sordum. O zaman anlattılar:

Dediler ki telefon evinde veya odasında değildir. Evde oturuyorsa oturduğu evin bulunduğu binanın bir koridorunda bir telefon vardır, beş veya altı aile için. Ve genel olarak herkes herkesi dinlediğinden hiç kimse rahat

rahat konuşamaz. Eğer biri telefonda bir yabancı dilde, diyelim Fransızca veya Türkçe konuşacak olursa başı hemen belâya girer. Çünkü tak diye 'casus' damgası yer. O nedenle Vartan rahat konuşamadı. Rahatı bırakalım hiç konuşamadı. Doğru dürüst iki laf bile edemedik. Vartan'la.

- Moskova Oteli'ndeyim gel görüşelim dedim ama o açık bir biçimde Türkçe iki laf bile edemedi, böyle bögürtülü mögürtülü bir sesler çıkardı ve ben hemen kapat dediği sonucunu çıkardım, zaten o benden önce davranıp telefonu kapatıverdi. Ve elbet Vartan gel(e)medi, görüşemedik. Oysa ben Moskova'ya gitmeden önce Vartan'dan bir mektup almıştım ve ben de böylece cesaretlenmiştim, gidince onu da görebileceğim demiştim. Ama mektubu elden göndermiş olmasını belki yeterince dikkate almamış olmam da bunda rol oynadı. Mektubunu Moskova'dan İstanbul'a gitmeden önce Paris'e uğrayan iyi fotoğrafçımız Ara Güler getirmişti. Ara, bir gün Paris'ten telefon etti bana,

- Sana çok güzel bir mektup getirdim, dedi. Ve gerçekten Vartan'dan çok güzel, tam anlamıyla nefis bir mektup getirdi. Bir sayfada bütün hayatını aşağı yukarı anlatıyordu Vartan. Örneğin 'Ben senin gözünden benim yalan söylediğimi anladığını ama bunu bana çaktırmadığını anlıyordum' diye yazmıştı. Çok güzel bir mektuptu."

Vartan İhmalyan, kitabında 1956'da Paris'i terk edip Budapeşte'ye gideceğini Fahri Petek'e bile söyleyemediğini ve bundan üzüntü duyduğunu yazıyor. Aynen şöyle: "Ama çok sevdiğim Fahri Petek'in bundan (Macaristan'a gitmelerinden. MŞG) haberi yoktu." (A.g.k. s. 140.)

Fahri Petek Vartan konusunda şunları ekliyor:

"Vartan'la maalesef Moskova'da görüşemedim. Daha sonra Gün'le konuşurken o anlattı, Vartan'ın Moskova'da vefat ettiğini. Ona da Doktor Açıkgöz anlatmış."

İşte böyle.

Fahri Petek'in eski yoldaşlarından biri daha böylece tarihe karışıyordu...

Ancak Vartan gözü açık gitmedi: Anılarını yazmaya zaman ayırabildi. Bu arada birkaç tane de çocuk kitabı hediye bıraktı: Gelecek kuşaklara. Bu da bize yeter. Sağ olasın Vartan. Toprağın, ışığın bol olsun.

PARİS'TE YENİ YÜZLER

Prag, Bratislava, Sofya, Budapeşte, Moskova gez dolaş, dön dolaş ve tilki dükkânına dön. Ama elbette oralardan da buralara gelenler olacak. Onlardan biri ve belki de en önemlisi Münevver Andaç'tır. Nâzım Hikmet'in tek çocuğunun anası.

1968 sonundan itibaren Paris'e yerleşen Münevver Andaç ta Petek'lerle çok iyi anlaşıp, çok iyi dost olunca, belki İstanbul'larda veya İzmir'lerde yaşanabilecek dostluk ve arkadaşlık ve yoldaşlık Paris'te, Les Lilas'da ve Normandiya'da gerçekleştirildi.

Biri diğerinin yerini alabilir mi? Bilinmez. Ama bu canların hepsi ve nerede olurlarsa olsunlar her zaman, hep İzmir'i, İstanbul'u ve Ankara'yı düşündüler. Ankara seslerini duymasa veya duymazlıktan gelse bile.

Münevver Andaç Paris'e yerleşti. Kimi yerde yazıldığı gibi, "Polonyalı bir kontla" evlenmedi. Fransa'ya gelebilmek ve buraya yerleşebilmek için yaşlı ve son derece kibar Fransa Cumhuriyeti vatandaşı bir "Beyaz Rusla" formalite icabı bir evlilik yaptı. Paris'te kendi yaşamını bizzat kendisi kurdu yine.

Bu kez Abidin ve Güzin Dino yanında Fahri ve Neriman Petek ve onların çevresindeki birçok dost, tanıdık ve arkadaşın oluşturduğu samimi ve sıcak bir ortamdaydı.

İşin en güzel tarafı 1968'i 1969'a bağlayan geceyi Abidin ve Güzin Dino, Fahri ve Neriman Petek, Mehmet Nâzım ve Hakkı Anlı Münevver'in "kocası" yaşlı, kibar ve zengin "Beyaz Rusun" evinde kutlamasıdır. Yılbaşı gecesinde ne yapılırsa onlar yapıldı: Yenildi, içildi ve hatta dans bile edildi. Çatlasınlar, patlasınlar.

O gece fotoğrafları Fahri Petek çekti: Güzin'le Münevver'i yan yana seyretmek için veya Abidin'le Güzin'i ve Neriman Hanım'la Hakkı Anlı'yı dans ederken seyir için bulunmaz fırsat.

Münevver'le birlikte Petek'lerin hayatında Mehmet Nâzım, onun kimi arkadaşları, örneğin Hilda Yosmayan, İtalyan arkadaşları ve daha başkaları da girdiler.

Neriman Hanım Nâzım'ın "ablasıyla" da bu vesileyle tanıştığını anlatıyor. Eğer burada söz konusu edilen hanım Nâzım'ın kız kardeşi Samiye ise, o 1907 doğumludur, yani Nâzım'dan beş yaş küçüktür, dolayısıyla burada söz konusu olan ablası değil, küçük kız kardeşidir, eğer Nâzım'dan daha yaşlı bir bayan söz konusu ise teyzesi Sare Hanım olabilir:

"Nâzım'ın ablasını tanıdım. Münevver'le gelmişti. Münevver'le çok iyi anlaşıyordu. Çok seyahat eden bir kadındı. Çok hoş bir kadındı. Beraber Les Champs-Elysées'de dolaştık. Bir cafe'de oturduk. Sohbet ettik. Münevver'le dostluğumuz hep sürdü. Normandiya'daki yazlık evimize sık sık gelir birkaç hafta veya daha uzun süreyle kalırdı. Kimi çevirilerini orada yaptı. Çok ta kitap okurdu. Özellikle çevirme işinden yorulduğu zaman ve kendi deyişiyle biraz 'havayı değiştrmek' arzusuyla polisiye romanları peş peşe okurdu. Birini bitirmeden de uyumazdı. Münevver gece zaten çok geç saatlere kadar çalışan biriydi. Çok severdik. Birkaç fotoğraf vardır Normandiya'da çektiğimiz. Hatta birini ben o fark etmeden camın arkasından çektim."

Fahri Petek emekli olduktan sonra da biokimya laboratuvarında kendi öğrencilerinden oluşan ve bizzat kurduğu takımla araştırmalarını sürdürdü. Ve elbette her zaman arkadaşlarının her türlü sağlık sorunuyla da ilgilenerek. O olmasaydı kim bilir birçok dost ne kadar zorluk çekerdi sağlık meselelerinde.

Bu nedenle o yıllarda adı bir ara "kanserolog"a bile çıktı: Çünkü tanıdığı doktorlardan biri kanser konusunda çok iyi bir uzmandı. Ve Petek kanserle başı belaya giren herkesi ona götürüyordu. Abidin hariç: Çünkü Abidin o hep bildiğimiz "kedi alışkanlığı" sonucu kanserini hep sakladı herkesten. Çok güvendiği bir-iki yakını ve dostu hariç.

Burada bir noktaya daha değinmek isterim: Çocuk Gaye Petek, kendi kuşağının en "şanslılarından" biridir: Bu "şans" iki boyutludur: Biri son derece tatsızdır: Çünkü daha iki veya üç yaşındayken ana-babasından koparılmıştır: Babaannesiyle yaz tatili için Türkiye'ye gittikten sonra Paris'e dönmesi engellenerek bir tür rehin alınmıştır: Birkaç sene süresince. Bunu daha önce anlattım. Bu az deneyim sayılmaz, tatsız, acı, sevimsiz yönleriyle.

Öte yandan daha çocuk yaşta, önce Abidin'i sonra Nazım Hikmet'i tanıma olanağı bulmuştur. Abidin'le ağabey-kardeş ve dost ilişkisi ise düzenli bir biçimde, aralıksız sürdü. Gaye Fakülte yıllarında Sorbonne'a iki adımlık mesafede oturan Abidin ve Güzin'i sık sık ziyaret ederdi. Gaye'nin de-

yişiyle "Tak kapı! Çat kapı!" gittiği, ikindi yağmurları başlamadan çaya oturduğu ev-atölyeydi 13, Quai Saint-Michel'deki Dino'ların mekanı. Abidin'in pek bilinmeyen ama tanıyanlarının yakından tanık olduğu o büyük çocuk sevgisiyle Abidin de bu sevimli, çalışkan, koşturan, meraklı genç kız çocuğunu, daha sonra alımlı kadını sevdi, ve o yıllarda "Dino ailesinin kızı" unvanını Gaye taşıdı. Abidin'in aracılığıyla Gaye, Mlle. Charlotte Pain ile tanıştı ve böylece toplumsal meselelerde faaliyet yürüten derneklerle ilişki kurdu, onların bünyesinde çalışmaya da başladı.

Gaye, Abidin'le ve Nâzım'la anılarını kendisine saklamamalı. Birkaç söyleşisinde kimi anılarını aktardı. Ama bunlar yetmez. Belki bir gün yazar. Kim bilir?

Fahri Petek'in de Abidin'le ve yine aynı yılların takımından dostlarından Kemal Baştuji ve aileleriyle ilişkisi sonuna kadar devam etti. Bu üç sevimli çınarın, bir sergi açılışında, bir aile toplantısında birlikteyken çekilmiş fotoğraflarını görmek ne güzel:

Biri şöyle örneğin: Solda sırt çantasıyla bir bayan, yüzünü göremiyoruz. Onun hemen önünde Kemal Baştuji, saç uzun, "favorileri de", böylesini hep sevdi, onun yanında, bizim tam karşımızda ve fotoğrafın tam ortasında Abidin, her zamanki gibi sol elinde birçok malzeme, mutlaka bir katalog, sekiz bilmem ne ve kaçınılmaz bir biçimde Le Monde, tebessüm ederek sanki genç bayana laf yetiştiriyor, Abidin'in yanında ise Fahri Petek, eli cebinde: Fotoğrafı çeken bu kez o değil. Bu kesin.

Abidin'lerin Petek'lerle dostluğu kalıcıydı: Petek'lerin ve Gaye'nin Abidin'in eserleriyle donatılmış evleri bunun aynı zamanda ispatıdır da. Böylece bir anlamda "Bizim için Abidin hep yaşıyor. İşte ispatı: Evimizdeki, çevremizdeki, salonumuzdaki eserleri" diyorlar.

Abidin cömert adamdı. Kimi zaman bir desen, bir tablo hediye etmeyi asla unutmazdı. Kimi zaman ise desenlerini çizdiği Nâzım Hikmet imzalı bir kitabı. Örneğin Das Epos von Scheich Bedreddin isimli kitabı (Ararat Verlag, Berlin, 1982) "Gençliğimizden gelen bir hız Petek Kardeşe sevgi ile" yazıp imzalayarak hediye etmiştir.

Petek Abidin'e ilişkin şunları ekliyor:

"Abidin'le her şeyi konuşurduk: Resimden, romandan, sinemadan, komünizmden, Türkiye'deki ve Fransa'daki eski ve yeni siyasi gelişmelerden. Örneğin ikimiz de 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 askeri darbelerinin faşist birer darbe oldukları konusunda hem fikirdik. Artık bütün askeri darbelere karşıydık. Aynı analizler sonucunda bu noktada buluşmuştuk. Bu sevindirici bir şeydi. Abidin'le onbeş günde bir filan görüşürdük. Pek düzenli olma-

dan. Bazen gidemezsem Abidin telefon ederdi 'Gel bu akşam rakı içelim' derdi. O zaman giderdim. Sen de biliyorsun, Abidin herkesle selamlaşırdı, bir yerde karşılaşınca herkesle sohbet ederdi ama bu o insanlarla sıkı fıkıydı anlamına gelmezdi."

1970'lerin ilk yarısında Budapeşte'den Gün Benderli-Togay hayat arkadaşı Yılmaz ile gelmiştir Petek'leri ziyarete. Kısa bir süre kaldılar Paris'te ve Normandiya'daki yazlık evde. (A.g.k. s. 88-89.)

1975'te ise Türkiye'de özel bir ilgi gösterilen Zekeriya Sertel ile kızı Yıldız Sertel Paris'e yerleşmek üzere geldiler. Petek'ler onlarla da epey yarenlik yaptılar.

Bu işin sevimli bir yönü daha var: O sırada Petek'lerde kalan Gün Benderli-Togay'ın Zekeriya Sertel ile yıllarca sonra buluşması. Gün Hanım'ın yapıtından aynen alıyorum:

"Zekeriya beyle Paris'te buluştuk. Fahri'nin evinde kalıyordum. Beni görmek için beş kat çıktı. Çok duygulandım. İyice yaşlanmıştı. Ufacık olmuştu vücudu. Ama gözleri hâlâ pırıl pırıl olan zekâsını bir ayna gibi dışarıya vuruyordu." (s. 403.)

Bu betimlemeyi Zekeriya Sertel'i bir Abidin Dino sergisinin açılışında fotoğraflayan Fahri Petek'in eserinde görmek mümkün.

Fahri Petek Zekeriya Sertel'le ilgili şu anısını anlattı:

"Gün'ün kocası Necil Togay şef olmak isteyen, bunun için çırpınan biriydi. Sandalyeye sarılmıştı ve iktidar sahibi olmak için her şeyi yapmaya hazırdı. Gün öyle değildi. Gün çok net bir kadındı. Nitekim Zekeriya Sertel Paris'te bana aynen şunu söyledi:

- Nâzım Hikmet olmasaydı Necil beni Sibirya'ya idama götürüyordu. Yani Sibirya'ya sürgün ve orada ölüm anlamında bunu söyledi bana Zekeriya Sertel. O yıllarda TKP'nin birkaç komünisti Sibirya'ya sürgüne gönderdiğini daha sonra duymuştuk zaten."

O yıllarda Paris'teki yeni yüzler arasında ressam Komet'i, Kosta ve Atina Daponte'yi, Demir Fitrat Önger'i de saymak lazım.

Petek için "Komet sadece ressamdır. Hepsi o kadar. Gerisi yok."

Fahri ve Neriman Petek Demir Fitrat Önger konusunda şunları anlattılar:
FP: Demir'de muazzam Hakkı Anlı var, muazzam Mübin var. Abidin çok yoktur.

Neriman Hanım: Demir, Mübin'e kalp doktoru olarak bakıyordu bir ara. Bir-iki kalp ilacı yazıyordu, Mübin de karşılığını tablo olarak ödüyordu. Bu arada çok Hakkı Anlı da aldı.

FP: 1970'lerde 1980'lerde Kosta Daponte ve diğer gazetecilerle tanıştım.

Ama onların çoğuyla sıkı fıkılığım olmadı. Daponteler hariç. Kosta'yı Gökşin Sipahioğlu aracılığıyla tanımış olabilirim. Onunla ailecek de görüştük bir zamanlar,.

Kosta Daponte'nin eşi Athena (Atina) Daponte ise Petek'ler üzerine şunları anlattı:

MŞG: Petek'lerle nasıl tanıştınız?

AD: Nasıl tanıştığımızı çok iyi anımsamıyorum. Belki Abidin'lerde tanışmış olabiliriz. Çok fazla gidip gelemedik birbirimize ama ben onları çok severim. Gaye de, annesi de, babası da çok tatlı insanlardırlar. Çok dürüst insanlar olarak bilirim. Onlarla bir-iki kez Abidin'lerde beraber olduk. Evlerine de gittik. O gittiğimizde Abidin'ler yoktu ama Karabuda'lar vardı. (Yani Güneş Karabuda ve eşi. MŞG) Gaye ile Jak'la da epeyce görüşürdük."

NORMANDİYA

Fahri Petek ile Fransa'nın Atlantik Okyanusu kıyısındaki Normadiya'ya aşkını konuşuyoruz:

MŞG: Normandiya'ya ne zaman ve nasıl vuruldunuz?

FP: Bizi 1950'lerin başında, Gaye henüz ülkesinde rehin tutulurken, birileri ilk kez tatile o taraflara götürdü. Kimdi yahu? İsmini hatırlayamıyorum. Neriman'la gittik. Saint-Pierre-en-Port'a.

O yıllarda çok gidiyorduk Normandiya'ya. İlk yıllar ev kiralıyorduk tatil boyunca.

Bu konuda Gaye de benzer şeyleri anlatıyor ve kimi ekler yapıyor:

"Biz bir ara tatil için daha çok Atlantik kıyılarına giderdik. Babam oraları çok seviyordu çünkü. Orada çekilmiş pek çok tatil fotoğrafımız var.

Bak örneğin bu fotoğrafta Cahit Güçbilmez, oğlu Jen Michel, ki benim o günlerdeki en iyi arkadaşımdı, Cahit'in eşinin önceki evliliğinden doğmuş bir çocuk, çok şirindi, bu da Cahit'in eşi Madeleine."

Cahit'in ve Petek'in ayaklarında aynı espadriyler var. O yıllarda çok modaydı: Bask espadriyleri. Üstü keten tabanı örme ipten yazlık pabuçlar.

Gaye bir fotoğraf daha gösterip anlatıyor:

"Cahit, eşi, Jean-Michel, annem, ben ve Faruk".

Bu fotoğrafın arkasında bir not var: Les Rochelets, 1957.

Atlantik kıyısındaki Les Rochelets-Saint Brevin-Les Pins o günlerden günümüze epey turist çeken bir mekan olarak tanınıyor.

Gaye bir fotoğraf daha gösteriyor:

"Babamın ilk otomobili: 4 cheveaux. Direksiyonda annem poz veriyor. Annemin yanındaki Ergün Ergüner galiba. Eczacılık tahsili yapıyordu. Babama gelmişti. Çok genç yaşta öldü zavallı. Çok üzülmüştük."

Herkes otomobilde yerini almış ve herkesin elinde bir sandviç, öğlen yemeği niyetine yiyorlar. Neriman Hanım otomobil kullanmayı bilmiyor ama fotoğraf çekilirken direksiyona kurulmasını da hiç kimse engelleyemez. Fotoğrafı çeken ise elbette Fahri Petek.

İşte böyle bir Normandiya aşkının sonunda Fahri Petek'in Saint-Martin

de Brehal'de yazlık bir ev satın alması artık kaçınılmazdı.

Fahri Petek işte burada ve bu evde aradığı dünyayı buldu. Aradığı dinginliği yakaladı. Ve emin olabilirsiniz hangi gün giderseniz gidin, plajda, ta orada şurada işte canım göremiyor musunuz bakın taaaaa orada, dipte, balık avlarken bulabilirsiniz. Evet, balık avlamak konusunda ordinaryüs uzmanlık diplomasını çoktan cebine atmıştır Petek. Bütün kötülük adamlarına ve bütün kötülüklerine rağmen Fahri Petek başardı. Yaşamını başardı. Yaşamını üç can arasında paylaşmasını da bilerek başardı.

Yarattı. Yıkılmadı.

Eğilmedi. Dik durdu.

Dik durulmasını yakınlarına bir sır verir gibi emanet etti.

Balık avlarken bile dik duran adamdır Fahri Petek: Dimdik her zaman.

Balık tutma merakının Fahri Petek'te bir çoukluk özlemi olduğunu, bir çocukluk ve ilk gençlik alışkanlığı olduğunu işte o zaman anımsarsınız. Ve işte o zaman kardeşlerim, yoldaşlarım, arkadaşlarım birbiri peşi sıra İstanbul, Rami, Eyüp, Bergama, İzmir, Balıkesir, İstanbul yeniden, Üsküdar, Kadıköy, Ayazpaşa, Çamlıca çıkagelirler. Çok sesli bir dünya sarmalar sizi ve Petek'i, bu ses çümbüşü içinde Avni Hilmi konuşur. Nebile Hanım konuşur. Mehmet Amca da. Mahel gülümseyerek bir vapura biner: İspanya'da uluslararası tugaylar safında Cumhuriyet'i savunmaya yetişmek için acelesi vardır Mahel'in. Ama belli olmaz bakarsınız kaçak bindiği vapur İspanya yerine Arjantin'e savrulur. Bizim Mahel de. Sesi uzaktan gelir. Ama iyi duyulur. Çocukluk sesleri çünkü kalıcıdırlar: Hafızamızın en derinlerinde asılıdırlar. Hadi Malkoçoğlu güler bu işe. Vahit, Hilmi, İhsan da. "Uzun" Muzaffer de. Hayat budur derler yoldaş. Yola tek başına devam edeceksin. Mahel'siz. Mintanında birkaç damla kan. "Bolşevik" Cavit Bey'in sinemasında geceler karanlıkları yararlar ve aydınlıklara kavuştururlar gençleri ve çocukları. Bu bir mucize değildir. Bu bir iş bilmek sanatıdır. İş bilmek ve yapmak. Pamuk'la yükselir ve bulutlara atar çalımını o zaman Fahri, güneşe en güzel golünü saklar. "Mırç" çıkar karşısına, ona da basar çalımını. Ama dikkat dikkat kalede Attilâ vardır ve yollar kesilir İzmir'de. Bir akşam yürüyüşü bir kahvede biter. Kodeste bitmesinden iyidir hani. Dört demli çay, biri iki şekerli. Bize ille sosyalizmi anlatmalısın yoldaş derler: Bunlar üç gençtir. Fahri anlar ve kıramaz. Şükran Kurdakul'u çok tutar ama. Çok. Sonra Doktor Japhet girer ses dünyamıza. Bu ses Fransızca melodiler çalar, arkada kalan İstanbul tangosu ise gençlik günlerinin izlerini taşır. Beyoğlu ne zamandan beri Saint-Michel'den geçiyor? Anlatır mısınız ey dostlar! Tünel Paris metrosunun gayri meşru çocuğu mudur? Abidin Dino'ya kalırsa öyledir. Ve eksiği de yoktur Tünel'in. Hele o sarışın ve yüksek ökçeleri yere değer değmez yitip giden sarışınları. Hele bilhassa onlar. Tünel budur: Biraz deli biraz dolu. Kimi zaman dopdolu. Halatlar kopmazsa hele. Ama Galata Rıhtımı halatların koparılması için dik-ilmi-yor mu orada? Ama ne olur "gölgelere",

"aynasızlara" takılma. Takılma be kardeş! Geç. Yoluna. Evet yoluna. İşte yolun hemen orada. Al başını ve git dercesine. Sansaryan Han'dan uzaklara git. Sidik, kan, ter ve kenef kokularından uzaklara git. Evet, uzaklara git. Çok uzaklara. Çık Çanakkale Boğazı'ndan. Ece Ayhan'ı selamlamayı unutmadan. Çünkü bu şair başka şairdir: Orada nöbettedir "Çanakkaleli Melahat'le", sabahtan akşama akşamdan sabaha. Düşün yoldaş düşün boğazındaki lokmayı zehire çevirmelerinden korkmuyorsan falakayı düşün. "Filistin askısını". Uykusuz bırakılmaları. İşkencede zulümlerden zulümlere sürüklenen yoldaşlarını anımsa. Doğrul be Anadolu'm! Doğrul! Sabrın bile sınırı çoktan aşıldı. Ah! İs-tan-bul! Ah! Kapansın keneflerin. Zindanların senin olsun. Hayriye Hanım, Faruk, Madeleine, Jean-Michel, Henri, Jean-Emile, Janine'le randevum var. Müsaade. İşe bak "Mırç" da orada. "Güğüş" de. Abidin de. Tzara nam Samy Rosenstock da. Güzel insanlar bulurlar birbirlerini. Tümü bizim mahallenin çocukları. Mösyö Le Dizet insanlık dersleri veriyor Luxembourg Bahçesi'nde. Çevresinde insan kalabalığı: Şaşırmamak elde değil. Münevver de katılacak seminerlerimize. Mehmet Nâzım da. Babasının yıllar önce yürüdüğü kaldırımlarda o da dolaşacak. Babasının izlerini göremeden. Gözleri bağlı. Bağlanmış çünkü. Kapansın el kapıları. Yok edin, insanın insana köleliğini. Dostlar ey dostlar: Kimi çoluk çocuğa karıştı. Kimi maziye. *Abbas Yolcu*. Bir gürültü duyuyorum Sorbonne taraflarında. Prag'dan tank sesleri geliyor ve Paris seslerine karışıyor. Çık aradan Moskova çık! Ya Profesör Courtois olmasaydı bu dünyada bu dünya öksüz kalmaz mıydı? Kalırdı. Hem de nasıl... Janine. Umut. Hey Janine hey! Filozof Hakkı Bey. Doktor Şefik Hüsnü. Reşat Fuat Baraner. Suat Derviş. Marx Amca yürüyüş kolunun başında. Ve herkes sırasını biliyor. Yürüyoruz kolkola. "Bomba olsunda midemde patlasın evlad!" Ve Şair Baba sesleniyor:

"Yine görüşürüz dostlarım benim,
yine görüşürüz.
Beraber güneşe güler,
beraber dövüşürüz."

Ve işte olanlar oldu:

Fahri Petek'in dünyası burada bütünleşir. Kendi iç yolculuğunu tamamlayan Fahri Petek, o plaj var ya hani işte orada, biraz önce bıraktığımız noktada, bütün öğleden sonrasını veya sabahını geçirebilir artık. Yüzü bize dönük. Yeter ki güneş sözünde dursun.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR, MAKALELER

Dürin Ababay ve Can San: "Sabahattin Ali'nin son saatleri: Karanlıkta iki gölge: katil ve kurban", *Nokta,* 23 Mart 1986.

Hayk Açıkgöz: *Anadolulu Bir Ermeni Komünistin Hayatından Anılar,* Belge Yayınları, İstanbul, 2002.

Süreyya Ağaoğlu: *Bir Ömür Böyle Geçti. Sessiz Gemiyi Beklerken,* Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, 1984.

Oktay Akbal: "Sabahattin Ali üzerine", *Cumhuriyet,* 22 Temmuz 1979.

Erden Akbulut (Hazırlayan ve sunan): *Bizim Radyoda Nâzım Hikmet,* TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2002.

Erden Akbulut: *TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı,* TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2002.

İskender Fikret Akdora: "Sait Faik'siz yıllar", *Adam Sanat*, Şubat 1988, s.33-39.

Doğan Akın: "Cahit Arf ile söyleşi:' Sabahattin Ali ideal bir insandı' ", *Cumhuriyet,* 19 Aralık 1990.

Neveser Aksoy-Erel: "Paris'te Kemal Baştuji sergisi", Ankara Sanat, Hazira 1984, s. 26-27.

Neveser Aksoy-Erel: "Paris'teki ressam Kemal Baştuji ve resimleri", Sanat Çevresi, Eyüll 1985, s. 42.

Ahmet Turhan Altıner: "Cingöz Recai Arsen Lüpen", *Milliyet Pazar,* 3 Eylül 2006.

Album Aragon (Jean Ristat'nın katkıları ve yorumlarıyla), La Pleiade, Gallimard, Paris, 1997.

Sabahattin Ali: *Değirmen,Dağlar ve Rüzgar*, Varlık Yayınları, İstanbul,1965.1934'te *Dağlar ve Rüzgarlar* başlığıyla yayınlandı. 1935'te *Değirmen* çıktı. Nâzım Hikmet Orhan Selim adıyla yazdığı *Akşam*'da "İki kitap"

başlıklı makalesiyle bu kitapları övdü. 1943'te *Değirmen, Dağlar ve Rüzgar* adıyla yayınlandı.

Sabahattin Ali: *Kağnı, Ses,* birinci baskısı: Yeni Kitapçı,1936. İkinci baskı: Akba Kitabevi,1943.

Sabahattin Ali: *Kuyucaklı Yusuf,* birinci baskı: 1937.

Sabahattin Ali: *Sırça Köşk,* birinci baskı:1947. İkinci basım: Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.

Sabahattin Ali'nin kitaplarının daha sonra başka baskıları yapıldı.Ancak yazarın yaşadığı dönemdeki önemini anlayabilmek için kitaplarının ilk baskılarının ne zaman yapıldıklarını belirtmek gerekiyor(du).

Sabahattin Ali'nin özel mektupları: "İki gözüm Ayşe", yayına hazırlayan: Doğan Akın, dizi yazı: *Cumhuriyet,* 14-20 Aralık 1990. Doğan Akın ve Ayşe Sıtkı daha sonra bu çalışmayı bir kitap haline getirdiler: *İki Gözüm Ayşe,* Ataol Yayıncılık, İstanbul, 1991.

Sabahattin Ali: Hep Genç Kalacağım, YKY'nin "Bütün Yapıtları" dizisinden "Mektup" alt başlığını taşıyan yapıt, hazırlayan: Sevengül Sönmez, İstanbul, 2008.

Melih Cevdet Anday: *Rahatı Kaçan Adam,* birinci baskısı: 1946. İkinci baskısı: Yeditepe Yayınları, İstanbul, 1961. Kapağı Abidin Dino'dandır. Her iki baskısında da aynı kapakla yayınlandı. Bu kitabın Fransızca çevirisi Arfuyen Yayınları tarafından *L'Arbre qui a perdu la quiétude* başlığıyla yayınlandı. Henüz göremedim. Bilginiz olsun diye burada sözünü ediyorum.

Melih Cevdet Anday: *Akan Zaman Duran Zaman-1*,Adam Yayınları, İstanbul, 1984. Başlıkta birinci cilt izlenimi veren numaranın varlığına rağmen maalesef ikinci cildi henüz çıkmadı. Kim bilir belki Anday'ın "kâğıtları" arasında ikinci cilde ilişkin bir şeyler vardır? Ne kadar iyi olur var olanların yayınlanması.

Melih Cevdet Anday: *Kolları Bağlı Odysseus,* Adam Yayınları, İstanbul, 1985.

Pascal Ambrogiani: *Les Grandes Interviews du Siecle*, La Clemence Yayınları, Marsilya, 1996.

Michel Aucouturier: *Ecrivains Sovietiques*, Librairie Larousse, Paris, 1978.

Zeynep Avcı (Derleyen ve metinleri kaleme alan): *A'dan Z'ye Abidin Dino,* YKY, İstanbul, 2000. Abidin Dino imzasıyla yayınlanan *Kısa Hayat Öyküm*'e gönderme yapılan birçok "madde"de bu kitabın ikinci bölümündeki hatalar ve eksikler aynen sürdürülmüş. Örneğin İris Clert yine İris Claire olarak yazılı. Jean Lods Jean Lodz olmuş. "Roma" maddesindeki isimlerin tümüne yakını yanlış. Tarihler konusunda çok açık hatalar yapılmş: Örne-

ğin "Altıok, Metin" maddesinde Abidin'in "1971'de Ankara'ya gittiğinde (...) Metin'in iki yaşındaki kızı Zeynep'in resmini yaptı" deniyor (s.27).Oysa hemen orada sunulan "resim"de, Abidin'in kendi eliyle yazdığı ismi ve şu tarihi okuyabiliyoruz: "Zeynep Nisan 1970". Abidin'in "dostları, arkadaşları, tanıdıkları olarak" tanıtılanların "seçimi" son derece sübjektif. Elbette bu Güzin Dino'nun seçimi. Ama seçilenler arasındaki "denge" genel olarak bozuk: Örneğin Abidin'in yaşamında son derece önemli bir rolü olan Tzara için 15, evet yazıyla on beş satır ayrılmış ve bu satırlar Abidin'in daha önce en az on kez yazdığı ve /veya söylediği satırlar. Abidin'in 1989'dan itibaren Paris'teki galerisi ve galerinin sahibi için sadece yedi satır ayrılmış. Dahası bu "maddeyi" bulmak için "V" harfini aramanız gerekecek: "Vieille du Temple (Galeri)" diye sunulduğundan. "Ünlü belki ama meçhul" kimi "kahramanlar" için ise bir sayfa ayrılmış. Rasih Nuri İleri'ye hiç hak etmediği bir biçimde adaletsizce davranılmış: Aynen aktarıyorum:

"İleri, Rasih Nuri

Leyla İleri'nin, yani Abidin'in ablasının oğlu."

Tek satır. Evet, tümü tamamı hepsi bu kadar. Son derece ayıp. Rasih Nuri İleri'nin Abidin'in yaşamındaki yeri çok daha fazlasını hak ediyordu muhakkak.

Osman Bahadır: "Bilim, felsefe ve sanat dergisi *Hayat*'tan seçmeler, Yeni Cumhuriyetin ilk entelektüelleri", *Cumhuriyet Bilim ve Teknik,* 11 Hazirn 2005.

Murat Belge: *İstanbul Gezi Rehberi,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.

Mihri Belli: *Savcı Konuştu, Söz Sanığındır*, Ankara, 1967.

"Mihri Belli'nin anıları", hazırlayan: Koray Düzgören, dizi yazı, *Milliyet,* 23 Haziran-7 temmuz 1989.

Mihri Belli: *İnsanlar Tanıdım,* yukarıda künyesini verdiğim dizi yazıdan sonra, 1990'da, önce Milliyet Yayınlarınca iki cilt olarak ve *Mihri Belli'nin Anıları* üst başlığıyla yayınlandı. Daha sonra Doğan Kitap tarafından ve yine iki cilt olarak 1999'da okuyucularına sunuldu.

Mihri Belli: *Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi. Ekonomik Açıdan Bir Bakış,* Belge yayınları, İstanbul, 2004. Belli'nin 1940'da Missisipi Üniversitesi'ndeki "master tezi"dir

Mihri Belli: *Hapishaneden Çizgiler*, Leman Yayınları, İstanbul, 2005.

Sevim Belli: *Boşuna mı Çiğnedik,* Cadde Yayınları, İstanbul, 2006.

Gün Benderli: *Su Başında Durmuşuz,* Belge yayınları, İstanbul, 2003.

Behice Boran: *Son Nefesine Kadar*, Amaç Yayınları, İstanbul, 1988..

Lili Brik ve Elsa Triolet: *Correspondance, 1921-1970*, Gallimard, 2000.

Hilmi Büyükşekerci'nin tümü *Adam Sanat* dergisinde yayınlanan birçok makalesi değişik açılardan çok işime yaradılar: Tek tek sunuyorum:

"Arif Dino Üzerine", *Şubat 1986, s.56-59.*

"Küllük Kahvesi", Mart 1987, s.58-63.

"Hasan İzzettin Dinamo", Aralık 1987, s.66-71.

"Arif Dino'nun Sergisi", Şubat 1988, s.77-80.

"Asaf Hâlet Çelebi", Mayıs 1988, s.74-79.

"Suat Derviş Hanım", Temmuz 1988, s.27-32.

"Niyazi Akıncıoğlu", Aralık 1988, s.46-52.

"Marmara Kahvesi", Nisan 1989, s.28-33.

"Dinamo'nun Ardından", Ekim 1989, s.30-33.

"Rıza Satı", Temmuz 1990, s.71-75.

"Kimi Yadırgamalar", Şubat 1992, s.62-68.

Mete Çetik (Hazırlayan): Üniversite'de Cadı Kazanı, 1948 DTCF Tasfiyesi ve Pertev Naili Boratav'ın Müdafaası, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

Öner Ciravoğlu: *Büyük Yolların Haydutu: Fotoğraflarla Attila İlhan'ın Yaşam Öyküsü*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Stephane Courtois ve Marc Lazar: *Histoire du PCF*, PUF, Paris, 1995.

Oral Çalışlar: *Deniz Gezmiş'ten Yaşar Kemal'e Portreler,* ÇağdaşYayınları, İstanbul, tarihi yok ama herhalde 1997.

Kıymet Çoşkun: *Fotoğraflarla Nâzım Hikmet,* Cem Yayınevi, İstanbul, tarihi yok. Turgay Fişekçi'nin katkısıyla yeni baskısı yapıldı.

Kıymet Çoşkun: *Barışın Şairi Nâzım Hikmet*, Nâzım Hikmet Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007.

Georges Daniel: *Chronique d'Atatürk*, Chronique Yayınları, La Haze ve Bassillac, 1998.

Athena Daponte (Derleyen): *Yaşayan Kosta,* Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1979.

Youki Desnos: *Moulla,*M. Lhermine'in katkısıyla Muallâ'nın dört deseniyle bin adet basılan bir *"plaquette"*. Tarih olarak desenlerin altındaki tarihler şunlar: "55", "19.2.56", "56", "25.8.57". Youki Desnos'un kısa metni bu desenlere eşlik ediyor. Muallâ yalnız değil kısacası. Nerede olursa olsun.

Hasan İzzettin Dinamo: *İkinci Dünya Savaşı'ndan Edebiyat Anıları,* De Yayınevi, İstanbul, 1984.

Hasan İzzettin Dinamo: *TKP Aydınlar ve Anılar*, Yalçın Yayınları, İstanbul, 1989.

Abidin Dino: *Kültür, Sanat ve Politika Üstüne Yazılar*, Adam Yayınları, İstanbul, 2000. Derleyen ve yayına hazırlayan: Turgut Çeviker. Çeviker'in bu çalışma için gösterdiği olağanüstü çaba bütün teşekkürleri hak ediyor.

Abidin Dino: *Kızılbaş Günlerim,* Sel Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Abidin Dino: *Nâzım Üstüne* (Fransızca metinleri çeviren: Aykut Derman), YKY, İstanbul, 2001. İkinci baskısını Sel yayıncılık 2006'da sundu.

Abidin Dino: *Yeditepe Öyküleri*, (Yayına hazırlayan: Mürşit Balabanlılar), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.

Arif Dino: *Çok Yaşasın Ölüler*, Adam Yayınları, İstanbul, 1985. Bu yapıtta Abidin Dino'nun "Arif Dino için" başlıklı giriş yazısı yanında Rasih Nuri İleri'nin iki tanıtım yazısı ve Şevket Rado'nun Arif Dino ile yaptığı ve 19 Eylül 1940'da *Akşam* gazetesinde yayınlanan söyleşisi yer alıyor. Bu söyleşisinde Arif Dino'nun "şiir ifrazattır ve aklın sıhhati için lâzımdır" demesi o günlerde epey tartışma yaratıyor.

Güzin Dino: *Gel Zaman Git Zaman*, Can Yayınları, İstanbul, 1991.

Güzin Dino-Abidin Dino Mektupları (1952-1973),Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004. Belli bir elemeden sonra seçilmiş mektuplardan oluşuyor. Mektuplardan "tarihsiz" olanların zaman zaman gelişi güzel sıralanması nedeniyle okunması ve anlaşılması zorlaşıyor. Öte yandan kimi isimler yanlış yazılmış. Mektuplardan yani tanımı gereği yazılı olan kaynaklardan nasıl bu tür yanlışlar çıkabileceğini /çıkarılmış olmasını anlayamadım. Bir örnek verebilirim: Abidin ve Güzin'in 1950'lerin ikinci yarısından itibaren neredeyse her gün birlikte oldukları, uzun zaman 13, Quai Saint-Michel adresinde komşu olarak yaşadıkları ve birçok yaz dinlencelerini birlikte geçirdikleri ressam ve heykeltıraş Cecil (Michaelis) ismi sistemli bir biçimde CECİLE diye yazılıyor.

Turhan Doyran: *Yol, Şiirler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 1975.

Turhan Doyran: *Photo-Graphies*, 2. Baskı, Başkent Yayınevi, Ankara, 1982. Türkçe ve Fransızca yapıtın birinci baskısı 1980'de yapılmış olmalı.

Paul Eluard: *Poemes d'Amour et de Liberte*, Le Temps des Cerises Yayınları, Paris, 1995.

Refik Erduran: *Gülerek. Gençlik Yılları*, ikinci basım, Cem Yayınevi, İstanbul, tarihi yok, 1987 olmalı.

Bedri Rahmi Eyüboğlu: *Kardeş Mektupları* (Baskıya hazırlayan: Mehmet Hamdi Eyüboğlu), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

Ercan Eyüboğlu: "Pertev Naili Boratav ile söyleşi", *Bilim ve Sanat*, Aralık 1987, s.17-19.

Mehmet Fuat: '1940 kuşağı sonrası', *Adam Sanat*, Kasım 1988,s.5-9.

Memet Fuat: *Gölgede Kalan Yıllar,* Adam Yayınları, İstanbul,1997.

Memet Fuat (Hazırlayan): *A'dan Z'ye Nâzım Hikmet*, YKY, İstanbul, 2002.

Halil Gökhan ve Timour Mouhidine (Hazırlayanlar): *Türk Edebiyatında Paris,* YKY, İstanbul, 2000.

Saime Göksu, Edward Timms: *Romantik Komünist. Nâzım Hikmet'in Yaşamı ve Eseri*, Çeviren: Barış Gümüşbaş, Doğan Kitap, İstanbul, 2001.

Metin Gür: *Diyardan Diyara TKP'nin Avrupa Yılları,* Günizi Yayıncılık, İstanbul, 2002.

M.Şehmus Güzel: "1936 Fransa'sı, Matignon anlaşması ve sonrası", *T.C. Çalışma Bakanlığı Dergisi*, Ocak-Nisan 1979, s.67-92.

M. Şehmus Güzel: *Türkiye'de İşçi Hareketi (Yazılar-Belgeler),* Sosyalist Yayınlar, İstanbul, 1993.

M. Şehmus Güzel: *İnsan Yılmaz Güney*, Kaynak Yayınları, İstanbul,1994.

M. Şehmus Güzel: *Özgür Yılmaz Güney*, Güney Dergisi Yayınları. Hamburg, 1996.

M. Şehmus Güzel: *Türk Usulü 'Demokrasi'*,Doruk Yayıncılık, Ankara, 1997.

M. Şehmus Güzel: *İspanya ve Bask Gerçeği*, Peri Yayınları, İstanbul, 2004.

M. Şehmus Güzel: "Bilim adamıydı", *Yazın* (Almanya ve Türkiye'de yayınlanan dergi), Sayı: 81, Mayıs 1998, s. 23-25. (Pertev Naili Boratav'ın anısına hayatını özetlemeye çabalayan bir denememdir.)

M. Şehmus Güzel: "Münevver", *Özgür Politika,* 3 Haziran 1998.(Münevver Andaç'ı anmak için.)

M. Şehmus Güzel: *Yılmaz Güney Hazinesi*, Peri Yayınları, İstanbul, 2004.

M. Şehmus Güzel: *Gurbette Bile Bir Gökyüzü Varmış,* Peri Yayınları, İstanbul, 2006.

M. Şehmus Güzel: *Abidin Dino İle Söyleşiler, Yazılar:Hayat Ve Sanat,* Peri Yayınları, İstanbul, 2006.

M. Şehmus Güzel: *Abidin Dino, 1913-1993*, 3 cilt, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.

Nâzım Hikmet: *Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar*, ikinci basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.

Nâzım Hikmet: *Tüm Eserleri-5, Şiirler-5,* Cem Yayınları, İstanbul, 1976.

Nâzım Hikmet: *Sanat, Edebiyat, Kültür, Dil.* Yazılar 1, Adam Yayınları, İstanbul, 1991.

Vera Tulyakova Hikmet: *Nâzım'la Son Söyleşimiz,* Rusçadan çeviren: Ataol Behramoğlu, Milliyet Kitapları, AD Yayıncılık, İstanbul, 1997. Kitabın birinci baskısının 1981'de Cem Yayınevi tarafından yapıldığı belirtiliyor, ancak bu baskısını göremedim.

Ernst E. Hirch: *Hâtıralarım. Kayzer Dönemi. Weimar Cumhuriyeti. Atatürk Ülkesi*, Banka ve Ticaret Hukuku araştırma Enstitüsü, Ankara, 1985.

Rıfat Ilgaz: *Yarenlik*, ikinci baskısı."kitap hakkında yazılmış tenkitlerle"; Yazarın Kendi yayını olmalı, basıldığı yer: Stad Matbaası, İstanbul,1946.Yazarın 1940'lı şiirlerini derlediği kitabın ilk baskısı 1943'te yapılmış olmalı. "Tenkit" yazanların isimlerine bakar mısınız lütfen: Asım Akşar, Oktay Akbal, Sabahattin Ali, Özdemir Asaf, Avedis Aliksanyan, Pertev Naili Boratav, Hüsamettin Bozok, Behice Boran, Muzaffer Şerif Başoğlu, Hulusi Dosdoğru, Abdülbâki Gölpınarlı, Esat Adil Müstecablıoğlu, Fahir Onger, Kemâl Salih Sel, Yusuf Ahıskalı, Refik Cevat Ulunay, Ömer Bedrettin Uşaklı. Bundan iyisi can sağlığı. O günlerde eli kalem tutan neredeyse herkes kitaba ilişkin düşüncesini yansıtmış. Ne güzel."Vitrinler" başlıklı şiir "Çöpçü Ahmed'e" adanmıştır örneğin. O yıllarda birçok genç öğrenci, aydın ve sanatçının baş belası verem, günlük yaşamın sorunları yansır bu şiirlere.

Rıfat Ilgaz: *Yaşadıkça, Şiirler*, İstanbul, Yazarın Kendi Yayını, 1947.

Vartan İhmalyan: *Bir Yaşam Öyküsü*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989.

Rasih Nuri İleri'nin "Derleyen" olarak sunduğu şu kitapları anmak lazım: *1944 TKP Davası*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2003. *1945 İGB Davası*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2003. *1947 TKP Davası*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2003. *Kâzım Alöç: "İfşa ediyorum: Türkiye'de komünizm ve ırkçılık". Mihri Belli: "Savcı konuştu, söz sanığındır"*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2006.

Attilâ İlhan: *Duvar, Şiirler*, Işıl Matbaası, İstanbul, 1948. "Gâvurdağlarından rivayet", "Karanlıkta, kaynak yapan adam" ve "Aşk'a dair şarkılar" başlıklı üç ayrı bölümdeki birçok şiirden oluşan sempatik kitap, Şair'in şiirindeki basamakların simgeleri. Çok hoş. İkinci baskısı: Dost Yayınları, Ankara, 1959. Birinci baskıya oranla bir "önsöz" eklenmiş, başlıklarda kimi değişikliler yapılmış ama özünde her şey aynı.

Attilâ İlhan: *Abbas Yolcu*, Dost Yayınevi, Ankara,1957. Birinci baskısında *Abbas Yolcu* başlığından hemen sonra parantez içinde (*Yolculuk Notları*) notu bulunuyor. Bilgi Yayınevi ikinci baskısını 1996'da yayınladı. Bu baskıda, kitabın sonuna eklenen "Meraklısı için notlar"da, birinci baskıda değişik isimler altında tanıtılan "kahramanların" gerçekte kimler olduğu açıklanıyor ve anlatılan dönemden sonra başlarından neler geçtiği hızla ve özetle aktarılıyor. Attilâ İlhan *Abbas Yolcu*'nun Haziran 1957 tarihli ilk baskısını "mahel'in arkadaşı fahri petek'e abbas'tan bir zakkum yeşili" notuyla/*dedicace*'ı ile imzalayarak aralık 1968'de (!) gönderiyor. Kasım 1996'daki ikinci baskısını ise Yaşar Aksoy, 11 Şubat 1997'de "Mahel'in arkadaşı'na Saygılarımla..." notuyla iletiyor. İkinci baskının sonunda "meraklısı için notlar" bö-

lümünde, Atilla İlhan, "MAHEL'İN ARKADAŞI"nın gerçek kimliğini açıklıyor ve hakkında kısa bilgi veriyor: s. 210.

Attilâ İlhan: *Ben Sana Mecburum, Şiirler*, Ataç Kitabevi, İstanbul, 1963.

Erdal İnönü: Anılar ve Düşünceler, 2. kitap, yedinci baskı, Yorum Kitapları, İstanbul,1998.

Güneş Karabuda: *İndim Zaman Bahçesine,* YKY, İstanbul, 1998.

Güneş Karabuda: *Zaman Bahçesinden Portreler*, YKY, İstanbul, 1998.

Emin Karaca: *Cumhuriyet Olayı,* Altın Kitaplar, İstanbul, 1994.

Emin Karaca: *Nâzım Hikmet'in Şiirinde Gizli Tarih*, 2. baskı, Çınar Yayınları, İstanbul, 1995.

Emin Karaca: *Eski Tüfeklerin Sonbaharı*, genişletilmiş 3. baskı, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Hasan Kudar: *Benden Selam Olsun Tahtakuşlar'a. Bir Köy Enstitülünün Paris Anıları,* Yazarın Kendi Yayını, Ankara, 2003.

Hasan Kudar: *Un Troyen à* Paris, Özgül Kitabevi Yayınları, Paris, 2005.

Şükran Kurdakul: 'Hapisten Bâbıali'ye', dizi yazı, *Cumhuriyet,* 12-20 Ağustos 1992.

Babür Kuzucuoğlu: *Paris'te Türkiye Hareleri,* Troya yayıncılık, İstanbul, 2004.

Rene Lacote ve Georges Haldas: *Tristan Tzara*, Seghers, Paris, 1952 ve yeni baskısı: 1973.

Joyce Lussu: *Buluşma*, İtalyancadan çevirenler: Engin Demiriz ve Anna Lia Ergün, Açılım Yayınları, İstanbul, 1996 (?).

A. Metin (Sabahattin Ali'nin takma ismi): "*Hürriyet meselesi*", *Tan,* 3 Mart 1944.

Henri Michaux: *Un Barbare en Asie*, Gallimard, Paris, 1989.

Ugur Mumcu: "40'ların cadı kazanı", dizi yazı, *Cumhuriyet*, 11-24 Şubat 1990. Aynı başlıkla 1990'da kitap olarak yayınlandı. Yeni baskıları um.ag tarafından düzenli olarak yapılıyor.

Nadir Nadi: *Perde Aralığından,* Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1965.

Delphine Nerbollier: "L'ecrivain Nâzım Hikmet soulève encore des polémiques en Turquie", *La Croix, 5 Temmuz 2007.*

Vâlâ Nureddin: *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1980.

Mustafa Olpak: *Kenya-Crête-İstanbul. Biographie d'une Famille d'Esclave*, Les Editions MENAIDUC ve UNESCO, Paris, 2007.

Zeynep Oral: *O Güzel İnsanlar*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2007.

Aydoğan Önol: "Komünist Partisi kuranlar dün mahkûm oldular", *Vatan*, 8 Ekim 1954.

Dursun Özden: "Nâzım'ın sevgili doktoru Galina", dizi yazı, *Cumhuriyet,* 13-16(?) Ocak 2007.

Kaya Özsezgin (Hazırlayan): *Türk Plastik Sanatçıları, Anskilopedik Sözlük*, YKY, İstanbul, 1994.

Kaya Özsezgin: "*Girit'ten İstanbul'a Bahaettin Rahmi Bediz: Resne fotoğrafçısının serüven dolu yaşamı*", Cumhuriyet Kitap, 16 Aralık 2004.

Louis Parrot ve Jean Marcenac: *Paul Eluard*, Editions Pierre Seghers, Paris, 1960.

Jean-Loup Passek: *Dictionnaire Du Cinéma Français*, Larousse, Paris, 1987.

Michel Pinault: *Frédéric Joliot-Curie*, Odile Jacob Yayınevi, Paris, 2000.

Hans Richter: *Dada 1916-1966. Bir sanat ve Anti sanat-Hareketi,*
Çeviren: Mustafa Tüzel, Birey Yayınları, İstanbul, 1993.

Jean-Claude Romer ve Pierre Tchernia: *80 Grands Succès du Cinéma d'Aventures,* Casterman, Paris, 1988.

Claude Roy: *Aragon*, Seghers, Paris,1945.

Georges Sadoul: *Dictionnaire des Cineastes*, Le Seuil, Paris, 1965.

Georges Sadoul: *Aragon,* Seghers, Paris,1974. Bu kitap Claude Roy'un aynı ismi taşıyan ve aynı yayınevi tarafından 1945'te yayınlanan kitabıyla karşılaştırılmalı okunmalı.

Georges Sadoul: *Histoire Generale du Cinema*, 6 cilt, Denoel Yayınları, Paris,1975.

Aclan Sayılgan: *Türkiye'de Sol Hareketler (1871-1972),* Hareket Yayınları, İstanbul, birinci bası: 1968, ikinci bası:1972.

Aclan Sayılgan: *Tutuklama*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1974.

Giovanni Scognamillo: *Türk Sineması Tarihi, Birinci cilt: 1896-1959,* Metis Yayınları, İstanbul,1987.

Giovanni Scognamillo: *Bir Levantenin Beyoğlu Anıları,* Metis, İstanbul, 1990.

Giovanni Scognamillo: *Cadde-i Kebir'de Sinema,* Metis, İstanbul, 1991.

Mehmet Ali Sebük: *Korkunç Adli Hata ve Nâzım Hikmet'in Özgürlük Savaşı,* Cem Yayınevi, İstanbul, 1978.

Yıldız Sertel: *Ardımdaki Yıllar*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1990.

Zekeriya Sertel: *Hatırladıklarım*, Gözlem Yayınları, İstanbul,1977.

İlhami Soysal: *150'likler,* Gür Yayınları, İstanbul, 1985.

Willy Sperco: *İstanbul, Paysage Litteraire*, La NEF de Paris Yayınları, Paris, tarihi yok, 1955 veya 1956 olabilir.

Willy Sperco: *Mustafa Kemal Atatürk 1881-1938*, Fransızcadan çeviren: Zeki Çelikol, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001.

Valère Staraselski: *Un Siecle d'Humanité (1904-2004),* Le Cherche Midi, Paris, 2004.

Orhan Suda: *Bir Ömrün Kıyılarında,* Alkım Yayınevi, İstanbul, 2004.

Kemal Sülker: *Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı,* 6 cilt, Yalçın Yayınları, İstanbul, 1987-1989.

Sezer Tansuğ: *Çağdaş Türk Sanatı,* 2.basım, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1991.

Cahit Sıtkı Tarancı: *Otuz Beş Yaş,* 6. basım, Varlık Yayınları, İstanbul, 1956.

Leyla Tavşanoğlu: "İsrail'in Ankara Büyükelçisi Gabby Levy ile söyleşi", *Cumhuriyet,* 4 Kasım 2007.

Mauric Thorez: *Fils du Peuple,* Editions Sociales, Paris, 1949.O günlerde FKP Genel Sekreteri ve "La Seine", o zamanki sınırları içinde Paris vilâyetinin ismi, milletvekili Thorez'in bu kitabı FKP resmi yayın organı *L'Humanité'deki* günü gününe duyurular, haberler ve tanıtım makaleleriyle "en iyi ve en çok satan kitap" biçimine dönüştürülmeye çalışıldı. Bu açıdan *L'Humanité'nin* özellikle Kasım ve Aralık 1949 koleksiyonu incelenmeye değer.

Hıfzı Topuz'un birkaç kitabını, birinci basım tarihlerine göre sıralayarak, takdim ediyorum: İlki ÇağdaşYayınları'nda diğerleri Remzi Kitabevi Yayınları'nda:

Konuklar Geçiyor, 1975.

Paris'te Son Osmanlılar, 1999.

Eski Dostlar, 2000.

Elveda Afrika Hoşça Kal Paris, 2005.

Başın Öne Eğilmesinin. Sabahattin Ali'nin Romanı, 2006.

Taha Toros: *Nâzım Hikmet,* Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2005.

Selim Turan: *Sanat ve Toplum Üzerine,* Köprü Yayınları, İstanbul, 1969.

Fatma Semihan Uçuk: *İlhan Koman,* Yazarın Kendi Yayını, İstanbul, 1996.

Mina Urgan: *Bir Dinozorun Anıları,* YKY, İstanbul, 1998.

Artun Ünsal: "Avrupa'daki başarılı Türkler", *Hürriyet,* 1 Temmuz 1992.

Müzehher Vâ-Nû: *Bir Dönemin Tanıklığı,* Cem Yayınevi, İstanbul, tarihi yok.

Sabetay Varol: "Kemal Baştuji'nin ilk Türkiye sergisi, Galeri Nev'de", *Cumhuriyet,* 28 Eylül 1986.

Jean-Louis Vaudoyer:*Rome,* Hachette, Paris, 1956.Frédérique Duran ve Emmanuel Boudot-Lamotte'un siyah beyaz fotoğraflarıyla.

Jeannine Verdès-Leroux: "*Qui a signé l'appel de Stcokolm*", *L'Histoire, Ocak 1992.*

Vercors (Jean Bruller): *Le Silence de la Mer,* Livre de Poche, Ed. Albin Michel, Paris, 1951.

Solomon Volkov: *Temoignage.Les Memoires de Dimitri Chostakovitch,* Rusçadan çeviren: Andre Lischke, Albin Michel Yayınları, Paris, 1980.

İngo F. Walther: *Picasso,*Le Monde Yayını, Paris, 2005.

Jacques Wolgensinger: *La Grande Aventure de la Presse, Gallimard, Paris, 1989.*

Levent Yılmaz: *Düşünen Söyleşiler,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

Yaşar Yılmaz: *Başkaldıran Atların Ressamı Avni Arbaş, Söyleşiler*, birinci basım: Güney Yayınları, 1998. İkinci basım: e Yayınları, İstanbul, 2005. İkinci baskıyı okudum: Avni Arbaş'ı, ailesi, dostları, meslektaşları ve çevresiyle Paris'te ve ülkede hayatı ve sanatıyla tanımak için son derece yararlı bir kaynak. Ama inanılmayacak derecede Fransızca isim, mekan ve benzeri yanlışlar var. Bir dahaki basımında yardımımı isterlerse hazırım. İki örnekle yetineceğim şimdilik:

Klein bütün kitap boyunca "CLAIN" biçiminde yazılıyor.

Galerileriyle ve cafeleriyle bilinen Rue de Seine (Nehir'e doğru indiği için) her geçtiği yerde, kitapta elbette, RUE DE SAİNT olmuş. Avni Arbaş'a, anılarına ve Paris'e karşı daha dikkatli olmalıyız diyorum.

Irmak Zileli: "Havanlar şarkı söylerken...", *Aydınlık*, 25 Temmuz 2004, s. 54-55.

ANSİKLOPEDİLER, SÖZLÜKLER

İnönü Alpat: *Popüler Türkiye Solu-Sözlüğü. Solun Yüzyıllık Öyküsü,* ikinci basım, Mayıs Yayınları, İzmir, 2003.Çok sayıda bilgi ve tarih hatası bulunuyor. Eksikleri de. Dikkatli bir biçimde ve başka kaynaklarla karşılaştırılmalı olarak kullanılmasını tavsiye ederim.

Alper Aslantaş, Baskın Bıçakçı: *Popüler Siyasi Deyimler Sözlüğü*, İletişim, İstanbul, 1995. Bu kitabı Türkiye'ye üzerine hangi konuda çalışılırsa çalışılsın mutlaka yakında bulundurmak lazım.

A.Biro, Rene Passeron: *Dictionnaire General du Surrealisme*, Flammarion, Paris, 1982.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim, İstanbul.

Ferit Develioğlu: *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitapevi, Ankara, 1984.

Şükran Kurdakul: *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1985.

Agâh Özgüç: *Türk Film Yönetmenleri Sözlüğü*, Afa Yayınları, İstanbul, 1994.

M.H.Nihat Özön, Baha Dürder: *Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1967.

Nijat Özön: *Türk Sineması Kronolojisi, 1895-1966*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1968.

Kaya Özsezgin: *Türk Plastik Sanatçıları Ansiklopedik Sözlük*, genişletilmiş 2.baskı, YKY, İstanbul, 1999.

Georges Sadoul: *Dictionnaire des Cineates*, Seuil, Paris, 1965.

Sosyalist Kültür Ansiklopedisi, May Yayınları, İstanbul, 1980.

Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984), Gelişim Yayınları, İstanbul, 1984.

ORTAK YAPITLAR

André Boulloche, 1915-1978,Madame A.Boulloche'un kendi yayını, Paris, 1979.

Faites Entrer L'Infini: Abidin Dino Özel Sayısı, Haziran 1991.

Biyografya: Behice Boran Özel Sayısı, Sağlam Yayınları, İstanbul, 2000.

Caravanes,Sayı:1,"Litteratures à découvrir",bu koskocaman dergi-kitapta, aslında hangi ismin layık olduğunu bulmak kolay değil: Dergi mi? Kitap mı? Abidin'in kadim dostu Jacques Lacarrière'i takdim yazısı var... Abidin'in bütün Parisli dostlarını da burada bulmak mümkün: Andre Velter, Adonis gibi...

Chronique du 20eme siecle, 1900-1999, Chronique Yayınları, 2000.

Chronique du Russe Avant La Revolution, Ramsay, Paris, 1989.

Le Cinema Turc, Centre Georges Pompidou, Paris,1996. Küçük ama son derece yararlı bir katalog ve aynı isimi taşıyan epey hacimli bir kitap: İkisi de Mehmet Basutçu'nun yönetiminde yayınlandı.

Congrès Mondial Des İntellectuels Pour La Paix, Wroclaw-Pologne, 25-28 Aout 1948, compte-rendu présenté par le bureau du secrétariat général, Varsovie, 1949, Zaklady Graficzne RSW "PRASA", Warszawa (Varşova), 1949

Congrès Mondial Des Partisans De La Paix Paris-Prague, 20-25 Avril 1949, EFR, Paris, 1949.

Congrès Mondial Des Partisans De La Paix, Varsovie, 16-22 Novembre 1950, EFR, Paris, 1951.

L'Histoire du Monde de 1918 à Nos Jours, Larousse, Paris, 1996.

Historia Special, 1976: *"Les Staliens Français"*.

L'Humanité, 1904-2004 Le Numéro Du Centenaire, L'Humanité Hors-

Série, Nisan-Haziran 2004.18 Nisan 1904'te Jean-Jaurès *L'Humanité*'yi çıkarmaya başladı. 2004'te birçok eylemle yüzüncü yılı kutlandı, bu özel sayı da bu vesileyle yayınlandı.

Litterature de Turquie, *Europe*, Özel Sayısı, Kasım-Aralık 1974.

Nâzım Hikmet, *Europe*, Özel Sayısı, Kasım-Aralık 1974.

Nâzım Hikmet, *Europe*, Özel Sayısı, Haziran-Temmuz 2002.

Nâzım Hikmet, Biographie et Poemes, Turquoise Yayınları, Paris, 2002.

Papirüs, İkinci Yeni Antolojisi, Kasım 1969.

Paris Okulu ve Türk Ressamları, Paris: 1945-1960, L'Ecole de Paris et les Peintres Turcs, YKY, İstanbul, 2000.

Poesie du Proche-Orient et de La Grèce, Atelier Europeen, Mart 1989, Editions Asfar, Paris, 1990.

Tonguç'a Kitap, İstanbul, 1961.

Turcs en France, Abum de Familles, Elele Dernegi ile Editions Bleu Autour Yayınları, Paris ve Saint-Pourçain-sur-Sioule, 2006.

Surrealisme, Cercle d'Art, Paris, 1996.

"Le Surrealisme et Ses Insoumis", *La Nouvelle Revue de Paris*, Sayı: 14, 1988.

FAHRİ PETEK VE NERİMAN PETEK İLE KARŞILIKLI GÖRÜŞMELERİM, SÖYLEŞİLERİM

Fahri ve Neriman Petek'le bu çalışma için düzenli olarak görüştüm, tarihlerini aşağıda veriyorum. Bütün görüşmelerimiz, sohbetlerimiz sırasında dünya kadar şey konuştuk. Yayınlanmak üzere yaptığımız konuşmaları ses kayıt aygıtına aldım. Sonra onları ve tek tek yazıya döktüm. Kimi şeyleri birkaç kez konuştuğumuz için aynı şeyi birkaç kez kâğıda döktüğüm de oldu. Bunun yararı şu: İlk anlatılanlarda unutulan kimi noktalar daha sonraki konuşmalarımızda anımsandı. Böylece bir olay hakkında daha kapsamlı ve daha bütünsel bir sonuca ulaşabildik. Yaptığımız söyleşiler şimdi hem bu kitapta hem de kimi kasetlerde.

Pek çok karşılıklı görüşme ve tanıklığıyla, anlattıklarıyla birçok konuyu açıklayan kiminde tamamlayıcı bilgiler sunan, kimi alanlarda bilinmeyen şeyleri anlatan ve böylece kendi yaşamlarını ve çevrelerindekinin yaşamını daha yakından görme olanağı veren Neriman ve Fahri Petek'e en derin teşekkürlerimi burada bir kez daha sunmak isterim. Her ikisi de, ama bilhassa Neriman Hanım, çok uzun süren bu çalışmanın neredeyse başından bu yana, bana fotoğraflar, belgeler, "kâğıtlar" göstererek, ödünç vererek desteklerini esirgemediler. Doğal diyebilirsiniz çünkü anlatılan ve yazılan kendi hayatları. Evet, aynen öyle. Ama ben yine de burada onlara teşekkür etmek istedim.



Fahri Petek, M.Şehmus Güzel. 21 Mart 2006

Karşılıklı görüşmelerimizde her zaman pek şirin anlar yaşadım. Genellikle öğlen yemeğini birlikte yemek için davet ettiler. Böylece Neriman Hanım'ın o enfes yemeklerinin birçoğunun tadına bakmak olanağını buldum. Hepsinin tadı damağımda: Ekşili bamyalar, imambayıldılar, hem nasıl bayılmak bu böyle bir daha ayılmamacasına, türlüler, tadına doyum olmaz pilavlar... Bir seferinde pilav tenceresinin kapağı açılmamak ta direnince Fahri Petek çekiç ve tornavidayla "işe" öyle bir girişti ki aylarca bunun hikâyesiyle yerlere yıkıldık. Ne güzel anılardır bunlar: Unutulmaları nâ-mümkün. Bazen yemekten önce başladığımız sohbetimiz yemekte sürdü. Ve elbette çaylar ve /veya kahveler eşliğinde yemekten sonra da. Bilhassa yemekten sonra da ve akşamlara kadar. Fahri Petek İzmirli günlerinde iyi futbolcu olduğu için ve benim de geçmiş ama asla unutulmamış ilk gençlik ve Ergani Gençlik Spor kulübünden gelen futbol mazim nedeniyle, çok güzel bir nedendir bu, o gece televizyonda bir maç varsa kaçırmadık. Maç için kalırdım ve birlikte ve işte o bildiğiniz eski futbolculara özgü heyecanla seyrederdik maç(lar)ı. Hem seyrederdik hem futbolu, bir sanat olarak oynandığı zamanlarda, Zineddine Zidane bir artist değil midir örneğin, daha çok severdik.

Görüşmelerimizin, sohbetlerimizin dökümü ise şöyle:

12 Haziran 2004
19 Haziran 2004
26 Haziran 2004
2 Haziran 2005
1 Şubat 2006
21 Mart 2006
28 Mayıs 2006
10 Aralık 2007
15 Şubat 2009.

GAYE PETEK İLE GÖRÜŞMELERİM, SÖYLEŞİLERİM

Babasının, annesinin ve kendisinin hayatı üzerine bir çalışma yapmak istediğimi ve yardımını rica ettiğimi Gaye Petek'e 11 Ocak 2005'te açıkladıktan ve katkısını sunacağı güvencesini aldıktan sonra birkaç kez görüştük ve tamamlayıcı bilgileriyle, ödünç verdiği fotoğraflarıyla bu çalışmanın bütünlük kazanmasını sağladı. Bu görüşmelerimiz de kasetlerde kayıtlı. Sonra yazıya çeviren benim. Kendisine teşekkür ediyorum: Görüşmelerimizin ve söyleşilerimizin tarihleri şöyle:

1 Şubat 2005
11 Şubat 2005
21 Ekim 2005
15 Şubat 2009.

PETEK'LERİ TANIYANLARLA GÖRÜŞMELERİM, SÖYLEŞİLERİM

Fahri, Neriman ve Gaye Petek'i yaşamlarının değişik dönemlerinde yakından tanımış birçok dost, arkadaş ve yoldaşlarıyla da birkaç söyleşi yaptım. Onlarla da kimi kez birkaç defa uzun uzun karşılıklı görüştüm. Bunların tümü kasetlerde. Bu insanların birçoğu son derece çömert davrandılar: Anılarını benimle ve şimdi sizinle paylaşmak inceliğini göstererek.

Burada bir noktayı daha açıklamak zorundayım: Burada isimleri geçenler benim yaptığım bir seçim sonucunda oluşturuldu. Seçimimi belirleyen temel ilke şu oldu:

Petek'lere ilişkin anılarını yazmayanları veya yazmayacaklarını bildiğim insanları seçtim. Böylece en samimi dostlarına ulaşabileceğimi umdum. Yanılmadığımı göreceksiniz. Bu yorumum, diğerlerinin samimi olmadığı biçiminde anlaşılmamalı lütfen. Ancak anılarını yazan kimilerinin tek merkezci, benmerkezci tavırları da gözden kaçmadığı için onları ihmal etmem sağlıklı bir çalışma için zorunluydu. Bundan kimse alınmamalı: Yılmaz Güney, Abidin Dino üzerine yaptığım çalışmalarda ve başkalarında da aynı yöntemi uyguladım.

Anılar kuş gibidirler: Dokunmaya / Dokunulmaya gelmezler.

Aşağıda isimlerini soyadına göre sıraladığım ve söyleşi yaptığımız tarihlerle birlikte belirttiğim bütün dostlara tekrar tekrar bin teşekkür.

Fazlı Akmansoy: 13 Şubat 2008.
Jacqueline Baştuji: 4 Nisan 2007.
Mihri ve Sevim Belli: 13 Nisan 2007.

Enis Çoşkun: 13 Ocak 2009.

Athena Daponte: 23 Temmuz 2004, 4 Eylül 2004.

Abidin Dino: 17 Temmuz 1988.

Güzin Dino: 4 Kasım 2000, 26 Şubat 2001, 12 Şubat 2009.

Charles Dobzynski: 5 Kasım 2002, 29 Kasım 2002, 13 Aralık 2002, 17 Aralık 2003. Ve değişik tarihlerde değişik mekanlarda karşılaştığımızda: Bizim evde, onlarda, François Féret'lerde, sergi açılışlarında ve / veya kapanışlarında, kolokyumlarda...

Tacettin Karan: 2 Nisan 2007, 13 Nisan 2007 (Sevim ve Mihri Belli ile onların evinde bütün bir günü birlikte geçirdik), 23 Nisan 2007 (Karan'ların evinde öğlen yemeğini birlikte yedikten sonra akşama dek süren uzun bir sohbet), 1 Mayıs 2007 (Bir Mayıs gösterisinde ve ondan sonra bütün öğleden sonra ve bütün akşam), 2 Haziran 2007 (Paris Komünü'nü anmak için Le Père Lachaise Mezarlığı'nda düzenlenen törende ve ondan sonrasında), 18 Ocak 2009.

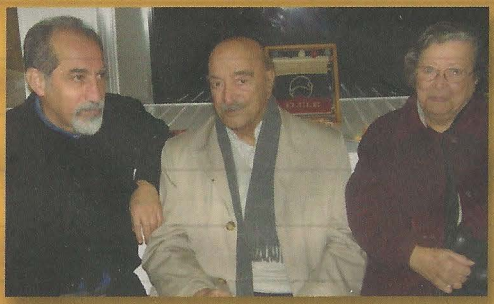
Yaşar Kemal: 19 Mayıs 2005. Abidin Dino sergisinin açılışı için Paris'e gelen Yaşar Kemal'le öğlen yemeği öncesinde kaldığı otelin kahvesinde buluştuk, epey sohbet ettik. Öğlen yemeğini, Altan Gökalp'ın da bize katılmasıyla, birlikte yedik, çok hoş ve çok renkli bir muhabbet yaşadık. Hemen eklemeliyim: Misafir olmasına rağmen Yaşar Kemal bize hesabı ödettirmedi. Ve o aslan elleriyle cüzdanından çıkardığı bir beş yüz öroyla hesabı ödedi. Elbette beş yüzlük papeli gören garsonun "şapkası uçtu". Bunun üzerine epey yorum(lar) yaptık. Ve çok güldük. O akşam ise serginin açılışı vesilesiyle La Galerie Vieille du Temple'da yeniden görüştük. Açılışta Fahri ve Neriman Petek te Yaşar Kemal'le bir süre sohbet ettiler, geçmiş günleri andılar. Fotoğraflar çekildi. Video filmler de... Eşi Ayşe Baban'ın anlattıklarını da unutmadım. Hepsi için Toroslardan İstanbul'a oradan Siverek ve Van'a kadar teşekkür.

Hasan Kudar: 8 Ocak 2005, 17 Mart 2005.

Charlotte Pain: 3 Nisan 2007.

Remzi Raşa: 27 Şubat 2004, 31 Ekim 2005.

Gökşin Sipahioğlu: 16 Kasım 2005.



"Bu kitap üç kişinin: Fahri Petek'in. Eşi Neriman Hanım'ın. Ve tek kızları Gaye'nin. Bir hayat üç insan. Bir hayat üç yaşam. Evet, bu kitap üç kişinin hayat hikâyesi ama elbette her birinin hayat hikâyelerinin tümünü kapsamayı amaçlamıyor. Bu, hem mümkün, hem de arzu edilen değil."

"Bu kitapta okuyacaklarınız Fahri Petek, Neriman Petek ve Gaye Petek bir oturuşta anlatmadılar. Anlatamazdılar. Çünkü seksen yıldan daha uzun üç hayat, üçünün yaşam çizelgesi yan yana gelince iki yüzyıla yaklaşan bir zaman dilimi, bir oturuşta anlatılamaz." M. Şehmus Güzel'in Fahri Petek ile yaptığı söyleşilerden hareketle hazırladığı bu kitapla, 1940'lı yıllar Türkiyesindeki ilerici hareket, TKP çalışmaları hakkında olduğu gibi, 1950'lerin hemen başlarında Paris'teki İleri Jön Türkler Birliği konusunda da birinci elden yepyeni bilgilere ulaşıyoruz.

90'lı yaşlarının eşiğindeki bu ilerici bilim insanı, bizleri 1920'li yıllardan başlayan ve Bergama, İzmir, İstanbul, Paris'ten geçen olağanüstü bir yolculuğa çıkartıyor. Eşi Neriman Petek ve kızı Gaye Petek'in katkılarıyla bu yolculuk boyunca yaşananlar, çok daha zenginleşiyor.

M. Şehmus Güzel bu çalışmasında, Fahri Petek'in anlattıklarını aynı konularda daha önce yayınlanmış tanıklıklarla bütünleştirerek bizlere sunuyor.

ISBN 978-975-8683-77-2
9 789758 683772

SKB 0205527 VD